

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BAYEZİD'İ YAZMAK:
ERKEN DÖNEM OSMANLI TARİHYAZIMI ÜZERİNE BİR ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MURAT BERKAN KUŞKONMAZ

İSTANBUL, 2024

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BAYEZİD'İ YAZMAK:
ERKEN DÖNEM OSMANLI TARİHYAZIMI ÜZERİNE BİR ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat Berkan Kuşkonmaz

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Fikret Yılmaz

İSTANBUL, 2024

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

03/09/2024

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Program Adı:	Tarih Yüksek Lisans Programı
Öğrencinin Adı Soyadı:	Murat Berkan Kuşkonmaz
Tezin Adı:	Bayezid'i Yazmak: Erken Dönem Osmanlı Tarihyazımı Üzerine Bir Analiz
Tez Savunma Tarihi:	Eylül, 2024

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yücel Batu Salman
Enstitü Müdürü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Tez Danışmanı:	Doç. Dr. Fikret Yılmaz	Bahçeşehir Üniversitesi	
2. Üye (Kurum İçi):	Dr. Öğr. Üyesi Fatma Öncel	Bahçeşehir Üniversitesi	
3. Üye (Kurum Dışı):	Prof. Dr. Kahraman Şakul	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.

Murat Berkan Kuşkonmaz

ÖZ

BAYEZİD'İ YAZMAK: ERKEN DÖNEM OSMANLI TARİHYAZIMI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Murat Berkan Kuşkonmaz

Tarih Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fikret Yılmaz

Eylül, 2024, 227 sayfa.

I. Bayezid anlatıları üzerinden erken dönem Osmanlı tarihyazımını inceleyen bu çalışma, 1390-1500 yılları arasında eser kaleme alan tarih yazarlarının geçmişi anlamlandırma ve inşa pratiklerini inceler. Eserlerini “şimdi ve burada” yazan şair, bürokrat, alim, derviş, gazi-akıncı, sufi ve Türkmen müelliflerin, kaleme aldıkları metinler ile içinde yaşadıkları dönem ve sahip oldukları aidiyetler arasında nasıl bir ilişki olduğunu anlamaya çalışır. Bu amaçla, Ankara Savaşı’nda (1402) Osmanlıların Timurlular karşısında uğradıkları mağlubiyet ve sonrasında meydana gelen meşruiyet krizinin erken Osmanlı okur-yazar elitleri üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiğine odaklanan söz konusu çalışma, I. Bayezid’in ölümü sonrası oluşan metinsel hafızanın yüzyıl boyunca geçirdiği evreleri inceleyerek; I. Bayezid anlatılarının erken dönem Osmanlı tarihyazımı ve 15. yüzyıl dinamiklerinin anlamlandırılmasında kritik bir öneme sahip olduğunu iddia eder.

Anahtar Kelimeler: Erken Osmanlılar, Tarihyazımı, Anlatı, 15. Yüzyıl, I. Bayezid.

ABSTRACT

WRITING BAYEZID'S HISTORY: AN ANALYSIS OF THE EARLY OTTOMAN HISTORIOGRAPHY

Murat Berkan Kuşkonmaz

Master's Program in History

Supervisor: Assoc. Prof. Fikret Yılmaz

September, 2024, 227 pages.

This study, which examines early Ottoman historiography through the narratives of Bayezid I, explores the practices of constructing, interpreting, and (re)textualizing the past by history-writers who authored works between 1390 and 1500. It seeks to understand the relationship between the texts written by poets, bureaucrats, scholars, dervishes, ghazi-raiders, sufis, and Turkmen authors—who composed their works in the "here and now"—and the period they lived in, as well as their identities. To this end, the study focuses on how the Ottoman defeat by the Timurids at the Battle of Ankara (1402) and the subsequent legitimacy crisis impacted the early Ottoman literary elites. By examining the phases that the textual memory of Bayezid I evolved through the century following his death, the study argues that the narratives of Bayezid I hold fundamental importance in understanding early Ottoman historiography and the dynamics of the 15th century.

Key Words: Early Ottomans, Historiography, Narrative, 15th Century, Bayezid I.

*Bu çalışmayı,
verdikleri destek ile her daim yanımda olan
sevgili dedem İbrahim Halıcı
ve
ananem Nebahat Halıcı'ya
ithaf ediyorum.*

TEŞEKKÜR

Bu tez, erken dönem Osmanlı tarihi ve 15. yüzyıl metinler dünyasına duyduğum derin merak ve tutkunun akademik kariyerimdeki ilk ürünüdür. İki yıllık araştırma ve tez yazım serüvenim boyunca hocalarım, ailem, arkadaşlarım ve çeşitli kurumların desteğini gördüm; onlardan aldığım yardım ve teşvik olmadan bu çalışma tamamlanamazdı.

Öncelikle, yüksek lisans programına başladığım ilk andan itibaren verdiği rehberlik ile benim için bir rol model haline gelen, çalışmalarını ve fikirlerini her daim cömertçe paylaşan değerli hocam ve danışmanım Fikret Yılmaz’a teşekkür etmek istiyorum. Akademik mentorluğu yanında, ondan aldığım dersler ve her seferinde kendisinden yeni bir şey öğrendiğim özel sohbetlerimiz; çalışmamın sac ayaklarından biri olan “meşruiyet” kavramını idrak etmem, tarih yazarlarının geçmişi inşa ediş pratiklerini anlamam ve Geç Orta Çağ Anadolu’suna Osmanlı tarihi merkezli “bakmamam” noktasında derin bir içgörü elde etmemi sağladı. Her alanda gösterdiği ilgi, sabır ve verdiği sonsuz destek için kendisine minnettarım.

İkinci olarak teşekkürü borçlu olduğum bir diğer isim ise erken Osmanlılara dair kaleme aldığı ilham verici çalışmalarını daha lisans yıllarımdan itibaren hayranlıkla takip ettiğim sevgili hocam Heath W. Lowry’dır. Bahçeşehir Üniversitesi’ndeki tez yazım sürecim kendisinin danışmanlığı ve teşvikleri ile başladı. Çalışma konumun belirlenme sürecinde yaptığımız görüşmeler ve sohbetlerimiz sırasında Ahmedî’nin *İskendernâme*’si ve I. Bayezid’e dair sunduğu çerçeve, tezimdeki teorik altyapıyı tanzim etmem noktasında ayrı bir öneme sahipti. Yüksek lisans programına beni tam burslu olarak kabul ederek kendisi ile çalışma fırsatı sunduğu ve tez yazım sürecim boyunca gerek sağladığı destek gerekse fikirlerime gösterdiği daimî ilgi için hocam Lowry’e bir kez daha şükranlarımı sunuyorum.

Heath W. Lowry ve Fikret Yılmaz’dan elde ettiğim formasyonun, erken dönem Osmanlı dünyasının iki farklı sınırındaki (*ucât*) Türkmen ve akıncı muhitlerinin renkli dünyalarını keşfediş serüvenimde bana derin bir farkındalık kazandırdığına

inaniyorum. Bu noktada Bahçeşehir Üniversitesi'nde tanışma fırsatı bulduğum üç diğer isim ise söz konusu formasyonu daha da geliştirmem noktasında bana büyük destek sağladılar. Bu isimlerden ilki, kaleme aldığı edisyonlarla -başta ben olmak üzere- 15. yüzyıl Osmanlı tarih yazımı üzerine çalışan tüm araştırmacıların yolunu aydınlatan değerli hocam Necdet Öztürk'tür. Kendisinden aldığım Osmanlı Türkçesi eğitimi ve kronikler üzerine yaptığımız sohbetler, tarihsel anlatılar ve metinler üzerinde çalışabilmem noktasında ayrı bir öneme sahiptir. İkinci isim ise verdiği keyifli dersler yanında, çalışmam için gerekli bazı materyallerin elde edilmesinde sağladığı destek ve sık sık yaptığımız motivasyon konuşmaları için kendisine teşekkürü borç bildiğim Levent Kaya Ocakaçan'dır. Üçüncü isim, kendisi ile ilk kez Bahçeşehir'de tanıştığım ve an itibari ile çalıştığım İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tekrar bir araya gelmekten büyük mutluluk duyduğum değerli hocam Kahraman Şakul'dur. Tez yazım sürecimin her aşamasında beni sabırla dinleyerek verdiği tavsiyeler, pek çok kez ihtiyacım olduğunda elde etmemi sağladığı kaynaklar ve beni haberdar ettiği eski/yeni çalışmalar için Şakul'a müteşekkirim. Onun fikirlerime gösterdiği daimî ilgi ve tezimin nihai haline verdiği detaylı geri bildirimler, çalışmamın derinleşmesinde büyük bir rol oynadı.

Tez yazım sürecinde Bahçeşehir Üniversitesi dışından da pek çok araştırmacı ile tanışma fırsatı buldum. Özellikle üç değerli isim gerek çalışmamın şekillenmesi gerekse entelektüel birikimim açısından bana büyük bir fayda sağladılar. Bu noktada zikretmem gereken ilk isim, beni iki yıl boyunca verdiği yüksek lisans ve doktora derslerine misafir olarak kabul eden Zahit Atçıl'dır. Tanıştığımız ilk andan itibaren hem akademik ve hem de kişisel anlamda içtenlikle sürdürdüğü destek, yaptığımız görüşmelerde ortaya attığı “çeldirici” sorular ve daima ikram ettiği leziz kahveler için Atçıl'a teşekkürü borç biliyorum; kendisi ile tanışmam akademik kariyerimin önemli dönüm noktalarından biri teşkil etmektedir. Bu süreçte büyük desteğini gördüğüm bir başka isim ise kaleme aldığı doktora tezi ve meşhur makalesi ile çalışma alanımın şekillenmesinde bana büyük fayda sağlayan sevgili Murat Cem Mengüç'tür. Mengüç, İstanbul ve Washington D.C. arasındaki yedi saatlik farka rağmen hem kaleme aldığı çalışmalara ve hem de fikirlerime dair kendisine yönelttiğim her soruyu sabırla dinleyerek detaylı geribildirimlerde bulundu. İlaveten, doktora sürecinde üzerinde çalıştığı *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshalarından birini büyük bir cömertlikle benimle paylaştı. Kendisine ne kadar teşekkür etsem az! Burada ismini anmak istediğim bir

başka isim ise erken dönem Osmanlı tarihine dair ürettiği çalışmalarla benim için büyük bir ilham kaynağı olan ve kendisiyle tanışmaktan onur duyduğum Rudi Paul Lindner'dir. Linder, büyük bir özveri ile beni “meslektaş” olarak görüp yönelttiğim her soruyu detaylı şekilde yanıtladı. Erken dönem kronikler ve edisyonları, yazma eserler ve özellikle bu tezin köşe taşlarından biri olan V. L. Ménage'ın çalışmaları konusunda bana sunduğu geniş çerçeve ve tezimde kullanmayı planladığım psikoloji terminolojisine dair getirdiği yorumlar, hem bu çalışma ve hem de gelecekte yapmayı planlığım projeler için ufuk açıcı bir mahiyetteydi. Kendisine buradan şükranlarımı sunuyorum. Söz konusu üç isim dışında, çalışmamı tamamlayabilmem için gerekli olan üç yazma eseri temin etmemi sağlayan Selim Karahasanoğlu'na; yayımlanma aşamasındaki bir makalesini benimle cömertçe benimle paylaşan ve nazıkçe sorularımı yanıtlayan Dimitri J. Kastritsis'e; son olarak da her daim gösterdikleri ilgi ve verdikleri destek için Lale Uçan, İlhami Danış, Ömer Faruk Köse ve Ahmet Usta'ya içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Pek çok arkadaşım, araştırma ve tez yazım sürecimin daha verimli ve keyifli geçmesi için bana destek oldular. Bu noktada, gerek verdiği daimî destek gerekse tez yazım dönemlerimizde yaptığımız uzun sohbetler ve alan gezilerimizi her zaman keyifle anacağım değerli dostum, “İSAM arkadaşım” İbrahim Sert'e; tezimin en yoğun dönemlerinde İSAM'da bana eşlik eden sevgili dostum Fuat Cem Topçu'ya; lisans yıllarımdan bu yana yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli dostum Yusuf Furkan Ortatepe'ye; İstanbul Medeniyet Üniversitesi'ndeki çalışma ortamımda vermiş olduğu destekle tez yazım sürecimi pek çok kez kolaylaştıran sevgili dostum ve meslektaşım Sevde Bolat'a; keyifli sohbetlerimiz ve yaptığımız geziler ile bu yoğun süreci atlatmama büyük katkıları olan sevgili dostlarım Beyzanur Yaşar ve Yunus Aktı'ya; yorumları ve motivasyon konuşları ile bana pek çok kez destek olan değerli dostum Berkin Aktan'a ve lise yıllarımdan bu yana her zaman yanımda olarak bana daima destek veren iki değerli dostum, Tuğrul Berk Şenol ve Reyhan Tiryaki'ye gönülden teşekkür ediyorum.

Bu süreçte teşekkürü en çok hak eden kişiler ise aile üyelerimdir. Sevgili annem Dilek ve babam Hüseyin'in vermiş oldukları sonsuz destek, gösterdikleri daimî ilgi ve yaptıkları fedakârlıklar akademik kariyerimi ve çalışma hayatımı istediğim şekilde inşa etmeme imkân tanıdı. Her ikisine de minnettarım; onlar olmadan bu sürecin

tamamlanması asla mümkün olmazdı! Ayrıca bu yoğun süreçte gösterdiği sabır ve verdiği destek için sevgili kardeşim ve ev arkadaşım Berfu'ya; her daim kendisinden gördüğüm destek ve alâka için teyzem Melek Halıcı'ya ve bugüne gelen süreçte kariyerimi yakinen takip ederek bana sundukları imkanlar ile tüm bu sürecin çok daha rahat geçmesini mümkün kılan dedem İbrahim Halıcı ve ananem Nebahat Halıcı'ya minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Son olarak, tez yazım sürecimde büyük desteğini gördüğüm dört kurumu burada anmak istiyorum. Hem lisans hem de lisansüstü eğitimim boyunca tarafıma sağladığı burs imkânı için Türk Tarih Kurumu'na; ders dönemim ve tez yazım sürecimde sunduğu verimli çalışma ortamı için Bahçeşehir Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne; son bir buçuk yıldır mensubu olmaktan mutluluk duyduğum ve desteğini daima hissettiğim İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü'ne; gerek sunduğu zengin kitap koleksiyonu gerekse sağladığı rahat çalışma ortamı sayesinde son üç yılımı keyifle geçirdiğim İSAM Kütüphanesi ve onun yardımsever çalışanlarına teşekkürü borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
İTHAF	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	xi
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
TRANSKRİPSİYON	xv
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
Bölüm 1: Giriş	17
1.1 Süregelen Tartışma: Bayezid’i Nasıl Bilirdiniz?	22
1.2 Amaç ve Yöntem	27
1.2.1 Neden I. Bayezid?	29
1.3 Literatür: Erken Dönem Osmanlı Tarih yazımı Üzerine Yapılan Çalışmalar ...	30
1.4 Kapsam	38
Bölüm 2: Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak	41
2.1 Yıldırım’ın Mirası: Ankara Savaşı ve Meşruiyet Krizi	45
2.1.1 Bir Toposun İnşası: Ahmedî ve <i>Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i âl-i ‘Osmân</i>	50
2.1.2 Geçmişten Kovulmak: Abdülvâsi Çelebi ve <i>Halilnâme</i>	63
2.1.3 <i>Ahvâl-i Sultan Bayezid bin Mehmed Han</i>	69
2.2 Etkiler: Geçmişin Odağını Kaydırmak	77
Bölüm 3: Geçmiş Hatırlamak: Fetih, Prestij ve Patronaj	88
3.1 Şükrullah ve <i>Behçetü’l-Tevârih</i> : Dâsitân’ın Yeni Bir Yorumu Mu?	92
3.2 Ordugâh ve Merkez Arasında: Enverî ve <i>Düstûrnâme</i>	100
3.3 Bir Alim-Bürokrat Gözünden Geçmiş Bakmak: Karamanî Mehmed Paşa ve <i>Tevârihi’s-selâtini’l-‘Osmâniyye</i>	113

Bölüm 4: Geçmiş Kullanmak.....	129
4.1 Merkeze İlk Tepkiler ve Eleştirel Anlatı Geleneğinin Doğuşu	136
4.1.1 Geçmiş, Şimdi ve Gelecek: <i>Dürr-i Mekkûn</i>	138
4.1.2 Menba: I. Bayezid ve <i>Tevârih-i Âl-i Osmân</i>	145
4.1.2.1 Yozlaşma Çağı.....	148
4.1.2.2 Kaynaklar ve Tarihlendirme: 1472 Yorumu Mu?.....	154
Bölüm 5: Tevârih Çağı: Bayezid’i Tartışmak.....	161
5.1 Geleneği Devam Ettirmek.....	163
5.1.1 Merkez ve Ucât Arasında: Âşıkpaşazâde ve <i>Menâkıb-ı Âl-i Osmân</i>	163
5.1.2 Hırs ve Öfkenin Esareti Altında: Oruç ve Kemâl.....	181
5.2 Merkezden Yükselen Karşıt Sesler	193
5.2.1 İlk Tepki: Konevî ve <i>Tevârih-i Âl-i Osmân</i>	195
5.2.2 “Kemâ-yenbagî” Bir Anlatı Kurmak: Bodleian Anonimi	198
Bölüm 6: Sonuç.....	215
KAYNAKÇA	222

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLÖLAR

Tablo 1 Farklı <i>İskendernâme</i> Nüshalarında I. Bayezid İçin Kullanılan Unvanlar	58
Tablo 2 Ahmedî ve Şükrullah'ın Eserlerindeki Osmanlı Tarihi Kısımlarında Yer Alan Bilgiler.....	95
Tablo 3 <i>Düstûrname</i> 'de Ahmedî ve Şükrullah'ın Eserlerindeki Yer Almayan Yeni Detaylar.	112

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİLLER

Şekil 1 Telif edilen İlk Eserlerin Mekân ve Patronaj İlişkileri.....	76
Şekil 2 <i>Düstûrnâme</i> 'de Osmanlı Hükümdarları İçin Kaleme Alınan Beyitlerin Sayıları	103
Şekil 3 Şükrullah, Enverî ve Mehmed Paşa'nın Patronaj İlişkileri.....	123
Şekil 4 Şükrullah, Enverî ve Mehmed Paşa'nın Muhiti.....	127
Şekil 5 Âşıkpaşazâde'nin Muhiti	180

TRANSKRİPSİYON

Bu tezde yapılan transkripsiyonda, Arapça ve Farsça ibarelerdeki uzun ünlüler [^]; kelimelerin başı, ortası ve sonunda yer alan ayn harfi [‘]; kelimelerin ortası ya da sonunda yer alan hemze ise [’] ile gösterilmiştir. Özel isimler ve yer adları için TDV İslam Ansiklopedisi’ndeki kullanım esas alınmıştır. Ana kaynaklar haricinde, araştırmacılar tarafından hazırlanan edisyonlardan yapılan tüm alıntılarda da söz konusu yöntem izlenerek çalışmada ortak bir transkripsiyon modelinin takip edilmesi amaçlanmıştır.

KISALTMALAR LİSTESİ

APA	American Psychological Association
BSOAS	Bulletin of the School of Oriental and African Studies
EI	Encyclopaedia of Islam
EI ²	Encyclopaedia of Islam, Second Edition
EI ³	Encyclopaedia of Islam, Third Edition
İA	İslam Ansiklopedisi
İAE	İstanbul Araştırmaları Enstitüsü
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜEFTD	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu

Bölüm 1

Giriş

[...] Derken Osman çıkageldi. Kendi adamlarını ve müttefiklik bağıyla kendisine bağlı diğer kişileri de yönlendiriyordu. Vaktiyle bunlar Paflagonya bölgesinden savaşçı bir öfkeyle onun yanında toplanmışlardı. Karşılarına çıkan her şeyi yok edip büyük bir cesaretle bertaraf etmeye hazırdılar. Bütün bu adamları bir araya getiren o yani Osman'dı. [...]¹

Bizans kronik yazarı Pakhymeres'in (ö.1310 civarı) Bafeus Savaşı'na (1302) dair kaleme aldığı satırlarla ismi ilk kez duyulan Osman (ö.1324), kendi adamları ve çevresinde ittifak içinde olduğu pek çok ortağı ile hareket eden bir *primus inter pares* olarak tarif edilmekteydi. O, sınırlı sayıdaki insan kaynağını rakiplerine kaptırmamak ve çevresini daha da genişletmek için enerjisini büyük ölçüde Hristiyan komşularına (*tekvur*) yönlendirmişti. Pakhymeres, yukarıda paylaşılan satırların devamında ise Osman'ın mücadelesinden pay elde etmek isteyen pek çok maceracının civar bölgelerden gelerek ona katıldığını belirtiyordu. Erken dönem Osmanlı tarihlerinde de Pakhymeres'i ikrar eden benzer vurgulara rastlamak mümkündü. Örneğin Âşıkpaşazâde (ö.1494'ten sonra), Osman'ı Müslümanlar ile savaşmayan, daima “kafire” karşı gaza/akın ile uğraşan ve bu yolda elde ettiklerini ortaklarına dağıtan mütevazî bir lider olarak tasvir ediyordu.

Osman'ın ölümünden 65 yıl sonra torunu I. Bayezid (1389-1402), babası I. Murad'ın (1362-1389) Kosova'daki beklenmedik ölümü üzerine savaş meydanında idareyi devralarak Osmanogullarının dördüncü hükümdarı oldu. Bayezid'in tahta çıkışından

¹ Georges Pachymeres, *Relations Historiques I-III*, (ed.) Albert Vitalien Laurent, (Paris: Les Belles Letters, 1984), s.366.

Ankara’da Timur karşısında uğradığı hezimete kadar geçen 13 yıl, Osmanlıların egemenlik sahalarının Anadolu ve Rumeli’de çarpıcı bir şekilde genişleyerek İslamileşmiş Dünya’da² daha görünür hale geldikleri bir dönemi kapsamaktaydı. Öyle ki, Osman’ın ölümü sırasında Bitinya’daki fetihler henüz çok yeniydi; bu süreçte Bursa (*Prussa*) ve İznik (*Nicea*) gibi önemli merkezler hala ablukaya altındaydı. I. Bayezid’in hükümdarlık yıllarına gelindiğinde ise egemenlik alanlarını hızla genişleten Osmanlılar, bir taraftan Konstantinopolis’i abluka altına alıp Eflak ve Macaristan hudutlarını zorluyorlar diğer taraftan da Kütahya, Sivas ve Amasya gibi Anadolu’nun kadim merkezlerini sırasıyla ele geçirerek Memlûklerin kuzey sınırlarını tehdit ediyorlardı.

Memlûklü alim İbn Hâcer el-Askalânî’nin (ö.1449) kaleme aldığı aşağıdaki satırlar I. Bayezid’in faaliyetlerinin Kahire’de nasıl karşılık bulduğunu açık bir şekilde gösteriyordu. Anadolu ve Rumeli’de meydana gelen gelişmeleri detaylıca takip eden Sultan Berkuk (1390-1399) I. Bayezid’in fetihleri ile yayılan üzü karşısında endişelenmeye başlamıştı:

[...] Ebu Yezid saltanatta sağlam bir şekilde yerleşince Bursa camiini inşa ettirdi, içini ve dışını mermerlerle döşetip ortasına müteaddit yerlerinden su akan bir havuz yaptırdı. [...] Kafirlerle karşı cihadlarıyla meşhur oldu ve şöhreti uzaklara yayıldı. az-Zâhir kendisiyle mektuplaştı, dostluk kurdu ve ona arka arkaya Emirler gönderdi. Hatta onunla mektuplaşmayan, hediye göndermeyen hiç bir melik kalmadı. Öyle ki az-Zâhir ondan kendisine zarar gelmesinden korkar ve şöyle söylerdi: “Ben Timurleng’den korkmam; çünkü ona karşı bana herkes yardım eder; ben ancak İbn Osman’dan korkarım.” İbn Haldun’un bir

² Hodgson Abbasi hilafetinin 945 yılı akabinde etkisinin kademeli olarak azaldığını ve hilafet merkezli toplumun yerini siyasi, kültürel ya da dilsel bakımdan daha parçalı; lakin “tarihsel bütünlüğünü” muhafaza eden ve “genişleyerek” bu bütünlüğü sürdürebilen “uluslararası bir topluma” bıraktığını ifade eder. Bkz. Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam II: The Expansion of Islam in the Middle Periods*, (Chicago&London: The University of Chicago Press, 1977), s.3. Bu çalışmada kullanılan “İslamileşmiş Dünya” kavramı ile söz konusu “uluslararası toplum” ifade etmektedir. İlgili kavrama dair daha fazla bilgi ve literatürdeki örnekleri için ayrıca bkz. Zahit Atçıl, “Bir Serüven Olarak İslam Tarihi: Marshall G.S. Hodgson ve *İslam’ın Serüveni*”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 43 (2020), s.188.

çok defalar: “Mısır mülkü için İbn Osman’dan başka korkulacak (tehlike) yoktur” dediğini işittim. [...]”³

Benzer kaygılar Bayezid’in Avrupalı rakipleri ve Konstantinopolis’teki komşuları tarafından da paylaşılmaktaydı. Öyle ki, Avrupa’da *l’Amorath Bacquin*’in (Bayezid) Roma’ya gelip St. Peter Kilisesi’ni ele geçireceği ve Avusturya’dan sonra Fransa’yı da hedef alacağı şeklinde pek çok rivayet dolaşmaktaydı.⁴ Grekçe kaleme alınmış anonim bir anlatıda ise Bayezid’in Konstantinopolis’i aldıktan sonra Ayasofya’yı camiye çevireceği belirtiliyor, buna benzer bir başka anlatı *Bulgar Kroniği*’nde de yer alıyordu.⁵

Çağdaş kaynaklarda I. Bayezid’e dair bu “müessis” hükümdar imajı bir anda oluşmamıştı. Örneğin Bayezid, hükümdarlığının ilk yıllarında (1393) Kahire’den gelen Memlûk elçisine Berkuk’un gönderdiği hediyeler için teşekkür ederken Memlûk sultanına kendilerinin “bendeleri” olduğu mesajını da iletmişti.⁶ Fakat Bayezid’in diplomasideki bu mutedil tavrı, onun söz konusu görüşmeyi takip eden sekiz yıl boyunca Anadolu ve Rumeli’de meydana getireceği “cüretkâr” faaliyetleri ile açık şekilde çelişecekti.⁷ O, Memlûk elçisini kabul ettiği aynı yıl içinde Serez’de Hristiyan

³ Şevkiye İnalçık, “İbn Hâcer’de Osmanlılar’a Dair Haberler II”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/4 (1948), s.351.

⁴ Aziz Suryal Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, (London: Methuen & Co. Ltd.,1934), s.2.

⁵ Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, “Sultan Bayezid Dönemine Ait Grekçe Bir Anlatı”, *OTAM*, XXIV (2008), s.139. Bulgar Kroniği’nde Bayezid’in Galata’yı kuşattığı sırada yanındakilere, bulunduğu tepeden gördüğü Ayasofya’yı eşleriyle birlikte kendisine tahsis edeceğini söyler. Bkz. Akdes Nimet Kurat, “Osmanlı Tarihinin İlk Devirlerine Ait Bulgar ve Sırp Kronikleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1965), s.194.

⁶ Cihan Yüksel Muslu, *The Ottomans and The Mamluks Imperial Diplomacy and Warfare in the Islamic World*, (London&New York: I.B. Tauris, 2017), s.1

⁷ Bu değişim Osmanlı-Bizans ilişkilerinde de açıkça görülecekti. Necipoğlu Osman, Orhan ve Murad döneminde tesis edilen görece esnek diplomasin I. Bayezid döneminden itibaren daha katı-kapalı bir hal aldığını ve bu durumun Bizans ve Osmanlılar arasındaki toplumsal ilişkileri de etkilediğini belirtir. Bkz. Nevra Necipoğlu, *Byzantium Between The Ottomans and The Latins Politics and Society in the Late Empire*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), s.119-148.

vasallarını bir araya getirdiği toplantıda bir köleden ziyade kayser gibi davranıyor, Balkan elitlerinin üzerinde psikolojik ve siyasi bir tahakküm kurmaya çalışıyordu.⁸

Serez toplantısından sonra ise II. Manuel ile yaşadığı anlaşmazlığı gerekçe göstererek Konstantinopolis'e yönelen Bayezid, 1394 Eylül'ünde başlattığı kuşatmayı tam sekiz yıl boyunca sürdürdü.⁹ Bu süreçte, Bulgaristan'ın tamamına yakını ele geçirmiş olan Osmanlı hükümdarı 1395'te Eflak kuvvetlerini ve bir yıl sonra Niğbolu'da Haçlı ordularını büyük bir bozguna uğrattı.¹⁰ Elde ettiği bu başarılar zaman geçtikçe ona ciddi bir özgüven ve saygınlık kazandırıyor; bu durum da imajına doğrudan etki yapıyordu. Öyle ki, Bayezid'in babası I. Murad Avrupalı kronik yazarları tarafından *bey* unvanı (*bahy-baquin*) ile anılırken Bayezid, daha üst bir seviyeyi ifade eden *rex*, *soldan* ve *kayser* gibi unvanlar ile anılmaya başlanmıştı.¹¹ Öte yandan diyar-ı Rum'da sürdürdüğü emperyal politikalarını meşru kılmak için Selçuklu mirasına sahip çıktığını öne süren Bayezid, Kahire'ye gönderdiği elçileri vasıtasıyla halife Mütevekkil'den, kullandığı "Rum Sultanı" unvanını tasdik etmesini dahi talep istemişti.¹² İbn Hâcer'in

⁸ II. Manuel Palaiologos (1391-1425) bu toplantıda bulunan hükümdarlardan biriydi. O kaleme aldığı mektuplarında Bayezid'in kendisi ve yanında bulunanlara karşı uyguladığı psikolojik baskı ve korku politikasını canlı bir şekilde aktarır. Durumunu "kurtların arasındaki bir kuzuya" benzetir. Bkz. John W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, (New Jersey: Rutgers University Press, 1969), s.116. Çelik ise Bayezid'in tutarsız tutumlarının Manuel üzerindeki etkisine dair dikkat çekici detaylar sunar. Bkz. Siren Çelik, *Manuel II Palaiologos (1350-1425) A Byzantine Emperor in a Time of Tumult*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), s.49-50, 171-172. Ayrıca bkz. Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, (ed.) Anthony Kaldellis, (Harvard University Press: Cambridge, 2014), s.129; Peter Charanis, "The Strife Among Paleologi and the Ottoman Turks, 1370-1402", *Byzantion*, 16, 1 (1942), s.313.

⁹ Nicol, ablukanın gücünün zaman içinde çeşitli derecelerde değişse de sekiz yıl boyunca istikrarlı olarak sürdürüldüğünü belirtir. Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s.302. Bu sürecin Konstantinopolis'e etkileri için bkz. Nevra Necipoğlu, "Economic conditions in Constantinople during the siege of Bayezid I (1394-1402)", *Constantinople and its Hinterland Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, (ed.) C. Mango and G. Dagron, (London: Routledge, 1995) s.157-167.

¹⁰ John V.A. Fine Jr., *The Late Medieval Balkans A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, (An Arbor: University of Michigan Press, 1987), s.422-423, 424-425; Colin Imber, *Ottoman Empire 1300-1481*, (İstanbul: Isis Press, 1990), s.45-47; Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, s.82-97.

¹¹ Altay Tayfun Özcan, "XV. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Avrupa Kroniklerinde Yıldırım Bayezid İmajı", *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu*, (ed.) H.B. Öcalan-Y.Z. Karaarslan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), s.230-231. Özcan'ın dikkat çektiği bu husus çok mühim. Zira Bayezid'in aynı süreçte Anadolu'daki diğer hanedanlara karşı üstünlük elde etmek için "sultan" unvanını da kullanmaya çalıştığı biliniyor. Bu durum hükümdarın temsiline yönelik bir dönüşümün olduğuna dair emareleri güçlendiriyor.

¹² Paul Wittek, "The Sultan of Rûm", *The Rise of Ottoman Empire: Studies in the History of Turkey, Thirteenth- Fifteenth Centuries*, (ed) Colin Heywood, (London: Routledge, 2012), s.89-90.

kaleme aldığı aşağıdaki satırlar ise söz konusu imaj değişiminin İslamileşmiş Dünya’da da yankı bulduğunu göstermekteydi:

[...] Ebu Yezid, dünyanın seçkin meliklerinden biri idi.
Babalarından ve soyundan hiçbir kimse bir lakap alamamış,
Sultan veya Melik (unvanıyla) anılamamıştı, onlara ancak
bazan *emir*, bazan da *hundgâr* denilirdi. [...]¹³

1396’da kazandığı Niğbolu Zaferi’ni -elde ettiği yeni prestijle- Kahire’ye gönderdiği köleler ve savaş ganimetleri ile duyuran Bayezid, iki yıl sonra Memlükler’e ait Malatya’ya yönelme cüretini kendisinde bulmuştu. Bu dönemin görgü tanıklarından Johannes Schiltberger, Bayezid’in önce Kahire’ye haber göndererek Malatya’yı talep ettiğini ve olumsuz yanıt alması üzerine şehri bizzat kuşatarak ele geçirdiğini aktarıyordu.¹⁴ Bu durum Sultan Berkuk ve İbn Haldun’un öngörülerinde haklı çıkmış olduklarını göstermekteydi. Lakin, Bayezid’in Niğbolu’dan Malatya’ya giden süreçte kendisinin “yıldırım” olarak adlandırılmasına neden olacak bu kesif ilerleyişi, bölgede zuhur edecek bir başka rakibin (Timur) diyar-ı Rum’a¹⁵ gelmesi sonucu çok sert bir şekilde duracaktı. Bu durum ise Bayezid’in 13 yıllık hükümdarlık dönemini büyük ölçüde Ankara Savaşı ve sonrasında oluşan kriz döneminde ortaya çıkan anıların gölgesi altında bırakarak, onun metin dünyasındaki temsiliyetinin anlatı ve “gerçeklik” arasında sıkışmasına sebep olacaktı. Bu da metinsel geçmişi “görelileşen” Bayezid’e dair birbirinden farklı retorik ve temsillerin ön plana çıktığı anlatı geleneklerinin doğmasını sağlayacaktı.

¹³ Şevkiye İnalçık, “İbn Hâcer’de Osmanlılar’a Dair Haberler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/3 (1948), s.192. Unvanlara yapılan vurgular bana aittir. Bahsedilen unvanların tasavvufi diskur ile ilişkisine ve Osmanlı jargonuna geçişine dair farklı bir yaklaşım için bkz. Hüseyin Yılmaz, *Caliphate Redefined The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*, (New Jersey: Princeton University Press, 2018), s.112-125.

¹⁴ *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger A Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa 1396-1427*, (ed.) Philip Brunn, (London: Cambridge University Press, 2010), s.18.

¹⁵ “Diyar-ı Rum” tabiri için bkz. Cemal Kafadar, “A Rome of One’s Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum”, *Muqarnas*, 24 (2007), s.10, 12, 18.

1.1 Süregelen Tartışma: Bayezid’i Nasıl Bilirdiniz?

Söz konusu sürecin etkilerinin Bayezid’i konu edinen modern tarihyazımının ilk örneklerinde dahi somut bir şekilde takip etmek mümkündü. Fatma Aliye’nin 20. yüzyılın başında kaleme aldığı kısa monografi bu konuda dikkat çekici bir örnekti.¹⁶ Osmanoğulları’nın kuruluşundan 1402 yılına gelen süreci ele alan çalışmasında Aliye’yi ilginç kılan husus, onun I. Bayezid’i ilk üç Osmanlı hükümdarına dair sunduğu idealize anlatının tamamen dışında tutmayı tercih etmesiydi. Örneğin, Orhan’ın saltanatına ayırdığı kısmı “Hayırlı Evlat” ve I. Murad’ın hükümdarlığına ayırdığı bölümü “Esere Tebaiyet” olarak isimlendiren Aliye, I. Bayezid’in saltanatını ise Osman’ın kurduğu “ideal” mirasın tüketildiği bir “Adem-i Tebaiyet” dönemi olarak nitelendiriyordu.¹⁷ Bu noktada onun sık sık tekrarladığı temel argüman ise Osman’ın inşa ettiği mütevazı gelenekten sapan I. Bayezid’in atalarının tüm birikimlerini heba etmesiydi. Bu görüşünü sultanın içki ve zevke olan düşkünlüğü, Sırp Prensesi ile evlenmesi sonrası uğradığı kişisel değişim, devlet işlerinden uzaklaşarak Ali Paşa’yı ön plana çıkarması ve ulema sınıfı ile bürokrasinin yozlaşması gibi çeşitli konular üzerinden destekleyen Aliye, 1402’de meydana gelen yıkımın tüm sorumluluğunu Bayezid’e yüklemekteydi.¹⁸ Onun söz konusu tasviri, kendisinden yaklaşık 500 yıl önce yaşayan İbn Hacer’in kaleme aldığı satırlardan çok farklıydı.

Aliye ile aynı dönemde eser telif eden bir başka isim ise Herbert Adams Gibbons’tu. Onun 1916’da yayımladığı *The Foundation of Ottoman Empire: A History of Osmanlis up to the Death of Bayezid I*¹⁹ adlı meşhur eseri I. Bayezid’in temsili konusunda Aliye ile pek çok ortak noktaya sahipti. Eserinde birbirine taban tabana zıt iki Bayezid imajını aynı anda sunan Gibbons’a göre Bayezid, başlangıçta Kosova ve Niğbolu’da kazandığı büyük zaferler sonrasında Anadolu’daki hakimiyetini başarılı şekilde genişletmişti. Lakin, sınırlar hızla genişledikçe ve beylik dönüşüme uğradıkça

¹⁶ Fatma Aliye, *Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi Kosova Zaferi ve Ankara Hezimet-i*, (ed.) Cevdet Kırpık, (İstanbul: Kesit Yayınevi, 2012).

¹⁷ Aliye, *Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi*, s.45, 55, 99.

¹⁸ Aliye, *Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi*, s.105-112, 115.

¹⁹ Herbert Adam Gibbons, *The Foundation of Ottoman Empire: A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I*, (New York: The Century Co., 1916).

Osmanlı hükümdarı kibir ve şehvetinin etkisi altında kalmaya²⁰ ve bir çeşit “güç zehirlenmesi” yaşamaya başlamıştı.²¹ Gibbons’un söz konusu argümanlarını, eserinin Timur-Bayezid karşılaşmasını konu edindiği kısımlarında çok daha da somut şekilde görmek mümkündü. Ona göre Timur’un itidalli politikasına karşın “cüretkâr” bir tavır sergileyen Bayezid, aslında kendi düşüş sürecini bizzat hazırlamıştı.²² Dolayısıyla Sivas’ın Timur tarafından ele geçirilmesi ile başlayan ve Ankara Savaşı ile son bulan sürecin ana sorumlusu, elde ettiği gücü yönetemeyerek fiziksel ve psikolojik bir buhran yaşayan Bayezid’in ta kendisiydi. Gibbons bu durumu bilindik bir atasözü ile özetliyordu: “Balık baştan kokar!”²³

Gibbons’un kitabının yayımlanmasından yaklaşık yirmi yıl sonra Paul Wittek, Londra Üniversitesi’nde üç seminer düzenledi ve konuşmaları 1937’de *The Rise of Ottoman Empire*²⁴ adıyla yayımlandı. Yaklaşık elli sayfadan müteşekkil bu ince eser, öne sürdüğü *gazi tezi* ile literatürde sarsıcı bir etki yarattı. Wittek’e göre Osmanlıların teşekkül ve gelişimini sağlayan temel unsur gazaydı ve I. Bayezid’in hükümdarlık yılları, bu temel unsurun etkisinin dramatik bir şekilde azalmaya başladığı bir sürece tekabül etmekteydi. Wittek’e göre söz konusu dönemde Tuna’dan Toroslar’a kadar geniş bir hakimiyet alanına ulaşan Osmanlılar, bir çeşit imparatorluk vasfı kazanmaya başlamışlardı.²⁵ Bu durum ise Osmanlı toplumunu var eden iki temel dinamik arasında bir dengesizlik doğurmuştu: Ulema ve gaziler. Öyle ki, Bayezid döneminde

²⁰ “Then, too, after the great victories of Kossova and Nicopolis, and his successful campaign against Karamania, Bayezid allowed himself to succumb to the insidious temptations that assail the warrior when he passes from tent to the palace.” Gibbons, *The Foundation of Ottoman Empire*, s.235.

²¹ “It was not astonishing that the pleasures of the table and of the harem proved irresistible to him. Bayezid, who had the best qualities of his age, allowed himself to become debauched by indulgence in shameful and unspeakable vices.” Bkz. Gibbons, *The Foundation of Ottoman Empire*, s.235.

²² Gibbons, *The Foundation of Ottoman Empire*, s.257. Benzer görüş Aliye tarafından da dillendirilmektedir. Bkz. Aliye, *Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi*, s.115, 119-120.

²³ Gibbons, *The Foundation of Ottoman Empire*, s.249.

²⁴ Paul Wittek, *The Rise of The Ottoman Empire*, (London: Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1958).

²⁵ Wittek, *The Rise of The Ottoman Empire*, s.46; Wittek, “From the Defeat at Ankara to the Conquest of Constantinople”, *The Rise of Ottoman Empire: Studies in the History of Turkey, thirteenth- fifteenth Centuries*, (ed) Colin Heywood, (London: Routledge, 2012), s.136. Gibbons, Bayezid döneminde Osmanlılar’ın çadırdan saraya geçtiklerini belirtir. Bu noktada Bayezid döneminde meydana gelen dönüşüm sürecini imparatorluk olarak adlandırmaya da Wittek ile ortak bir noktaya temas eder. Bkz. Gibbons, *The Foundation of Ottoman Empire*, s.235.

güçlenmeye başlayan ulema (ya da İslami gelenek), sınır savaşçılarının temsil ettiği gaza geleneğine karşı yeni bir alternatif teşkil etmeye başlamıştı.²⁶ Bu dönüşümün mimarı ise kendisine bağlı kullar ve vassal Hıristiyan birliklerinden aldığı destek ile atalarından “farklı” şekilde, yönünü “Müslüman” Anadolu toprakları üzerine çevirerek “emperyalist” bir politika takip eden I. Bayezid’dir.²⁷ Wittek, Bayezid’in inşa etmeye çalıştığı yeni düzenin Osman, Orhan ve Murad’ın temsil ettiği gaza merkezli “kadim” gelenekten bir çeşit “sapmayı” temsil ettiği kanaatindeydi. Eğer bu sapma meydana gelmese ve Bayezid “imparatorluk rüyasından” vazgeçerek ataları gibi sadece gazilerin sultanı olmaya devam etseydi Wittek’e göre 1402 felaketi meydana gelmeyecekti.²⁸

Aliye, Gibbons ve Wittek’in Bayezid’e dair öne sürdükleri tezlerin çok temel bir ortak noktası vardı. Her üç yazarın anlatısında da Bayezid, Osman’ın mirası tüketen, hanedanın çizgisel tarihindeki kırılmanın ana sorumlusu olarak temsil edilmekteydi. Aliye’ye göre bu kırılma büyük ölçüde şaşaaya dayanan Yakın Doğu saray geleneklerinin Osmanlılara sirayet etmesi sonucunda oluşmuştu.²⁹ Buna karşın Gibbons 1402’ye gelen süreci daha çok I. Bayezid’in “yozlaşmış” kişiliğine ve Bizans-Osmanlı melezlenmesine bağlıyor; Wittek ise gaza geleneğinin terk edilmesini gerekçe gösteriyordu.³⁰ Öte yandan, eserlerini 1923-1950 yılları Türkiye’sinde kaleme alan Mükrimin Halil Yinanç, Fuat Köprülü ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi bir grup isim ise I. Bayezid’i ele alış biçimleri bakımından Aliye, Gibbons ve Wittek’ten ciddi şekilde farklılaşıyorlardı. Muhtemelen, Misak-ı Milli ve ulus devlet merkezli anlayış gibi erken dönem Cumhuriyet ideolojisinin temel argümanlarından etkilenen bu isimler, I. Bayezid’i Selçuklulardan “miras” kalan “Anadolu Türk siyasi birliğini”

²⁶ Wittek, *The Rise of The Ottoman Empire*, s.47.

²⁷ Wittek, “From the Defeat at Ankara to the Conquest of Constantinople”, s.141

²⁸ Wittek, “From the Defeat at Ankara to the Conquest of Constantinople”, s.146. Wittek’e göre Bayezid’in hükümdarlığı bir çeşit melezlenmeyi temsil eder. Fakat ona göre bu melezlenme beyliğin saflığını bozmuş ve 1402’ye gelen süreci yaratmıştır. Bkz. s.142.

²⁹ Aliye, *Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi*, s.102-112.

³⁰ Wittek, *The Rise of The Ottoman Empire*, s.47.

yeniden tesis eden ilk Osmanlı hükümdarı olarak benimseyerek onun hükümdarlık yıllarına dair idealize bir anlatı sunmaya gayret etmişlerdi.³¹

Bu noktada Wittek için ayrı bir parantez daha açmak gerekir. Onun, Osmanlı hükümdarının atalarının kadim düzeni olarak nitelediği gazayı terk etmesi ve izlediği cüretkâr politika ile 1402 felaketine sebebiyet vermesine yönelik ortaya koyduğu anlatı yanında I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarının yeni bir siyaseti ya da merkezi-emperyal bir düzeni de temsil ettiğine yönelik vurguları literatürde çift yönlü bir Bayezid imajının gelişmesinde etkili olmuştur. Öyle ki, Halil İnalcık, Feridun Emecen, Rhoads Murphey ve Dimitri Kastritsis gibi pek çok araştırmacı Wittek'i referans alarak I. Bayezid dönemini Osmanlı merkezileşmesinin ya da imparatorluk teşebbüsünün başlangıç noktası olarak kabul edip, bu döneme ayrı bir önem atfetmişlerdir.³² Öte yandan İsmail Hami Danişmend, Zafer Öztuna ve Yaşar Yücel gibi milliyetçi eğilimlere sahip bir başka grup ise Wittek'in Bayezid'in gelenekten sapma ve izlediği politika nedeniyle Timur'u üzerine çektiğine yönelik söylemini merkeze alarak Gibbons ve Aliye'nin sundukları retorikleri kullanmaya devam etmişlerdi.³³

³¹ Fuat Köprülü, *Millî Tarih*, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1924), s. s.74-76; İhsan Şerif, *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri Dördüncü Sınıf*, (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1926), s.95-97; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", *İslâm Ansiklopedisi*, 1943, II, s.369-392; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), s.257, 266, 275, 304, 308.

³² Halil İnalcık, "Bâyazîd I", *EP*, 1960, I, s.1117-1119; "Bayezid I", *TDVİA*, 1992, 5, s.231-234; Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I*, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, (İstanbul: IRCICA, 1992). s.17-19; Feridun Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Türkler 9*, (ed.) Hasan Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.15-32; Rhoads Murphey, "Bayezid I's Foreign Policy Plans and Priorities: Power Relations, Statecraft, Military Conditions and Diplomatic Practice in Anatolia and the Balkans", *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204-1453*, (ed.) Nikolaos G. Chrissis-Mike Carr, (New York: Routledge, 2016), s.180, 214; Dimitris J. Kastritsis, "Bayezid I" *EP*, 2015, 1, s.70-73.

³³ Yılmaz Öztuna, *1402 Ankara Muharebesi*, (İstanbul: Kenan Matbaası, 1946), s.4, 7-8, 43-44; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), s. 87, 126, 132-133; Yaşar Yücel, "Türkiye ve Yakın-doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi", *Belleten*, 146 (1973), s.159-190; "Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler I", *Belleten*, 158 (1976), s.249-285; "Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu İlişkilerine Dair Gözlemler II", *Belleten*, 166 (1978), s.239-299. Bu isimlerin ortak özellikleri eserlerini büyük ölçüde Türkçü ya da milliyetçi-muhafazakâr kaygılarla kaleme almalarıydı. Bu noktada Türkçülüğün sembollerinden biri haline gelen Timur imgesine karşı Bayezid'e yönelik eleştirel tutumları ciddi benzerlik göstermesi şaşırtıcı değildir. Bkz. Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Tarihi Sahasında Türkçe Başvuru Eserleri: Akademik ve Siyasal Bir Durum Tespiti", *TALİD*, 2 (2003), s.189-192.

Tüm bu çerçeve, I. Bayezid'i konu edinen modern tarihyazımının birbirine taban tabana zıtlıklar ya da benzerlikler içeren pek çok farklı imaj ya da temsilin kıyasıya mücadele içinde olduğu bir “tartışma ortamını” barındırdığına işaret etmekteydi. Dikkat çekici olan ise söz konusu literatürün yakın bir okumasının, Bayezid'e dair imajların zamana ve mekâna göre değiştiğini göstermesiydi. Öyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun en buhranlı sürecine şahit olan Aliye, Gibbons ve Wittek'in kaleme aldığı metinlerde, Osmanlıların'nın çizgisel tarihinin kırılma anını ya da yapbozun bozuk parçasını temsil eden I. Bayezid, Cumhuriyet'in erken döneminde -milli geçmişin inşa aracı olarak- Köprülü ve Yinanç gibi isimler tarafından “siyasi birliğin sağlayıcısı” şeklinde tasvir edilmiş; fakat zamanla değişen dinamiklere ayak uydurmak zorunda kalarak önce “ihtirasının gölgesinde bir hükümdar”³⁴ daha sonra da “merkezi yönetim anlayışının ilk kurucusu” haline getirilmiş ve nihayetinde ise “ideal” geçmiş içerisindeki yerini uzun bir süre sonra yeniden almıştı.

Modern literatürde I. Bayezid'e dair bu kadar farklı imajın aynı anda tedavülde olmasının sebebi neydi? Bu sadece zamanın ruhu ve modern tarihçilerin perspektifleri ile mi alakalıydı? Bu noktada tüm sorumluluğu modern dönem araştırmacılarının omuzlarına yüklemenin doğru olmadığı kanaatindeyim. Zira, I. Bayezid'e dair bahsedilen “tartışma ortamının” ya da farklılaşma durumunun kökeni daha önce de vurgulandığı gibi I. Bayezid'e dair kaleme alınan ilk anlatılara; yani erken dönem Osmanlı tarihyazımına dayanmaktaydı. Öyle ki, Aliye'nin ya da Gibbon'un ortaya koyduğu “suçlu” Bayezid ile Uzunçarşılı ya da İnalcık'ın ön plana çıkardığı “meşru”

³⁴ Feridun Emecen, erken dönem Osmanlı tarihyazımındaki olumsuz I. Bayezid imajına eleştiri getiren ilk isim olmuştur. Bkz. Feridun Emecen, “İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 43 (2014), s.67-92. Söz konusu çalışmayı, yukarıda bahsedilen “eleştirel” imajlar çerçevesinde şekillenen anlatı geleneği ile bir çeşit yüzleşme olarak nitelenebilir. O, Ankara Savaşı'nın Bayezid'in imajı üzerinde ciddi bir etki yaptığını ve bu etkiyi doğru şekilde kavrayamayan modern dönem araştırmacıların çoğunun Bayezid'i “*ihirasının kurbanı olmuş bir hükümdar olarak*” tasvir etme eğiliminde olduklarına dikkat çekerek, alana dair bir problemin varlığını gündeme getirir. Bu noktada, Bayezid'in gerçekten ihtirasının esiri olup olmadığını incelemeye girişen Emecen, ihtiras anlatılarının menbâi olarak nitelendirilen 15. yüzyıl Osmanlı tarihyazımını ele alarak işe başlar. Bayezid'in siyasi faaliyetlerinin “stratejik ve belirli bir ana yönelime” sahip olduğunu ve Osman, Orhan ve Murad ile belli bir noktaya gelen düzenin Bayezid ile birlikte bir çeşit dönüşüm yaşadığını belirten Emecen, bu süreci “ilk imparatorluk denemesi” olarak nitelendirir. Ayrıca, “dönüşüm” ve “merkezileşme” süreçlerinin zorluklarına dikkat çekerek, kaleme alınan anlatıların “tersten okunması gerektiğini” de öne sürer. Emecen'e göre bunun nedeni ilk Osmanlı kaynaklarının bahsedilen süreç ve Ankara yenilgisinin etkisi altında ortaya çıkmasıdır. Kaleme aldığı bu çalışma ile Bayezid'in merkezi devletle olan bağına yaptığı vurguları devam ettiren Emecen; Yücel gibi eleştirel bir hükümdar tasvirini ön plana çıkaran araştırmacılara karşı, planlı bir siyasetin sürdürücüsü olarak nitelendirdiği Bayezid'e dair daha “müspet” bir hükümdar imajı sunmuş olur. Emecen, “İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid”, s.69, 73, 89, 90.

Bayezid imajının inşasında kullanılan tema ve retoriklerin tamamına yakınının modern dönem araştırmacıların 15. yüzyıldaki “meslektaşları” tarafından üretilmiş olması; 1402 sonrasında kaleme alınan ilk tarihsel metinler sonucu ortaya çıkan kültürel hafıza ya da hafızaların bugünün tarihyazımı üzerinde “dayatmacı” bir etkiye sahip olduğunu göstermekteydi.

1.2 Amaç ve Yöntem

Yukarıda adı geçen araştırmacılar veya çalışmaların aksine, I. Bayezid’in kişiliği ya da hükümdarlık yıllarına dair herhangi bir tarihsel olgu sunmak iddiasında olmayan bu tezin ana odağı, ilk nüvesi onun mağlubiyetini takip eden yıllarda ortaya çıkan ve devam eden yüz yıl boyunca da tekâmül ederek katmanlanan tarihsel anlatılardır. Bu noktada kaynakların “otoritesi” veya “dayatması” yerine onların “örgütlenme biçimlerini” merkeze almayı tercih eden bu çalışmanın temel amacı, I. Bayezid anlatılarını “yapısöküme” tabi tutarak söz konusu anlatıları imâl eden erken dönem Osmanlı tarih yazarlarının geçmişi algılama ve kurgulama pratiklerini anlamaya çalışmaktır.³⁵ Dolayısıyla söz konusu çalışmanın I. Bayezid anlatıları dışında üç temel sac ayağı daha bulunmaktadır. Bunlar, eserini 1400’lü yılların başında tamamlayarak, bugüne ulaşan en erken eski Osmanlı “tarihini” kaleme alan Ahmedî’nin *İskendernâme*’sinden 1490’lı yılların sonunda tamamladığı kâinat tarihiyle erken dönem Osmanlı tarihyazımının son örneğini veren Neşrî’ye gelen süreçte telif edilen eserlerin oluşturduğu külliyyat (metin dünyası), bu külliyyatı tanzim eden tarih yazarları ve her ikisinin birlikte var olduğu arka plan (metin dışı dünya) yani 15. yüzyıldır. Dolayısıyla bu çalışma hem erken dönem Osmanlı tarihyazımı hem de tarihyazımının doğup kristalize olduğu 15. yüzyılın politik ve sosyal olaylarını ele almaktadır.

Alun Munslow’un dikkat çektiği üzere yazılı bir tarih olarak geçmişin aynı zamanda çağının metinsel bir ürünü olması, onu üreten tarihçi ve bu tarihçinin parçası olduğu kontekstin geçmişin anlamlandırılmasında hayati bir öneme sahip olduğunu

³⁵ Alun Munslow, *Deconstructing History*, (London&New York: Routledge), s 142-143, 165.

göstermekteydi.³⁶ Geçmiş, kendi kendine gelişen doğal sürece sahip bir olgudan ziyade “kültürel bir üretim biçimi” ya da “kültürel bir hafıza” olarak tanımlayan Jan Assmann ise söz konusu üretimin banisi olarak dönemin “okur-yazar elitlerinin” etkin rolüne dikkat çekmekteydi.³⁷ Her iki ismin geçmiş, anlatı/metin ve metin yazarı arasındaki ilişkiye dair yaptığı vurgular, bu çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktaydı. Öyle ki, I. Bayezid anlatıları üzerinden erken dönem Osmanlı tarihyazımını ele almak, müelliflerin Bayezid’e dair neyi hatırla(t)mak ya da unut(tur)mak istediklerini ve aynı zamanda onların tarihsel bir “fail” olarak ürettikleri “kültürel hafıza(lar)” üzerinden geçmiş ve bugüne neler dayatmış olabileceklerine dair iç görü kazanılmasına yardımcı olabilir.³⁸ Bu amaçla tezde ilk olarak, 15. yüzyıl yazarlarının I. Bayezid dönemini aktarırken eserlerinde hangi rivayetlere yer verdiklerine, olayları nasıl ele aldıklarına ve hangi noktalarda birbirleri ile farklılaştıklarına odaklanılarak; yazarların tercih ve tutumları üzerinden bir kategorizasyon yapılmaya, müelliflerin yaşadıkları dönemin dinamikleri ile eserleri arasında nasıl bir bağlantı kurdukları gösterilmeye çalışılacaktır. İkinci olarak da I. Bayezid’in hükümdarlık yılları ve ölümü akabinde meydana gelen olayların

³⁶ Munslow, *Deconstructing History*, s. 2, 10, 34-35, 163, 164.

³⁷ Assmann, ilk kez Maurice Halbswach tarafından ortaya atılan “toplumsal bellek” kavramının bireyin sahip olduğu öz bellekten azade olarak kültürel açıdan çok daha kapsayıcı bir yapıya ve kendi içinde tarihsel sürekliliğe sahip bir olgu olduğu üzerinde durur. Bkz. Jan Assmann, *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (ed.) Ayşe Tekin, (İstanbul: Ayrıntı, 2001), s.27-28, 34. Halbswach’a göre “kollektif bellek” zamana, mekâna ve gruba bağımlı bir fenomendi ve bu durum toplumsal hatırlama biçimlerinin tarihsel süreç içerisinde zamanın ruhuna göre değişerek yeniden tanzim edilebildiğini göstermekteydi. Bu da olgusal açıdan toplumun sahip olduğu geçmişin hiçbir açıdan tam anlamıyla hatırlanmasının mümkün olmadığını ve “hatırlanan geçmişin” onu hatırlayan grup ile var olduğuna işaret ediyordu. Bkz. Assmann, *Kültürel Bellek*, s.43-46. Halbswach’ın söz konusu formülasyonuna ek olarak öne sürdüğü “kültürel bellek” kavramı ile farklı bir çerçeve sunan Assman ise “yazı” mefhumunun üzerinde durur. Ona göre yazı yazan elitler ile birlikte var olan kültürel bellekte “gerçek geçmiş değil, hatırlanan tarih” önemlidir. Dolayısıyla kültürel bellek ve onu üreten okur-yazar elitlerin geçmişi hatırlayış biçimleri “seçicidir”; yani zamana ve mekâna bağlı olarak tekâmül eder. Bkz. Assmann, *Kültürel Bellek*, s.55-62. Bu noktada ele aldığım çalışma, I. Bayezid’in düşüşü sonrası “seçici” kaygılarla inşa edilen ilk kollektif hafızanın on beşinci yüzyıl boyunca kaleme alınan eserler ve bu eserlerin ait olduğu diğer kolektif hafızaları nasıl etkilediği ve en nihayetinde ise bugünün tarihyazımı üzerinde nasıl bir “dayatma” ya da “otoriteye” sahip olduğunu anlamaya çalışır. Bu noktada kültürel hafızanın seçici mahiyetinin, oluşan eski hafızalar ya da kaynakların sahip olduğu dayatmacı etki ya da otoriteyi sınırlayan bir özelliğe sahip olmadığını da vurgulamam gerekir. Öyle ki, ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere her yeni hafıza inşasında kaleme alınan kaynakların kendinden önceki hafızalardan birini (bazen birden fazla) seçerek, onu, eserini kaleme aldığı kendi döneminin dinamiklerine göre yeniden kurguladığı görülecektir.

³⁸ İleride I. Bayezid örneğinde görüleceği üzere erken dönem Osmanlı tarihyazımında okur-yazar elitlerin geçmişi hatırlayış biçimleri de tıpkı Assman’ın dediği gibi onu hatırlayan ya da belirli şekillerde hatırlamak isteyen kişi ya da gruplara bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Bu değişim biçimi de -Munslow’ın dikkat çektiği üzere- kültürel hafızanın ana kaynakları olan metinler/anlatılar üzerinden tarih yazarları ve onların ait oldukları zamana dair çıkarımlar yapmayı mümkün hale getirecektir.

tarihyazımını nasıl etkilediği incelenecektir. Bu minvalde, I. Bayezid'in 1402'deki düşüşü ile bu süreçle eş zamanlı ortaya çıkan Osmanlı tarihyazımının ilk örnekleri arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin yüzyılın sonuna kadar kaleme alınan tüm eserlerde takip edilmesinin mümkün olduğu öne sürülerek, Bayezid anlatılarının söz konusu sürecin anlaşılması için kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanacaktır.

1.2.1 Neden I. Bayezid?

Çalışmada I. Bayezid anlatılarının temel hareket noktası olarak belirlenmesinin üç ana sebebi vardır. Bunlardan ilki I. Bayezid'e dair monografik bir çalışma meydana getirme hedefim ile alakalıydı. Bu amaçla modern literatür ve ana kaynaklar üzerinde yaptığım inceleme sırasında karşılaştığım durum tezimin temel problematiklerinden birini oluşturdu: Metin dünyasında birden fazla I. Bayezid vardı. Peki hangisi “gerçeğe” en yakın olandı? Yukarıda da vurgulandığı üzere ne modern literatür ne de bu literatürün dayandığı ana kaynakların ortak bir Bayezid imajı üzerinde uzlaşabilmeleri, farklılaşan temalar üzerine daha fazla odaklanmamı sağladı.

İkinci ve en önemli sebep ise bahsedilen farklı tema, imaj ya da temsiller etrafında şekillenen anlatıların yarattığı çeşitlilikti. Öyle ki ortada birden fazla Bayezid'in oluşu, metin dünyasında ona dair benzerlik gösteren ya da farklılaşan temsiller üzerinden birbirinden farklı sosyal aidiyetlere sahip olan 15. yüzyıl müellifleri ve onların eserlerini inceleyebileceğim geniş bir hareket alanı sunmaktaydı. Diğer Osmanlı hükümdarlarını konu edinen anlatılar için benzer bir durum söz konusu değildi. Örneğin, hanedanın kurucusu Osman, Orhan ya da I. Murad'ı konu edinen ilk anlatılar, 15. yüzyıl boyunca telif edilen tüm eserlerde büyük ölçüde birbirini tekrar etmekteydi. Dolayısıyla, Osman ya da bir başka isim üzerinden, tarih yazarlarını detaylı olarak incelemek pek de mümkün görünmemekteydi.³⁹ Bu da Bayezid anlatılarının ve dolayısıyla söz konusu çalışmanın önemini artırıyordu.

³⁹ Bu tarz bir incelemenin söz konusu anlatılar için mümkün olabildiği nadir çalışmalardan biri için bkz. Wittek, “The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and Its Transformation”, *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A.R. Gibb*, (ed.) G. Makdisi, (Leiden: Brill, 1965), s.662-672. Aydos Kalesi'nin ele geçirilmesine dair anlatıları merkeze aldığı bu çalışmada Wittek, Âşıkpaşazade ve Neşri'nin tarih yazım pratiklerine odaklanmaktadır. Her ne kadar bu iki müellifin sunduğu anlatılar birbirlerine çok yakın bir muhtevaya sahip olsa da analitik bir inceleme, anlatılar arasındaki küçük

Üçüncü ve son sebep ise I. Bayezid dönemi dinamikleri ile alakalıdır. 1389'da hükümdarlığını ilan eden I. Bayezid'in Osmanlı sınırlarını o döneme kadar görülmemiş bir şekilde genişletmesi akabinde Timurlular ile karşılaşma sonucunda bir o kadar daha hızlı ve sert bir düşüşün yaşanması, meydana gelen yıkım süreci ve ortaya çıkan meşruiyet krizi; 1402'yi takip eden yüz yıl boyunca etkisini canlı şekilde devam ettirerek Bayezid'in olumlu ya da olumsuz “daima” hatırlanmasına sebep olmuştur. Bu durum onun *personası* ve hükümdarlık yılları ile erken dönem Osmanlı tarihyazımı arasında simbiyotik bir ilişkinin doğmasına sebebiyet vermişti. Söz konusu ilişki, yüzyıl boyunca üretilen Bayezid anlatıları üzerinden hem erken dönem tarihyazımının serüveni ve dinamiklerini hem de tarihyazımının doğrudan parçası olduğu 15. yüzyıl Osmanlı dünyasının anlamlandırılmasına imkân tanıyordu.

1.3 Literatür: Erken Dönem Osmanlı Tarihyazımı Üzerine Yapılan Çalışmalar

I. Bayezid'e dair yapılan modern araştırmalar maalesef sınırlıdır. Bu alanda henüz ayrıntılı bir monografi hazırlanmamıştır. Literatür büyük ölçüde Wittek, İnalcık ve Yinanç'ın eserleri üzerinden şekillenmiş, daha sonra kaleme alınan yeni çalışmalar ise -bazı istisnalar olsa da- büyük oranda bu araştırmacıların bulgularını tekrarlamışlardır. Benzer durumun erken dönem Osmanlı tarihyazımı üzerine kaleme alınan literatür için de geçerli olduğu söylenebilir. Öyle ki bu alana dair kaleme alınan çalışmaların tamamı Halil İnalcık ve V. L. Ménage'ın eserlerine dayanmaktadır. V. L. Ménage'ın, ilk cildinde Ahmedî'den Bihîştî'ye ilk müellifleri ve onların eserlerini, ikinci cildinde ise kaleme alınan eserlerin kaynak değerleri ve metinsel ilişkilerini incelediği doktora tezi⁴⁰ alanın en önde gelen çalışmalarının başında gelir. Ménage, tezinden yaklaşık bir yıl sonra kaleme aldığı *The Beginning of Ottoman*

nüansların müelliflere dair dikkat çekici detayların elde edilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Wittek'in anlatı analizi üzerinden Âşıkpaşazâde ve Neşrî'nin mensubu olduğu sosyal zümrelere dair sunduğu bu ilham verici çerçeve, bu çalışmanın yöntemsel açıdan temel dayanaklarından birini teşkil eder.

⁴⁰ V. L. Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories, with studies on Their Textual Problems and Their Sources”, (doktora tezi), University of London, 1961.

*Historiography*⁴¹ adlı makalesinde Saray Takvimleri, anonim tarihler, Ahmedî ve Âşıkpaşazâde'nin eserleri gibi örnekler üzerinden Osmanlı tarihyazımının ilk dönemine dair geniş bir perspektif sunmaya çalışır. Bahsedilen iki örnek dışında, onun bir diğer meşhur çalışması ise Neşrî ve eseri üzerinedir.⁴² İki ana bölümden oluşan çalışmanın ilk kısmında müellifin hayatı, ikinci kısmında ise eserin temel özellikleri, diğer nüshaları ve çağdaş metinlerle olan ilişkisini incelenir. Ménage'ın yapmış olduğu bu çalışma alanının ilk örneği olmasa da kullandığı metot literatürde yeni bir geleneğin oluşmasını sağlamıştır.⁴³ İncalcık gibi erken dönem Osmanlı tarih yazarları ve eserleri üzerine çalışma yapan pek çok araştırmacı onun oluşturduğu şablonu tekrar etmiştir. Üzerinde durulan bu üç örnek dışında, Ménage'ın erken dönem Osmanlı tarihyazımına dair hala sıkça atıf alan pek çok çalışması mevcuttur.⁴⁴

Lewis ve Holt'un editörlüğünde hazırlanan *Historians of the Middle East*⁴⁵ adlı edisyon erken dönem Osmanlı tarihyazımı literatürü için önemli bir yere sahiptir. Alana dair iki kült makale burada yayımlanmıştır. Bunlardan birincisi Ménage'a ait yukarıda bahsedilen makale iken diğeri ise Halil İncalcık'ın *The Rise of Ottoman Historiography*⁴⁶ adlı çalışmadır. İncalcık, Ménage'dan farklı olarak, genel bir betimleme yapmanın yanı sıra erken Osmanlı tarihyazımının işleyiş biçimine dair bir model öne sürme gayreti içerisinde. Çalışmasında, günümüzde hala varlığı tartışılmaya devam eden *Yahşi Fakih Menâkıbnamesi*'ne kritik bir önem atfeden İncalcık, bu noktada Âşıkpaşazâde'nin, eserini başlangıçtan I. Bayezid'e kadar gelen bölümünü Yahşi Fakih'ten aldığına dair iddiasını kabul ederek, eserdeki I. Bayezid ve

⁴¹ V. L. Ménage, "The Beginning of Ottoman Historiography", B. Lewis ve P. M. Holt (ed.), *Historians of the Middle East*, (London: Oxford University Press, 1962), s. 168-179.

⁴² V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of the Text*, (London: Oxford University Press, 1964).

⁴³ Ménage'ın yapmış olduğu bu geniş çalışmanın erken bir versiyonu Fahriye Arık tarafından kaleme alınmıştır. Lakin Arık, Neşri'nin eserini daha dar bir kapsamda, Osman ve Orhan Bey dönemleri üzerinden inceler. Bkz. Fahriye Arık, *On Beşinci Asır Tarihçilerinden Neşri'nin Hayatı ve Eserleri Osman Bey ve Orhan Bey Devirlerinin İncelenmesi*, (İstanbul: Bozkurt Basımevi), 1936.

⁴⁴ Ménage'ın benzer çalışmaları için bkz.: V. L. Ménage, "The Menâqib of Yakshî Faqîh", *BSOAS*, XXVI (1963), s.50-54; "On the recensions of Urjî's History of the Ottomans", *BSOAS*, XXX (1967), s.314-322; "Annals of Murâd II", *BSOAS*, XXXIX (1975), s.570-584.

⁴⁵ *Historians of the Middle East*, (ed) Bernard Lewis, P.M. Holt, (London: Oxford University Press, 1962).

⁴⁶ Halil İncalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", B. Lewis, P. M. Holt (ed.), *Historians of the Middle East*, (London: Oxford University Press, 1962), s.152-167.

Çandarlı Ali Paşa'yı eleştiri amaçlı kullanılan pek çok retorik Yahşi Fakih'ten kaynaklandığını öne sürer.⁴⁷ Âşıkpaşazâde dışında Oruç ve Anonim tarihlerin de 1422'ye kadar Yahşi Fakih'ten faydalanmış olduklarını iddia eden İnalçık, bu eserler arasındaki ortak noktalara vurgu yapar.⁴⁸ İnalçık'ın Yahşi Fatih temelli yaklaşımından ortaya çıkan en önemli sonuç *Yahşi Fakih Menâkıbnamesi*'nin kaleme alındığı döneme ait dinamiklerin 15. yüzyıl tarihyazımı üzerindeki etkilerinin göz ardı edilmemesi gereken bir realite olduğudur.

İnalçık, *The Rise of Ottoman Historiography* adlı çalışmasından yaklaşık on beş yıllık bir aradan sonra erken dönem tarihyazımına dair yeni bir makale yayımlamıştır. Muhtemelen, Rhoads Murhey ile birlikte edisyonunu yaptığı *The History of Mehmed The Conqueror*'un⁴⁹ hazırlık sürecinde oluşturduğu notlardan ayrı bir makale olarak yayımladığı *Tursun Beg, Historian of Mehmed The Conqueror's*⁵⁰ adlı makale, Ménage'ın çalışmasında olduğu gibi yazarın hayatı ve eseri olmak üzere iki temel bölümden oluşur. Fakat İnalçık'ın, Ménage'ın ortaya koyduğu modeli, metin temelli bir merkezden daha müellif merkezli bir noktaya yaklaştırdığını belirtmek gerekir. Bursa'daki siciller üzerine yaptığı araştırmalar sonucu elde ettiği yeni verilerden faydalanan İnalçık, Tursun Bey'in mensup olduğu ailenin soy ağacını oluşturur ve onun Timurtaşoğulları gibi erken dönem Osmanlı siyasi tarihinde öne çıkan bir aileden geldiği sonucuna ulaşır.⁵¹ Sahip olduğu geçmiş yeniden düşünüldüğünde, bir yönetici

⁴⁷ İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography", s.152. 15. yüzyıl Osmanlı tarihyazımında Çandarlı ailesine yönelik eleştirel yazın geleneğine dair güncel bir değerlendirme için bkz. Dimitri Kastritsis, "Tales of Viziers and Vine: Interpreting Early Ottoman Narratives of State Centralization", *Trajectories of State Formation across Fifteenth-Century Islamic West-Asia, Eurasian Parallels, Connections and Divergences*, (ed) Jo Van Steenberg, (Leiden-Boston: Brill, 2020), s.224-254. Kastritsis bu çalışmada Çandarlı ailesine yöneltilen eleştirel anlatıların II. Mehmed dönemi merkezileşme hareketine duyulan tepkiler ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşır; fakat ayı zamanda, özellikle de I. Bayezid'in meşhur veziri Ali Paşa'ya dair anlatıların kökeninin daha erken bir döneme (1402 sonrası) dayanabileceği ihtimali üzerinde de durur.

⁴⁸ İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography", s.153-154.

⁴⁹ Halil İnalçık-Rhoads Murphey, *The History of Mehmed The Conqueror*, (Minneapolis & Chicago: Bibliotheca Islamica), 1978.

⁵⁰ Halil İnalçık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time", *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, 69 (1977), s.55-71.

⁵¹ İnalçık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time", s.59. İnalçık'ın bahsedilen makalesini Chicago'da yayımladığı 1977 yılında, Mertol Tulum'un edisyonunu yaptığı *Târih-i Ebü'l-Feth* Türkiye'de yayımlanır. Bkz. Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, Mertol Tulum (ed.), (İstanbul: Baha Matbaası, 1977). İki çalışma genel olarak mukayese edildiğinde Tulum'un sadece Tursun Bey'in

elit olan Tursun Bey'in gerek II. Mehmed ve Mahmud Paşa ile kurduğu yakın ilişki ve gerekse de eserinde ön plana çıkan padişah temelli tasavvuru daha anlamlı gelir.⁵²

*How to Read 'Āshık Pasha-zāde's History?*⁵³, İncalcık'ın alana dair üzerinde durulması gereken bir başka meşhur çalışmasıdır. Makale, *The History of Mehmed The Conqueror* ile benzer organizasyona sahiptir; ilk kısımda Âşıkpaşazâde'nin hayatı, ikinci kısımda ise eseri ele alınır. İncalcık'ın Âşıkpaşazâde'nin hayatına dair paylaştığı yeni bilgiler dışında, makalede vurguladığı temel tez; Âşıkpaşazâde'nin kendi hayatını ve aile geçmişini merkeze alarak eserini kurguladığı ve oluşturduğu geçmiş tasavvurunda şahidi olduğu II. Mehmed dönemi dinamiklerinden etkilendiğidir. İncalcık'ın bu çalışması, alana dair kaleme aldığı ilk makale olan *The Rise of Ottoman Historiography* ile temel bir tezat teşkil eder. Öyle ki o ilk çalışmasında Âşıkpaşazâde'nin eserine daha çok Yahşi Fakih merkezli bir noktadan bakarken, burada ise merkeze doğrudan Âşıkpaşazâde'yi konumlandırır. Örneğin, ilk çalışmada 1402 sonrası ortaya çıkan buhran süreci ve I. Bayezid dönemi etkilerinin Âşıkpaşazâde'de hissedildiğini belirten İncalcık, Bayezid'in merkezileşme politikasına bir tepki olarak, Osman Bey'in eserlerde “dünyaya tamah etmeyen” bir hükümdar şeklinde tasvir edilmiş olabileceğine işaret etmektedir.⁵⁴ Fakat, *How to Read 'Āshık Pasha-zāde's History?* adlı yeni çalışmasında Osman Bey'e dair sunulan “mutedil imaj” örneğini tekrar ele alan müellif, bu sefer oluşturulan idealizasyonun II. Mehmed'in merkezileşme sürecinde aldığı sert tedbirlere verilen bir çeşit tepki olarak oluştuğuna işaret eder.⁵⁵

İncalcık'ın yayımladığı ikinci makalede fikir değiştirmesi ya da bu konudaki kararsızlığı ele alınan bu tezin bir başka temel problematiğini teşkil eder. Özellikle I. Bayezid'e dair anlatılar perspektifinden bakıldığında, ona dair oluşturulan imaj ya da eleştirilerin ne kadarının II. Mehmed, ne kadarının ise kendi dönemi ve 1402

eserinden elde ettiği bilgilerle derlediği hayatına dair bölümün İncalcık'ın farklı materyaller kullanarak inşa ettiği metnin gerisinde kaldığı görülür.

⁵² İncalcık, “Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time”, s.68.

⁵³ Halil İncalcık, “How to Read 'Āshık Pasha-zāde's History?”, C. Hewood, C. Imber (ed.), *Studies in Honour of V. L. Ménage*, (İstanbul: The Isis Press, 1994), s.139-156.

⁵⁴ İncalcık, “The Rise of Ottoman Historiography”, s.155.

⁵⁵ İncalcık, “How to Read 'Āshık Pasha-zāde's History?”, s.147.

sürecinden kaynaklandığını netleştirmek zordur. Her iki hükümdarın saltanatı sürecinde ortaya çıkan bazı dinamiklerin paralellik göstermesi -eğer müverrihlerin sonradan oluşturduğu bir kurgu değilse- İnalıcık'ın kararsızlığına sebebiyet veren ve aynı zamanda bu çalışmayı da sınırlayan önemli bir husustur.⁵⁶

Elizabeth Zachariadou, Yahşi Fakih ve eserini merkeze alarak kaleme aldığı makalesinde İnalıcık'ın *The Rise of Ottoman Historiography*'de öne sürdüğü iddialarını desteklemeye çalışır.⁵⁷ Yahşi Fakih'in söz konusu eserini muhtemelen Ankara Savaşı'ndan sonra kaleme aldığını belirten Zachariadou, tıpkı İnalıcık gibi erken dönem anlatılardaki I. Bayezid döneminin etkisini vurgular. Örneğin, Zachariadou'ya göre Orhan Bey'in Bizans ile kurduğu ittifaka dair söz konusu *Menakıbnâme*'de hiçbir atfın olmaması Ankara Savaşı'na katılan ve Bayezid'in Müslümanlarla olan savaşında destekçileri olan Hristiyan vassallara karşı duyulan bakış açısının değişmesi ile alakalıydı.⁵⁸ Zachariadou bir yandan I. Bayezid dönemi dinamiklerinin ilk kaynaklara etkisine dair bu önemli iddiayı öne sürerken; diğer yandan da II. Mehmed döneminin kaleme alınan eserler üzerindeki etkisinin de olduğunu dile getirerek İnalıcık'ın kararsız tutumunu sürdürür. Fakat Zachariadou'nun çalışmasını zayıf kılan husus, öne sürdüğü tezlerini Âşıkpaşazâde'nin eserinde

⁵⁶ İnalıcık'ın alana dair diğer iki çalışması için bkz. Halil İnalıcık, "Ahmedî's 'Ghazânâme' on the Battle of Kosova", *Les Annales de l'Autre Islam*, 7 (2000), s. 21-26; "Tarihçi Şükrullâh Çelebi (1380?—1460)" *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 61, 1/2 (2008), s.113–18.

⁵⁷ Elizabeth Zachariadou, "Histories et légendes des premiers Ottomans", *Turcica*, 27 (1995), s.45-89. Makalenin çevirisi için bkz. "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (ed.) Oktay Özel, Mehmet Öz, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2005), s.341-384.

⁵⁸ Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", s.349. I. Bayezid, Kosova dönüşü Anadolu'da başlattığı askeri faaliyetlerini büyük ölçüde Sırp ve Bizans birliklerinden elde ettiği desteklerle sürdürmüştü. Bu durum, özellikle Türkmen dünyasında "Müslüman topraklarını" istila ettikleri gerekçesiyle Osmanlı karşıt bir söylemin yükselmesinde etkili olmuştu. Bkz. Şikârî, *Karamannâme [Zamanın kahramanı Karamanîler'in tarihi]*, (ed.) Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, (İstanbul: Karaman Belediyesi, 2005), s.209. Lakin her ne kadar söz konusu birlikler Orhan ve I. Murad dönemlerinde de kullanılsa da Ankara Savaşı sonrası değişen dinamikler ve bu dinamikler etrafında gelişen erken Osmanlı tarihyazımı, metin dünyasında I. Bayezid'i ön plana çıkartarak yalnızca onun gayrimüslim askerlerden faydalandığını ve "küffar" ile ittifak içinde olduğunu gösterme eğilimine girmişti. Linda Darling, "Reformulating the Gazi Narrative: When was the Ottoman State a Gazi State?", *Turcica*, 43(2011), s. 43-45. Benzer durum bürokratik gelenek ya da ileride detaylıca ele alınacak "bidatlerin" ilk defa I. Bayezid döneminde tanzim edildiğine dair anlatılar için de geçerliydi. Bkz. Linda Darling, "Development of Ottoman Governmental Institutions", *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, (ed.) Vera Constantini-Markus Koller, (Leiden&Boston: Brill, 2008), s.19-25.

bulunan pasajlar dışında başka hiçbir kaynak üzerinde test etmemesi ve sadece tek bir örnek kullanmasıydı.⁵⁹

Cemal Kafadar ve Heath W. Lowry'nin kaleme aldığı çalışmalarda elde ettikleri bazı bulgular, İnalçık ve Zachariadou'nun öne sürdüğü iddialar ile paralellik gösterir. 1992 tarihli *Between Two Words The Construction of the Ottoman State*⁶⁰ isimli çalışmasının bir bölümünde, Osman'ın amcası Dündar'ı öldürdüğüne dair Neşrî aracılığı ile bugüne ulaşan anlatıyı inceleyen Kafadar, ortaya önemli bir soru atar: Bu anlatı neden Neşrî'den önce eser telif eden yazarlar tarafından zikredilmemiştir? Bu noktada Kafadar, Osman'ın amcasını öldürdüğüne dair anlatının kabul edilmesinin -tıpkı Yakup Çelebi'yi öldürten Bayezid'de olduğu gibi- kurucu hükümdarın prestijini sarsacağına dikkat çeker.⁶¹ *The Nature of the Early Ottoman State*⁶² adlı meşhur çalışması ile Lowry, I. Bayezid döneminin anlatılar üzerindeki etkisini Ahmedî'nin *İskendernâme*'sindeki gaza retoriği üzerinden inceler. Bu noktada, Lowry'nin günümüze ulaşmayan ve varlığı dahi tartışmalı olan *Yahşi Fakih Menâkıbnâme* yerine bugüne ulaşmış en eski Osmanlı kaynağı olan *İskendernâme* üzerinden ortaya koyduğu sonuçlar Bayezid dönemine dair söz konusu iddiaları daha somut bir zemine oturtur.⁶³ Lowry, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin tarih eserinden ziyade bir çeşit

⁵⁹ Âşıkpaşazâde'nin eserinde yer alan kayıp *Menâkıbnâme*'yi merkeze alan bir başka güncel çalışma ise Baki Tezcan tarafından yapılmıştır. Erken dönem tarihyazımında Moğol hatıralarını takip eden Tezcan, Osmanlıların 1402'de uğradıkları yenilgi sonrası ortaya çıkan travmatik sürecin bir şekilde Moğollar'a dair hatıraları ortadan kaldırdığı sonucuna varır. Tezcan, Âşıkpaşazâde'de Yahşi Fakih'e ait olduğu düşünülen bazı pasajlar üzerinden sansürlenmiş bağların hala takip edilebildiğini öne sürer. Bkz. Baki Tezcan, "The Memory of the Mongols in Early Ottoman Historiography", *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future*, (ed) H. Erdem Çıpa-Emine Fetvacı, (Bloomington: Indiana University Press, 2013), s.23-38. Tezcan'ın vurguladığı unutulmuş Moğol anlatılarının 16. yüzyıl tarihyazımında, emperyal geçmiş inşası amacıyla tarihçiler tarafından nasıl yeniden hatırlatıldığını görmek için bkz. Hiroyuki Ogasawara, "Enter the Mongols: A Study of the Ottoman Historiography in the 15th and 16th Centuries", *Osmanlı Araştırmaları*, LI (2018), s.1-28.

⁶⁰ Cemal Kafadar, *Between Two Words The Construction of the Ottoman State*, (Berkeley: University of California Press, 1992).

⁶¹ Kafadar, *Between Two Words The Construction of the Ottoman State*, s.106. Kafadar daha sonra bu bölümü makale olarak yeniden yayımlamıştır. Bkz. Cemal Kafadar, "'Osmân Beg and his Uncle: Murder in the Family?'" *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Ménage*, (ed.) Colin Heywood, Colin Imber, (İstanbul: ISIS Press, 1994), s.157-163.

⁶² Heath W. Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, (Albany: State University of New York Press, 2003).

⁶³ Nitekim, Kafadar'ın ele aldığı incelemesinde de bazı boşluklar vardır. Bunlardan biri Dündar anlatısının Neşrî tarafından tanzim edilen bir kurgu olabilme ihtimalidir. Bu olasılığı göz önüne alan Kafadar anlatıların benzer versiyonlarının Kemal Paşazade ve Hacı Bektaş Vilayetnamesi'nde de geçtiğini belirterek tezini güçlendirmeye çalışır. Fakat nihayetinde bu iki anlatının 16. yüzyılda kaleme

nasihatname⁶⁴ olduğunu ispatlamaya çalışır.⁶⁵ Bu eserin gaza retoriği üzerine inşa edildiğini önemle vurgulayan Lowry, Ahmedî'nin Müslüman coğrafyaya yönelerek gazayı terk eden Bayezid imajına karşı, erken dönem sultanlarını ideal gaziler şeklinde resmetmesini onun nasihat amacına bağlar.⁶⁶ Onun, Ahmedî'nin eserinde dikkat çektiği bu husus⁶⁷, Yahşi Fakih'e dair yapılan vurgular ve Kafadar'ın bulguları ile birlikte düşünüldüğünde I. Bayezid dönemi dinamiklerinin erken dönem Osmanlı tarih yazımına dair tespit edilen her iki kaynak grubu için de ciddi bir etkiye sahip olduğu görüşünü destekler.

The Rise of Ottoman Historiography, I. Bayezid dönemi ve ilk anlatılar arasındaki ilişkiye dair önemli vurgular yapması bakımından -bu çalışma için- önemli olsa da İnalçık'ın, geç 15. yüzyılda telif edilen eserlerin II. Bayezid'in patronajı altında ve onun ideolojik anlayışına göre oluşturulduğu iddiası alana dair ciddi bir sınırlama

alınmış olması ufak da olsa “acaba?” sorusunu akla getirir. Bu noktada Lowry'nin bulguları dolaylı olarak Kafadar'ın tezini destekler niteliktedir.

⁶⁴ *İskendernâme*'nin bir çeşit nasihatname türü eser olabileceği Lindner, Fodor ve Imber'in çalışmalarında da daha önceden zikredilmiştir. Bkz. Rudi Paul Linder, “Stimulus and Justification in Early Ottoman History”, *Greek Orthodox Theological Review*, 27 (1982), s.215; Pal Fodor, “Ahmedî's Dâsitân as a Source of Early Ottoman History”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, 38 (1984), s.47; Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, s.69.

⁶⁵ Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.16.

⁶⁶ Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.18-20.

⁶⁷ Lowry'nin detaylı incelemesinden yıllar sonra kaleme alınan iki güncel çalışmada *İskendernâme*, gaza retoriği merkeze alınmadan ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalardan ilki Babür Turna'ya aittir. Turna, tıpkı Lowry gibi *İskendernâme*'nin kendi döneminin konjonktürü üzerinden incelenmesi gerektiğini savunur ve iki önemli sonuca ulaşır. Bunlardan ilki 1402 ile meydana gelen kriz sürecinin eserin kaleme alındığı dönemi “sorgulanabilir” hale getirdiğinden tarihçilerin geçmişe gerektiğinden fazla kanallı olmalarına sebebiyet vermesidir. İkincisi ise *İskendernâme* ve sonuna eklenen Osmanlı tarihi arasında yakın bir ilişkinin olması nedeniyle eserin “tamamının” birlikte incelenmesi gerektiğidir. Ahmedî'nin İskender'le başlayan ve Babür'e göre Bayezid ile bitirmeyi planladığı anlatısı Timur'un Osmanlı karşıtı propagandası ile birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelir. Çalışma için bkz. Babür Turna, “Perception of History and the Problem of Superiority in Ahmedî's Dastân-ı Tenvâr-i Mülûk-i Âl-i Osman”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 62, 3 (2009), s.267-283. Ahmedî'ye dair kaleme alınan ikinci çalışma Şevket Küçük Hüseyin'e aittir. Küçük Hüseyin'in çalışmasında ortaya koyduğu temel tez, *İskendernâme*'de bulunan Osmanlı tarihi bölümünün -Ménage ve diğer araştırmacıların vurguladığının aksine- daha erken tarihli bir başka eserden oluşturulmadığı ve eserin tamamen Süleyman Çelebi'nin patronajında tamamlandığıdır. Dolayısıyla Küçük Hüseyin eserin Ahmedî ve Süleyman'ın içinde bulundukları dönem dinamiklerinden geriye dönük okunması gerektiğini öne sürer. Fakat eserin I. Bayezid döneminde kaleme alınmaya başladığına dair iddiaların varlığı Küçük Hüseyin'in tezlerini şüpheli kılar. Bkz. Şevket Küçük Hüseyin, “The Ottoman Historical Section of Ahmedî's *İskendernâme*: An Alternative Reading in the Light of the Author's Personal Circumstances”, *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth- and Fifteenth Century Anatolia*, (ed) A.C.S. Peacock-Sara Nur Yıldız, (Würzburg: Ergon Verlag, 2016), s. 285-314.

getiriyordu. Eserlerin saray merkezli bir ideolojiye bağılı olarak telif edildiğı ve müellifler ile merkez arasındaki simbiyotik ilişkinin var olduğuna dair benzer görüşler Rudi Paul Lindner ve Colin Imber gibi araştırmacılar tarafından da tekrar edilmişti.⁶⁸ Sunduğı soğan ve sarımsak anolojisi ile Linder ve Imber’in argümanlarına meydan okuyarak; 15. yüzyıl tarih yazımının sahip olduğu parçalı yapı ve bu yapının tarihçilere sunduğı imkanlara dair ilham verici bir çerçeve sunan (başta bu çalışma olmak üzere) Kafadar dahi zaman zaman zaman İnalçık’ın II. Bayezid ve saray merkezli yazım söyleminin etkisi altında kalmıştı.⁶⁹

15. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan eserlere saray-merkezli perspektiften bakılmasına sebebiyet veren İnalçık’ın iddiaları, Murat Cem Mengüç tarafından ikna edici şekilde eleştirildi. Mengüç, *A Study of 15th-Century Ottoman Historiography*⁷⁰ başlıklı doktora tezinde, saray-merkezli tarih yazımına dair kurguya karşın kaleme alınan tarih eserlerinin “bağımsız” Osmanlı eğitimli sınıfı tarafından oluşturulduğunu öne sürdü.⁷¹ 2013 yılında yayımladığı *Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II*⁷² isimli makalesinde ise tezinde öne sürdüğü iddiaları daha da detaylandırarak, II.

⁶⁸ Araştırmacılara göre eserlerin bu yönü, kaleme alınan anlatıları problemli kılmaktadır. Örneğin, Linder Osmanlılar’ın kökenine dair anlatıların saray tarafından oluşturulan hikayeler ve mitlerle örtüldüğünü soğanın katmanlarına benzetmektedir. Bkz. Rudi Paul Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, (Bloomington: Indiana University Press, 1983), s.21-22. Imber kaleme aldığı çeşitli çalışmalarından erken dönem Osmanlı tarih yazımında sıklıkla tekrarlanan pasajların sonradan üretilen masallar olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bkz. Colin Imber, “The Ottoman Dynastic Myth” *Turcica* 19 (1987), s.7-27; Colin Imber, “Canon and Apocrypha in Early Ottoman History”, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Menage*, (ed) Colin Heywood-Colin Imber, (İstanbul: ISIS Press, 1994), s.117-137; Colin Imber, “The Legend of Osman Gazi”, *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, (ed) Elizabeth A. Zachariadou, (Rethymon: Crete University Press, 1993), s.323-332. Bu noktada Lowry de, özellikle Osmanlıların erken dönemini daha iyi anlamak için kronikler yerine arşiv metinlerine odaklanılması gerektiğini ifade ederek benzer bir noktaya temas etmiştir. Bkz. Heath W. Lowry, *The Shaping of the Ottoman Balkans 1350-1500*, (İstanbul: Bahçeşehir University Press, 2008), s.2-3. Cemal Kafadar ise Lindner’in soğan argümanına karşın erken dönem anlatıları gerçekliğin etrafında dizili sarımsak tanelerine benzetir ve alana daha pragmatik bir noktadan bakar. Fakat o da İnalçık’ın tarih yazımındaki II. Bayezid etkisine dair görüşünü devam ettirir. Bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, s.90-117.

⁶⁹ Cemal Kafadar, “Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century”, *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4) Volume I: Essays*, (ed.) Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornel Fleischer, (Brill: Leiden & Boston, 2019), s.81; Kafadar, *Between Two Worlds*, s.97.

⁷⁰ Murat Cem Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography” (doktora tezi), Cambridge University, 2008.

⁷¹ Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.11-15.

⁷² Murat Cem Mengüç, “Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II: Rethinking late fifteenth-century Ottoman historiography”, *BSOAS*, XXIII, 3 (2013), s.373-389.

Bayezid'in teşvikleri ile kaleme alınan eserlerden çok daha evvel oluşmuş bir külliyatın varlığına dikkat çekti. Dolayısıyla Mengüç'e göre II. Bayezid dönemi, sanıldığından aksine 15. yüzyıl tarihyazımının başlangıç noktası değil, sadece bir devamıydı.⁷³ Onun öne sürdüğü çerçeve, bu tezin kapsamı açısından hayati bir öneme sahipti. Öyle ki, ileride I. Bayezid anlatıları üzerinden de görüleceği üzere zamanın değişen koşullarına ve hâkim kültürel bellek ya da belleklerle uyum içinde olsalar da 15. yüzyıl boyunca eser telif eden her müellif birbirinden farklı aidiyetlere ve geçmişe sahipti. Bu durum gerek saray etrafında örgütlenen ve gerekse merkezden uzak muhitler içerisinde üretilen Bayezid anlatılarının pek çok nüansa sahip olduğu (benzer muhitlerde olsalar dahi) ve bu nüansların tarih yazarlarının “geçmişleri” ve “kendi bugünlerine” dair geniş bir perspektif sunabileceğine işaret etmektedir.

1.4 Kapsam

I. Bayezid anlatılarının vaka çalışması örneği olarak seçildiği bu tezin yanıtlamaya çalıştığı üç temel soru vardır: “15. yüzyıl Osmanlı müellifleri geçmişini nasıl inşa ettiler?”, “Bu inşa sürecinde ne tür anlatı geleneklerinden faydalandılar?” ve “I. Bayezid'e dair anlatılar erken dönem Osmanlı tarihyazımı ve 15. yüzyıl dinamiklerinin incelenmesinde başat bir öneme sahip olabilir mi?”. Bu amaçla, “Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak” başlıklı ikinci bölümde, psikoanalitik kuramın “bastırma”⁷⁴ kavramından ilham alınarak I. Bayezid'in düşüşü ile başlayan ve II. Mehmed'in Konstantinopolis'i fethine gelen süreçte etkisini sürdüren meşruiyet

⁷³ Mengüç, “Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II”, s.378, 389. Mengüç bu konuyu, daha önce kaleme aldığı doktora tezinde farklı boyutları ile tartışmıştır. Bu çalışmaya göre 15. yüzyıl Osmanlı tarihyazımında anonim eserler kilit bir öneme sahiptir. Kökenleri yüzyılın ilk yarısına dayanan bu eserler, ihtiva ettikleri farklı anlatılar sayesinde Oruç, Âşıkpaşazâde ve Neşri gibi müellifleri etkilemişlerdir. Dolayısıyla Mengüç'e göre tarihyazımına dair merak ya da öz bilinçlilik şeklinde bahsedilen husus II. Bayezid döneminden değil, daha erken bir süreçte, muhtemelen II. Mehmed döneminden itibaren saray dışında filizlenen bir yazım geleneğinin tezahürüydü.

⁷⁴ Ortodoks psikoanalitik teoride bastırma kavramı; üstesinden gelinemez, acı verici tecrübelerle karşın gelişen bir savunma mekanizmasıdır. Bu mekanizma düşmanlık, benlik tehdidi ve yoğun edişe gibi durumlar ile ilişkili “hatıraların” bilinçdışına bilinçli ya da bilinçsiz olarak itilmesini ifade eder. Bkz. *APA Dictionary of Psychology*, (ed.) Gary R. VandenBos, (Washington, DC: American Psychological Association, 2007), s.907, 1053.

krizi ve okur-yazar elitlerin deneyimlediği “seçilmiş travmanın”⁷⁵ etkilerine ve sonuçlarına odaklanılır. 1402’yi takip eden elli yıllık sürecin politik ve sosyal dinamiklerini merkeze alarak bu çağın ilk elden failleri olan Ahmedî, Abdülvasi Çelebi, anonim yazar ve Zaîfî gibi erken dönem müelliflerin geçmiş ve kendi bugünleri arasında nasıl bir ilişki tesis ettikleri incelenerek, I. Bayezid’e dair 14. yüzyılda yükselişe geçen “müessis hükümdar imajının” 1402 sonrasında nasıl “bastırıldığını” ve akabinde bugünün tarihçilerinin zihin dünyasında tecessüm eden I. Bayezid tasavvurlarının ilk nüvesinin nasıl ortaya çıktığını ele alınır. Ayrıca söz konusu anlatıların analizi üzerinden 1402-1453 yılları arasında neden bir hanedan tarihi kaleme alınmadığını sorusunu ortaya atarak tarihyazımında “hanedan merkezli yazımdan” nasıl “hükümdar odaklı” bir anlatı modeline geçildiğine dair yeni bir model öne sürüp *Ahvâl-ı Sultan Bayezid bin Mehmed Hân, Halîlnâme, Tevârih-i Âl-i Selçûk, Gâzavât-ı Sultan Murad* ve *Anonim Gazavâtnâme* gibi eserlerin hangi saiklerle kaleme alındıklarına dair farklı bir çerçeve sunmaya çalışır.

Çalışmanın “Geçmişî Hatırlamak: Fetih, Prestij ve Patronaj” başlıklı üçüncü bölümünde ise II. Mehmed’in Konstantinopolis’i ele geçirmesi sonrası Osmanlı hanedanının elde ettiği prestij ile bastırılmış anıların nasıl yeniden “hatırlandığını” ve bu hatırlama sürecinde I. Bayezid’in saraya yakın okur-yazar elitler tarafından nasıl araştıdırıldığı incelenir. Bu amaçla Şükrullah, Karamanî Mehmed Paşa, Enverî ve Kaşîfî gibi isimlerin kaleme aldıkları anlatıların analizi üzerinden onların kendi bugünleri ve mensup oldukları muhitlere dair prosopografik bir çerçeve sunulur.

“Geçmişî Kullanmak” isimli dördüncü bölümde, 1468-1472 yıllarında meydana gelen hadiseler merkeze alınarak söz konusu sürecin erken dönem Osmanlı tarihyazımında

⁷⁵ İlk kez Vamık Volkan tarafından öne sürülen bu kavram, bireylerden ziyade daha geniş grup ve çoğunlukla da aynı coğrafyayı paylaşan ya da benzer aidiyetlere sahip toplulukların meydana gelen katastrofik hadiselerle karşı benimsedikleri bir çeşit ortak travmayı ifade eder. Bkz. Vamık D. Volkan-Norman Itzkowitz, “Modern Greek and Turkish Identities and the psychodynamics of Greek-Turkish relations”, *Cultures under Siege Collective Violence and Trauma*, (ed.) A.C.G.M. Robben-M.M. Suárez-Orozco, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 322. Volkan yaşanan travmanın grup tarafından “seçildiğinde” onun artık bir çeşit tarihsel gerçeklik haline gelerek, söz konusu grubun kimlik inşası ve benlik sunumun oluşumunda baskın bir rol üstlendiği üzerinde durur. Volkan-Itzkowitz, “Cultural Responses to Collective Trauma”, s.233. Volkan’ın “seçilmiş travma” kavramını Assmann’ın okur-yazar elitleri “kültürel belleğin” oluşumunda başat bir noktaya konumlandığı yaklaşımı birlikte düşünüldüğünde; Ankara Savaşı sonrasında yaşanan hadiselerin (seçilmiş travma) tarih yazarları (okur-yazar elitler) ve kaleme alınan anlatılar (kültürel bellek) üzerinde yüz yıl boyunca nasıl bir etkiye sahip olduğu daha rahat anlaşılabilir.

nasıl bir etki yarattığı ve II. Mehmed ile I. Bayezid'in sahip olduğu *personalar* arasındaki ilişki anlamlandırılmaya çalışır. Bu dönemde, II. Mehmed'in tesis ettiği yeni düzenden memnun olmayan zümreler arasında yükselen alternatif anlatı geleneği yakından ele alınarak, I. Bayezid'e dair sunulan eleştirel imaj ya da temsillerin nasıl neşet ettiği ve kaynaklarının neler olduğu sorgulanır ve *Tevârîh-i Âl-i Osmân*ların bu süreçteki hayati rolleri ve kökenlerine dair yeni görüşler ileri sürülür.

“Tevârîh Çağı: Bayezid'i Tartışmak” adlı beşinci bölümde ise 1402'den 1472'ye gelen süreçte ortaya çıkan anlatı geleneklerinin 15. yüzyılın son yirmi yılında kaleme alınan en müşahhas örnekleri incelenir. Bu noktada Âşıkpaşazâde, Oruç, Kemâl, Hacı Halil Konevî ve Bodleian yazarı gibi birbirinden farklı aidiyetlere sahip müelliflerin kendilerinden önce kaleme alınan metinlerden nasıl faydalandıklarına, hangi anlatıları metinlerine dahil ederken neleri metin dışında bıraktıklarına ve tüm bunları yaparken birbirleri ile ne ölçüde benzerlik ya da farklılık gösterdiklerine odaklanılarak; onların geçmişi hangi amaç ya da kaygılarla yeniden kurmaya çalıştıkları sorgulanır ve böylece onların geçmişe kendi bugünlerinden neler “dayattıkları” anlaşılmaya çalışılır.

Bölüm 2

Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak

[...] Halifelik görevi Hz. Peygamber'in kendilerinden olan ehli beytine intikal edince İslam önderleri, yöneticilerin yardımları ile İslam kalesini zaaf ve sarsıntılardan kurtararak tahkim ettiler. İlahi emirleri tam manasıyla izah ve ilahi yardıma sarılarak kanun ve nizamlara sağlam dayanaklara bağladılar. İlk dönemlerde işler gayet iyi ve mükemmel şekilde devam ederken, halifelik makamı küçük küçük beyliklere ve emirliklere dönüştü ve İslam coğrafyasının birçok yerinde halkın kendilerine biat ettiği yeni oluşumlar ortaya çıktı, hilafet bu kişilere intikal etti. Daha sonra Şam, Ermenistan ve Rum diyarında Osmanlılar bu oluşumları, bu bölgelerdeki Sakalibe (Slav) kavimlerini ve zulme meyilli olanları ortadan kaldırarak Osmanlıların nurunu ve İslam'ın sineleri sulayan adaletini cihan üzerine yaydılar. Allah'ın yardımı daima yanında olan bir padişah ortaya çıkıp karşı konulması imkânsız güç sahipleri ile inatçıların dirençlerini kırdı, batılı defederek ortadan kaldırdı, uğradığı yerleri zaferle kuvvetlendirdi ve burada düşmanı rezil rüsva eyledi. [...]⁷⁶

802/1400'de Bursa'da inşa edilen Yıldırım Bayezid Külliyesi vakfiyesinden alınan yukarıdaki satırlar Memlük topraklarından Osmanlılara iltica eden Şamlı alim İbnü'l-Cezerî (ö.1429) tarafından I. Bayezid'in emriyle kaleme alınmıştı. Metin, bir taraftan hükümdarlık sürecinde onuncu yılını geride bırakmış Bayezid'i karmaşa içindeki İslam coğrafyasında düzeni sağlama misyonu ile ön plana çıkarıp elde ettiği başarılar üzerinden Tanrı'nın desteğinin ondan yana olduğunu vurgularken, diğer taraftan da hilafet retoriği üzerinden Osmanlıların Memlüklere karşı yeni bir alternatif haline

⁷⁶ Mevlit Çam-Ramazan Pantık, *Bursa Selâtin Vakıfları*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2022), s.104-105.

geldiğini meşru bir zemine oturtmaya çalışıyordu. Şüphesiz ustaca düşünülerek kaleme alınmış bu satırlar I. Bayezid'in nasıl bir benlik tasavvuruna sahip olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmaktaydı.

[...] Hülâsa bu padişah o kadar yüce bir kimsedir ki, tarihte gelip geçen *müellifler* ve *menakıp anlatıcıları* onun asrına yetişselerdi, behemehâl onların methi senaları onun sitayişine münhasır kalır başkasına iltifat etmezlerdi. İşte bu büyük şahsiyet, *sultanoğlu, sultanoğlu Sultan Bayezid ibn Murad Han ibn Orhan* [...] ⁷⁷

Vakfiyenin ilerleyen kısmında Cezerî'nin hamisini tanımlarken menakıp anlatıcıları ve müelliflere dair yaptığı yukarıdaki vurgular ele alınan bu çalışmanın kapsamı açısından önemliydi. Cezerî, bahsedilen iki gruba atıfta bulunurken Firdevsi (ö.1020) gibi meşhur kimseleri kastederek eğer yaşasalardı Bayezid'in zaferlerini memnuniyetle konu edeceklerini ifade ediyordu. Bu satırlar diğer bir yandan da -dolaylı da olsa- Bayezid'in sarayında bu tarz işlerle uğraşan müelliflerin olduğu mesajını vermektedir.⁷⁸ Nitekim bunlardan birinin Germiyan topraklarından gelen bir şair olduğu bilinmektedir.⁷⁹

14. yüzyıl şairlerinden Şeyhoğlu Mustafa (ö.1414'ten sonra) patronu Germiyanolu Süleyman Şah (ö.1387) için *Hurşitnâme* adlı bir eser kaleme almaya başlamıştı.⁸⁰

⁷⁷ Çam-Pantık, *Bursa Selâtin Vakıfları*, s.105. (Vurgular bana aittir.)

⁷⁸ Osmanlıların tarihsel bilinci muhtemelen I. Bayezid döneminde, Osmanlı sınırlarının hızla genişlediği bir süreçte oluşmaya başlamıştı. Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin ilk versiyonunun 1390'lı yıllarda kaleme alınması ve diğer eserler bu durumu desteklemekteydi. Bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 94. *İskendernâme* için ayrıca bkz. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, s.15-31.

⁷⁹ Bir diğer şairin ise Niyâzî-i Burûsevî (ö.?) olduğu bilinmektedir. Latîfî, Niyâzî'nin I. Bayezid'in *mâdihlerinden* ve dönemin en önde gelen isimlerinden biri olduğunu kaydetmekte, ayrıca onun I. Bayezid için bir *Divân* kaleme aldığı da belirtmektedir. Lakin bahsedilen eserden bugüne yalnızca iki beyit ulaşmıştır: “*Yıldırım Hân ebâyezidü'l-vakt/ Hâmiyü'l-mülk ü mâhiyü'l-a'dâ/ Tû Tehemten tenî vü Âsaf-safl/ Tû Sikender-derî vü Dârâ-râ*” Bkz. Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, (ed.) Rıdvan Canım, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2018), s.539-540.

⁸⁰ Kathleen Burrill, “Sheykh-Oghlu”, *EF*, IX (1965), s.418; Kemal Yavuz, “Şeyhoğlu”, *TDVİA*, 2010, 39, s.88.

Aslında bir çeşit mesnevi çevirisi olan bu çalışma henüz tamamlanamadan Süleyman Şah ölmüş ve bu durum patronsuz kalan Mustafa'yı yeni bir hami arayışına itmişti. Nihayetinde Germiyan topraklarını terk eden müellif, o dönem ismi ön plana çıkan bir başka hükümdar olan I. Bayezid'e intisap etmiş ve *Der Medh-i Bâyezîd bin Orhan Beg* başlıklı kaleme aldığı yeni bir bölümü *Hurşitnâme*'ye ekleyerek eserini Osmanlı hükümdarının beğenisine sunmuştu.⁸¹ I. Bayezid'e dair 14. yüzyıldan bugüne ulaşan en eski atıflardan birini içeren *Hurşitnâme*'deki beyitler, onun -Rumeli ve Anadolu'da yükselen yeni bir güç olarak- 1390'lı yıllarda yıldızının nasıl parladığına dair önemli ipuçları vermektedir.⁸² Nitekim, Germiyan coğrafyasının önemli ailelerinden⁸³ geldiği anlaşılan Şeyhoğlu Mustafa'nın yeni hami olarak Bayezid'i tercih etmesi de bu durumu destekliyordu.

1401 yılına gelindiğinde Şeyhoğlu, patronu Paşa Ağa bin Hoca Paşa için yeni bir eser kaleme aldı. *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* adlı nasihatname türü bu metinde, İslam coğrafyasının zulme meyilli yöneticiler yüzünden harap hale geldiğini belirten⁸⁴ müellif, 1401 tarihli vakfiyedeki anlatıya çok benzer şekilde Bayezid'i karmaşa ortamındaki bir kurtarıcıya benzeterek, onu hakim olduğu beldeleri kurtaran “zamanın İskender'i” olarak tasvir ediyordu.⁸⁵ Fakat ilginçtir ki Bayezid'in Rumeli ve Anadolu'da elde ettiği zaferlere dair 14. yüzyıldan bugüne –birkaç çağdaşın kaleme aldıkları dışında- neredeyse hiçbir eser ulaşmadı. Öyle ki, Niğbolu Savaşı ve Konstantinopolis Kuşatması gibi Osmanlı hükümdarının en büyük seferlerine katılan, şehzadelere hocalık görevinde bulunan -yukarıda bahsedilen vakfiyenin yazarı-

⁸¹ Burrill, “Sheykh-Oghlu”, s.418; Yavuz, “Şeyhoğlu”, s.88.

⁸² “*Ne sultân ibni sultân ibni sultân/ Şehînşeh Bâyezîd ibni Murad hân/Ki bünyâd uralı Tanrı cihana/ Anın bigi yiğit yokdur yegâne [...]* Savaşda yıldırım dirlerse Hakdur/ Ki yakmaktan amân andan ırakdur [...] *Kamu şeh-zâdeler ıldızdır ol ay/ Kamusı himmete yohsuldur ol bâyl/ Şu resme 'adl ile insâfa vardı/ Ki çavı Rûm ilinden Kâfa vardı*” Bkz. Şeyhoğlu Mustafa, *Hurşîd-Nâme (Hurşîd ü Ferşâd) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*, (ed.) Hüseyin Ayan, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1979), s.228.

⁸³ Burrill, “Sheykh-Oghlu”, s.418; Yavuz, “Şeyhoğlu”, s.88;

⁸⁴ Şeyhoğlu, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ (İnceleme-Metin-İndeks)*, (ed.) Kemal Yavuz, (Ankara: Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1991), s.39.

⁸⁵ “*Sultânü's-selâtin zillullahi fi'l-arzeyn Sikender-i rûy-i zemîn kâmi'u't-tugât ve'l-mütemerridin kâtülü'l-kefereti ve'l-müşrikîn ebu'l-feth şâhânşâhü'l-muazzam melikü'l-berrârı ve'l-bihâr hudavendigâr-ı kâmrân ve kâmkâr Ebâyezîd Hân ibni Murad [...]* zamânında İslâm gâlip ve küffâr maglûb, mazlum, mergûb ve zâlim menkûb olmuştur.” Bkz. Yavuz, *Kenzü'l-Küberâ*, s.73-74.

Cezerî'nin kendisi dahi telif ettiği eserlerinde bu dönemi öz bir şekilde anlatmakla yetindi.⁸⁶

İlginç bir şekilde I. Bayezid'e dair günümüze ulaşan ilk detaylı anlatılar, onun zaferleriyle ünlendiği 14. yüzyıl yerine, yenilgisiyle anıldığı 15. yüzyıldan bugüne ulaşmıştır. Bahsedilen anlatıların ilk çekirdeği, Yıldırım Külliyesi Vakfiyesinin yazılmasından iki yıl sonra, Osmanlıların 1402'de Timur karşısında uğradığı kesif yenilgi akabinde ortaya çıktı. Bu süreç sonrasında telif edilen eserler yüzyılın sonuna doğru artmaya devam etti. 1402 sonrası kaleme alınan anlatıların temel özelliği, I. Bayezid'in vakfiyesinde ortaya koyduğu benlik sunumundan ya da İbn Hacer, Şeyhoğlu Mustafa ve İbnü'l-Cezerî gibi çağdaşlarının hükümdar merkezli tasvirlerinden radikal biçimde farklılaşmasıydı. Bunun temel nedeni müelliflerin artık "mağlup" bir hükümdarın hayatını ele almalarıydı.

Geç 14. ve erken 15. yüzyıl Osmanlı tarih yazarlarının I. Bayezid tasavvurlarına odaklanılan bu bölümde şu sorulara yanıt aranmaktadır: Bayezid'in ölümünden sonra kaleme alınan eserlerdeki imajı onun Yıldırım Külliyesi Vakfiyesinde ön plana çıkardığı benlik sunumundan ne ölçüde farklılaştı? Bayezid ve dönemine dair sunulan ilk anlatılarda tekrar eden ve farklılaşan temalar nelerdi? Dönem dinamikleri bu anlatıların gelişimini nasıl etkiledi? Bu amaçla Bayezid'e dair anlatıların

⁸⁶ Cezerî, I. Bayezid'in seferleri ya da Osmanlıların'ın geçmişine dair herhangi bir "müstakil" eser kaleme almamıştı. Telif ettiği eserlerinden (yaklaşık elli adet) yalnızca ikisinde Niğbolu Savaşı'na dair bazı bilgiler vermektedir. Bunlar, bir siyer çalışması olan *Zâtü's-şifâ' fî sîreti'l-Mustafâ* ve müellifin kendi hayat hikayesini konu edindiği *Câmi'u'l-esânîd*'ti. Bkz. İlker Evrim Binbaş, "A Damascene Eyewitness to the Battle of Nicopolis: Shams al-Dîn İbn al-Jazarî (d.833/1429)", *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean 1204-1453 Crusade, Religion and Trade Between Latins, Greeks and Turks*, (ed.) Nicolaos G. Chrissis, Mike Car, (New York: Routledge, 2016), s.153-175. Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*'te Anadolu'ya geliş süreci ve Bursa'ya giderek I. Bayezid ile nasıl tanıştığına dair bir bölüm kaleme alır. Eserinde I. Bayezid'i ilk defa tanıtırken "gaziler sultanı" ibaresini kullanması ve onun adaletinin zamanla çok geniş bir alana şamil olduğunu belirtmesi; Osmanlı hükümdarının nasıl bir imaja sahip olduğunun anlaşılmasına yardımcı olur. Binbaş, "A Damascene Eyewitness", s.168. Kendisine köleler ve çeşitli hediyeler takdim eden gaziler sultanının Konstantinopolis Kuşatmasına bizzat eşlik eden Cezerî, Bayezid'in kuşatmayı sonlandırıp Niğbolu'ya geçmesi üzerine orduya bizzat eşlik eder. Bu süreç akabinde bizzat şahidi olduğu Niğbolu Savaşı'nın nasıl vuku bulduğuna dair pek çok detay veren müellif, savaş sonrası kendisine takdim edilen ganimet ile Bursa'ya döndüğünü ve Timur'un gelişine kadar orada Bayezid'in oğullarına hocalık yaptığını ifade eder. 515 beyitten müteşekkil *Zâtü's-şifâ' fî sîreti'l-Mustafâ* isimli eserinde Niğbolu Savaşı için 25 beyit ayıran Cezerî'nin I. Bayezid'e yönelik meşrulaştırıcı tutumu dikkat çeker. Niğbolu'yu, İslam'ın savunucusu olarak temsil ettiği Osmanlıların Macarlar, Alanlar, Franklar, Ruslar, Sırlar, Bulgarlar ve Eflaklılar ile tek başına yürüttüğü "apokaliptik" bir mücadele şeklinde niteleyen Cezerî, savaş esnasında gaziler ordusunun "melekler" tarafından desteklendiğini ileri sürer. Binbaş, "A Damascene Eyewitness", s. 169-170; 171-172.

şekillenmesinde etkili olan ilk dönem ve bu dönem dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıkan anlatı geleneği ile müelliflerin yazma pratikleri incelenecektir.

2.1 Yıldırım'ın Mirası: Ankara Savaşı ve Meşruiyet Krizi

Ankara yakınlarında 28 Temmuz 1402'de meydana gelen savaş, yalnızca Bayezid ve Timur'un ordularının değil, aynı zamanda Osmanlılar ve Timurluların temsil ettiği iki farklı geleneğin çarpıştığı bir mücadeleydi. Bu noktada, I. Bayezid'in 1400 yılında kaleme aldırıldığı vakfiyede kendisine nasıl bir misyon yüklediğini bir kez daha hatırlamak gerekiyor. Vakfiyede ilk asırlarında sorunsuz şekilde ilerleyen hilafet kurumunun zamanla bozulduğu ve parçalanarak karmaşa döneminde ortaya çıkan çeşitli oluşumlara intikal ettiği öne sürülüyordu. Aynı satırların devamında ise bir çeşit kurtarıcı olarak ön plana çıkartılan Bayezid'in Şam, Ermenistan ve Rum diyarında adaleti yeniden tesis ettiği vurgulanıyordu.⁸⁷ Bayezid burada açıkça bölgenin en büyük rakip gücü olan Memlükler ve Karamanoğulları karşısında fetihlerle elde ettiği konumunu meşru bir zemine oturtmaya çalışıyordu. Bu metin aynı zamanda, Bayezid'in doğu hudutları üzerindeki ihtiraslarına dair de önemli ipuçları vermektedir. Nitekim, vakfiyenin kaleme alındığı tarihten bir yıl önce Memlük hükümdarı Berkuk (1382-89/1390-99) ölmüş, yerine geçen Sultan Ferec (1399-1412) döneminde Kahire, iç karışıklıklarla mücadele etmek durumunda kalmıştı. Bu durumun getirebileceği fırsatları ön gören Bayezid, vakfiyede -sahip olduğu Rum hudutları dışında- Şam ve Ermenistan bölgelerine atıf yaparak buralarda da egemenlik iddiasında bulunduğunu göstermişti. Nitekim *İskendernâme*'de Bayezid'in Şam'ı almak istediğini ve Mısır'ı hedeflediğinin vurgulanması da vakfiyede ortaya konan çerçevenin gerçekliğini artırıyordu.⁸⁸

⁸⁷ Çam-Pantık, *Bursa Selâtin Vakıfları*, s.104-105.

⁸⁸ Tâce'd-din İbrâhîm Bin Hızır Ahmedî, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage And Their Holy Raids Against The Infidels*, (ed.) Kemal Silay, *Sources Of Oriental Languages And Literatures*, (Cambridge: Harvard University Press, 2004), s.47.

I. Bayezid, Şam'ı almayı hedeflediği süreçte Anadolu'nun neredeyse tamamını ele geçirmiş, Karaman ve Germiyan gibi kadim beyliklerin yöneticilerini ortadan kaldırarak kendisine alternatif hanedanları elimine etmeye çalışmıştı.⁸⁹ Fakat, Osmanlı hükümdarının Rum diyarındaki kesif ilerleyişini dini ve siyasi açıdan meşrulaştıracak herhangi bir dayanağı yoktu. Bayezid, soylu bir geçmişe sahip olmadığından diğer beylikler üzerinde doğrudan hak iddiasında bulunamıyordu. Ayrıca, Hristiyan vassallar ile tahkim ettiği ordusuyla Müslümanların çoğunluğunu oluşturduğu bir coğrafyada hareket etmesi büyük eleştiri konusu oluyor ve kendisi Anadolu'daki hanedanlar tarafından bir çeşit “gasıp” olarak görülüyordu.⁹⁰ Dolayısıyla fethettiği yeni topraklarda Bayezid'in egemenliği tam olarak oturmamıştı.⁹¹ Osmanlılar işte tam da bu esnada doğudan gelen bir başka gelenekle Timurlular ile karşı karşıya geldiler.

I. Bayezid'in aksine Timur daha köklü meşruiyet araçlarına sahipti. Cengiz ailesinden gelen bir kadın ile evlenerek *Güregen* (damat) unvanını almış ve Çağatay ailesinden *Han* ilan ettiği bir yöneticiyi yanına alarak bulunduğu bölgede Cengiz mirasının koruyucusu olarak ön plana çıkmıştı.⁹² Bu amaçla önce Çağatay mirasını elde eden Timur, topraklarını daha da genişletmek için sırasıyla Ögedey ve İlhanlı mirasına da sahip olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Bu sayede her iki ailenin de bir zamanlar ellerinde bulundurdıkları hudutlar üzerinde hak ilan edebildi. İlerleyişi sırasında daima öne sürdüğü temel diskur, bozulan İslam coğrafyasında düzeni yeniden inşa ederek Cengiz Han'ın kadim nizamını hâkim kılmaktı.⁹³ Bu noktada Timur'un sahiplendiği İslami

⁸⁹ Örneğin Bayezid Karaman seferi sırasında Karamanoğlu Alaeddin'i idam ettirmiştir. Bu konuda daha fazla ayrıntı için dönemin görgü tanıklarından Schiltberger'in eserine bakılabilir: *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger*, (ed.) Brunn, s.8-9.

⁹⁰ Fikret Yılmaz, “Selim'i Yazmak”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 51 (2018) s.367-369.

⁹¹ 14. yüzyıl çağdaş kaynakları Bayezid'in tesis ettiği egemenliğin niteliğine dair detaylı bilgi vermiyordu. Imber bu dönemde politik güç ve bağlılıkların kurumsal değil çoğu zaman kişisel olduğunu belirtiyor; ittifak ve bağlılıkların gerektiğinde hızlı bir şekilde değiştiği kırılgan bir yapının varlığına vurgu yapıyordu. Bayezid bu konjonktür içinde yerel ve göçebe sınıfları bir arada tutacak bir düzen geliştirememişti. Bkz. Imber, *Ottoman Empire 1300-1481*, s.41.

⁹² Beatrice Forbes Manz, “Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty”, *Iranian Studies*, XXI, 1-2(1998), s.110-111,114.

⁹³ Manz, “Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty”, s.111.

retorikler ve Cengiz mirası, meşruiyet noktasında ona sınırsız bir hareket alanı sunmaktaydı.⁹⁴

Timur “sınırsız” bir güce sahip olmasına rağmen özellikle Moğol bakiyesine ait bölgelerde yayılırken eski meşruiyet araçlarına sahip çıkmaya özen gösteriyor ve kadim gelenekler ile uyum içinde hareket ediyordu. Buna karşın Bayezid’in diyar-ı Rum’daki hızlı genişlemesi sırasında benzer kaygıları gözetmediği görülmektedir. Her ne kadar tıpkı Timur gibi bozulan düzeni yeniden inşa etme ve Rum topraklarında Selçuklu mirasına⁹⁵ sahip çıkma gibi bazı retorikler öne sürse de Ankara Savaşı’nın neticeleri bunların istenilen etkiyi yaratmadığını gösteriyordu.

Neticede taraflardan hiçbiri diğerinin süreğenliğini tanımayınca çarpışma kaçınılmaz oldu. Savaş neredeyse yarım gün sürmüştü.⁹⁶ Timur’un birlikleri önce Süleyman Çelebi’nin komuta ettiği Osmanlı sol kanadını dağıtmıştı. Bayezid’in kayınbiraderi Stefan Lazareviç’in öncü birliğini üstlendiği sağ kanat uzun süre direnmeyi başarsa da Bayezid’in emrindeki Tatar birlikleri ve Anadolu beyliklerine ait birliklerin Timur tarafına geçmesi savaşın seyrini kısa süre içinde değiştirdi.⁹⁷ Osmanlı yönetici elitlerinin büyük kısmı şehzadelerin maiyetindeki ordularla savaş alanını terk etmişti. Emrindeki birkaç bin askeriyle savaş meydanında tek başına kalan Bayezid, bir süre dirense de kaçırmaya çalıştığı sırada yakalanarak esir edildi.⁹⁸

Bayezid’in esareti sonucu meydana gelen hadiseler erken dönem Osmanlı tarihindeki en “katastrofik” süreci temsil etmekteydi. Timur, diyar-ı Rum’da kaldığı yaklaşık 9 aylık süreçte Osmanlılar öncesi düzeni tekrardan ihdas etti. Bayezid’in elimine ettiği hanedanlar ve yerel elitler yeniden “ata topraklarının” yönetimini devraldılar. Bu süreçte Osmanlılara bırakılan sınırlar yüzyıl önce -Rumeli hariç- Osman ve Orhan’ın

⁹⁴ Manz, “Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty”, s.114.

⁹⁵ Wittek, “The Sultan of Rûm”, s.89-90.

⁹⁶ Timur’un kaleme aldirdığı fetihnamede savaşın günün erken saatlerinden ikindi vakti sonrasına kadar sürdüğü belirtiliyordu. Bkz. İsmail Aka, “Timur’un Ankara Savaşı Fetihnamesi”, *Belgeler*, 11, 15 (1986), s.12.

⁹⁷ Savaşın seyrine dair detaylar için bkz. Çetin, *Timur’un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, (İstanbul: Yeditepe, 2012) s.147-161.

⁹⁸ İsmail Aka, “Timur’un Ankara Savaşı Fetihnamesi”, s.19-20.

sahip olduklarıyla hemen hemen aynıydı. Koşullar, İlhanlı düzeninin 14. yüzyılın başında Rum diyarından çekildiği zaman ile benzer hale getirmişti. Fakat Osmanlılar için savaş, sonuçları açısından bir yenilgi ya da toprak kaybının çok daha ötesindeydi.

Timur, kaleme aldirdığı fetihnamesinde elde ettiğı zaferini Tanrı'nın desteğinin kendisinde tecelli ediş olarak ilan ederek diyar-ı Rum'daki yeni kazanımlarını daha meşru bir zemine oturtuyordu. Osmanlı egemenlik anlayışı ile açık bir tezat teşkil eden bu yeni diskur, Bayezid'in temsil ettiğı yönetim erkinin ötesine giderek Osmanlı hanedanı için bir meşruiyet problemi ortaya çıkarmaktaydı. Osmanlılar, Bayezid'in miraslarını üstlenmeye çalıştıkları Selçuklular gibi Moğollar karşısında ciddi bir prestij kaybına uğramışlardı. Öyle ki, Timur'un iddiaları, Osmanlıların vakfiyede hilafet retoriğı üzerinden öne sürdükleri politik iddiaların çökmesi ve Tanrı'nın kendilerine verdiği desteğı (*devlet*⁹⁹) geri çektiğı anlamına geliyordu.¹⁰⁰ I. Bayezid'in düşüşü ile başlayan bu “çöküş”, Osmanlı yönetme erkinin yaklaşık yirmi yıl devam edecek bir kriz sürecine girmesi sonucunu doğurdu.¹⁰¹

1402'den II. Murad'ın son rakibi ve kardeşi Mustafa'yı elimine ettiğı 1423'e gelen bu yirmi bir yılda Osmanlılar Bayezid'in kendilerine bıraktığı miras ile hemhal olmak durumunda kaldılar. Bahsedilen yirmi bir yılı üç döneme ayırmak mümkündür: Bayezid'in varisleri arasında çıkan taht mücadelesi (1402-1413) birinci dönemi oluşturmaktaydı. Süleyman, İsa, Musa ve Mehmed Çelebi arasında vuku bulan mücadeleler on bir yıl boyunca devam etmiş ve Mehmed Çelebi'nin, kardeşi Musa Çelebi'yi Çamurlu'da (1413) mağlup etmesiyle son bulmuştu.¹⁰² İkinci dönem ise Mehmed'in kardeşlerini elimine ediş sonrası ortaya çıkan diğer rakipleri ile

⁹⁹ “*Devlet*” (*dawla*) kavramı için bkz. F. Rosenthal, “*Dawla*”, *EP*, 2(1965), s.177-178. Bu kavramın erken Osmanlı anlatılarından Ahvâl'deki yansımaları için bkz. Dimitris Kastitsis, “The Historical Epic Ahvâl-i Sultân Mehmed (The Tales of Sultan Mehmed) in the Context of Early Ottoman Historiography”, *Writing History at the Ottoman Court Editing Past, Fashioning the Future*, (ed.) H. Erdem Çıpa, Emine Fetvacı, (Bloomington: Indiana University Press, 2013), s.10.

¹⁰⁰ Yılmaz, *Caliphate Redefined*, s.102.

¹⁰¹ İlker Evrim Binbaş, *Intellectual Networks in Timurid Iran Sharaf al-Dîn 'Alî Yazdî and The Islamicate Republic of Letters*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), s.291-292; Christopher Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), s.6-11.

¹⁰² Dimitris Kastitsis, *The Sons of Bayezid Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-13*, (Leiden&Boston: Brill, 2007) s.2.

mücadelesinden oluşmakta (1413-1421), son dönem ise Mehmed'in ölümü sonrası tahta çıkan oğlu Murad'ın amcası ve aynı zamanda Bayezid'in son varisi olan Mustafa Çelebi ve aynı isme sahip küçük kardeşi Mustafa ile rekabet dönemini (1421-1423) ihtiva etmekteydi.

Osmanlı merkezli tarih anlayışı bu periyodun ilk yarısını hiçbir hükümdarın yönetim erkini elinde toplayamadığı bir “fetret” (*interregnum*) dönemi olarak isimlendirmeyi tercih etti ve Mehmed Çelebi'nin kardeşlerini ortadan kaldırmasıyla bu sürecin son bulduğunu öne sürdü. Oysa, yirmi bir yıllık kriz sürecinin temel özelliği Osmanlı hudutlarında daima birden fazla sultan ya da eşitin olmasıydı. İlginç olan ise bu eşitlerin arasında hanedana mensup olmayan kimselerin de bulunmasıydı. Bu durum ne anlama gelmekteydi? Timur, daha önce de vurgulandığı gibi Anadolu'da kaldığı süreçte yalnızca askeri faaliyetlerle uğraşmamış aynı zamanda bölgede çeşitli yerel güçlerin de ön plana çıkmasına olanak tanıyan “Asyatik” bir düzen getirmişti.¹⁰³

Bu düzende Osmanlılar 1402 öncesi süreçte ellerinde bulundurdıkları prestijden yoksunlardı. Örneğin, Bayezid'in en büyük oğlu ve aynı zamanda en güçlü varisi Süleyman, 1403 tarihinde Rumeli'deki pek çok tarafın katıldığı anlaşmada II. Manuel'e “baba” şeklinde hitap ederek onun üstünlüğünü kabul ediyor; -Bayezid'in Serez'de dehşet saldığı- “eski” vassallara daha önce akıncılar tarafından alınan bazı bölgeleri geri vererek elini güçlendirmeye çalışıyordu.¹⁰⁴ Benzer şekilde, İsa ve Musa Çelebi Germiyan, Karaman ve İsfendiyar hükümdarlarının üstünlüklerini kabul ederek, mücadelelerinde onların desteklerini elde etmeyi amaçlıyorlardı. Bayezid'in bir diğer oğlu Mehmed ise Ankara Savaşı sonrası elden çıkan Rum¹⁰⁵ bölgesinde

¹⁰³ Fletcher bu durumu step paternine geri dönüş olarak açıklar. Bkz. Joseph Fletcher, “Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire”, *Harvard Ukrainian Studies*, 3-4, 1(1979-80), s.246.

¹⁰⁴ George T. Dennis, “The Byzantine-Turkish Treaty of 1403”, *Orientalia Christiana Periodica*, XXXIII (1967) s.81. Süleyman anlaşma metninde açıkça II. Manuel için “*babam, Greklerin imparatoru*” ifadesini kullanır. Bu noktada “baba” şeklindeki atfı Süleyman'ın Manuel'in üstünlüğünü kabul etme zorunluluğu olarak yorumlamak mümkündür. Nitekim Timur'un da Moğol evrensel iddialarını yansıtır şekilde huzuruna çıkan Clavijo'ya İspanya hükümdarı için “oğlum” ifadesini kullandığı bilinmektedir. Bkz. Manz, “Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty”, s.121.

¹⁰⁵ “Rum” tabiri burada Amasya, Tokat ve Sivas'ı kapsayan ve Osmanlıların “Rûmiyye-i suğra” veya “Eyâlet- Rûm” olarak da adlandırdıkları bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bkz. Tayyib Gökbilgin, “15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, *Vakıflar Dergisi*, 6(1965), s.51; Ali Açık, “Rum Eyaleti”, *TDVİA*, 35, 2008, s.225-226. Buna karşın, tezin Mehmed Çelebi'nin söz konusu bölgedeki faaliyetlerinin ele alındığı kısımlar dışında kullanılan Rum ve diyar-ı Rum tabirleri Anadolu

-Osmanlıların egemenliğini tanımayı reddeden- pek çok “yerel sultana” üstünlüğünü ispat etmek zorunda kalmıştı.

Daha da ilginç olanı iç savaş döneminde Osmanlı payitahtının bir süre Bayezid’in oğullarının denetiminden çıkıp hanedanın bir başka koluna, Bayezid’in gözlerine mil çekilen kardeşi Savcı’nın oğluna geçmesiydi. İsmi bilinmeyen bu hanedan mensubu Bursa’daki yönetimi kaybettiği süreçten sonraki dönemde de amcasının oğullarıyla mücadele etmeye devam edecekti.¹⁰⁶ Dolayısıyla Bayezid’in düşüşü ile ortaya çıkan süreç, “asil” bir soydan gelsin ya da gelmesin bölgedeki bütün güçlerin politik açıdan “ilahi desteği” elde edebilecekleri veya etkinliklerini artırabildiği bir konjonktür yaratmıştı. Bir çeşit “huruç devri” olarak da adlandırılabilir bu dönem, Osmanlı hanedanının hem Mustafa Çelebi gibi aile içinden hem de Şeyh Bedreddin, Böklüce Mustafa ve Cüneyd Bey gibi isimler tarafından hanedan dışından çeşitli meydan okumalar ile karşı karşıya kaldığı varoluşsal bir mahiyet taşımaktaydı.

Bayezid’in oğulları ve torunları bu kaotik sürecin ilk yirmi yılında ipleri bir kez daha ellerine almaya, daha sonraki otuz yıl boyunca da 1402 öncesi yapıyı yeniden tesis etmeye ve ortaya çıkan eski/yeni rakiplerle tekrar yüzleşerek Tanrı’nın desteğinin kendilerinde olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardı. Hanedan prestijinin toparlanmaya çalışıldığı bu “travmatik” dönemde Osmanlı tarihyazımının ilk örnekleri de kaleme alınmaya başlamıştı. Peki eserlerde bu kaotik dönemin yansımaları nasıl olmuştu? Kriz süreci Bayezid’e dair anlatıları nasıl şekillendirmişti? Bu sorular aşağıda incelenecek üç örnek eser üzerinden cevaplanmaya çalışılacaktır.

2.1.1 Bir Toposun İnşası: Ahmedî ve *Dâsîtan-ı Tevârîh-i Mülûk-i âl-i ‘Osmân*

I. Bayezid dönemine dair bugüne ulaşan en eski “tarih” anlatısı *Ahmedî* mahlası ile ün kazanan şair Taceddin İbrahim b. Hızır’a (ö. 1412/13) aittir. Amasya’da

coğrafyasının tamamını temsil edecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca bkz. Salih Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği 14.-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), s.48-49; Kafadar, “A Rome of One’s Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum”, s. 17-18.

¹⁰⁶ Kastritsis, *The Sons of Bayezid*, s.48-49.

doğduğu tahmin edilen Ahmedî dönemin en önemli ilim merkezlerinden olan Kahire'ye gitmiş ve orada meşhur alim el-Bârbâtî'nin (ö.1384) tedrisinden geçmiştir.¹⁰⁷ Eğitimini tamamladıktan sonra 1360'lı yıllarda Anadolu'ya geri dönen Ahmedî'nin bu süreçteki kariyerine dair bilgiler net değildir.¹⁰⁸ Genel kanaat, onun önce Aydınolu Fahrüddin İsa ve daha sonra Germiyanolu Süleyman Şah'ın maiyetine girdiği şeklindedir.¹⁰⁹ Ahmedî'nin bu süreçte patronu Süleyman Şah için -gelecekte kendisine bolca ün sağlayacak olan- *İskendernâme* isimli meşhur eserini kaleme almaya başladığı tahmin edilmektedir. Fakat Süleyman Şah'ın 1387'deki vefatı üzerine hamisiz kalan şair bu eserini patronuna sunamamıştır.¹¹⁰ *İskendernâme*'ye dair bilgiler -tıpkı Ahmedî'nin erken dönem kariyeri gibi- çeşitli boşluklar içermektedir. Örneğin, eserin tam olarak ne zaman yazılmaya başlandığı ve ilk olarak hangi tarihte tamamlandığına dair tartışmalar söz konusudur.¹¹¹

Yazar ve eserine dair kesin olarak bilinen husus Ahmedî'nin iç savaşın devam ettiği 1410'lu yılların başında *İskendernâme*'sini Osmanlıların tarihine dair yaptığı ekleme ile yeni hamisi Emir Süleyman'a sunmasıdır. Bazı nüshalarında 9000 beyte kadar ulaşan eser -isminden de anlaşılacağı üzere- Yakın Doğu'nun tamamında ikonik bir figür haline gelen *Makedonyalı Alexander* ya da İslam tarih yazıcılığında daha yaygın bilinen adıyla *İskender*'in hayat hikayesine odaklanan anlatı türünün Osmanlı literatüründeki ilk örneğidir.¹¹² Ahmedî'nin eseri *İskendernâme* geleneğinin Farsça yazımdaki en bilindik örnekleri olan Firdevsî'nin *Şehnâme*'si ve Nizamî'nin (ö.1214) *İskendernâme*'sine dayanmaktadır. Fakat eser bahsedilen örneklerin Farsça'dan Türkçe'ye tam bir çevirisi olarak görülmemelidir. Sawyer, eserin farklı nüshaları

¹⁰⁷ Tunca Kontantamer, "Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı", *E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1980), s.10.

¹⁰⁸ Küçüküseyin, "The Ottoman Historical Section of Ahmedî's *İskendernâme*", s.286.

¹⁰⁹ Kontantamer, "Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı", s.11.

¹¹⁰ Şevket Küçüküseyin, Ahmedî'nin Germiyan'dan Süleyman Şah'ın ölümü öncesinde ayrılmış olabileceğini iddia eder. Bu noktada Osmanlı hegemonyasının genişlemesi sonucu daralan beyliğin eski cazibesini yitirdiğini gerekçe gösterir. Bkz. Küçüküseyin, "The Ottoman Historical Section of Ahmedî's *İskendernâme*", s.287.

¹¹¹ Caroline G. Sawyer, "Revising Alexander: Structure and Evolution Ahmedî's Ottoman *İskendernâme* (c.1400)", *Edebiyat*, 13, 2 (2003), s.225-229. Robert Dankoff, *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin I*, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, (2020), s.43-46.

¹¹² Sawyer, "Revising Alexander", s.225.

üzerinde yaptığı incelemede *İskendernâme*'nin Ahmedî tarafından birden fazla kez çeşitli ekleme/çıkarma işlemlerine tabi tutularak Geç Orta Çağ Anadolu'su dinamiklerine göre yeniden inşa edildiği sonucuna ulaşır.¹¹³ Bahsedilen kurgu sürecinde Ahmedî'nin eserine kazandırdığı -Sawyer'in kullandığı tabirle- "inovasyonlar"dan biri de *İskendernâme*'nin son kısımlarına doğru eklediği *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i âl-i 'Osmân ve Gazv-i Îşân bâ-Küffâr*¹¹⁴ isimli Osmanlı tarihi bölümüdür.

Dâsitân'ı bu çalışma için önemli kılan husus Osmanlılara dair bugüne ulaşan en eski anlatıları ihtiva etmesiydi. Daha da önemlisi, yaklaşık olarak 1389-1410 yılları arasında kaleme alınan bu anlatıların bahsedilen travma dönemine dair kolektif hafızanın henüz taze olduğu bir süreçte, dönemin ilk elden bir şahidi tarafından üretilmesiydi. Bu noktada eser Bayezid dönemi dinamikleri, 1402 sonrası ortaya çıkan meşruiyet krizi ve Timur istilasına dair önemli izler taşımaktaydı. Peki bu izler Bayezid'e dair sunulan imajı nasıl şekillendirmişti?

Ahmedî, Bayezid'in hükümdarlığına dair iki başlık altında kırk dört beyit kaleme almıştır. Fakat daha yakından bakıldığında bu beyitlerden yalnızca ilk yirmi beşinin yani *Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd* isimli birinci başlık altındaki kısmın doğrudan Bayezid dönemi olayları ile alakalı olduğunu görülür. I. Murad'ın vefatı sonrası, yerine Bayezid'in geçtiğinin ilan edilmesi ile başlayan ilk kısım, yeni sultana övgüler, onun cömertliği, fetih faaliyetleri, dindarlığı ve adaleti sağlamasına yönelik yaptıklarının anlatılması ve çeşitli yüceltmeler ile sona erer. Burada Ahmedî'nin Bayezid'e yönelik sunduğu imaj, Osman, Orhan ve Murad'a yönelik sunulan anlatılar ile uyumlu, müessis bir hükümdar şeklindedir.¹¹⁵ Bu noktada tek fark, Bayezid anlatılarının diğer kısımlar ile karşılaştırıldığında daha muhtasar kalışıdır.

¹¹³ Sawyer, "Revising Alexander", s.228.

¹¹⁴ Bundan sonra yalnızca "Dâsitân" olarak anılacaktır. *İskendernâme*'nin farklı nüshalarında Osmanlı tarihine dair kaleme alınan bölümün başlıkları bazı farklılıklar göstermektedir. Detaylar için bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.25.

¹¹⁵ Şu beyit örnek olarak gösterilebilir: "Ata dede gibi 'âdil oldu ol/ Dükeli işlerde kâmil oldu ol." Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.45; Dankoff, *İskendernâme İnceleme-Tenkritli Metin II*, s.427.

1402 sonrası sürecin anlatılara yönelik ilk etkisi burada dolaylı olarak hissedilmeye başlar.¹¹⁶

Ahmedî, diğer hükümdarlar için kaleme aldığı kısımların aksine Bayezid'in zaferlerinin içeriğine yönelik ayrıntılara pek girmez. Ayrıca, Bayezid'in Niğbolu Savaşı ve Konstantinopolis Kuşatması gibi bölgede ün kazandığı büyük seferlerine dair de herhangi bir atıfta bulunmaz. Nitekim, yirmi beş beyitten oluşan birinci bölüm diğer hükümdarlara ayrılan bölümlerle karşılaştırıldığında Osman'dan sonra en az yekûnu oluşturan kısmın Bayezid için ayrıldığı görülür.¹¹⁷ Bu durum nasıl açıklanmalıdır? Acaba müellif bu düzeni bir amaca yönelik olarak mı tanzim etmiştir? Yoksa Bayezid dönemi hadiselerine dair yeterli derecede bilgiye mi sahip değildir? *Dâsitân* üzerine çeşitli incelemelerde bulunan araştırmacılar bahsedilen sorulara yönelik farklı açıklamalar öne sürdüler. Banarlı ve Ménage gibi isimler anlatılardaki boşlukları Ahmedî'nin bilgi eksikliği veya kullandığı kaynak(lar)daki boşluklara bağlarken; Fodor ve Lowry, Ahmedî'nin eserine son şeklini verirken bunu belirli bir amaca yönelik olarak gerçekleştirdiğini öne sürdüler.¹¹⁸ Ahmedî'nin 1389-1402 yılları arasında meydana gelen olayların büyük bölümünün şahidi olduğu akla getirildiğinde, bahsedilen durumun bir çeşit tutarsızlık ya da bilgi eksikliğinden ziyade -Fodor ve Lowry'nin ifade ettiği gibi- belirli bir gayeye yönelik olarak meydana geldiği düşünülebilir. Nitekim, Ahmedî'nin eserinde Bayezid'e hasrettiği bir sonraki bölüm ayrıntılı incelendiğinde bahsedilen görüşün doğruluk payının ne kadar yüksek olduğu daha iyi anlaşılabacaktır.

Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg adlı ikinci başlık altında kaleme alınan ikinci bölümün teması -isminden de anlaşılaacağı üzere- Memlûk Sultanı

¹¹⁶ Bu pasajlardaki garipliğe ilk olarak Lowry dikkat çekmiştir. Bkz. Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.25-26. Kastritsis ve Akışık, kaleme aldıkları yeni çalışmada bu beyitlerde herhangi bir negatif yargının olmadığını vurgulayarak Lowry'nin tezine karşı çıkmışlardır. Bkz. Aslıhan Akışık-Karakullukçu ve Dimitri Kastritsis, "Narrating Ottoman Politics in the Fifteenth Century: Perspectives from Ottoman Histories", *Crafting History: Essays on the Ottoman World and Beyond in Honor of Cemal Kafadar*, (ed.) Rachel Goshgarian, İlham Khuri-Makdisi, Ali Yaycıoğlu, (Boston: Academic Studies Press, 2022) s.51.

¹¹⁷ Ahmedî, Bayezid döneminin erdemlerinin zikrettiği yirmi beş beyte karşın, Orhan ve Süleyman Paşa için yaklaşık kırk, I. Murad için altmış üç ve Süleyman Çelebi için otuz yedi beyit kaleme almıştır.

¹¹⁸ Fodor, "Ahmedî's Dâsitân as a Source of Early Ottoman History", s.47; Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.16.

Berkuk'un ölümüyle ilgilidir. Anlatı ana hatlarıyla Bayezid'in, Sultan Berkuk'un ölüm haberini aldıktan sonra -erdemli bir hükümdara yakışmayacak şekilde- bu durumu fırsat bilerek doğudaki Memluk topraklarına yönelmesini içerir. Ahmedî burada Bayezid'e yönelik tutumunu çarpıcı şekilde değiştirir ve bir önceki bölümde ortaya koyduğu anlatısına tezat bir hükümdar profili çizer:

Bunun üstine çü birkaç rûzigâr
Gitti vü geldi girü leyl ü nehâr
Emriyle Hâlikun 'azze ve cel
Mısır sultânına irişdi ecel
Bunu işidüp Şâma ol kasd eyledi
Mısır binüm oldu diye söyledi
Dimedi ol öldi ben dahı ölürem¹¹⁹

Bayezid burada artık “aç gözlü” ve ihtirasına yenik düşen bir figür olarak okuyucunun karşısına çıkmaya başlar. Ahmedî, ortaya koyduğu bu “olumsuz” hükümdar imajını nasihatname literatürünün önemli figürlerinden Nuşirevan'ı Bayezid'e karşı ideal bir alternatif şeklinde sunmaya çalışarak destekler. Bu noktada, yukarıdaki beyitleri, tıpkı Bayezid'e olduğu gibi bir zamanlar Nuşirevan'a da rakibinin ölüm haberinin geldiğine dair farklı bir anlatı takip eder. Fakat bu anlatıda Nuşirevan Bayezid'den farklılaşarak düşmanının öldüğüne sevinmez ve bu durumdan fırsat çıkarmaya da kalkmaz. Aksine, ölüm havadisini ona “müjde” olarak iletenlere bunun iyi bir haber olmadığını, tıpkı düşmanı gibi bir gün kendisinin de “toz olup” bu dünyadan gideceğini ifade eder.¹²⁰ Bu sayede Ahmedî, Nuşirevan'ın ağzından dünya hayatının ve siyasi ihtirasların geçiciliğini vurgulayarak okuyucuna mesaj vermeye çalışır ve şu dikkat çekici beyit ile Nuşirevan'a dair kıssayı tamamlar:

¹¹⁹ Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.47. Bu beyitler yüz on beşinci dipnot ile karşılaştırıldığında Bayezid'e dair sunulan imaja dair yukarıda bahsedilen tezatlık durumu daha kolay anlaşılabilir.

¹²⁰ “Nuşirvana didiler müjde i şah/ Kim fulan düşmen ölüp oldu tebah/ Didi oldur müjde kim ben ölmeyem/ Şöyle kim ol öldi ben dahı ölmeyem/ Müjde neçün ben dahı öliserem/ Şöyle kim öldi hak olısaram.” Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.47.

Düşmen öldüğü habercidir sana
Kim varursın sen dahi ol yana¹²¹

Ahmedî, idealize ettiği Nuşirevan anlatısının devamında yeniden Bayezid'in faaliyetlerine döner. Onun, Berkuk'un ölümü sonrası doğuda gerçekleştirdiği seferlerinden bahseder. Anlatıda Nuşirevan'ın kendisine gelen ölüm haberine kayıtsız kalmasına karşın Bayezid, fırsatı değerlendirerek hızla harekete geçer. Bu amaçla önce Malatya'ya ilerleyen Osmanlı hükümdarı bir müddet süren kuşatma sonrası şehri ele geçirir. Fakat kış mevsiminin gelişi üzerine başkentine dönmek durumunda kalır ve bu süreci bir sonraki hedefi olan Şam'ın alınması için gerekli sefer hazırlıkları ile geçirir.¹²² Ahmedî bu noktada Malatya'nın fethine dair hiçbir övgüde bulunmaz. Aksine, fethe dair anlatıyı Nuşirevan kıssası devamına ekleyerek iki hükümdarın benzer olaylar karşısında verdikleri farklı kararlar üzerinden iki farklı hükümdar profili arasındaki tezatlığa dikkat çeker. Bu sayede müellif, dolaylı yoldan Bayezid'in fetihlerini yerer. Ahmedî'nin beyitlerindeki bu eleştirel ton Bayezid-Timur karşılaşmasına dair hasredilen son kısmın hemen öncesinde daha da görünür hale gelir:

Bu kamu itdüğü anun tedbîr idi
Bilemedi anı kim takzîr idi
Âdemî tedbiri gelmez hîç işe
Orada kim Tangrı takzîri irişe¹²³

Yukarıdaki beyitlerde Ahmedî, açıkça “tedbirsizlik” olarak nitelediği Bayezid'in politikalarının -bir adım daha ileri giderek- Tanrı tarafından da desteklenmediğini ve bu sebeple Osmanlı hükümdarı için ilahi bir müdahalenin (*Tangrı takziri irişe*) tecelli

¹²¹ Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.47.

¹²² “‘*Fursatıdur diyübenün dutdı yol/ Leşker ile Mildeniye vardı ol/ Feth itdi anı egirdüp bir zaman/ Girü dâru'l-mülke döndürdi inan/Geldi kim kış otura yarak ide Girü yazın Şâm fethine gide.*” Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.47.

¹²³ Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

edeceğini söylemekten geri kalmaz.¹²⁴ Şüphesiz bahsedilen müdahale ile kastettiği Moğol istilasıydı:

Bu arada Rûma yürüdü Timur
Mülk toldu fitne vü havf u fütûr
Çün Temürün hîç ‘adli yogıdı
Lâcirem kim zulm ü cevri çoğıdı¹²⁵

Ahmedî, Timur’un Anadolu’da yaptıklarını “vahşet”¹²⁶ olarak nitelendirse de ortaya koyduğu kaderci/determinist anlatı içerisinde Timur’u Tanrı’nın Osmanlılara verdiği bir çeşit ceza olarak tasvir etmeye ve ortaya çıkan kriz döneminin tüm yükümlülüğünü Bayezid’in omuzlarına yüklemeye çalışıyordu. Müellif, olay sırasında Timur’un Anadolu’ya gelişini Bayezid’in Malatya’yı alması sonrasına eklemleyerek okuyucusunun (ya da eserini sunacağı hamisinin) bu iki olay arasında bir bağlantı kurmasını sağlamayı da hedefliyordu.¹²⁷ Bu noktada verilen temel mesaj Bayezid’in yeni topraklar ele geçirme ihtirasının katastrofik bir felakete sebep olduğu şeklindeydi. Ahmedî’nin Bayezid’in doğuya yönelişi ile elde ettiği “kötü” son arasında nedensellik kurmaya çalışmasının altında yatan motivasyon neydi? Lowry, bunun Ahmedî’nin, hamisi Süleyman’ın fikirlerini şekillendirme amacı olduğunu öne sürdü. Ona göre Ahmedî anlatıya son şeklini verirken olayları bir çeşit nasihatname mantığıyla Süleyman için yeniden kurgulamıştı. Bu noktada onun temel kaygısı patronunun doğuya yönelmesiyle meydana gelebilecek bir başka hezimetin önünü kesmekti.¹²⁸

¹²⁴ “‘Ademi tedbiri gelmez hiç işe/Orada kim Tangrı takziri irişe/Her ne kim takzir ise naçar olur/ Pes bu tedbiri eyit nişe gelir.’” Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

¹²⁵ Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

¹²⁶ Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

¹²⁷ Timur’un Rum’a gelişi öncesi yürütülen mektuplaşmalar ile Taharten vb. hadiselere yer verilmemesi; Ahmedî’nin bir kronoloji sunma amacının olmadığı, aksine seçtiği belirli olaylar üzerinden bir mesaj vermeyi amaçladığı gösteriyor. Fodor, “‘Ahmedî’s Dāsītān as a Source of Early Ottoman History’”, s.47. Bu durum Ahmedî’nin I. Murad için kaleme aldığı bölümde somut şekilde görülebilir. Bkz. Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.22.

¹²⁸ Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.16, 24, 25. Yakın zamanda kaleme aldığı çalışmasında Küçükühüseyin, Lowry’nin bahsedilen tespitlerini destekler ve benzer bir sonuca varır. Bkz. Küçükühüseyin, “‘The Ottoman Historical Section of Ahmedî’s İskendernâme’”, s.307-308.

Peki Ahmedî bu bölümde Bayezid'in fetih faaliyetleri ve düşüşü üzerinden eleştirel bir anlatı ortaya koyarken ilk bölümde neden adaleti ve zaferleri ile ön plana çıkan müessis bir sultan imajı çiziyordu? Arka arkaya sıralanmış bu iki bölüm arasındaki farklılık nasıl yorumlanmalıydı?

Fodor, Sawyer ve Lowry'nin ortaya koyduğu çalışmalar Ahmedî'nin *İskendernâme*'yi ve *Dasitân* bölümünü Bayezid'in henüz hayatta olduğu süreçte kaleme almaya başladığını, fakat oluşturduğu anlatıyı 1402 sonrası dönemde bazı ekleme ya da çıkarmalara tabi tutarak Süleyman Çelebi için yeniden inşa ettiğini gösteriyordu.¹²⁹ Dolayısıyla *Dâsitân* katmanlı bir yapıya sahipti. Hem 1402 öncesi hem de sonrasının konjonktürünü aynı anda yansıtıyordu. Bu çerçeveden bakıldığında, *Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg* başlıklı bölümüne dair yukarıda vurgulanan hususlar, bu kısmın kriz dönemi dinamiklerinin etkisiyle 1402'den sonra kaleme alındığı gösteriyordu. Buradan hareketle, *Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd* adlı birinci bölümün bazı kısımlarının *-Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg*'den farklı olarak- Bayezid henüz hayattayken yazılmaya başlandığını ve onun Ankara yenilgisinin gölgesinde kalmadığı dönemdeki imajına dair önemli detaylar verdiği düşünülebilir. Her iki bölümün başlığında Bayezid için kullanılan tabirleri mukayese etmek bu konuya dair daha fazla iç görünüm kazanılmasına yardımcı olabilir. Bahsedilen karşılaştırmayı Silay'ın *Dasitân* edisyonunda incelediği nüshaları merkeze alarak yapmak mümkündür.

Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd isimli ilk başlıkta Bayezid, Silay'ın karşılaştırdığı dokuz nüshanın dördünde doğrudan “Sultân”, “Sultân Mîr” veya “Sultân-ı Pîrûz” şeklinde; üçünde “Pâdişah”, “Pâdişâh...Hân” ve geriye kalan iki nüshanın birinde “Pâdişâhî-i Yıldırım” ve diğerinde ise “Pâdişâhî-i Sultân-ı Pîrûz”

¹²⁹ Örneğin Sawyer, İskender ve Gülşah Hatun'a dair pasajın Bayezid ve Germiyanlı Devlet Hatun'un ses getiren nikahının esere yansımaları olarak değerlendirmenin mümkün olabileceğini ifade eder. Sawyer, “Revising Alexander”, s.229, 239. Fodor ise *Dâsitân* ve *İskendernâme*'nin pek çok açıdan Bayezid ile bağlantısını olduğunu gösteren ibarelerin mevcut olduğunu söyler ve eserin bu dönemde yazılmaya başlanmış olabileceğini belirtir. Bkz. Fodor, “Ahmedî's *Dâsitân* as a Source of Early Ottoman History”, s.42-43. Bu noktada bir adım daha ileri giden Lowry *Dâsitân*'ın önemli bir kısmının Bayezid döneminde tamamlandığını savunmuş ve Ahmedî'nin eserdeki temel amacının Bayezid'i Anadolu'da yürüttüğü genişleme siyasetinden vazgeçirmek olduğunu; fakat onun ölümüyle eserin Süleyman için yeniden uyarlamak durumunda kaldığını iddia eder. Bkz. Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.17. Ben ise aşağıda daha detaylı görüleceği üzere *Dasitân*'ın ilk çekirdeğinin Bayezid'in hükümlarlığının son yıllarına doğru oluşmaya başladığını ancak eserin büyük kısmının 1402'den sonra yeniden yazıldığı kanaatindeyim.

olarak anılır. Buna karşın ikinci başlık (*Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg*) için çeşitli nüshalarda tespit edilen adlandırmalar “gazi” (1 kez), “beg” (5 kez), “han” (2 kez) ve “sultan” (1 kez) şeklindeydi.¹³⁰

İncelenen nüshalarda 1402 öncesi yazıldığını tahmin ettiğim birinci bölümün başlığı için (*Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd*) “sultan” ve “padişah” ibarelerine yönelik bir uzlaşımın olduğu görülür. Fakat ikinci başlık için (*Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg*) bahsedilen ibarelerin kullanılmadığı, buna karşın “beg” ve “gazi” gibi farklı isimlendirmelerin tercih edildiği görülür. Seçilen altı nüsha üzerinden oluşturulan aşağıdaki tablo bahsedilen hususun daha kolay anlaşılmasına yardımcı olabilir:

Tablo 1

Farklı İskendernâme Nüshalarında I. Bayezid İçin Kullanılan Unvanlar

Nüshalar	A (1444)	B (1416)	C (1459)	F (1486)	H (?)	I (?)
I. Başlık	<i>Sultân</i>	<i>Pâdişâh...Hân</i>	<i>Sultân</i>	<i>Sultân</i>	<i>Pâdişâh Sultân</i>	<i>Pâdişâh, Sultân,</i>
↑ 1402 ↓						
II. Başlık	<i>Beg</i>	<i>Beg Gâzî</i>	<i>Beg</i>	<i>Beg</i>	<i>Beg</i>	<i>Gâzî</i>

Yukarıda örnek olarak gösterilen altı nüshadaki bölüm başlıklarının değişimi nasıl yorumlanmalıdır? I. Bayezid, hükümdarlığının çeşitli evrelerinde inşa ettirdiği eserlere ait kitabelerde “sultan” unvanını bizzat kullanmıştır.¹³¹ Örneğin, Bergama Ulucami’ne

¹³⁰ Benzer durum Dankoff’un incelediği nüshalar için de geçerlidir. Yalnızca “Bayezid Han” ibaresinin yer aldığı M (1450) nüshası hariç diğer nüshalar “Beg” tabiri hususunda uyum gösterirler. Dankoff, *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin II*, s.430.

¹³¹ Bayezid’in bu unvanı şehzadeliliği sırasında da kullandığı bilinir. Örneğin, 1382 yılında babası I. Murad henüz hayattayken Mudurnu’da inşa ettirdiği hamama ait kitabede *Sultanoğlu Sultan* ve 1389’da Bolu’da inşa ettirdiği hamama ait kitabede ise *Çelebi Sultan* unvanını kullanmıştır. Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi’mârîsinin İlk Devri 630-805 (1230-1402) I*, (İstanbul: Fetih Cemiyeti Enstitüsü, 1966), s.353, 384.

ait 801 tarihli kitabede *sultânü'l-selâtini'l-a'zam emîru'l-ümerâi'l-'Arabi*¹³² ve 802 tarihli Bursa Ulucami kitabesinde ise *sultani'l-mu'azzam*¹³³ olarak tasvir edilmiştir. Bayezid'in, -daha önce de vurgulandığı gibi- sıklıkla kullandığı bu unvanı Kahire ile iletişime geçerek Abbasi halifesine onaylatmaya çalıştığı bilinmektedir.¹³⁴ Ayrıca, daha evvel Bayezid'in "emperyal" ihtiraslarını çarpıcı bir şekilde yansıttığını vurguladığım 802 tarihli vakfiyenin yazarı Cezerî'nin de Osmanlı hükümdarı için "sultan" ve "padişah" unvanlarını tercih ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu unvanın Bayezid ve onun meşruiyetini tanımlayan, kabul görmüş yaygın bir kullanıma sahip olduğu düşünülebilir. Bu noktada, 1402 öncesi süreçte kaleme alındığını ve Bayezid'in yenilgi öncesi imajını yansıttığını kabul ettiğim *Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd*'ta Ahmedî'nin Osmanlı hükümdarı için kullandığı "sultan" unvanının dönem dinamikleri ile uyum göstermesi anlamlıdır. Öyle ki, bu başlığa ait bölümün birinci ve yirminci beyitlerinde Bayezid için kullanılan "sultan" ve şâh-ı Osmani"¹³⁵ tabirlerinin tüm *İskendernâme* nüshalarda aynen tekrar etmesi, Ankara Savaşı öncesi dönemde Bayezid'in "kamusal alanda" -belki de Nuşirevan gibi- müessis bir hükümdar imajına sahip olduğunu düşündürür. Buna karşın, Moğol istilasası ile Bayezid'in bahsedilen imajı dramatik bir şekilde dönüşüme uğramıştır.

1402 yılı sonrasında kaleme alınmış olduğunu belirttiğim ikinci başlık üzerinden bahsedilen dönüşümün nasıl gerçekleştiği kolaylıkla takip edilebilir. İkinci başlığın bulunduğu nüshalarda "sultan" ve "padişah" ibarelerinin dramatik şekilde kaybolmasının (ya da bastırılmasının), "mağlup" konumuna düşen Osmanlı hükümdarının artık meşruiyetini kaybettiği -en azından Ahmedî'nin gözünde- şeklinde yorumlamak mümkündür. Nitekim, Bayezid'e dair ibarelerin çeşitlilik gösterdiği nüshaların hepsinde Memlük hükümdarı Berkuk için "sultan" ibaresinin yer alması Bayezid'e yönelik adlandırmaların belirli bir amaç çerçevesinde yapıldığını

¹³² Abdülhamit Tüfekçiöğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, 2001), s.86.

¹³³ Tüfekçiöğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, s.90.

¹³⁴ Wittek, "The Sultan of Rûm", s.89-90.

¹³⁵ "Sultan Bayezid" tabiri Sılay'ın incelediği tüm nüshalarda aynen tekrar eder. Hatta Murad için kullanılan "Sultan" ifadesinde nüshalar arası çeşitli farklar söz varken Bayezid için böyle bir durum söz konusu değildir. Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.43 (246. dipnot), s.45 (263. dipnot).

düşündürür.¹³⁶ Bu açıdan Berkuk'un daha meşru bir terim olan “sultan” şeklinde anılmasına karşın Bayezid için tercih edilen “beg” ya da “gazi” tabirleri, müellifin Bayezid'in doğu hudutlarındaki ihtiraslarına ve 1401 yılında kaleme alınan vakfiyedeki “emperyal” iddialara verdiği retrospektif bir tepki -belki de bir çeşit küçümseme- olarak yorumlamak mümkündür.

Yukarıda çizilen çerçeveden bakıldığında *Dâsitan*'ın bazı kısımlarının (ör. *Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd*) Ankara Savaşı öncesinde yazılmaya başladığını kabul etmenin bir kez daha makul bir tercih olduğuna inanıyorum. Ancak bu açıdan bakıldığında Bayezid'e hasredilen iki bölümün neden bu kadar farklılaştığı daha net olarak anlaşılabilir. Bu noktada, İncalcık ve Ménage'ın Ahmedî'nin *Dâsitan*'ı kaleme alırken 1390'lı yıllarda yazıldığını tahmin ettikleri başka bir kronikten faydalandığına dair bulguları da bahsedilen görüşü destekler. Metinler arası inceleme, Ahmedî dışında Şükrullah, Karamanî Mehmed Paşa ve Bodleian nüshasının (Oxford Anonimi) anonim yazarı gibi isimlerin bu kronikten faydalandığını göstermektedir.¹³⁷ Bu müellif grubunun ortak özelliğinin -ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak görüleceği üzere- 1402 öncesi dinamiklere uygun, hükümdar merkezli bir Bayezid tasviri ortaya koymalarıdır.¹³⁸ Dolayısıyla 1390'larda tamamlanan kaynağın Bayezid ya da ona yakın isimlerden birinin patronajı altında, “saray merkezli” bir perspektif ile hazırlanmış olması muhtemeldir. Buradan hareketle Ahmedî'nin Bayezid'e yönelik çizdiği olumlu imajı, onun bahsedilen eserle ilişkisinin bir sonucu olarak da görmek mümkündür.

İncalcık ve Ménage'ın yapmış oldukları metin analizinden elde edilen bulgular bir yana bırakıldığında, yalnızca 1390'lı yılların siyasi gelişmeleri göz önüne alındığında bile Osmanlılar için yukarıda bahsedilen kaynağa dair “ivedi” bir ihtiyacın olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Öyle ki, 1389 yılında tahta çıkan Bayezid 1402'ye gelen süreçte Osmanlı hudutlarını tanıdık fakat aynı zamanda yeni bir bölge olan Anadolu içerisinde genişletmişti. Bu süreç Osmanlıların pek çok hanedana ait çeşitli politik

¹³⁶ Berkuk'a dair “sultan” unvanının tüm nüshalarda tekrar etmesi Bayezid'e yönelik atlandırmalardaki farklılaşma durumun istisna ile ilgili hususlardan kaynaklanmadığını gösterir.

¹³⁷ İncalcık, “The Rise of Ottoman Historiography”, s.160-163; Ménage, “The Beginning of Ottoman Historiography”, s.170; Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.52, 54 ve 64-65.

¹³⁸ Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.9-10.

diskur ve bu çerçevede üretilen metinler ile karşı karşıya gelmesini sağlamıştı. Bu dönemde Kadı Burhaneddin'in Esterabadi'ye *Bezm ü Rezm*'i ve Karamanoğlu Alaeddin'in ise Yâricânî'ye Farsça bir hanedan tarihi (*Karamannâme* içerisinde) hazırlattığı akla getirildiğinde Bayezid'in de benzer bir girişimde bulunması olasıydı.¹³⁹ Bahsedilen metinlerin temel özelliği, bir yandan konu edindikleri kişileri bulundukları bölgelerin meşru sultanları olarak nitelemeleri diğer yandan da Osmanlı ilerleyişine karşı tezler öne sürerek kamuoyu oluşturmaya çalışmalarıydı.¹⁴⁰ Bu noktada Osmanlıların da rakipleri ile mücadelede benzer işlevdeki eser(ler)e sahip olması muhtemeldi. Bayezid'in 1401'de kaleme aldırıldığı vakfiyedeki -özellikle diyar-ı Rum'daki- hakimiyet söyleminin altını doldurabilmesi için rakiplerinin suçlamalarından ari, onlarınkine benzer ve meşru bir geçmiş anlatısına ihtiyacı vardı. Dolayısıyla, 1402 öncesi süreçte, Bayezid döneminde meydana gelen hadiseler Osmanlı hanedanında dair bir tarihyazım bilincinin oluşmasını sağladı. 1390'lı yıllarda yazılan kronik de bahsedilen bu sürecin bir ürünü olmalıydı. Peki bu noktada Ahmedî'nin eserini hangi çerçevede ele almak gerekiyordu?

Dâsitân'ı Ankara Savaşı'nın hemen öncesinde Bayezid'in Anadolu'nun doğusundaki güçler ve Timur ile ilişkilerinin yoğunlaştığı sürecin bir ürünü olarak da kabul etmek mümkündür. Nitekim eserin ilk çekirdeğinin bu süreçte olduğu izlenimini veren bazı özellikleri mevcuttur. Örneğin, Bayezid ve Timur arasında yapılan yazışmalar ile *Dâsitân*'ın içeriği arasındaki bazı paralellikler, eserin Bayezid dönemi politik diskuru ile uyum içinde olduğunu gösterir.¹⁴¹ Bu durum, Ahmedî'nin Süleyman Çelebi'nin

¹³⁹ Örneğin, bu dönemde Cemaleddin Aksarayî'nin (ö.1388-89) *Ahlak-ı Cemâlî* isimli Arapça bir nasihatname kaleme aldığı ve bunu I. Bayezid'e sunduğunu Kâtip Çelebi'den öğreniyoruz. Bkz. Mehmet Şakir Yılmaz, *Sultanların Aynası Ahmed bin Hüsameddin Amâsî ve Eseri Mirâtü'l-Mülûk İnceleme-Metin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016), s.23. Aksarayî'nin eseri günümüze ulaşmasa da varlığının bilinmesi o dönemde Bayezid için başka eserlerin de telif edilmiş olabileceğini akla getirir.

¹⁴⁰ Sara Nur Yıldız, “Şikârî”, *TDVİA*, 2010, 39, s.163. Örneğin *Bezm ü Rezm*'de Bayezid'in babası I. Murad'ın ölümünde ilişkisi olduğu vurgulanırken; Yâricânî'nin eserinde ise -Şikârî'den naklen- Osmanlılar, geçmişte Karaman'a bağlı bir çeşit kölemen grubu olarak nitelendirilmektedir. Bkz. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (ed.) Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), s.370; Şikârî, *Karamannâme*, s.212.

¹⁴¹ Bayezid'in Timur'a gönderdiği ve Hoca Saadeddin'in münşeati vasıtasıyla günümüze ulaşan mektupların birinde Osmanogulları'nın kökenleri ve hasletlerine dair önemli bir pasaj mevcuttur: “Ma'lûm ola ki, cedd ü 'âl-i tebârum Ertugrul [hân alayhi rahmetü ve'l-gufrân] rahmetullâhi 'aleyhi, üç yüz mikdârâ kimesne ile, kendünün Hülâgu Tatar'ından onbin cevşen-pûş-i Tatar'a urup, taraf-ı küffar, Sultân 'Alâüd-din-i Selçukîye'ye galip olmuş iken, ol şîr-i merdân-ı vegâ [merd-ı meydan-ı vegâ], gürûhi galibi mağlup idüp, şeref-i ri'ayet ve hil'at-i merz-banlığa ser-firâz olmuş ve andan sonra halef-i sade fi olan, Sultân 'Osmân Gâzi tâbe serâahu, hüsn-i istikametle, hak yolunda gaza ve cihâd

himayesine girmeden hemen önceki sürecine dair neredeyse hiçbir şey bilinmemesi, savaş sonrası süreçte bir anda Süleyman'ın maiyetinde ortaya çıkması ve bir süre Osmanlı başkenti Bursa'da yaşaması gibi hususlar ile beraber düşünüldüğünde; onun 1402 öncesinde Bayezid veya ümerası ile yakın ilişkiler içinde bulunmuş olabileceği şeklinde bir yorum yapılmasını mümkün hale gelir.

Bu noktada, günümüze ulaşan ve Osmanlı tarihi kısmını içeren en eski *İskendernâme* nüshasındaki (1416/1405[?]¹⁴²) Bayezid'e dair müspet atıfların 1402 öncesi süreçte, merkez ile yakın ilişkilere sahip olan (ya da olmak isteyen) Ahmedî'nin Bayezid'e atfen yazdığı bir methiyeden ya da kullandığı 1390'lı yıllara ait kronikten geldiği iddia edilebilir. Nitekim, geçimini kaleme aldığı eserler ile sağlayan müellifin bahsedilen kritik dönemde tamamladığı *İskendernâme*'sine -tıpkı Şeyhoğlu'nun yaptığı gibi- Bayezid'e dair bir methiye eklemesi Ahmedî'ye büyük kapılar aralayabilirdi.¹⁴³ Başta Topkapı Sarayı olmak üzere çeşitli kütüphanelerde bulunan bazı *İskendernâme* nüshalarının ithaf kısımlarında yer alan *Güftâr-ı der medh-i Sultan Bayezid* başlığı ve altında yer alan beyitler de Ahmedî'nin Bayezid için methiye yazmış olabileceği ihtimalini güçlendirmekteydi.¹⁴⁴ Müellif belki de bu imkânı kullanması sayesinde

itmegin, lutf-i Yezdâniden Âl-i Selçuk'un yirüne geçüp, devlete iriştirmesi, 'isyân ve tuğyanla olmamıştır.' Bkz. Abdurrahman Daş, "Ankara Savaşı Öncesi Timur ile Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15 (2004), s.106. Mektupların güvenilirliği hususunda ayrıca bkz. Ali Anooshahr, *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods*, (London: Routledge, 2009), s.120-122. Timur'a karşı giriştiği meşruiyet yarışında Bayezid'in, kendi kökenlerine dair oluşturduğu yukarıdaki anlatıda vurguladığı iki temel nokta vardır. Bunlardan birincisi Osmanlıların Selçuklu mirasını isyansız bir şekilde devralmaları; ikincisi ise din için mücadele eden gaziler olmalarıdır. Şüphesiz Bayezid'in Anadolu'da güttüğü yayılma politikası için kullanıma elverişli bu retorikler Ahmedî'nin eserinde de aynen yer bulur. *Dâsitân*'daki Ertuğrul ve Sultan Alaeddin'i konu edinen beyitler ve metnin tamamında tekrar eden gaza ve gazilere yönelik vurgular Ahmedî'nin, Bayezid'in mektubu ile benzer bir kaygıya sahip olduğuna işaret etmektedir. İlginç şekilde her iki metinde sunulan ana fikir çok benzerdir.

¹⁴² Robert Dankoff yirmi dört *İskendernâme* nüshası üzerinden yapmış olduğu incelemede dokuz nüshayı temel alarak *İskendernâme*'nin 1390-1410'lu yıllar arasında kaleme alınmış beş versiyonunun olduğunu iddia eder. Bkz. Dankoff, *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin I*, s.45. Bu nüshalardan Süleymaniye'de bulunan (T) bir nüshanın 1405 civarında kaleme alınmış olabileceğini belirtir. Dankoff, *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin I*, s.42.

¹⁴³ Fodor, "Ahmedî's Dâsitân as a Source of Early Ottoman History", s.42.

¹⁴⁴ "Ol Süleymân zâde-i şâh-ı cihân/ Bayezid bin Murad bin Orhân/ Oldurur cümle mülûkün serveri/ Memleket tâcının oldur zîveri" Bkz. Nihat Sami Banarlı, "Ahmedi ve Dâsitân-ı Tevârih i Mülûk-i Âl-i Osman", *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), s.56. Buna karşın ilgili beyitlerin hemen akabinde gelen *Der beyân-ı Mîr Sülaymân Bayezid bin Orhan* başlığı altında Süleyman Çelebi'ye dair yer alan övgüler, ilgili bölümün Bayezid yerine Süleyman Çelebi için yazılmış olabileceğini izlenimi verdiğinden literatürde bir tartışmaya sebebiyet verir. Öyle ki, Köprülü ve onu takip eden diğer isimler "Süleyman zâde" kelimesinin doğrudan Süleyman Çelebi'yi nitelediğini belirterek ilgili kısmın Bayezid ile hiçbir

savaş sonrası dönemde hızla Süleyman Çelebi'nin maiyetinde yer alabilmişti. Süleyman'ın etrafında bulunan ümeranın büyük bir kısmı 1402 öncesindeki kadro ile hemen hemen aynı olduğu düşünülürken bu durum daha da olası hale gelmekteydi.

Fakat 1402 travması *Dâsitân*'ın yazımındaki bütün süreci değiştirdi. Eserini 1402 sonrası süreçte içinde bulunduğu yeni dinamiklere göre tekrar uyarlamak durumunda kalan Ahmedî, 1390'lı yılların sonuna doğru yazıldığı tahmin edilen kronik, Bayezid'in kaleme aldırıldığı vakfiye, muhtelif kitabeler ve çağdaş diğer eserlerdeki Bayezid'in 1402 öncesi benlik sunumu ve emperyal diskurunu “bastırarak” yeni bir toposun temellerini attı. *Dâsitân*'daki müessis Bayezid imajını -yukarıda bahsedilen birinci bölüm ve ithaf kısımlarındaki birkaç beyit haricinde- büyük ölçüde budayarak, onu Süleyman Çelebi için ibret alınması gereken bir figür haline getirdi.¹⁴⁵ Bu noktada Ahmedî'nin Bayezid'e hasrettiği iki bölüm, iki farklı dönemin yarattığı iki tezat hükümdar imajını temsil etmekteydi. Bu durum anlatı ve gerçeklik arasında sıkışan Bayezid hakkında belirli bir kanıya ulaşılmasını zorlaştırsa da Ahmedî özelinde erken dönem Osmanlı müelliflerinin yazma pratikleri ve dönem dinamiklerinin onların eserlerini kurgulayış biçimlerini nasıl etkilediğine yönelik iç görü kazanılmasına yardımcı olmaktaydı. Nitekim, Ahmedî'den çok kısa süre sonra eserlerini tamamlayan çağdaş yazarların onun *Dasitân*'da oluşturduğu model ve dönem dinamiklerinden nasıl etkilendikleri aşağıda görülecektir.

2.1.2 Geçmişten Kovulmak: Abdülvâsi Çelebi ve *Halilnâme*

İskendernâme Süleyman Çelebi'ye ithaf edilerek tamamlanmıştı. Ahmedî'nin *Dâsitân*'ın son kısmına patronu Süleyman için eklediği methiyesinde Bayezid'e yönelik yukarıda bahsedilen eleştirel tutumun nasıl artarak devam ettiğini takip etmek mümkündü. Öyle ki, Ahmedî Süleyman'ı bir taraftan Nuşirevan ve Ömer gibi ideal

alakasının olmadığını iddia ederler. Bkz. İsmail Ünver, *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983), s.16. Lakin Banarlı ve Thury, “Süleyman zâde”nin Bayezid'e yakıştırılan hükümdar manasında bir sıfat olarak kullanıldığını ve beyitlerin devamında yer alan Süleyman Çelebi'ye ait bölümün esere sonradan eklenmiş olduğunu iddia ederler. Banarlı, “Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârih i Mülûk-i Âl-i Osman”, s.56.

¹⁴⁵ Lowry, *Nature of Early Ottoman State*, s. 29-30.

hükümdarlar şeklinde tasvir ederken diğer taraftan da onun, babası Bayezid'den ne kadar farklı olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Bu noktada, eserde Süleyman'ın -babasının aksine- “mülk almaya heves etmeyen” bir yönetici olarak ön plana çıkması Bayezid dönemi dinamiklerinin anlatılara etkisinin bir başka örneği olarak gösterilebilir.¹⁴⁶ İlginç bir şekilde, yazar burada hitap ettiği okur kitlesine açıkça Süleyman'ın babası gibi “olmayacağını” vurgulayarak patronunu meşrulaştırmaya -belki de bir çeşit kamuoyu oluşturmaya- gayret ediyordu. Bu durum *İskendernâme*'nin tamamlandığı yıllarda (1410 veya öncesi), Osmanlıların sabık hükümdarlarına nasıl baktıklarına dair fikir edinilmesini sağlamaktaydı. Öyle ki, Bayezid 1410'lu yıllara gelindiğinde artık Osmanlı mülkü ve bu mülke sahip olma gayesiyle mücadele eden rakip şehzadeler için bir meşruiyet kaynağı olarak görülmüyordu.

Ahmedî'nin Süleyman için eserini tamamladığı dönemde diğer müellifler tarafından kaleme alınan farklı eserler de vardı. Bunlardan *Halilnâme* ve *Ahvâl-i Sultan Mehmed bin Bayezid Han*, Süleyman'ın rakibi ve en küçük kardeşi Mehmed Çelebi için yazılmıştı. Her iki eserde de *İskendernâme*'dekine benzer detaylar bulmak mümkündü. Abdülvâsi tarafından kaleme alınan *Halilnâme*, Bayezid Paşa'nın (ö.1421) patronajı altında tamamlanmış ve 1414 yılında Mehmed'e sunulmuştu. Hz. İbrahim'in kronolojik olarak hayat hikayesine odaklanan bu mesnevi türü eser, *İskendernâme*'dekine benzer bir Osmanlı tarihi anlatısı içermektedir. *Der Vâsf-ı Cengi Sultan Muhammed bâ-Musa ve Hezîmet-i Musa* başlıklı anlatı Mehmed'in kardeşleri ile mücadelesine ve özellikle son rakibi Musa'nın nasıl bertaraf edildiğine odaklanmaktaydı. Abdülvasi'nin bahsedilen kısmı kaleme almadaki temel kaygısı Mehmed'in faaliyetlerini meşrulaştırmak ve onu ideal bir hükümdar olarak resmetmekti. Bu noktada, basit bir Türkçe ile kaleme alınan eser halk ve ordu arasında yeni hükümdar lehine bir kamuoyu oluşturma kaygısı ile yazılmıştı.¹⁴⁷

¹⁴⁶ “Gerçi leşker ü var u henc ü destres/Likin itmez mülk almaya heves.” Bkz. Silay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.49. Lowry, *The Nature of Ottoman State*, s.30.

¹⁴⁷ Kastitsis, *The Sons of Bayezid*, s.198, 217; Yılmaz, *Caliphate Redefined*, s.230-231; Ahmet Cem Durak, “The Ottoman Hagiography of Abraham: Constructing Sacred Rule and Universal History in Abdülvâsi's Hâililname” (yüksek lisans tezi), Central European University, 2019, s.3.

Abdülvasi, kaleme aldığı eserinin hiçbir yerinde I. Bayezid’e dair herhangi bir atıfta bulunmaz. Buna karşın, Mehmed’i övdüğü çeşitli beyitlerde Osman, Orhan, I. Murad ve II. Murad’ın isimlerine ayrı ayrı atıflar yapar. Örneğin, Osman ve Orhan’a yapılan atıf, Mehmed’in Süleyman’ı Ankara’da yenilgiye uğratması ve Süleyman’ın geri çekilmesi üzerine Bitinya’yı (*Osman ili*) denetimi altına alması sonrasına eklenir:

Yüridi tutdı hep ol ili sultân
Bunu dilerdi Osman ile Orhan
O gazi beglerün şad oldu ruhi
Hep il ma‘mur olup buldı fütuhı¹⁴⁸

I. Murad’a yapılan atıf ise Mehmed’in rakibi Musa ile savaşmak için Rumeli’de (*isra yir/ucât*) ilerlerken ulaştıkları bölgenin ne kadar uzak ve çetin bir yer olduğunu vurgulamak için yapılmıştı:

Olurdı korkulardan zehresi çâk
Bu resme ol yire varsaydı Dahhâk
Ol yire varmadı hergiz ulu hân
Meger dedesi handgar-ı bin Orhân¹⁴⁹

Yapılan atıflarda müellifin güttüğü temel amaç Mehmed’in faaliyetlerini meşrulaştırmaktı. Bu meşrulaştırma atalar retoriği üzerinden yapılıyordu.¹⁵⁰ Nitekim Abdülvasi, bahsedilen bölümün en başında Mehmed’i “*ulu sultanlar oğlu ol güzel han*” olarak nitelemekteydi. Bu noktada Osman, Orhan ve Murad figürleri Mehmed için oluşturulan müessis hükümdar imajının kurulmasında temel dayanaklar olarak

¹⁴⁸ Abdülvasi Çelebi, *Hâililname*, (ed.) Ayhan Gültaş, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), s.257.

¹⁴⁹ Abdülvasi Çelebi, *Hâililname*, s.262.

¹⁵⁰ “*Ana Osman ili miras atadan/ Kalup dururdu şer ile Hudadan.*” Bkz. Abdülvasi Çelebi, *Hâililname*, s.256.

kullanılmıştı. Böylece Mehmed, dedelerinin erdemlerinin kendisinde tecessüm ettiği bir figür olarak ön plana çıktı. Fakat kurulan bu imajda dördüncü Osmanlı hükümdarı Bayezid'e yer yoktu. Bu durum müellifin Bayezid ismini anmamaya yönelik belirli bir kaygıya sahip olduğunu düşündürüyordu.¹⁵¹

Muhammed hân u sultan ibn sultan
Hüdâvendigâr oğlu ol güzel hân
Atası canıçün kim eyledi aş
Felekler ehli didi cümle şâbâş¹⁵²

Abdülvâsi'nin, patronunu Mehmed'in Bursa halkına bulunduğu ihsanlara dair kaleme aldığı methiyeden alınan yukarıdaki beyitler bahsedilen kaygının daha somut bir şekilde görülmesine yardımcı olmaktaydı. Burada müellifin *sultan* (Bayezid) *oğlu sultan* olarak andığı Mehmed'i doğrudan I. Murad (*Hüdâvendigâr*) ile ilişkilendirmeyi amaçladığı anlaşılıyor. Bilindiği üzere *hüdavendigâr* genellikle I. Murad için kullanılan bir tabirdi ve bu satırlar için Abdülvâsi tarafından özenle seçilmişti. Peki neden? Bunun sebebi müellifin *hüdavendigâr* olarak nitelediği kişinin -doğrudan vurgulamak istemese de- aslında Bayezid olmasıydı. Bu sonuca ancak ilgili bölümün tamamını¹⁵³ ele alıp çağdaş kaynaklarla mukayese ederek ulaşmak mümkündü. Bu kısım, büyük olasılıkla Mehmed'in kardeşi İsa'yı mağlup edip Bursa'ya girdiği ve Bayezid'in şehre defnedildiği süreci aktarıyordu. Beyitlerin devamında Mehmed'in dağıttığı *aş* ve *helvânın* bolluğuna dair beyitler, ulemaya yapılan ihsan ve dualar aslında Bayezid için tertip edilen bir cenaze törenine dair “bastırılan anıları” yansıtmaktaydı. Dönemin bir diğer çağdaşı *Ahvâl-i Sultan Mehmed*'te de bu sürece

¹⁵¹ Bu noktaya ilk kez dikkat çeken isim Emecen olmuştur. Bkz. Feridun M. Emecen, “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı: İlk Manzum Tarihler”, *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalcık'a Armağan*, (ed.) Mehmet Öz ve Serhat Küçük, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları), s.110-112.

¹⁵² Abdülvasi Çelebi, *Hâliiname*, s.411. (Vurgu bana aittir.)

¹⁵³ “*Ne var kim Bursa içinde bay u yohsul/ Var ise beg sipâhi hâce vü kul/ Ol aşun çokluğundan kaldılar deng/ Var idi bişmiş aşda yüz reng/ Halâyıl toydı götürdü nevâle/ Eve yük ile getürdü nevâle/ Kamu il şekker ü helvâ yimekten/ Usandı niceler selvâ yimekten*” Bkz. Abdülvasi Çelebi, *Hâliiname*, s.411-12.

dair atıflara ulaşmak mümkündü.¹⁵⁴ Fakat Abdülvâsi beyitleri o kadar dikkatli kaleme alıyordu ki, yaptığı kelime oyunu ve dolaylı anlatımı ile bir yandan Bayezid'in ismini anmıyor; diğer yandan da cenaze töreni için yapılanları -başka bir detay vermeyerek- Mehmed'in Bursa halkına herhangi bir zamanda yaptığı ihsanlar olarak göstermeye çalışıyordu.

Halilnâme'ye ait diğer iki nüshada ise yukarıda vurgu ile gösterilen beyitin sonunda yer alan *ol güzel hân* ibaresi yerine *nesl-i Osmân* ve *nesl-i Orhân* ibareleri yer almaktaydı.¹⁵⁵ Müellif bu sayede bir yandan patronu I. Mehmed'i, atası (Bayezid) *canıçün* Bursa halkına yaptığı hayırlar üzerinden överken diğer yandan da *Hüdâvendigâr*, *nesl-i Osman* ve *nesl-i Orhan* gibi referanslar aracılığıyla, yapılan hayırları Bayezid ile değil, ilk üç Osmanlı hükümdarı (*atası canıçün*) ile ilişkilendirebiliyordu. Dolayısıyla ilk üç Osmanlı sultanının aksine Bayezid'in ismi, *Halilnâme*'ye ait üç nüshanın hiçbirinde yer almıyordu. Abdülvasi'nin eserinde Bayezid adını neden kullanmamayı tercih ettiğini anlamak pek de zor değildi. O, muhtemelen Ahmedî ile benzer kaygıları taşımaktaydı.¹⁵⁶ Hatırlanacağı üzere Ahmedî patronu Süleyman'ın erdemlerini ön plana koyduğu beyitlerinde dolaylı yoldan yeni hamisinin sabık hükümdar Bayezid'den farklı olduğunu vurgulamaya özen gösteriyordu. Abdülvâsi ise bunu Bayezid'in adını anmamak yoluyla yapmayı tercih etmişti.

Benzer tavrı dönemin bir başka tanığı olan Ahmed-i Daî'nin *Çengnâme*'sinde de bulmak mümkündü. Tıpkı Ahmedî gibi bir müddet Süleyman Çelebi'nin himayesi altında bulunan şairin, patronunun şeceresinden bahsederken “Şehinşah Mir Süleyman ibn Osman” ve “Şahoğlu” tabirlerini kullanmayı tercih etmesi, -tıpkı Abdülvâsi gibi- onun da Bayezid'in ismini anmamak şeklinde bir kaygıya sahip

¹⁵⁴ Mehmed'in Bursa'ya gelişi sonrası faaliyetleri dönemin bir diğer çağdaşı olan *Ahvâl*'de detaylı bir şekilde yankı bulmuştu. *Ahvâl*'in ele alındığı bir sonraki kısımda *Halilnâme*'de Mehmed'in Bursa'ya geliş sürecinde dolaylı da olsa Bayezid'e neden atıf yaptığının pragmatik bir sebebi olduğu görülecektir.

¹⁵⁵ Abdülvasi Çelebi, *Hâlilname*, s.411.

¹⁵⁶ Abdülvâsi, Mehmed'in Rumeli'de ilerlediği hudutlara hiçbir sultanın, hatta dedesi I.Murad'ın dahi ulaşamadığını belirtirken Bayezid'e hiçbir atıf yapmıyordu. Oysaki Bayezid, Murad'ın ulaştığı sınırların çok daha ötesine ulaşmayı başarmıştı. Abdülvâsi'nin bu tutumu Bayezid'in Niğbolu Savaşı ve İstanbul kuşatmalarına referans vermemeyi tercih eden Ahmedî'yi hatırlatır. Her iki eserdeki temel ortaklık Bayezid'e yönelik hatırlıların bastırılmasına yöneliktir.

olduğunu gösteriyordu.¹⁵⁷ Ayrıca hem *Çengnâme* hem de Dâi'nin kaleme aldığı diğer eseri *Camasbnâme*'de Ankara Savaşı sonucu yükselen kaygının izleri somut şekilde takip edilebiliyordu. Örneğin *Camasbnâme*'nin başında Horasan ve Buhara'dan kopan bir “fitnenin” tüm cihana yayılacağı ve 780 yılından 800 yılına (Ankara Savaşı'nın hemen öncesi) gelen sürecin (*o bir devr*) sonunda mehdinin zuhur edeceğine dair apokaliptik bir anlatı sunulmaktaydı.¹⁵⁸ Burada eserin *raison d'être*'sinin Timur ve Rum'da meydana gelen yıkım olduğu açıkça görülebiliyordu.¹⁵⁹ Benzer durum *Çengnâme* için de geçerliydi. *Çengnâme*'nin son kısmına doğru benzersiz¹⁶⁰ bir at tasviri yapan Dâi, bu atın nasıl *çeng* parçasına dönüştüğüne dair edebî bir hikâye sunmaktaydı. Atın bir gün özgürce gezerken aniden yakalanıp etinin yenildiği ve yelesi ile kuyruğunun *çeng* yapımı için kullanıldığını tasvir eden bölüm, eserin en dramatik kısmını oluşturmaktaydı.¹⁶¹ Bu anlatıyı ilginç kılan husus ise ata kıyanların “ırankan gelen” “zalim Tatarlar” olmasıydı. Yakın bir okuma, söz konusu Tatarların Timur'un askerlerini temsil ettiğini göstermekteydi. Öyle ki, Dâi'nin anlatıyı kaleme alırken bu gruba yönelik kullandığı aşağılayıcı ibareler ve anlatının bir anda olumsuz bir havaya bürünmesi bunu desteklemekle beraber onun Timur'un yarattığı kriz dönemi akabinde, ilk elden şahit olduğu travmatik süreçten nasıl etkilendiğini ve bu etkinin eserlerine nasıl yansıdığını da ortaya koymaktaydı.

Yukarıda sunulan çerçevede en dikkat çeken husus ise Abdülvâsi ve Ahmed-i Dâi'nin bahsedilen eserlerinin hiçbirinde I. Bayezid'in adının geçmemesiydi. Öyle görülüyor

¹⁵⁷ Emecen, “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı: İlk Manzum Tarihler”, s.106.

¹⁵⁸ “*Yidi yüz dahı seksen yıl ola/ Cihân halkınun hâli tebdil ola/ Horâsân elinde kopa fitneler/ Ola harb u cenk tola şûr u şâr [...] Çün târîh-i hicret sekiz yüz ola/ Yakındur zamâne mehdî gele [...] Sekiz yüz üçe dek bir devr olur/ Çü bir devr otuz yılda bir kez gelür*” Bkz. Kâzım Köktekin, “Ahmed-i Dâi'nin Câmasbnâme Tercümesi ve Dili”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 13, 1999, s.33, 36-37.

¹⁵⁹ “*Çıka bir kimesne ki fettân ola/ Adı mur (Timur) vucûdında noksân ola/ Eli ve ayağı ola bî-nizâm (aksak)/ Duta cümle îrân elini tamâm*” Bkz. Köktekin, “Ahmed-i Dâi'nin Câmasbnâme Tercümesi”, s.33. Timur'un eserin kaleme alınması üzerinde sahip olduğu etkiyi dile getiren ilk isim ve *Câmasbnâme*'yi gün yüzüne çıkartan Ertaylan'dır. Bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'i Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952), s.73-79.

¹⁶⁰ “*Ol atların begi hâsı güzîni/ Ben idüm suret içre nakş-ı Çînî/ Ben idüm Hamza'nun aşkar perî-zâd/ Ben idüm 'Alî'nün Düldüli meşhur iden ad*” Bkz. Ahmed-i Dâ'i, *Çengnâme*, (ed.) Gönül A. Tekin, *Sources of Oriental Languages And Literatures*, (Cambridge: Harvard University Press, 2004), s.395.

¹⁶¹ “*Meger bir gün kazâ-yı âsumânî/ Yürürdüm nâ-gehân kim gördüm anı/ Irakdan bir niçe zâlim tatârlar/ Donuz sûretlüler itden beterler/ Diyânet terk idüp dinden geçenler/ Etiüm yiyüp kara kanum içenler*” Bkz. Ahmed-i Dâ'i, *Çengnâme*, (ed.) Tekin, s.400.

ki I. Bayezid, taht mücadeleleri ve yıkımın bölgeyi iyice yıpratmış döneminde tüm karmaşa, ölüm ve kaosun ana sorumlusu olarak görülmeye başlanmış¹⁶² ve bu durum dönemin şahitlerinin geçmişi ele alış biçimlerine doğrudan yansımıştı. Lakin Dâî'nin eserleri ve muhtemelen *Halilnâme*'den daha evvel kaleme alındığı tahmin edilen *Ahvâl-i Sultan Murad bin Mehmed Han*'ın verdiği bazı detaylar, bir yandan bu eserler ile yakın bir benzerlik gösterirken diğer yandan da Bayezid imajının, savaşın hemen akabinde onların sunduğu kadar kesif bir noktaya ulaşmadığına yönelik bazı ipuçları vermektedir.

2.1.3 *Ahvâl-i Sultan Bayezid bin Mehmed Han*

Ahvâl-i Sultan Bayezid bin Mehmed Han, *Halilnâme*'ye benzer şekilde -ama çok daha geniş bir kontekste- 1402-1413 yılları arasında I. Mehmed'in taht mücadelesini ve faaliyetlerini konu ediniyordu. Kim tarafından kaleme alındığına dair herhangi bir ayrıntı vermeyen eserin temel özelliği, I. Mehmed'in faaliyetlerini -tıpkı *Halilnâme* gibi- meşrulaştırarak onun Bayezid sonrası süreçte Osmanlı mülkünün yegâne sahibi olduğunu vurgulamasıydı.¹⁶³ Bu noktada kazanan tarafın gözüyle kaleme alınan bu eserin Mehmed'in, son rakibi olan Musa'yı bertaraf ettiği süreç akabinde yani iç savaşın hemen sonrasında tamamlandığı düşünülmektedir.¹⁶⁴

Dimitri Kastritsis'in *Ahvâl*'e ait iki nüsha¹⁶⁵ üzerinde yapmış olduğu incelemede eserin -her ne kadar 1402-1413 yılları arasındaki hadiseleri ihtiva etse de- büyük

¹⁶² “Adalet gitmiş idi geldi şimdi/İmaret oldu alem güldü şimdi/Meger Mehdi budur kim ondı alem/ Ferahlar buldu âdem gitti hep gam” Bkz. Abdülvasi Çelebi, *Hâilname*, s.254. Abdülvasi, “Mehdi” olarak nitelediği Mehmed'in gelişyle daha önce giden adaletin yeniden geldiği ve ülkenin feraha kavuştuğunu söyler. Adaletin yok oluşu, Mehmed'in kardeşleriyle mücadele ettiği süreç dışında Bayezid dönemi ve Ankara Savaşı'na yönelik bir vurgu olarak da düşünülebilir. Bu açıdan Ankara Savaşı'nın getirdiği kaos sürecini bir çeşit kıyamet dönemi olarak niteleyen yazarın Mehmed'i bu kargaşaya son verecek “mehdi” olarak ele alması anlamlı hale gelir.

¹⁶³ Detaylı bilgi için bkz. Kastritsis, “The Historical Epic Ahvâl-i Sultân Mehmed”, s.1-22.

¹⁶⁴ *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan [Ahvâl-i Sultân Mehmed bin Bâyezîd Hân]*, Annotated English Translation, Turkish Edition, and Facsimiles of the Relevant Folia of Bodleian Marsh 313 and Neşri Codex Menzel, (ed.) Dimitris Kastritsis, *Sources Of Oriental Languages And Literatures*, (Cambridge: Harvard University Press, 2007), s.X.

¹⁶⁵ 2013 yılında Hasan Yüksel ve İbrahim Delice tarafından neşredilerek yayımlanan ve Celalzâde Salih Çelebi'ye atfedilen *Hadikatü's-Selâtîn* adlı eserin [Bkz. Celâlzâde Sâlih Çelebi, *Hadikatü's-Selâtîn*

oranda (yaklaşık %60) taht mücadelelerinin ilk yılına, yani Bayezid'in yenilgisinin hemen sonrasındaki olaylara yer verdiğine dikkat çeker.¹⁶⁶ Kastritsis, anlatıdaki bu konu dengesizliğinin nedenine dair iki tez öne sürer: Bunlardan ilki *Ahvâl*'in, Ankara Savaşı sonrasında Rum vilayetine giden ve henüz çok küçük yaşta olan Mehmed'e kriz döneminde gücünü tahkim etmesi için yardımcı bir araç olarak kaleme alınmaya başlandığıdır. İkincisi ise Mehmed'in en güçlü rakibi olan Süleyman'a karşı hezimete uğradığı bir dönemde (1404-1410) ordusuna motivasyon sağlama gayesiyle yazıldığıdır.¹⁶⁷ Anlatının ilk bölümlerinde I. Bayezid'e dair yapılan atıflar, *Ahvâl*'in 1412'den önce tamamlanan *İskendernâme* ve 1414'te I. Mehmed'e sunulan *Halilnâme*'den kısmen farklı bir perspektifi yansıtmaya açısından muhtemelen daha erken bir tarihte kaleme alınmaya başlanmış olabileceğini akla getirmektedir. Bu noktada Kastritsis'in öne sürdüğü birinci tezin daha makul olduğu söylenebilir.

Ahvâl, Mehmed'in Ankara'daki savaş meydanını terk edip Rum'a geldiği sürece dair canlı bir tasvir ile başlar. Anlatıya göre savaş sonrası Rum'a giden Mehmed babasının ve kardeşlerinin başına gelenleri duyunca çok üzülür ve derhal babasını kurtarmak ister. Fakat yakın adamları bunun mümkün olamayacağını, zira Timur'un ordusunun baş edemeyecekleri kadar kalabalık olduğunu belirterek Mehmed'i vazgeçirmeye

İnceleme-Metin, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013).] *Ahvâl-i Sultân Mehmed bin Bâyezîd Hân* anlatısının bugüne kadar fark edilmeyen yeni bir versiyonunu temsil edebileceği kanaatindeyim. Eserde sunulan anlatı büyük ölçüde Menzel nüshası ve *Bodleian Anonimi* (Oxford Anonimi) ile paralellik göstermektedir. Bu durum *Hadikatü's-Selâtîn*'deki *Ahvâl* anlatısının bahsedilen diğer iki nüshadan istinsah edilerek oluşturulduğunu düşündürmektedir. Lakin Salih Çelebi'nin sunduğu anlatıyı özgün kılan bazı detaylar, müellifin Menzel nüshası ve *Bodleian Anonimi*'nin ortak kaynağından faydalanmış olabileceğini ihtimalini de akla getirmektedir. Örneğin, *Bodleian Anonimi* ve Menzel nüshası aksine Salih Çelebi'nin anlatısının büyük bir bölümünde Mehmed Çelebi'nin "sultan" yerine "şehzade" olarak anılması, anlatıda Ankara Savaşı sonrasında Anadolu'nun durumuna dair sunulan bazı ayrıntılar, Timurtaş Bey'in ölüm hadisesi, Mehmed'in Bursa hudutlarına geldiğinde casuslarından aldığı malumatlar ve onun bu süreçte asker temininde yaşadığı problemler ile Mehmed'in Bursa'ya girişi sonrası şehirdeki faaliyetleri ve Rum'a döndükten sonra İsa Çelebi'nin elçisi ile görüşmesi gibi satır aralarında sunulan pek çok farklı detay; *Hadikatü's-Selâtîn*'deki *Ahvâl* bölümünün, Menzel Nüshası ve *Bodleian Anonimi*'nin ortak kaynağından doğrudan istifade edilerek yazılmış olabileceğini düşündürmektedir. Burada işaret ettiklerim dışında bahsettiğim ihtimali destekleyen farklı veriler de vardır. Fakat bu konu tez çalışmamın kapsamı dışında olduğu için burada daha fazla ayrıntı vermek yerine elde ettiğim verileri -her üç nüshayı karşılaştırarak- ayrı bir çalışmada yayımlamanın daha uygun olacağını düşünüyorum. Bu noktada ilgili anlatılar arasındaki benzerliği yıllar önce fark ederek malumatım olmayan bu kaynak hakkında beni bilgilendiren ve metin üzerinde yaptığı incelemelerden elde ettiği bulguları cömertçe paylaştan hocam Fikret Yılmaz'a teşekkürlerimi sunuyorum.

¹⁶⁶ Kastritsis, "The Historical Epic *Ahvâl-i Sultân Mehmed*", s.6.

¹⁶⁷ Kastritsis, "The Historical Epic *Ahvâl-i Sultân Mehmed*", s.6-7.

çalışırlar. Bunun üzerine Mehmed ve beraberindekiler düşman ordusunu uzaktan takip ederek yıpratmaya karar verirler. Böylece ana kahramanın hikayesi başlar:

[...] Rûm'a çıkdıkları gün atasının giriftâr olduğın ve karındaşları nâ-pedîd olduğın ve memleket düşman ayağı altında pâymâl olup ehl-i İslâm'ı gâret ü hasâret itdüklerin istimâ' idüp gayret odı yüreğın yakup mübârek gözleri yaş ile tolup “Âh!” idüp eyitdi ki “Dirîg memleket-i ‘Osmân ki düşman atı altında helâk olup, ve re‘âyâ ki vedâ’i‘-i hazret-i âferidegârdur düşman elinde ‘âciz ü ser-gerdân olmışlardur ve Sultân babam dahı ‘adû elinde giriftâr olup ol geçen ‘ayş u nûş nîş olup, ferah teraha mübeddel olmışdur” diyüp, hâssları ile şöyle müşâvere itdi ki gendüyi ‘adû ‘askerine ura, tâ bir tarik ile atasın kurtara, veyâhûd anun yolunda helâk ola. [...] Sultân Mehmed bu tedbiri beğenüp Rûm ‘askeri ile kalkup aşaga tarafa gitdi.¹⁶⁸

Bu anlatı nasıl yorumlanabilir? İsmi meçhul müellifin kaleme aldığı yukarıdaki giriş bölümünde vurguladığı iki temel konu vardır: Bunlardan ilki Ankara Savaşı'nın yarattığı kaotik durum ve Bayezid'in akıbeti; ikincisi ise Mehmed'in tüm karmaşa ve düşmanın sayıca üstünlüğüne rağmen babasına sadakat göstermeye devam etmesidir. Peki Mehmed'in sadakatinin ön plana çıkartıldığı Bayezid'i kurtarma planı, müellifin daha sonradan oluşturduğu bir kurgu olabilir mi? İlk bakışta bu ihtimal akla yatkın gibi gözükse de Bizans kronik yazarı Dukas'ın, Mehmed'in babasını kurtarmak için Timur'un ordugahına lağımcılar aracılığıyla gerçekleştirdiği başarısız sızma girişimine dair anlatısı *Ahvâl*'i doğrulamaktadır.¹⁶⁹ Kastritsis, lağımcılara dair hikâyenin *Ahvâl*'de yer almama sebebinin teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanması

¹⁶⁸ Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.41-42.

¹⁶⁹ Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, (ed.) Harry J. Magoulias, (Detroit: Wayne State University Press, 1975), s.95-96.

olduğunu belirtir.¹⁷⁰ Mehmed'in babasını kurtarma çabasının birden fazla kaynaktan yankı bulması ise savaş sonrası süreçte Bayezid'in hala Osmanlı tahtı için tek meşru kişi olarak kabul edildiğini gösterir. Bu noktada ismi meçhul müellifin, hamisinin on bir yıllık saltanat mücadelesine dair hikayesinin girişine yukarıdaki anlatıyı eklemesi anlamlı hale gelmekte ve onun ana amacının Bayezid ismi üzerinden Mehmed'in faaliyetlerini meşrulaştırmak olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Mehmed'in, ilk aşamada diğer kardeşlerinin "aksine" mülk derdine düşmemiş bir şehzade olarak lanse edilmeye çalışılması da bunu destekler.

Epizodik bir örgüye sahip *Ahvâl'in* ilk perdesi, Mehmed'in babasını kurtarmak için yola çıktığına dair son vurgu (*Sultân Mehmed [...] Rûm 'askeri ile kalkup aşaga tarafa gitti*) ile kapanır. İkinci perde Mehmed'in yolda karşılaştığı ilk rakibi olan Kara Yahya'yı bertaraf etmesini konu edinir.¹⁷¹ Bu karşılaşmadan başarı ile çıkan Mehmed Gerede'ye kadar ilerler; lakin Timur ordugahına gönderdiği casuslardan babasının durumunun iyi olduğu haberini alınca aniden Rum'a geri döner. Böylece ikinci perde de kapanır. Anlatıda Mehmed'in Bayezid'i kurtarma planından vazgeçerek bir anda Rum'a geri dönmesinin yarattığı tutarsızlık hemen dikkat çeker. Dukas'ın bahsettiği sızma girişimine dair hadisenin bu süreç zarfında gerçekleşmiş olabileceğini vurgulayan Kastitsis'in kurtarma planının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Mehmed'in geri dönmek durumunda kalmış olabileceğine dair vurgusu makul görünmektedir.¹⁷²

Ahvâl'in 1402'den 1413'e gelen süreçte kademeli olarak yazıldığı öne sürülebilir. Bu açıdan bakıldığında eserde Bayezid'e yapılan vurgulardaki değişimler daha anlaşılır hale gelmekteydi. Mehmed Rum'a vardığında henüz on bir yaşındaydı ve muhtemelen başlangıçta burada tutunmakta epey zorlanmıştı. Nitekim, göçebe nüfusun yoğun olduğu Rum coğrafyası I. Bayezid'in en son ele geçirdiği yerler arasındaydı.¹⁷³ Dolayısıyla Mehmed'in burada konumunu sağlamlaştırmak ve beraberindekileri

¹⁷⁰ Kastitsis, *The Sons of Bayezid*, s.68.

¹⁷¹ Kastitsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.55; Celâlzâde Sâlih Çelebi, *Hadikatü's-Selâtin*, (ed.) Yüksel ve Delice, s.150-151.

¹⁷² Kastitsis, *The Sons of Bayezid*, s.71.

¹⁷³ Bir dönem Mehmed Çelebi'nin sarayında bulunan İbn Arabşah bu bölgenin ne kadar çetin olduğunu eserinde detaylıca ele alır. Bkz. İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, (ed.) D. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023), s.314.

yanında tutması için özel bir çaba harcaması gerekiyordu. *Ahvâl*'in çeşitli yerlerinde Mehmed'in düşmanları tarafından küçük bir çocuk şeklinde tasvir edilerek hor görüldüğüne dair mevcut ibareler de bu zorlu süreci destekler nitelikteydi. Bunlardan Mehmed'in azılı düşmanlarından olan Kara Devletşah'a ait anlatılar ayrı bir öneme sahipti. Öyle ki, Mehmed'i yalnızca yaşının küçüklüğü ile hor görmeyen Devletşah, onu babası henüz hayatta olmasına rağmen memleket sevdasına düştüğü gerekçesiyle açıkça suçlamaktaydı:

[...] Sen henüz bir tıfıl oğlan olup anan südi agzunda kokar. Ne liyakat ü isti'dad ile adunı sultan koyup memleket talep idersin? Yöri, bu sevdadan fariğ ol, gendü maslahatuna git. Evla budur ki bu fikri terk idesin. *Atan ve karındaşların bi'l-fi'l mahbuslardır. Sen memleket da'vasın itmek be-gayet ba'iddür.* Eger bu sevdadan fariğ olmayup zarb u harba şüru' idersen, şimdi sana ne ideceğim ma'lumdur. [...]¹⁷⁴

Yukarıda dikkat çekilen noktalar göz önüne alındığında Mehmed'in hikayesini ele alan müellifin ilk perdeyi Bayezid üzerinden açması anlamlı hale gelir. Yüksek muhtemelle Mehmed ilk faaliyetlerini mahpus hükümdara/babasına bir çeşit adanmışlık altında sunmuş olmalıdır. Fakat, Gerede'ye kadar gelen Mehmed'in babasını kurtaramaması sonrası Rum'a dönmek zorunda kalması ve burada uzun süre giriştiği mücadeleler onun artık kendi başına müessis bir imaj inşa etmesini zorunlu kılmıştır. Rum'a dönen Mehmed, orada Kara Devletşah gibi kendisinin meşruiyetini sorgulayan bir dizi rakip ile mücadele eder. Her mücadele için ayrı bir perde/başlık tertip eden yazarın verdiği temel mesaj, Mehmed'in artık Tanrı tarafından desteklenen, yenilmez bir hükümdar haline geldiği şeklindedir. Öyle ki, her girdiği zaferden güçlenerek çıkan Mehmed'in faaliyetlerine dair haberler en sonunda Timur'a kadar ulaşır. Bunun sonucunda Mehmed'in huzuruna gelen Timur elçileri onu ordugaha davet ederler. Anlatıya göre Timur, Bayezid'in mülkünü -yazarın atasına "benzemez", *sarp yagı* olarak tarif ettiği- Mehmed'e bırakmaya karar verir.¹⁷⁵ Açıkça görülüyor ki anonim yazar çeşitli

¹⁷⁴ Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.44. (Vurgu bana aittir.)

¹⁷⁵ Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.55.

retorikler üzerinden Mehmed'i Bayezid'in mülkünün varisi olarak -hatta Bayezid'den daha çok hak edencesine- gösterme gayreti içindedir.

Bu bölümden itibaren yazarın Bayezid'in meşru hükümdar oluşuna dair yaptığı referanslar azalır. Oluşturulan anlatı örgüsünde, Rum'da elde ettiği zaferlerle gücünü tahkim eden Mehmed'in artık Bayezid retoriği üzerinden kurmaya çalıştığı meşrulaştırmaya eskisi kadar ihtiyaç duymadığı anlaşılır. Anlatının devamında babası ve Timur ile görüşmek için çıktığı yolculuğu yaşadığı bazı tehlikeler sonucu yarıda kesen Mehmed, bir elçi ile özürlerini Timur'a ilettiği sırada babasının ölüm haberini alır. Timur, Bayezid'in na'sını ve Musa Çelebi'yi Germiyanoglu II. Yakup'a (ö.1429) emanet eder. Nihayetinde, Timur'un Anadolu'yu terk ettiği sırada babasının na'sı ve kardeşini teslim alan Mehmed hızla Bursa'ya hareket eder. Bu amaçla Ulubat'ta kardeşi İsa'yı yenilgiye uğratar ve şehre girer. Müellif burada şehrin ileri gelenlerinin Mehmed'i karşıladığını ve onu *atasun tahtına* geçirdiklerini söyler.¹⁷⁶

Bursa'ya giriş Mehmed'in 1414'te son rakibi Musa'yı bertaraf edişine gelen süreçteki taht mücadelelerinin ilk ayağını oluşturuyordu. On yılı aşkın hükümdarlığı boyunca şehirde gerçekleştirdiği geniş çaplı imar faaliyetleri, Bursa'nın Bayezid ile özleşerek politik bir merkez haline gelmesine sebebiyet vermiş olmalı. Nitekim, Süleyman savaş sonrası Timur tehdidi nedeniyle Edirne'de tahta çıksa da maiyetinde bulunan Ahmedî kaleme aldığı divanında patronunun *taht-ı selâtin*'den uzakta olduğunu yazıyordu.¹⁷⁷ Bu durum meşruiyet sorunu yaşayan Bayezid'in oğullarının Bursa'ya ihtiyaç duyduklarını gösteriyordu.¹⁷⁸ Anonim müellifin de metnini bu kaygı üzerine inşa ettiği ve bu amaçla -*Halilnâme*'den farklılaşarak- sabık hükümdara dair çeşitli atıflarda bulunduğu anlaşılmaktaydı. Öyle ki, sıralı bir şekilde takip edildiğinde, vefatından itibaren *Ahvâl*'de Bayezid'e dair yapılan tüm atıfların -pragmatik bir kaygıyla- Mehmed'in Rum'dan çıkarak kardeşi İsa'nın hakimiyetindeki Bursa'ya (ata toprağına)

¹⁷⁶ Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.58-60; Celâlzâde Sâlih Çelebi, *Hadikatü's-Selâtin*, (ed.) Yüksel ve Delice, s.185.

¹⁷⁷ “*Ne dürrür senden ırâh taht-ı selâtin bi-tâc/ Şöyle kim sensüz olur sadr-ı imâret muhtel*” Bkz. Kontantamer, “Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı”, s.22.

¹⁷⁸ Bunu *Ahvâl*'in ilerleyen bölümlerinde Mehmed'in İsa'yı Bursa'dan çıkarması sonucu müellifin Süleyman Çelebi'ye söylediği şu sözlerden anlayabiliyoruz: “*Mehmed karındaşumuz İsa'ya eyü itmeyüp anı memleketden çıkarıp atamun tahtına geçti. Henüz bir tıfil oğlandır, tahta kaçan layıkdur?*” Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.61.

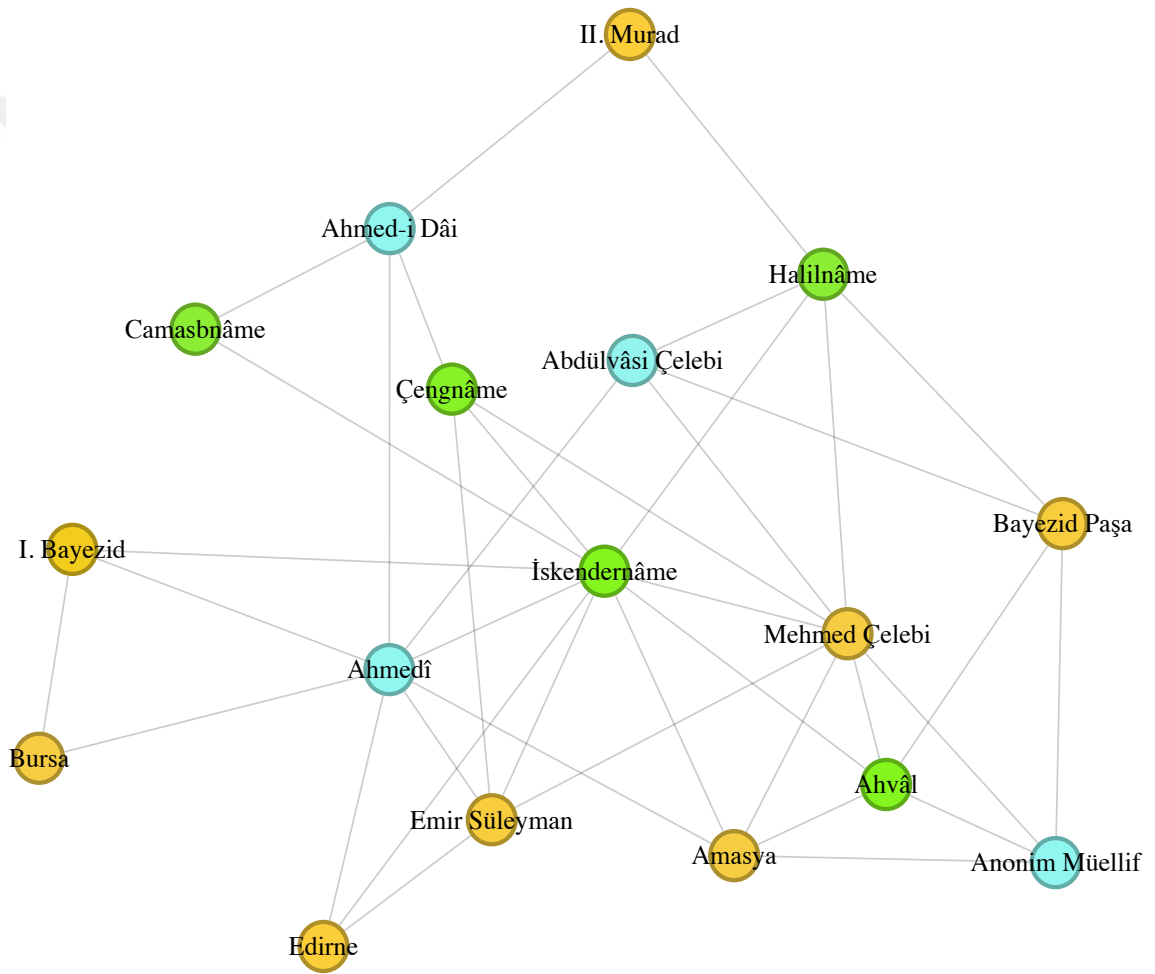
yönelmesini haklı kılmak üzerine kurulduğu fark ediliyordu. Bu noktada anonim müellifin Abdülvâsi ve Ahmed-i Daî'den farklı olarak eserinde Bayezid'e neden ver verdiği daha anlaşılır hale gelmekteydi.

Ahvâl, Mehmed'in Bursa'da tahta çıkışı sonrası babasının na'sını şehre nasıl getirttiği ve defnettirdiği hakkında sunduğu anlatıda yapmış olduğu hayır işlerini detaylıca ele alarak vefalı bir evlat imajı üzerinden patronunun buradaki hakimiyetini meşrulaştırıyordu.¹⁷⁹ Böylece eserde bir çeşit "araç" olarak yer bulan Bayezid retoriği Mehmed'in Bursa'ya gelişi sonrası "hak ettiği" tahtı almasıyla işlevini tamamlamış oldu. Bundan sonra Mehmed'in kardeşleri ile iktidar mücadelesinin başladığı asıl anlatıda Bayezid'e dair hiçbir vurgu yer almayacaktı. Çünkü ne Mehmed ne de anonim müellifin artık böyle bir referansa ihtiyacı vardı. Bu aşamadan itibaren *Ahvâl*'de sunulan anlatı ile Abdülvâsi'nin *Halilnâme*'si benzer hale gelmekteydi. Mücadele ve karmaşanın en yoğun yaşandığı 1414'e gelen süreçteki olaylar ele alınırken her iki eserde de sabık hükümdara yönelik istikrarlı bir "sessizlik" söz konusuydu. Bahsedilen sessizlik ya da "bastırma" durumu, 1410'lu yıllara gelen süreçte, yaşanan tüm problemlerin Bayezid ile özdeşleştirildiği bir ortak zihniyetin ya da kültürel bir hafızanın oluştuğuna işaret ediyordu.

Ahvâl ve *Halilnâme*'nin Mehmed Çelebi veya veziri Bayezid Paşa'nın patronajı altında kaleme alındığı hatırlandığında yukarıda vurgulanan ortak zihniyetin -Mehmed'in maiyeti ile sınırlı kalmış olabileceği öne sürülerek- ne kadar kapsamlı olduğu tartışmaya açılabilirdi. Fakat *Dâsitân*'da Ahmedî'nin Süleyman Çelebi için kaleme aldığı beyitler yeniden hatırlandığında buna gerek kalmıyordu. Zira daha önce de vurgulandığı gibi Ahmedî'nin Süleyman'ı methetmek için *Dâsitân*'ın son kısmına eklediği anlatı temelde patronunun, babası Bayezid'den ne kadar farklı olduğunu kanıtlamak üzerine kurulmuştu. Ahmedî'nin bu tutumu *Hâlilnâme* ve *Ahvâl*'in sunduğu Bayezid imajı ile örtüşmekteydi. Dolayısıyla, Amasya ve Edirne gibi Osmanlı

¹⁷⁹ Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.61. Bayezid'in defnedilişi, günlerce okunan dua ve yapılan hayır işleri sırasında komşu beylerin şehri ziyaret ederek Mehmed'e bağlılıklarını sunmaları hâkanî bir tören havasında işlenmesi dikkat çekicidir. Ayrıca bkz. Celâlzâde Sâlih Çelebi, *Hadikatü's-Selâtin*, (ed.) Yüksel ve Delice, s.186-187. *Halilnâme*'de de Mehmed'in Bursa'daki faaliyetlerine dair bazı beyitler *Ahvâl*'deki ayrıntıları tamamlar niteliktedir. Daha önce yukarıda vurgulandığı üzere bu süreç *Halilnâme*'de de yankı bulmuştu. Abdülvâsi, Mehmed'i överken atası için Bursa halkına aş dağıttırdığını ve bu süreçte dağıtılan aş ve şeker ü helvâ'nın halka günlerce yettiğini, derviş ve ulemaya akçeler verildiğini tumturaklı bir dille anlatır. Bkz. Abdülvasi Çelebi, *Hâlilname*, s.411-412.

coğrafyasının görece uzak iki bölgesinde, birbirine rakip tarafların patronajı altında telif edilen eserlerdeki söz konusu benzerlik; diyar-ı Rum'da Bayezid'e yönelik ortak bir zihniyetin (kültürel hafıza) oluştuğunu ve Bayezid'in 1402 sonrasına bıraktığı mirasın anlatılarda nasıl yankı bulduğunu net şekilde göstermekteydi. Meşruiyet krizi ve on yılı aşkın süren iç savaşın yarattığı “toplumsal/seçilmiş travma”, başta Ahmedî olmak üzere çeşitli müellifler tarafından kaleme alınan ilk eserlerde -bir çeşit savunma mekanizmasını tetikler şekilde- Bayezid'e dair müessis imajın “bastırarak” yeni bir kanonun ilk çekirdeğinin oluşmasını sağlamıştı.¹⁸⁰

Şekil 1. Telif edilen ilk eserlerin mekân ve patronaj ilişkileri

¹⁸⁰ “Seçilmiş travma”, “bastırma” ve “kültürel bellek” kavramları için bkz. “Giriş”.

İskendernâme söz konusu yeni kanonun temel taşını oluştuyordu. Ahmedî henüz vefat etmeden önce eserinin yaklaşık beş farklı versiyonunun dolaşımında olduğu tahmin ediliyordu.¹⁸¹ Bu durum onun fikirlerinin Osmanlı coğrafyasında ne kadar rağbet bulduğunun göstergesiydi. Nitekim bu süreç zarfında *İskendernâme*'yi okudukları bilinen Abdülvâsi ve Ahmed-i Dâi gibi müellifler de Ahmedî'nin oluşturduğu tartışmalı Bayezid imajını belirli açılardan benimseyerek kaleme aldıkları eserlerini bu minvalde inşa etmişlerdi. Bunun yanında Edirne'de Süleyman'a sunulan *İskendernâme*'nin günümüze ulaşan en eski nüshasının Amasya'da istinsah edilmiş olması da savaş sonrası süreçte oluşan yeni Bayezid imajının ne kadar hızlı benimsendiğini gösteriyordu. Bu durum Bayezid'in müessis imajına dair 14. yüzyıldan bugüne neden çok az sayıda eserin ulaştığının anlaşılmasına da yardımcı olmaktaydı. Mağlup hükümdara dair hâkim olan yeni anlayış, Bayezid'in eski imajını konu edinen eserlerin bizzat kendi yazarları tarafından ortadan kaldırılmasına sebebiyet vermiş olabilirdi.

2.2 Etkiler: Geçmişin Odağını Kaydırmak

15. yüzyılın başında telif edilen eserlerdeki Bayezid anlatılarına dair bahsedilen bastırma (*anmamak*¹⁸²) mekanizmasının etkileri kapsayıcı oldu. Ahmedî'nin *Dâsitân*'ı kaleme aldığı yüzyılın başından 1450'li yıllara gelen uzun bir dönem boyunca Osmanlı coğrafyasının tarihlerine dair herhangi bir eser kaleme alınmadı. Oysaki bu yıllar, Osmanlı coğrafyasının el-Bistâmi (ö.1454) ve İbn Arabşah (ö.1450) gibi önemli isimler tarafından ziyaret edildiği, entelektüel mobilizasyon ve vernekülerleşmenin yoğun olduğu bir dönemi ihtiva etmekteydi. Özellikle II. Murad'ın saltanatı, şerh, telif ve tercüme alanında daha önce görülmemiş bir gelişmenin yaşandığı, *Harnâme*, *Hüsrev ü Şirin* ve *Envarü'l-Âşıkîn* gibi meşhur eserlerin kaleme alındığı ve *Kâbusnâme* ile *Gülistân* gibi pek çok eserin tercüme

¹⁸¹ Dankoff, *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin I*, s.43.

¹⁸² “Zikri vahşet, çünkü vahşetdür yakîn/ Anı anmamak durur hîle hemîn.” Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

edildiği üretken bir süreci kapsıyordu.¹⁸³ Fakat ne el-Bistâmi ve İbn Arabşah ne de Ahmed Bîcan (ö.1466'dan sonra), Şeyhî (ö.1429'dan sonra) veya Molla Fenarî (ö.1431) gibi dönemin önde gelen isimlerden herhangi biri Osmanogulları'na dair müstakil bir tarih kaleme aldı. İslam tarihyazım geleneğine vakıf oldukları tartışmasız olan bu isimler neden bir Osmanlı tarihi telif etme ihtiyacı duymamışlardı?¹⁸⁴ *İskendernâme*, *Halilnâme* ve *Ahvâl* üzerinden yukarıda ortaya koyduğum bulgular II. Murad'ın ve babası Mehmed Çelebi'nin herhangi bir hanedan tarihi kaleme aldirmamasının bilinçli ve pragmatik bir tercihten kaynaklandığına işaret ediyordu. Bu noktada *Dâsitân*'ın, yüzyılın başından II. Murad'ın hükümdarlık dönemini de kapsayarak, elli yılı aşkın bir süre boyunca Osmanogulları'nın geçmişini “bütüncül” olarak ele alan tek kaynak ve türünün tek örneği olmasının doğrudan I. Bayezid'in Anadolu'da güttüğü politika ve Osmanlıların bölgede sahip olduğu konum ile ilintili olduğu kanaatindeyim.

1400 tarihli vakfiyede hatırlanacağı üzere Bayezid, kendine yüklediği yeni bir misyon ile Rum diyarının tamamı ve Memlûk hudutları üzerinde hak ilan ediyordu. Bu “emperyal” siyaset başta beylikler olmak üzere Memlûkler ve Timur gibi rakip hanedanlar ile karşılaşmaların daha önce görülmemiş şekilde artmasına sebebiyet vermişti. Bir hanedan tarihi -ya da methiyesi- olarak *Dâsitân*, Osmanlıların siyasal güç ve buna bağlı olarak gelişen prestijinin yüksek olduğu -ya da bu şekilde algılandığı- süreçteki zihniyetin (yani 1402 öncesi hafızanın) meydana getirdiği bir üründü. Dolayısıyla eser, Bayezid'in diğer rakiplerine karşı güttüğü siyaseti, geçmişi üzerinden meşrulaştırdığı ve Osmanogulları'nın kendi geçmişlerine dair duydukları “özgüvene” haiz bir tarihyazımını temsil ediyordu. *Dâsitân*'ın başından Bayezid'in saltanatının ele alındığı ilk bölüme (*Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd*) kadar

¹⁸³ Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.51-52; Yılmaz, *Caliphate Redefined*, s.29-30.

¹⁸⁴ Bu durumun garipliğine ilk dikkat çeken isim Mengüç olmuştur. Mengüç, II. Murad döneminden günümüze neden bir hanedan tarihi ulaşmadığına dair iki hipotez öne sürer. Bunlardan ilki, yazılan eser(ler)in kaybolarak günümüze ulaşmamış olmasıdır. Mengüç'e göre Murad döneminden bugüne ulaşan çeşitli alanlarda telif edilmiş onlarca eserin varlığı düşünüldüğünde bu zayıf bir ihtimaldir. İkincisi ise II. Murad'ın herhangi bir Osmanlı tarih eseri yazdırma girişiminde bulunmamış olmasıdır. Mengüç bu seçeneğin birincisinden daha da zayıf olduğu kanaatinde. Ona göre politik yapının güç kaybettiği bu kaotik dönemde düzeni sağlanması için hükümdarların erdemlerinin ön plana çıkartıldığı bir Osmanlı tarihi II. Murad'a büyük bir fayda sağlayacağından, sultanın elindeki bu imkânı kullanmamasını akla yatkın bulmaz. Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.52-54.

hükümdarların adalet ve erdemlerinin ön plana çıkartıldığı kısım (bir çeşit hanedan tarihi) içerisindeki uyum da bahsedilen özgüvenin göstergesiydi.¹⁸⁵

1402 sonrasında dönüşen konjonktüre bağlı olarak bahsedilen yazım büyük ölçüde değişti. I. Bayezid'in düşüşü ve sonrasındaki hadiselerle dair olumsuz hatıralar müelliflerin, artık prestijini kaybetmiş hanedanın geçmişini bütüncül olarak ele almalarını engelliyordu. Çünkü hükümdarlık erkinde ortaya çıkan meşruiyet krizi, çizgisel tarih eksenli anlatı içerisinde bir boşluk/kırılma meydana getiriyordu. Bahsedilen bu boşluğu açıklama problemi ise yakın geçmişin sorunları ile yüzleşmeyi zorunlu kılıyordu. Bu durum, Bayezid sonrası süreçte mücadele içine giren tarafların meşruiyet ve prestijlerini yenilgiyi ihtiva eden geçmişleri yerine kendi şahısları üzerinden sağlamaya çalıştıkları yeni bir yazım sürecini doğurdu. Hanedan odaklı yazımdan hükümdar odaklı yazıma geçiş olarak isimlendirdiğim bu dönüşümün ilk izlerini Ahmedî'nin, *Dasitân*'ın son kısmında Süleyman'a hasrettiği şu beyitte görmek mümkündür:

Bir kitabe dağı bünyâd ideyüz

Mîr Süleymân nitdi anda eydeyüz¹⁸⁶

Ahmedî yakın geçmişi açıklama problemiyle baş edebilmek için Bayezid'in düşüşünü anlamlı kılan eleştirel bir bölüm (*Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezid Beg*) kaleme aldıktan sonra yeni patronu için eklediği methiye ile eserini tamamlamıştı. Fakat müellif, *Dâsitân*'ın kapanışında Süleyman için yazdığı beyitlerde hiçbir tarihsel olay ya da kronolojiye ver vermiyor ve patronu için ayrı bir eser kaleme almak istediğini söylüyordu. Süleyman için ayrılan kısım -Bayezid de dahil olmak üzere- diğer hükümdarlar için yazılan beyitlerle karşılaştırıldığında ciddi şekilde yüzeysel kalıyordu. Bu durum müellifin patronunun hükümdarlığına dair ayrıntıları

¹⁸⁵ Benzer tutumu Timur-Bayezid mektuplaşmalarındaki Osmanlıların geçmiş sunumunda da görmek mümkündür.

¹⁸⁶ Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.49.

yeni eseri için kullanmayı planladığını ya da halihazırda bir başka eser daha kaleme aldığını düşündürmekteydi.¹⁸⁷

Peki Ahmedî neden Süleyman'ın hükümdarlığına dair detayları *Dâsitân*'a eklemek yerine yeni bir eser yazmayı tercih etmişti? Bunun nedeni *İskendernâme*'nin muhtemelen, Bayezid sonrası yeni dönemde onun ardıllarının ihtiyaçlarına uygun bir eser olarak görülmemesi ile alakalıydı. Süleyman'ın aynı hanedana mensup rakiplerine (Yıldırımzâdeler) karşı, hanedanın prestijinden ziyade kendi meşruiyet ya da prestijini tahkim ederek güçlü bir imaj yaratmaya ve bu sayede Tanrı'nın desteğinin (*devlet*) kendisinden yana olduğunu göstermesine ihtiyacı vardı. Bu da ancak onun kendi hayatına dair hasredilmiş bir “propaganda” metni ile mümkün olabilirdi. Ahmedî'nin Süleyman için bu eseri yazıp yazmadığı kesin değil. Zira, günümüze ulaşan böyle bir eser yok. Fakat kardeşi Mehmed bu yeni yazım geleneğini şiddetli bir şekilde benimseyerek iki yeni eserin telif edilmesini sağladı: *Ahvâl* ve *Halilnâme*. Daha önceki kısımda da ortaya konulduğu gibi her iki eserdeki ortak *leitmotif* meşruiyetin Mehmed'in şahsında tecessüm ettiği *devletlü bir* hükümdar imajına sahip olmasıydı.¹⁸⁸ Dolayısı ile *Dâsitân*'ın *Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg* başlıklı kısmından itibaren Süleyman'ın övüldüğü son bölüm, Ahmedî'nin Süleyman için kaleme almak istediği eser ile *Ahvâl* ve *Halilnâme* hükümdar odaklı yeni anlatının ilk örneklerini teşkil ediyordu.¹⁸⁹ Bu yazım geleneği II. Murad döneminde farklı formlarda kendini göstermeye devam edecekti.

¹⁸⁷ Fodor, “Ahmedî's Dâsitân as a Source of Early Ottoman History”, s.42-43. Bu noktada Küçükhüseyin'in *Dâsitân*'ı tamamıyla Süleyman dinamikleri üzerinden ele alan yaklaşımının problemli olduğu kanaatindeyim. Küçükhüseyin'in çalışmasına dair detaylar için Bkz. “Giriş”.

¹⁸⁸ Hüseyin Yılmaz Ankara Savaşı'nın meydana getirdiği kriz sonucunda *İskendernâme*, *Ahvâl* ve *Halilnâme* gibi eserlerin Timurlular karşısında prestijini kaybeden hanedanın itibarının yeniden toparlanması için yazıldığını belirtir. Bkz. Yılmaz, *Caliphate Redefined*, s.126-127. Bu görüş *İskendernâme* için görece geçerli olsa da *Ahvâl* ve *Halilnâme* için bunu söylemenin zor olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu iki eserin temel odak noktası, Âl-i Osman'dan daha ziyade Mehmed'in imajına yöneliktir. Mehmed'in eşitlerine karşı giriştiği mücadeleler öncelikle kendi müessis karizmasını inşa etmesini zorunlu kılmıştı. Yukarıda da vurgulandığı gibi Süleyman'ın da aynı girişim içinde bulunduğu söylenebilir. Hanedanın eski itibarının yeniden toparlanmasına yönelik ilk girişimler ancak II. Murad döneminden itibaren görülmeye başlanacaktı.

¹⁸⁹ İhtirasları sonucu Tanrı'nın desteğini kaybeden Bayezid'e karşı Süleyman'ın en üstün Osmanlı hükümdarı olarak gösterilmesi *Dâsitân*'ın tematik olarak ikiye bölünmesini kolaylaştırmaktaydı. Öyle ki, Süleyman'ın doğrudan bir hanedan mensubu olarak Bayezid'in ardında yer alması problem yaratıyordu. Ahmedî bu problemi Süleyman'ın erdemlerini Bayezid'den farklılaştırarak aşmaya çalıştı. Dolayısıyla, *Dâsitân*'ın içerisinde değişen dönem dinamiklerine bağlı iki farklı yazım geleneğinin birlikte yer aldığı söylenebilirdi. Ahmedî'nin söz konusu yeni yazım geleneğini, Süleyman için yazmak

II. Murad'ın hükümdarlığının ilk yılları amca ve kardeşine dair iktidar mücadelesi ile geçmişti. Öyle ki, Murad 1422'de tahta çıktığında tüm Rumeli Bayezid'in son oğlu amca Mustafa Çelebi'ye dönmüştü.¹⁹⁰ Edirne'de tahta çıkan Mustafa uç beyleri tarafından desteklenirken; Bursa'da hükümdar ilan edilen 17 yaşındaki Murad'ın destekçileri ise sayıları o dönem görece az olan kapıkullarıydı.¹⁹¹ Bu süreç on iki yıl önce Mehmed Çelebi ve Süleyman Çelebi arasındaki iç mücadeleyi andırıyordu. Fakat Murad'ın durumu daha kritikti. En büyük destekçisi vezir Bayezid Paşa'nın emrinde gönderdiği ordu Mustafa'nın tarafına geçmiş ve teslim olmak zorunda kalan Bayezid Paşa idam edilmişti.¹⁹² Murad ancak Rumeli'deki uç beylerinden Mihaloğlu Ali ve Aydınli Cüneyd Bey ile giriştiği pazarlıklar sonucu, ikna ve taviz temelli bir politika ile amcasının taraftarlarını yanına çekerek onu bertaraf etmeyi başarmıştı.¹⁹³ Fakat bu olaydan yaklaşık bir yıl gibi kısa bir süre sonra Murad'ın karşısına hanedan içerisinden bir başka rakip daha çıkacaktı. Onun boğazın öte yakasında Konstantinopolis'i kuşattığı esnada (2 Temmuz-6 Eylül 1422) Bursa'da hükümdar ilan edilen kardeşi “küçük” Mustafa; Bursa dışında İznik ve İzmit gibi Osmanlıların kadim merkezi olan Bitinya ve çevresinde kısa sürede hakimiyet kurmayı başarmıştı.¹⁹⁴ Murad tıpkı amcası gibi kardeşi Mustafa'yı da elimine etmekte başarılı olsa da her iki hakimiyet mücadelesi sırasında meydana gelen olaylar, yeni Osmanlı hükümdarının uyrukları ile Anadolu ve Rumeli'deki merkezkaç güçler üzerindeki etkisinin ne kadar kırılan olduğunu göstermişti. Öyle ki, Murad'ın bu otorite problemi tahta çıktığı andan hükümdarlığının son yıllarında kazanacağı Varna Savaşı'na (1444) kadar, yaklaşık yirmi yılı aşkın bir süre boyunca devam edecekti.¹⁹⁵

istediği eserinde de büyük ihtimalle devam ettirecek ve bu eserin konteksti Mehmed için yazılan *Ahvâl*'den pek de farklı olmayacaktı.

¹⁹⁰ *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*, Badi Efendi Kütüphanesi, nr. 2765, vr. 32b. (Bundan sonra yalnızca “Edirne Anonimi”); Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.137.

¹⁹¹ Halil İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, (London: Weidenfeld and Nicolson, 1973), s.19.

¹⁹² *Edirne Anonimi*, vr. 32b; Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.153-154; Chalkokondyles, *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.371.

¹⁹³ *Edirne Anonimi*, vr. 33a; Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.153-154; Chalcocondyles, *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.374-75.

¹⁹⁴ *Edirne Anonimi*, vr. 34a; Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.164.

¹⁹⁵ Özellikle 1444 İzladi yenilgisi sürecinde Osmanlı sultanının Rumeli'deki uç beyleri ile ciddi gerilimler yaşadığı biliniyordu. Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s.17. Bu durum anonim *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed*

Merkez-kaç güçler dışında Murad'ın başta Karamanoğulları olmak üzere rakip hanedanlarla mücadele konusunda da ciddi sıkıntılar yaşadığı biliniyordu. I. Bayezid'in aksine onun doğuda gerçekleştireceği seferler için ulemadan cevaz almak durumunda kalması¹⁹⁶, Osmanlıların Anadolu'da artık 1402 öncesi kadar kesif manevralarda bulunamadıklarını gösteriyordu.¹⁹⁷ İbn Arabşah, 1430 civarında Şam'da kaleme aldığı eserinde Timur'un Bayezid'in himayesi altındaki Tatar birliklerini kendi tarafına çekmesi için bir mektup yazdığını belirtiyordu. Bu mektupta soy ve nesep ile yönetme erkine doğuştan sahip olan Tatarlara karşın Osmanlıların bu erki savaş yoluyla elde eden "Âl-i Selçuk'un kölemenleri" olduğu ifade ediliyordu.¹⁹⁸ Gerçek olsun ya da olmasın İbn Arabşah'ın aktardığı bu pasaj 1430'lı yılların kolektif hafızasında Osmanlıların meşruiyetinin beyliğin doğu hudutlarındaki diğer rakipleri tarafından hala sorgulandığını ve Bayezid'in yenilgisine dayanan hikayelerin hala canlı şekilde varlığını devam ettirdiğini gösteriyordu. Dolayısıyla Murad'ın herhangi bir hanedan tarihi kaleme aldirmek (geçmişle hesaplaşmak) yerine -benzer sorunları yaşayan babası Mehmed Çelebi gibi- öncelikle kendi rüştünü ispatlamaya ihtiyacı vardı. Bu da ancak "hükümdar odaklı" eserlerle mümkündü. Bu noktada, Murad'ın hükümdarlık yıllarında telif edilen tek tarihi niteliğe sahip eserin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* olması tesadüf değildi.

Yazıcıoğlu tarafından İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî Umûri'l-Alâniyye*, Ravendî'nin *Rahatü's-Südûr Ayetü's-sürûr*, Aksarayî'nin *Müsameretü'l-Ahbâr* isimli eserleri ile Reşidüddin Fazlullah'ın *Cami'u't-Tevârih*'i ve *Oğuznâme*'nin tercüme edilmesi ile telif edilen eser, Yafes'in soyu ile başlayan, Oğuzlar ile devam eden ve Selçuklulara kadar getirilen Türkî bir kainat tarihi niteliğindeydi.¹⁹⁹ Fakat Yazıcıoğlu

Han'da da yankı bulmuştur. Müellif burada Sultan'ın uç beylerinin sadakatsizliklerinden nasıl şikâyet ettiğini detaylı olarak ele almıştır. *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavâtname*, (ed.) Halil İnalcık, Mevlüt Oğuz, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1977), s.13-14.

¹⁹⁶ *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*, s.5-6.

¹⁹⁷ Yılmaz, "Selim'i Yazmak", s.367. Nitekim anonim *Gazavât* yazarı da Murad'ın "Karaman'ın il ve memleketinin urulması" için görevlendirdiği birliklerin "Tatar" askerleri olduğunu belirmesi, Osmanlıların Bayezid sonrası dönemde "Müslüman" Anadolu'ya yöneliş sorunsalını -en azından metin dünyasında- hala aşamadıklarını gösteriyordu. *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*, s.6.

¹⁹⁸ İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, (ed.) Batur, s.303.

¹⁹⁹ Esere dair detaylar için bkz. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi] (Giriş-Metin-Dizin)*, (ed.) Abdullah Bakır, (İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, 2009), s.XXIX-LXXIII.

yaptığı tercümeyle Kayı kökeni, Osman ve II. Murad'a dair bazı eklemeler yaparak; onları bahsedilen tarihe eklemeyi amaçladı. Bu noktada müellifin temel kaygısının 1402 sonrası ortaya çıkan, İbn Arabşah'ın eserinde de yankı bulan ve 1430'lar Anadolu'sunda hala dolaşımda olan Osmanlı karşıtı "propagandaya" cevap vermek, Türkçe konuşan nüfus üzerinde bir kamuoyu oluşturmaktır. Müellif bu amaçla Türkî gelenekte büyük karşılığı olan Dede Korkut ve Oğuz motifini kullandı. Buna göre Oğuz'un soyundan gelen Kayı ve boyunun doğuştan yönetme erkine sahip olduğuna vurgu yapan Yazıcıoğlu, Dede Korkut ve Oğuz'un ahir zamanda bu kökenden geleceklerin liderliği elde edeceklerini müjdelediğini yazmaktaydı.²⁰⁰

Murad *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'un *leitmotifi*ydi. Gazneli Mahmud, Sultan Alaeddin veya Sultan Melikşah'a dair pasajlarda okur ya da dinleyicinin sık sık Osmanlı sultanı ve onun ailesine dair dualar veya methiyeler ile karşılaşması mümkündü. O, Kayı kökeninin temsilcisi olarak herkesin kendisine tabi olması gereken meşru bir hükümdar şeklinde tasvir ediliyordu.²⁰¹ Yazıcıoğlu, eserinde Osman için de benzer bir anlatı eklemeyi ihmal etmemişti. Öyle ki, Osman eserde Moğol istilasından kaçıp *uc*'a gelen Oğuz'un çeşitli *beğ*lerinin isteği üzerine *töreye* uygun şekilde *han* ilan edilmiş ve emri altında toplanan *beğler* ile gazaya meşgul olup Bilecik'i fethetmişti.²⁰² Osman'ın hanlığını ve başarılarını duyan ulema ve halkın, civar bölgelerden *Osman iline* geldiğini aktaran Yazıcıoğlu, Oğuz töresi ve Gün Han'ın vasiyetine atıfta bulunarak kaleme aldığı pasajı tamamlar: "*Oguz töresi mucebince hanlık ve padişahlık Kayı soyı var-iken özge boy hanlarınınun soyına hanlık ve padişahlık değmez.*"²⁰³

²⁰⁰ "Korkut Ata koydı Oguz kavminün bilgesi-y-idi, ilham iderdi. Eyitdi: "Âhir zamanda girü hanlık Kayı'na dege, dahı kimesne ellerinden almaya." Didügi 'Osman -rahmetü'llâh- neslindendir." Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (ed.) Bakır, s.24.

²⁰¹ "Atasından sonra çok zaman Kayı hanlar hanı oldı. Pes bu delil ve erkânca padişah-ı a'zam [...] sultân bin sultân padişâhumuz Sultân Murad bin Mehemed Han ki eşref-i âl-i 'Osman'dur pâdişahlığa enseb ve elyaktur. Oguz'un kalan hanları urugundan belki Cingiz Hânları urugundan, dahı mecmû'ından ulu asl ve ulu sünükdür, şer'-ile dahı örf-ile dahı. Türk hanları dahı kapusına selam virmeye ve hizmet itmeğe lâyıkdur." Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (ed.) Bakır, s.23-24.

²⁰² "Çün şimdiden girü Selçuk Sultânlarından bize çâre ve meded yokdur, memleketün çoğu ellerinden çıkdı, Tatar üzerine gereği gibi müstevli oldu. Çün merhûm Sultân Alâ'a'd-dîn dahı size safâ nazar olmuştur. Siz han olun ve biz kullar Sultânımız hizmetinde bu tarafda gazaya melgul olalım." didiler. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (ed.) Bakır, s.872-73.

²⁰³ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (ed.) Bakır, s.872.

Yazıcıoğlu bu sayede Osman’a -Sultan Alaeddin’den kendisine miras kalan- hanlık/sultanlık misyonunu yükleyerek patronu Murad’ı tıpkı dedesi Osman gibi -ikinci kez Tatar şerrine maruz kalan- beylerin veya uluların kendisine biat etmesi gereken bir figür haline getirir. Müellif ayrıca patronunun erdemlerini vurgulamak için gaza retoriğinden de sıklıkla faydalanır.²⁰⁴ Bu noktada *Tevârih-i Âl-i Selçuk* ile aynı dönemde derlenen diğer eserlerin *Battalnâme* ve *Danişmendnâme* olması tesadüf değildir. Rum’un sözlü ve yazılı hafızasında ayrı bir yere sahip Melik Danişmend ve Battal Gazi’ye ait anlatılardaki temel retoriklerden birinin gaza ya da küffar ile savaş olduğu düşünüldüğünde Murad’ın, kaleme aldırıldığı ya da derlettiği eserler üzerinden Rum’un ikonik isimlerine ait imajları kendi benlik sunumu ya da gazi sultan *personasına* dahil etmek yoluyla Bayezid’in mücadele ettiği kadim Türkî geleneğe halef olmaya çalıştığı söylenebilir.²⁰⁵

Lakin Yazıcızade’nin oluşturduğu anlatının aksine, metin dışı dünyada Murad hiçbir zaman Rum’un hükümdarı (*Han*) olamamıştı. Hatta 1435’te Şahruh’un kendisine gönderdiği hil’ati giyerek Timurlu süzerenliğini kabul etmek²⁰⁶ ve klikler arası mücadele sonucu güç kaybederek tahtını bir süre oğlu II. Mehmed’e bırakmak zorunda dahi kalmıştı. Bu noktada rüşünü ispat etmede güçlük çeken Murad’ın bir çeşit “yumuşak güç” kullanarak *Selçuknâme*, *Dânişmendnâme*, *Battâlnâme* ve hatta tahta çıkışından yıllar önce kaleme alınan *Hâilnâme*²⁰⁷ gibi kadim eserlere yaptırdığı

²⁰⁴ “Nitekim revândur Selâtîn-i Rûm/ Ki ‘âlemde vaz’ itdiler hoş rûsum/ Ga Dahı aryug ider onlardan cihâd zâ vü cihâd idi anlara kâr/ Anun-çün kurlar cihânda karâr/ Halef oldu anlara Sultân Murâd/ Dahı aryug ider onlardan cihâd/ Du‘âlar kılur cümle rûhâniler/ Ki dâyim duta devri ‘Osmânîler” Bkz. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (ed.) Bakır, s.42.

²⁰⁵ Anooshahr, *The Ghazi Sultans*, s.139 ve 146. Nitekim Murad’ın hükümdarlığının son yıllarına dair kaleme alınmaya başladığı tahmin edilen iki *gazâvatnâme* ile *Battalnâme*, *Danişmendnâme* ve *Selçuknâme* arasındaki benzerlikler de bunun göstergesidir. Bkz. Anooshahr, *The Ghazi Sultans*, s.147-151.

²⁰⁶ Halil İnalcık, “Murad II”, *TDVİA*, 2006, 31, s.168.

²⁰⁷ *Hâilnâme*’de II. Murad için kaleme alınmış bir methiye mevcuttur. Methiyenin peygamber İbrahim’in, oğlu İsmail’i kurban etme teşebbüsü ve akabinde meydana gelen meşhur hadiseleri ele alan bir anlatı içerisinde, baba-oğul ilişkisine dair vurguların ön plana çıktığı kısma eklenmesi dikkat çekicidir. *Hâilnâme*’nin 1417’de tamamlandığı göz önüne alındığında Murad’a dair bu methiyenin metne sonradan eklendiği söylenebilir: “Muhammed şâh u sultan-ı memalik/ Ki dünya milkinge ol ola malik/ Ulu oğlu o hudâvend-i cihani/ Murâd hân adlu sultan-ı zemânî/ Bu Rûm iklimine sultan kıldı/ Kamu Türk ü Mugâle hân kıldı/ Ata ilin alup irdi murada/ Bu Rûmî cümle ol viridi murada/ Murâdına iriüp görsün murâdın/ Huza bağışlasun ol şeh Murâdın/ Yidi iklimi ol hân etsün âbâd/ Ki ‘âlem halkını hep eyledi şâd/ Bularun pâk nesline imamet/ Müdâm erzâni olsun tâ kıyamet” Bkz. Abdülvasi Çelebi, *Hâilnâme*, s.343-343. *Hâilnâme* üzerine yakın zamanda yayımlanan bir çalışmada methiyede adı geçen Murad’ın Bayezid’in babası I. Murad olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Durak, “The Ottoman

eklemeler vasıtasıyla inşa ettiği ideal hükümdarlık imajını metin dünyasında yaşatmaya çalıştığı anlaşıyordu. Bu noktada Murad'ın imajına katkı amacı ile yapıldığı anlaşılan Osman'a dair birkaç atıf haricinde hanedanın diğer üyelerini de kapsayan herhangi bir tarih yazıl(a)madığı anlaşıyordu. Bunun temel nedeni 1402'den yüzyılın ikinci yarısına gelen süreçte yukarıda bahsedilen özgüvenin ya da prestijin henüz oluşmamasıydı. Özetle Bayezid'in düşüşü sonucu ortaya çıkan kriz, müelliflerin patronlarını meşrulaştırmak için yenilgiyi ihtiva eden geçmiş yerine onların kendi bugünleri üzerinden yeni yazım geliştirmelerini sağlamıştı. Dolayısıyla ben, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'un kriz ve travma sürecini yansıtan yakın geçmişten (1402-1422), hanedana yeniden prestij sağlayabilecek çok daha uzak, alternatif bir geçmişe (Osman ve öncesi) "kaçışı" temsil eden müşahhas bir örnek olduğu kanaatindeyim. Dolayısıyla bu eser Bayezid sonrası süreçte rüşünü yeniden sağlama ihtiyacı duyan Osmanlı hükümdarları için oluşturulan ve *Ahvâl* ile *Halilnâme* örneğinde de görülen hükümdar odaklı yazım geleneğinin yeni halkalarından biriydi.

15. yüzyılın ikinci yarısına doğru kaleme alınan yeni bir eser ise bahsedilen yazım geleneğinde meydana gelecek dönüşümün ilk habercisiydi. II. Murad'ın hükümdarlığının son yıllarında telif edildiği bilinen bir *gazavatnâmede* I. Bayezid uzun bir süre sonra ilk kez yeniden anılmaktaydı. Gelibolulu Zaîfî'nin kaleme aldığı bu eser temelde I. Mehmed için yazılan *Ahvâl* ve *Halilnâme* ile benzer bir organizasyona sahip hükümdar odaklı bir eser olup 1444 krizi akabinde Murad'ın Varna ve Kosova'da elde ettiği zaferleri ele almaktaydı. Fakat bu eser dönemin diğer metinlerinden (*Ahvâl*, *Hâlilnâme* ve *Selçuknâme*) farklı olarak Bayezid'in Niğbolu'da elde ettiği zaferleri konu edinen övgü dolu bir bölüm ihtiva etmekteydi:

Dahî dedeniz ol sultân-ı gâzi
Niçe gez ehl-i küfre kıldı bâzı
Anınçün Yıldırım'dı adı anûn

Hagiography of Abraham: Constructing Sacred Rule and Universal History in Abdülvâsi's Hâilname'', s.70-71. Fakat, bahsedilen metnin II. Murad için yazıldığını kabul etmek daha doğru olacaktır. Nitekim, methiyedeki beyitlerin *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'un muhtevası ile paralellik göstermesi de bunu destekler. Tanrının Murad'ı diyar-ı Rum'daki Türk ve Moğollara "Han" kılması, ata ilini yeniden alması gibi detaylar eklemenin amca ve kardeş Mustafa isyanlarından sonra, Timur ve Anadolu'daki beyliklere karşı duyulan meşruiyet probleminin yaşanmaya devam ettiği süreçte kaleme alındığını gösterir.

Ki severdi cengini gazânun
Bir aylık yirde ger işitse düşmân
Atardı yıldırım gibi ana cân
Dimedi kâfiri çokdur ya hod az
Hemân dem cengine eylerdi agz
Nigebolu'ya geldükde bu kâfir
Biş altı yüz bin er itmişdi hâzır
Kamusu atlu yogıdı yayası
Demürden geymişdi hep geyesi
Kaçan ki işitdi anı Bayezid Hân
Biş on günde yaragın görüp iy cân
Giceyi gündüze ulado gitdi
Varup ol kafiri anda tagıtdı²⁰⁸

Zaîfî kaleme aldığı yukarıdaki bölüm ile Yazıcıoğlu, Ahmed-i Dâi veya Abdülvâsi gibi kendi çağdaşlarından farklı olarak eserinde Bayezid'den övgü bahseden ilk isim olmuştu. Peki bu ne anlama gelmekteydi? Zaîfî'yi diğer müelliflerden farklılaşmasına sebep olan etmen ne olabilirdi? Bu soruların yanıtının eserin kaleme alındığı yıllar ile doğrudan ilişkili oluşu kanaatindeyim.²⁰⁹ *Gâzavât-ı Sultan Murad Hân* yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan 1444 krizi sürecinin akabinde, II. Murad'ın Varna ve Kosova'da kazandığı zaferler sayesinde görece uzun bir fasıla sonrası Osmanlı hükümdarının otoritesini yeniden sağladığı bir dönemde kaleme alınmıştı. Bu süreç kadar kaleme alınan ya da tercüme edilen pek çok eserde herhangi bir vurgu olmamasına karşın Bayezid'e dair atıfların yalnızca *Gâzavât-ı Sultan Murad Hân*'da

²⁰⁸ Mehmet Sarı, “Gelibolulu Za’îfî Muhammed Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân İnceleme (Ses Değişmeleri, Benzeşmeleri ve Uyumlar) Metin-Sözlük” (doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, 1994, s.289-290. Sarı ilgili yazma eserin varaklarını numaralandırırken ilgili alıntının yapıldığı kısımları 57a-57b olarak adlandırmıştır; lakin Bayezid'e dair söz konusu atıflar nüshanın 67a ve 68b numaralı varaklarında yer almaktadır. Orijinal nüsha için bkz. *Gazâvat*, Afyon: Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 03 Gedik 18349, vr. 67a-68b.

²⁰⁹ Bu konuya ilk olarak dikkat çeken Emecen, Zaîfî'nin atıflarını II. Murad döneminde artık Bayezid'e yönelik müspet bir bakış açısının gelişmesi şeklinde yorumlar. Bkz. Emecen, “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, s.112-113. Fakat Emecen'in yorumunun kısmen doğru olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Zaîfî, eserini Murad'ın son yıllarında kaleme almıştır. Nitekim Murad'ın hükümdarlığının daha önceki yıllarında telif edilen metinlerde Bayezid'e dair herhangi bir müspet bir vurgunun olmadığı yukarıda detaylı olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bahsedilen bölüm Murad'ın hükümdarlığının son yıllarında “değişen konjonktürün” bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

yer alması; hükümdar ya da hanedanın sahip olduğu prestij veya özgüven ile geçmişle yüzleş(ebil)me (Bayezid'i yazma) tercihi asında simbiyotik bir ilişkinin var olduğunu göstermekteydi. Nitekim bu ilişkinin en somut örnekleri Murad'ın ölümü sonrasında kaleme alınacak yeni eserlerle oğlu II. Mehmed döneminde verilecekti. Öyle ki Konstantinopolis'in alınması sonrasında meydana gelen gelişmeler tarihyazımında bir başka dönüşümü tetikleyerek telif edilen yeni eserlerde I. Bayezid'in yeniden “hatırlanmasını” sağlayacaktı.

Bölüm 3

Geçmiş Hatırlamak: Fetih, Prestij ve Patronaj

[...] Şimdi ibadeti sever kullar için hac merasimini yeniden canlandırmak zahmetini üzerine almış bir kimse ile, baba ve dedelerden -Tanrı onlara öteki dünyada vadedişmiş olan nimetleri lütfetsin!- miras olduğu üzere, gaza ve cihat ehlini teçhiz etmek meşakkatlerini üzerine alan bir kimse arasında dostluk ve karşılıklı sevgi ile bağlanma zamanı gelmiştir [...] Ulu Tanrı'nın nasip ettiği kıymetli istekler ve yüksek arzularla çevrili olarak, yüksek bilgi(nize) arz ettik ki, Tanrı yolunda cihat yapmak, seleflerimizin [...] âdetlerinin en güzellerindendi. Bu hususta ayıplayanların ayıplamasından korkmazlardı. Ulu Tanrı'nın “Tanrı'ya itaat etmeyenler ile savaşınız!” sözünü kendimize düstur alarak [...] “Kâfirlerden size komşu olanlarla savaşınız!” emrini dinleyip, İslamiyet'teki gaza farzını yerine getirmeye çalıştık. Denizden ve karadan, gaziler ile mücahitleri, şerefmiş gibi küfrü ile övünen [...] İslam ülkeleri ortasında kalmış bir şehrin alınması için teçhiz ettik [...] ²¹⁰

II. Mehmed'in Konstantinopolis'i ele geçirmesinden yaklaşık beş ay sonra, fetih haberini duyurmak amacıyla Kahire'ye ulaşan Osmanlı elçi heyetinin Memlûk Sultanı İnal'a (1453-1461) ilettiği mektuptan alınan yukarıdaki pasaj -tıpkı İbnü'l Cezerî gibi- bir zamanlar Memlûk idaresi altında bulunan fakat daha sonra Osmanlı topraklarına iltica eden Molla Gürânî (ö.1488) tarafından kaleme alınmıştı. Mektup henüz 21 yaşındaki II. Mehmed'in benlik sunumuna ve politik ihtiraslarına dair dikkat çekici detaylar içermektedir. Öyle ki, mektupta Osmanlı ve Memlûk hanedanlarının temel

²¹⁰ Ahmet Ateş, “İstanbul'un Fethine Dâir Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, *İÜEFT*, IV, 7 (1953), s.16-17.

vasıflarına dair dolaylı fakat kesif bir tanımlama söz konusuydu. Buna göre Mehmed kendisini atalarından miras kalan gaza ve cihat misyonunu başarı ile gerçekleştiren ideal bir gazi-hükümdar olarak tanımlarken; Memlûk sultanını ise kutsal hac vazifesinin kontrolüyle görevli bir hükümdar olarak niteliyordu. Bu sayede seleflerinden kalan bir adet olarak isimlendirdiği cihat ve gazayı hanedanı üzerinden kendi tekeline alan Osmanlı sultanı, bir “küfür diyarı” olarak tarif ettiği müstahkem Konstantinopolis’i nasıl fethettiğine dair sunduğu detaylı anlatıyla gerçek bir (belki de tek) gazi-hükümdar olduğunu tasdik ediyordu.²¹¹ Bu ikili tanımlama, gaza retoriği üzerinden Osmanlılar ve II. Mehmed’e İslâm hudutlarının koruyucusu olarak geniş bir hareket alanı sağlarken, 72 yaşındaki Memlûk hükümdarı İnal’a ise bazı sınırlara sahip olduğunu göstermeyi amaçlıyordu. Mektupta kullandığı ata ve dede kavramları üzerinden yaptığı hanedan vurgusu aracılığıyla İnal’a Memlûk hükümdarlarının kölemen geçmişini hatırlatan Mehmed, gazayı Osmanlılar ile bütünleştirerek Memlûklerin Haçlılar ve Moğollar ile mücadele sonucu oluşturdukları kadim imajlarının artık son bulduğunu ilan ediyordu.²¹²

II. Mehmed’in mektubu, dedesi Bayezid’in elli yıl önce kaleme aldirdığı vakfiyede hilafet retoriği aracılığıyla Memlûk hudutları üzerinde güttüğü emperyal diskuru anımsatmaktaydı. Fakat Bayezid’den farklı olarak Mehmed, Konstantinopolis’in fatihi olma gibi çok daha güçlü bir meşruiyet aracına sahipti. Nitekim bunun bilincinde olan Osmanlı sultanı, 1463 yılında Balkanlar’da elde ettiği zaferine binaen hazırlattığı mektupta Memlûk sultanına “biraderim” şeklinde hitap ederek -önceki Osmanlı sultanlarından farklı şekilde- kendisini Memlûk hükümdarı ile eşit olarak konumlandırmıştı.²¹³ 1464 yılında ise tüm diplomatik teamülleri çiğnercesine Memlûklerin Halep valisine gönderdiği haberle hac güzergahında bulunan yolların ivedi olarak tamir edilmesini talep etmiş ve aksi durumda Memlûk topraklarını işgal edebileceği mesajını vermişti.²¹⁴ Böylece II. Mehmed, on bir yıl evvel kaleme aldirdığı

²¹¹ Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs The Life and Times of the Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, (Brill: Leiden-Boston-Köln, 2001), s.19-20.

²¹² Yüksel-Muslu, *The Ottomans and Memluks*, s.112.

²¹³ İnalçık, “Mehmed II”, *TDVİA*, 28, 2003, s.400; Yüksel-Muslu, *The Ottomans and Memluks*, s.119.

²¹⁴ Yüksel-Muslu, *The Ottomans and Memluks*, s.126.

ilk mektubunda hac farizasını düzenleme misyonuyla sınırlandırdığı Memlûk politik sahasına ait son ve en kadim araca da müdahale etme cüretini kendisinde bulmuştu.

Memlûk hükümdarı için kaleme aldirdığı mektupta açıkça görüldüğü üzere Konstantinopolis'in fethi ile elde ettiğı prestij, II. Mehmed'in politik manevraları ve yeni imajını besleyen başat dinamiğı oluşturmaktaydı. Bu prestij yalnızca dış politikada değil aynı zamanda Mehmed'in iç siyasetinde de büyük bir etkiye sahipti. Yunanca kaleme alınan anonim bir eserde Mehmed'in şehri aldıktan sonra Sezar ve imparator anlamına gelen *Hünkâr* unvanını kullanmaya başladığının belirtilmesi, Osmanlı sultanının yeni imajında meydana gelen değışimin göstergelerindendi.²¹⁵ Nitekim bunu dönemin diğerkaynaklarından da takip etmek mümkündü. Örneğın, Giacomo Languschi, II. Mehmed'i Batı'ya yürüyerek dünyayı tek bir merkezden yönetme niyetinde olan “doğulu bir İskender” şeklinde tarif etmekteydi.²¹⁶ Benzer şekilde Kritovulos Mehmed'in İskender, Pompeus ve Sezar'a denk bir hükümdar olmayı düşlediğini ve eserini sultanının ölümünden sonra tamamlayan Tursun Bey ise *Ebu'l-Feth* olarak adlandırdığı Mehmed'in *sâhib-kırânlık* elde ederek İskender gibi olma emareleri gösterdiğini belirtiyordu.²¹⁷

Bu prestijın sağladığı imkanlardan faydalanan Mehmed ilk önce kendi yönetim gücünü sınırlama imkanına sahip iki önemli rakibini, Çandarlı Halil Paşa ve Şehzade Orhan'ı ortadan kaldırdı. Bu iki ismin elimine edilişı Osmanlı tarihi açısından yeni bir süreci sembolize ediyordu. Çandarlılar yüz yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlı yönetimindeki en etkin unsur olup, Rumeli ve Anadolu'daki asilzadeler ile Osmanlı hanedanı arasındaki ittifakı temsil etmekteydiler. Orhan ise Ankara Savaşı sonrası başlayan hanedan mücadelesinde hayatta kalan son isim olup Emir Süleyman'dan “Düzme” Mustafa'ya gelen süreçte merkezin diğerkarşılıklarını temsil etmekteydi. Dolayısıyla Orhan ve Çandarlı Halil'in gidişı yalnızca onların şahısları ile sınırlı olmayıp aynı zamanda temsil ettikleri geleneklerin tasfiyesinin ve merkezin *ucât* ile

²¹⁵ Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, s.19.

²¹⁶ Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, (Princeton University Press: New Jersey, 1978), s.410; Gülru Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial, And Power The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, (The MIT Press: Massachusetts and London, 1992), s.12; İnalcık, “Mehemmed II”, s.405

²¹⁷ Kritovulos, *History of Mehmed the Conqueror*, (ed.) Charles T. Riggs, (New Jersey: Princeton University Press, 1954), s.13-14; Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, (ed.) Tulum, s.150.

konsolidasyon sağlamaya çalıştığı dönemin de son bulduğunun göstergesiydi. Artık yalnızca Mehmed ve oğulları iktidarda doğrudan hak sahibiydi. Bu süreçten itibaren elde ettiği gücü somut bir emperyal program inşası için kullanan Osmanlı hükümdarı, -tıpkı Cengiz gibi- kanun koyucu yeni bir misyon ile idari, mali ve bürokratik alanların sınırlarını yeniden tanzim ederek; saray ve merkez-kaç unsurların ittifakına dayalı konfederatif devlet yapılanmasını hızla merkezi bir imparatorluğa dönüştürmeye çalıştı.²¹⁸

II. Mehmed'in başlattığı dönüşüm tarihyazımını da doğrudan etkilemişti. Öyle ki, fetih sonrası elde edilen prestij, Mehmed'in şahsı üzerinden hanedanının geçmişini kapsayacak şekilde genişleyerek metinsel bir özgüvenin yeniden tesis edilmesini sağladı. Ahmedî'nin *Dâsitân*'ından yaklaşık elli yıl sonra, saraya yakın bir grup müellifin Osmanoğulları'nın geçmişine "bütüncül" olarak odaklanan yeni eserler kaleme almaya başlaması bahsedilen özgüvenin en somut göstergesiydi. Bu defa yalnızca Türkçe ile sınırlı kalmayan yazım, nesir ve nazım olarak Arapça ve Farsça örnekler üzerinden daha da genişlemişti. Eserlerin en belirgin özellikleri ise hanedanı meşrulaştırıcı bir perspektife sahip olmalarıydı. İlginç olan ise yeniden tarih yazım sürecinin Osmanlıların kadim rakibi Timurluların -Şahruh'un ölümünü (1447) takiben- bölgedeki hegemonyalarının giderek zayıfladığı bir döneme denk gelmesiydi. Öyle görülüyor ki II. Mehmed, meydana gelen politik fırsattan faydalanarak -tıpkı I. Bayezid gibi- bölgedeki gücünü artırmayı hedefliyordu. Bu sayede emperyal bir perspektif ile yeniden inşa edilen geçmiş, Timur'un ardılları, beylikler ve Memlükler ile hakimiyet mücadelesinde destekleyici bir *aparatus* olarak kullanılabilecekti.

Tüm bu gelişmeler 1402 sonrasında terk edilen hanedan merkezli tarih yazım geleneğinin 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden benimsenmeye başladığını gösteriyordu. Tarih yazım pratiğindeki bu dönüşüm I. Bayezid'e dair anlatıları da doğrudan etkilemişti. Öyle ki, yüzyılın ilk yarısında meşruiyet krizi sonrası bastırılan Bayezid anlatıları, Mehmed döneminde elde edilen prestij sayesinde yeniden

²¹⁸ Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, s.21, 22, 34. Evrim Binbaş II. Mehmed'in Konstantinopolis'i ele geçirmesi Osmanlıların yeni bir "anayasal paradigma" ürettiklerini öne sürer. Ona göre bu paradigma Timur'un diyar-ı Rum'a gelişi ile başlayan meşruiyet krizinin ve hanedana yönelik diğer alternatiflerin ideolojilerin elimine edileceği yeni bir dönemin habercisiydi. Bkz. Binbaş, *Intellectual Networks in Timurid Iran*, s.291-292. Ayrıca bkz. Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*, s.5-11.

“hatırlanmaya” başlayarak kaleme alınan yeni tarihler içinde tekrardan yer bulacaktı. Peki bahsedilen bu hatırlama mekanizmasının sınırları nelerdi? Nasıl bir mahiyete sahipti? Anlatılarda Bayezid’e dair sunulan imaj elli yıl önce eserini telif eden Ahmedî ve onun çağdaşlarından ne ölçüde farklılaşıyor ve yeni anlatılar Mehmed dönemi dinamiklerinden ne tür etkiler taşıyordu? Bu sorular dönemin üç görgü tanığı ve onların kaleme aldıkları eserlerin analizi üzerinden yanıtlanmaya çalışılacaktır.

3.1 Şükrullah ve *Behçetü’l-Tevârih: Dâsitân*’ın Yeni Bir Yorumu Mu?

Konstantinopolis’in fethinden iki yıl sonra Mevlânâ Şükrullah (ö.1466’dan sonra) tarafından yazımına başlanan ve 1459 yılında II. Mehmed’in veziriazamı Mahmud Paşa’ya ithaf ederek tamamlanan *Behçetü’l-Tevârih*, dünyanın yaratılışından II. Mehmed’in 1451’de tahta çıkışına kadar gelen süreci ele alan bir kâinat tarihiydi.²¹⁹ *Behçetü’l-Tevârih*’in satırları arasında paylaştığı birkaç detay haricinde Şükrullah’ın hayatına dair bilinenler kısıtlıdır. Kendisini imam Zeyneddin’in torunu ve imam Şehabeddin’in oğlu olarak tanıtan müellifin ulema kökenli bir aile geçmişine sahip olduğu anlaşıyor.²²⁰ Şükrullah, 22 yaşından itibaren yaklaşık 51 yıl boyunca Osmanlıların hizmetinde bulunduğunu ifade etse de kariyerinin ilk yıllarına tekabül eden taht mücadelesi döneminde (1402-1413) tam olarak ne yaptığı, ilk olarak kimin hizmetinde girdiği ya da hangi görevlerde bulunduğuna dair detaylı bir bilgi vermez. Onun *Behçetü’l-Tevârih* ve II. Murad’a ithaf ettiği tespit edilen bir müzik risalesinde paylaştığı bazı detaylar ile Âşıkpaşazâde’nin verdiği bilgiler -bir dönem Karamanoğlu İsa’nın meclisinde yer alsa da- II. Murad’ın maiyetinde musahip olarak bulunduğunu²²¹ ve daha sonraki süreçte elçilik görevi ile ön plana çıkarak Osmanlı hükümdarı tarafından Karamanoğulları (1444) ve Karakoyunlulara (1449)

²¹⁹ Nihal Atsız, “Şükrullah Behçetü’l-Tevârih”, *Osmanlı Tarihleri I*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947), s.41; Sara Nur Yıldız, “Ottoman Historical Writing in Persian, 1400-1600”, *Persian Historiography*, (ed) Charles Melville, (New York: I.B. Tauris), p.443.

²²⁰ *Behçetü’l-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.46; Hasan Almaz, “Şükrullah b. Şihâbeddin Ahmed B. Zeyneddin Zeki Behçetü’l-Tevârih (İnceleme-Metin-Tercüme)” (doktora tezi), Ankara Üniversitesi, 2004, s.357.

²²¹ Murat Bardakçı, *The Treatise of Ahmed Oğlu Şükrullâh and Theory of Oriental Music in the 15th Century Annotated Transcription, Textual Analysis and Facsimile, Sources Of Oriental Languages And Literatures*, (Cambridge: Harvard University Press, 2008), s.XX, XXII-XXVI; İnalcık, “Tarihçi Şükrullâh Çelebi (1380?-1460), s.113.

gönderildiğini gösteriyor.²²² Kayıtlara yansıyan bu iki elçilik görevi dışında Şükrullah'ın nerede ve hangi vazifede bulunduğuna dair herhangi bir bilgi yoktur. 1456 yılında *Behçetü't-Tevârih*'i kaleme alırken 71 yaşında olduğunu belirttiğine göre 64 yaşında ifa ettiği Karakoyunlu elçilik görevinin sonrasında, yaşamının geri kalan kısmını inzivaya çekildiği Bursa'da tamamlamış olması makul görünüyor.

Eserinin girişinde II. Mehmed'in hükümdarlık yıllarında "İslam bilginlerinin" ihya olup inzivaya çekildiğini ve sultan için dualar ettiklerini ifade ettikten sonra kendisinin de hayatının son demlerinde Bursa'ya çekilip vaktini Osmanoğulları'na dua ile geçirdiğini belirtir.²²³ Bu durum Şükrullah'ın -en azından son yıllarında- bahsettiği bilginler zümresine dahil olduğunu düşündürür. Dönemin çağdaşlarından Âşıkpaşazâde'nin II. Mehmed'in oğulları için tertip ettiği sünnet düğününe (1456/57) dair yaptığı betimlemede, sultanın etrafında oturan ulema mensupları arasında Şükrullah'ın da ismini vererek onu *Mevlâna* Şükrullah olarak anması bu görüşü destekler.²²⁴ Nitekim, Âşıkpaşazâde'nin zikrettiği alimlerden Hızır Bey (ö.1459) ve Alaeddin Tûsî (ö.1482) ile Molla Hüsrev'e (ö.1480) ait takrizlerin *Behçetü't-Tevârih*'te yer alışı²²⁵ ve Şükrullah'ın daha sonraki yıllarda kaleme aldığı diğer eserlerinin dini içerikli olması²²⁶ da müellifin II. Mehmed dönemi uleması arasında yer aldığını gösterir.

Buradan yola çıkarak II. Murad döneminde tamamladığı elçilik görevleri sonrasında Şükrullah'ın *Behçetü't-Tevârih*'i yazdığı dönemde müderrislik ya da kadılık gibi görevlerden birinde bulunduğu iddia edilebilir.²²⁷ Dolayısıyla *Behçetü't-Tevârih*, I.

²²² *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.51; Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], ed. Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), s.159. (Bundan sonra yalnızca *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*).

²²³ *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.46-47; *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.96-97.

²²⁴ "Evvel ulemâ-yı vilâyet da'vet olundu. Pâdişâh dahi geldi. Devletile serîr-i saltanata geçüp oturdu. Sağ tarafında Mevlânâ Fahrüddin fâzıl oturdu. Ve sol tarafına Mevlânâ Tûsî fâzıl oturdu. Ve pâdişâhın mukâbelesinde Mevlânâ Şükrullah fâzıl oturdu. Anun yanında Hızır Beğ Çelebi fâzıl oturdu." *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.202.

²²⁵ Takzîrler için bkz. *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.94.

²²⁶ Müellifin kaleme aldığı diğer eserler için bkz. *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.40-41; Sara Nur Yıldız, "Şükrullah", *TDVİA*, 2010, 39, s.257-58.

²²⁷ Sara Nur Yıldız'ın Şükrullah'ın Bursa kadılığı görevinde bulunduğunu belirtir. Yıldız, "Şükrullah", s.257.

Bayezid'in düşüşü akabindeki kriz sürecine yakından şahit olan, II. Murad'ın hükümdarlığı boyunca çeşitli görevlerde bulunan ve II. Mehmed'in ikinci saltanatının ikinci çeyreğine denk gelen son yıllarını alimler zümresi içerisinde -saraydan kendisine bağlanan ödenekle- muhtelif eserler telif ederek geçiren bir alimin ürünüdür. Bu çerçeveden bakıldığında Şükrullah'ın II. Murad, II. Mehmed, Mahmud Paşa ve Hızır Bey ile Alaeddin Tusi gibi saraya yakın alimlerle kurmuş olduğu yakın ilişkilerin *Behçetü't-Tevârih* üzerinde doğrudan etkileri olduğu söylenebilir.

Şükrullah'ın eserinde Osmanoğulları için ayrılan kısım (*Der Tevârih-i Selâtin-i Osmâniyân*) Ahmedî'nin *Dâsitân*'ından elli yıl sonra telif edilen ilk hanedan tarihi ve aynı zamanda ilk Farsça Osmanlı tarihi olma özelliğine sahipti. Fakat bu iki eserin Ertuğrul'dan Emir Süleyman'ın hükümdarlığına gelen bölümleri arasındaki yakın benzerlikler, *Behçetü't-Tevârih*'in *Dâsitân*'ın Farsça'ya yapılmış bir tercümesinden başka bir şey olmadığının iddia edilmesine sebep oldu.²²⁸ Buna karşın *Behçetü't-Tevârih*'te *Dâsitân*'da bulunmayan bazı ek bilgilerin yer alması; Seif, İnalcık ve özellikle Ménage tarafından her iki müellifin ortak bir kaynaktan faydalandığı fakat Şükrullah'ın ana kaynağa daha sadık kaldığı şeklinde yorumlandı.²²⁹ *Dâsitân* ile ortak bir kaynaktan faydalanyor olsun ya da olmasın *Der Tevârih-i Selâtin-i Osmâniyân* basit bir çeviri olmanın çok daha ötesinde bir mahiyete sahipti.

Her iki müellifin I. Bayezid'in hükümdarlığına dair sundukları anlatıların karşılaştırıldığı aşağıdaki tablo bu görüşü destekler. Şükrullah'ın tarihi, Ahmedî'nin metninde bulunmayan beş farklı konuya dair çeşitli detaylar içerir. Buna karşın yalnızca *Dâsitân*'da olup Şükrullah'ın eserinde doğrudan yer almayan ve kısmen yer alan birer adet konu başlığı tespit edilmiştir:

²²⁸ Banarlı “Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman”, s.93.

²²⁹ İnalcık, “The Rise of Ottoman Historiography”, s.160; Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol II”, s.409-410.

Tablo 2

Ahmedî ve Şükrullah'ın Eserlerindeki Osmanlı Tarihi Kısımlarında Yer Alan Bilgiler

Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i 'Osmân	Der Tevârîh-i Selâtin-i Osmâniyân
Şeyh Efendi'nin ihya edilmesi.	Şeyh Ramazan'ın ihya edilmesi ve kazasker olarak tayin edilmesi.
---	Ahmet Celayir ve Kara Yusuf'a dair bilgiler.
---	Niğbolu Savaşı'na dair detaylar.
---	Malatya'ya Divitdâr isimli bir görevlinin atanması.
---	Taharten'e dair bilgiler.
---	Ankara Savaşı'na dair detaylar.
Alaşehir'in alınması.	---
Eğlence, çalgı ve şarabın terk edilmesi.	Eğlence ve çalgının terk edilmesi.

Şükrullah, eserini kaleme alırken anlatıya dahil ettiği yeni detaylar üzerinden Ahmedî'nin yüzyılın başında sunduğu çift yönlü Bayezid imajını yeniden yorumlamaktaydı. Daha önceki bölümde detaylı olarak ele alındığı üzere *Dâsitân*'da Bayezid için kaleme alınan iki başlık birisine zıt iki hükümdar profilini yansıtmaktaydı. Bu farklılaşmanın sebebi ise eserin 1402 öncesinde kaleme alınmaya başlaması ve savaş sonrası süreçte tamamlanmasıydı. Buna karşın *Behçetü't-Tevârîh* kriz dönemine dair hatıraların görece geride kaldığı (travmanın artık atlatılmaya başladığı) bir süreçte merkezle yakın ilişkilere sahip bir müellif tarafından kaleme alınmıştı. Bu durum Şükrullah'ın hanedanın geçmişinde problemlili bir alanı teşkil eden Bayezid dönemini ötekileştirerek ele almak yerine olabildiğinde hükümdar merkezli

bir cihetten işlemlerini sağladı. Bu noktada *Behçetü't-Tevârih*'in Osmanlılara hasredilen kısmının, *Dâsitân*'da Bayezid'in adalet ve erdemleriyle anıldığı *Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd* başlıklı bölüm için yapılmış bir çeşit zeyil olduğunu iddia etmek mümkündür.

Yeni anlatıda Bayezid'in müessis imajını tahkim eden en temel husus, onun Memlûk Sultanı Berkuk'un ölümünü fırsat bilerek doğuya yöneldiğine dair aç gözlü hükümdar imgesinin ön plana çıkartıldığı *Dâsitân*'daki pasajların (*Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg*) metin dışı bırakılmasıdır. Hatırlanacağı üzere Ahmedî Nuşirevân'ın erdemleri üzerinden yaptığı karşılaştırma ile Bayezid'in yayılmacı politikasını eleştirmektedir. Bu noktada anlatısında Nuşirevân retoriğini Bayezid'i övgü amacıyla bile kullanmaktan kaçınan²³⁰ Şükrullah, *Dâsitân*'da Bayezid'in Memlûk hudutlarındaki ihtirası sonucu Tanrı'nın gazabına uğradığı şeklindeki determinist anlatıya da yeni bir alternatif oluşturur. Ahmedî ile kullandığı ortak kaynak ya da I. Bayezid dönemine dair o güne ulaşan herhangi bir çağdaş kayıttan faydalanarak eserine Kara Yusuf (ö.1420) ve Mutahharten (ö.1403'ten sonra) hakkında yeni detaylar ekleyen müellif, Timur'un Anadolu'ya yönelişi meselesini bu iki ismin faaliyetleri ile ilişkilendirmeye çalışır.

Sunulan yeni anlatıya göre Timur tehdidi üzerine ülkelerini terk etmek durumunda kalan Bağdat hâkimi Ahmed Celayir (ö.1410) ve Kara Yusuf, Osmanlıları'na iltica ederek I. Bayezid'in hizmetine girerler. Bu iki isimden Sultan Ahmed bir süre sonra ülkesine dönmesine karşın Osmanlı topraklarında kalmaya devam eden Kara Yusuf, -Şükrullah'ın ifadesi ile- Erzincan'ı ele geçirmesi için Bayezid'i "kışkırtır".²³¹ Bunun akabinde sultan Erzincan'ı ele geçirir. Fakat Bayezid'in tahakkümünü kabul etmeyen ve ailesi esir alındığı için incinen Erzincan hâkimi Taharten, Timur'a iltica ederek onun Osmanlıları üzerine yürümesini sağlar. Şükrullah, metne eklediği bu detaylar sayesinde Timur istilasının sorumluluğunu yukarıda adı geçen iki isim üzerine yükleyerek; yeni yerler elde etme hırsının yarattığı yıkım üzerinden Bayezid'e yapılan suçlamaları engellemeye çalışır.

²³⁰ Öyle ki, Şükrullah Emir Süleyman için kaleme aldığı pasajda aynen Ahmedî'nin ifadeleri kullanarak onun Nuşirevân gibi olduğunu ifade eder.

²³¹ *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.57; *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.364.

Şükrullah'ın korumacı tutumu, özellikle Timur-Bayezid karşılaşmasını ele aldığı pasajlarda kullandığı retorikler ve yaptığı analogiler ile daha somut bir hal alır. O, Ankara'da karşı karşıya gelen iki ordudan bahsederken Timur'un askerlerinin savaş alanına daha önce gelerek tıpkı "Yezid" gibi su kaynaklarını tuttuğunu, buna karşın Bayezid ve ordusunun "peygamberin torunları" gibi sudan mahrum kaldığını yazar.²³² Yaptığı analogiye ilave detaylar ekleyen Şükrullah, savaş esnasında Osmanlı ordusunda yer alan Tatarlar ve kafirlerin Kufeliler'in, müminlerin emiri Hüseyin'e yaptıkları gibi Bayezid'e ihanet ettikleri ve "İslam ordusuna asi olarak" "Rumluların" yenilmesine sebep olduklarını söyler. "Zalim" Timur'un eline düşen "Gazi Padişahın" ise -ölümüne dair herhangi bir detay vermeden- Tanrı'ya kavuştuğunu belirterek onu şehitlik mertebesine yükseltir.²³³ Bu anlatı sayesinde yazar bir yandan yenilginin sorumluluğu sultanı yanlış yönlendiren ya da ona ihanet eden kişi ve gruplar üzerine yüklerken diğer yandan da okuyucunun Kerbela hadisesi ile Ankara Savaşı arasında bağlantı kurmasını sağlayarak I. Bayezid ve ordusuna ilahi bir meşruiyet atfeder.

Çalışmanın ilk kısımlarında ele alındığı üzere yüzyılın başında meydana gelen bozgun Tanrı'nın desteğinin (*devlet*) Osmanlıları terk ettiği şeklinde bir yorumun gelişmesine sebep olmuş ve elli yıl boyunca muhtelif alanlarda telif edilen eserler üzerinden Bayezid'in torunlarının yeniden *devletlü* olarak gösterilmesi için çaba harcanmıştı. Şükrullah ise bunu oluşturduğu diskurda öne çıkardığı dini retorikler üzerinden Bayezid'in yenilgisine batını anlamlar yükleyerek yapmaya gayret etmişti. Bu amaçla Kerbela retoriğine başvuran yazar, anlatısında Osmanlılar ile Ehlibeyt arasında bir ilişki tesis etmeye çalışmıştı. Buna göre Bayezid (*Emirü'l-Mü'minin*) ve askerlerinin, peygamberin halefleri ve hilafette asıl söz sahibi olan ehlibeyt gibi yalnızca zahirde yenildiklerini vurgulayan müellif, Tanrı yolunda onurlu şekilde mücadele eden Osmanlıların her ne kadar ihanete uğrayıp yenilgiye uğrasalar da talihlerine herhangi bir zeval gelmediği mesajı vermekteydi. Böylece Yezid ile özdeşleştirilen "zalim" Timur'un Osmanlı ordusunun karşısındaki zaferi sözde/geçici bir vasıf kazanıyordu. Şükrullah'ın bu söylemi, müellifin anlatı sonunda kullandığı *Rumlular* tabiri ile daha somut bir hale gelmekteydi:

²³² *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.365-66.

²³³ *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.366.

[...] Tıpkı Kûfe ehlinin Emirü'l-Mü'minin Hüseyin'e yaptıkları gibi bu iki taife de Sultan Bayezid Gazi'ye aynısını yaparak yüz çevirdiler ve İslam ordusuna asi oldular. Kafirler kaçtı, Tatar askerleri de Timur'un ordusuna katıldı. *Rumlular yenildi* ve Padişah Gazi tutuklandı. [...]²³⁴

Dini retoriklerle harmanlanan savaş anlatısına “Rumlular yenildi” ifadesinin eklenmesi Şükrullah'ın bilinçli olarak Rum Suresi'nin ilk ayetine yaptığı dolaylı bir gönderme olarak telakki edilebilirdi. Öyle ki bu durum, Şükrullah'tan yaklaşık elli beş yıl önce telif ettiği *Zafernâme*'de I. Bayezid ve askerlerinin uğradığı yenilgiyi ele alan Nizamüddin Şamî'nin, Timur'un elde ettiği zaferin Tanrı tarafından bahşedildiğini göstermek için aynı ifadeden faydalandığı akla getirildiğinde daha da olası gelmekteydi:

[...] ve nihayet dehr o memleketlerin ve diyarın askerleri üzerine غلبت الروم ayetini okudu; o yerler baykuş sıfatlı Gürc ve Efrenc'in kanlariyle tutu gagaları gibi kıpkırmızı oldu. O bucağı olmayan ordu efradı kaçmaya başladılar. Bayezid'in boynu bir musibet çemberine düştü.²³⁵

Şamî'nin yukarıda Rum Suresi'nin ikinci ayetine yaptığı referansa²³⁶ karşın Şükrullah'ın vurgusunun aynı surenin devamında Rumluların Tanrı'nın inayetiyle yeniden galip geleceğine yönelik dört ayete²³⁷ bir çeşit gönderme niteliği taşıdığı söylenebilirdi. Bu sayede Bayezid'in mağlubiyeti sonrasında Rumluların (ve onların

²³⁴ *Behçet'üt-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.366.

²³⁵ Nizamüddin Şamî, *Zafernâme*, (ed.) Necati Lügal, (Ankara: TTK, 1949), s.307-308.

²³⁶ “Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar.” Bkz. *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meal ve Tefsir*, (ed.) Hayreddin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), s.289.

²³⁷ “Fakat onlar bu yenilgiden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Eninde sonunda Allah'ın dediği olur. O gün müminler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler. O dilediğini muzaffer kılar.” *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meal ve Tefsir*, (ed.) Karaman vd., s.289.

halefi II. Mehmed'in) yeniden galip geleceği müjdesini vererek; *devletlü* hanedan vurgusunu eserini kaleme aldığı “kendi zamanına” kadar devam ettirmiş oluyordu. Böylece anlatı, hem I. Bayezid'in hem de 1402 sonrası zarar gören hanedanının meşruiyetini yeniden tahkim ederken diğer yandan da erdemli geçmiş vurgusu üzerinden II. Mehmed'in hükümdarlığını kutsamış, onun (yani Rumluların) doğuda elde edeceği yeni zaferlerin müjdesini vermiş oluyordu.²³⁸

Şükrullah'ın meşrulaştırıcı diskuru yalnızca savaş anlatısına dahil ettiği dini retorikler ve yaptığı analogi ile sınırlı değildir. Nitekim metne eklediği diğer detaylar aracılığıyla Hz. Hüseyin üzerinden oluşturduğu müessis sultan imajını, Bayezid'in 1402 öncesinde gerçekleştirdiği faaliyetleriyle de uyumlu hale getirme çabası içerisinde olduğu görülür. Örneğin, anlatıya göre I. Bayezid Erzincan'ı kışkırtılma sonucu almasına rağmen “Müslümanları incitmek istemediği için” halkın talebi üzerine Taharten'i ülkesinin başında bırakır. Sultanın bu tavrını öven Şükrullah, onun Erzincan seferi sonrasında Bursa'ya geri döndüğünü ve ülkesini çok daha müreffeh hale getirdiğini yazar.²³⁹ Bursa'daki yıllarını ilim ehliyle bir arada geçiren Bayezid bu noktadan itibaren eğlence ve çengiye tamah etmeyen tövbekâr bir hükümdar tiplmesi ile okuyucunun karşısına çıkar. Tövbe hadisesinin hemen ardına eklenen Niğbolu Savaşı'na dair pasajlar sayesinde Tanrı tarafından mükafatlandırılırcasına büyük bir zafer kazanan Bayezid'in 130.000 kafiri bozguna uğratarak elde ettiği ganimet ile Bursa ve Edirne'de sayısız hayır işlediği kaydedilir.²⁴⁰ Şükrullah bu sayede Bayezid'in her erdemli davranışı sonrasına eklediği müspet sonuçlar üzerinden sunduğu pozitif determinizm ile Tanrı desteği arkasında olan bir hükümdar imgesi yaratır. Bu minvalde müellifin sultanın tövbe etmesi hususunda Ahmedî'nin sunduğu anlatıdan farklılaşması daha da anlamlı hale gelir: *Dâsitân*'da Bayezid'in terk ettiği alışkanlıkların birinin şarap (*câm-ı mey*) olduğu açıkça ifade edilirken bu bilgiyi bilinçli olarak metnine dahil etmeyen Şükrullah ise sultanın yalnızca müzik, oyun ve

²³⁸ II. Mehmed'in diyar-ı Rum'daki diğer Türkmen hanedanları ile mücadelesi esnasında I. Bayezid'in yenilgisine dair anıların özellikle politik yazışmalar ya da diplomatik görüşmelerde sık sık gündeme geldiği bilinmekteydi. Bu durum Şükrullah'ın I. Bayezid'in metinsel imajı üzerinde neden bu kadar fazla durduğunu anlaşılır hale getiriyordu. Daha fazla bilgi için bkz. “Geçmişî Kullanmak”.

²³⁹ *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.57; *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.364.

²⁴⁰ *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.57; *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.364-365.

eğlenceden vazgeçtiğini yazar.²⁴¹ Bu durum onun en başından itibaren Bayezid için oluşturduğu “günahsız” hükümdar tiplemesini Hz. Hüseyin ile ilişkilendirebileceği şekilde hazırladığını ve Bayezid’in hükümdarlığına dair Ahmedî’nin eserinde yer alan/almayan detayları da bu amaçla metnine dahil ettiğini veya metnin dışında bıraktığını gösterir.²⁴²

3.2 Ordugâh ve Merkez Arasında: Enverî ve *Düstûrnâme*

Şükrullah’ın *Behçetü’t-Tevârih*’inden beş yıl sonra, Enverî (ö.[?]) tarafından *Düstûrnâme* isimli yeni bir kâinat tarihi daha kaleme alındı. Çağdaş kaynaklar ve tezkire yazarları bu müellifin gerçek adı ve mesleğine dair herhangi bir bilgi vermiyorlardı.²⁴³ *Düstûrnâme*’yi Mahmud Paşa’ya ithaf etmesi ve eserin hâtıme bölümüne eklediği uzun methiyede kendisinden bir çiftlik talebinde bulunması, Enverî’nin veziriazamın maiyetinde bulunan bir şair ya da müellif olduğunu düşündürmekteydi.²⁴⁴ Fakat Eflak (1462), Midilli (1462) ve Bosna (1463) seferlerine bizzat katılması ve Midilli’nin alınması akabinde *Limon Burgosu*’nda ezan okumasına dair *Düstûrnâme*’de verdiği detaylar, onun zaman zaman seferlere eşlik eden bir imam,

²⁴¹ “*Almadı hirgiz eline câm-ı meyl/ Dinlemedi dahi hirgiz çeng ü ney*” bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.46. “Emirler ve sultanların geleneğinde şeriata muhalif olan oyun, eğlence ve şeytanın vesvesesinden doğan bunların benzer şeylerin tümünü terk etti.” Bkz. *Behçetü’t-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.364; *Behçetü’t-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.57.

²⁴² Bu durum, Ménage ve İncalcık’ın Şükrullah ve Ahmedî’nin eserlerindeki farklar üzerinden yapmış oldukları tespitlerin yalnızca metinsel bağlamla sınırlı kalması nedeniyle bazı problemli yanlarının olduğunu göstermektedir. Öyle ki, Şükrullah ve Ahmedî’nin eserlerinde yer alan detaylar onların yalnızca elleri altında bulunan kaynaklar ile ilişkili olmayıp aynı zamanda nasıl bir anlatı kurgulamak istedikleriyle de doğrudan ilişkiliydi. Nitekim, Bayezid’in şarap içmesine dair örnekte gösterildiği üzere, tıpkı Ahmedî gibi Şükrullah da elinde bulunan kaynak(lar)daki detayları, oluşturduğu kurgu ile çeliştiği anda metin dışı bırakabiliyordu. Dolayısıyla, her iki müellif -İncalcık ve Ménage’ın iddia ettiği gibi- 1390’lı yıllardan kalma ortak bir kaynağı kullanmalarına rağmen sahip oldukları kültürel arka plan, tarihsel hafıza ve yaşadıkları dönemin dinamikleri minvalinde birbirinden çok farklı geçmiş anlatıları ortaya koyabiliyorlardı. Bu da erken dönem Osmanlı tarih yazımına dair yapılan metin temelli çalışmaların yazar ve dönem odaklı bir perspektif yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

²⁴³ Enverî, *Düsturnâme-i Enverî*, (ed.) Mükrimin Halil Yinanç, (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929), s.4; Enverî, *Düsturname-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465) -Giriş. Özet ve Değerlendirme-*, (ed.) Necdet Öztürk, (İstanbul: Çamlıca Basın Yayım, 2012), s.XXIV.

²⁴⁴ *Düstûrnâme*’nin İzmir nüshasının serlevha kısmında yer alan “*Berâ-yı hazret-i Mahmud Paşa/ Zî Düstûrnâme kerdem inşâ*” ve giriş bölümünde yer alan başlıkta geçen “*Kitâb-ı Düstûrnâme be nâm Mahmud Paşa-yı ‘azam rahmetullah*”. Bkz. *Düstûrnâme-i Enverî*, İzmir: İzmir Milli Kütüphanesi, nr.16114, vr.1b-2a. Aynı kısım Paris nüshasında da mevcuttur: Enverî, *Düsturnâme*, (ed.) Yinanç, s.7.

müezzin ya da kadı gibi ulema sınıfının daha alt kademeli bir mensubu olabileceğini de akla getiriyordu.²⁴⁵ Enverî ayrıca II. Mehmed için de *Teferrücnâme* isimli bir eser kaleme aldığını ifade ediyor ve Eflak seferine dair daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyucusunun bu esere bakmasını tavsiye ediyordu.²⁴⁶ Bu durum, kimliği ve mesleği tam olarak bilinemesi de eğitilmiş okur-yazarlar zümresine mensup Enverî'nin tıpkı Şükrullah gibi saray ve yönetici elitlerle iletişim içerisinde olduğunu göstermekteydi.²⁴⁷

1464 yılında tamamlanan *Düsturname*, Hz. Peygamber'in doğumundan II. Mehmed'in saltanatına gelen sürecin uzun bir mesnevi tarzında ele alındığı Türkçe bir eserdir. Tematik olarak Hz. Muhammed'den Moğollara gelen süreçte hüküm sürmüş sultanların tarihi, Aydınoğlu Umur Bey'in gaza faaliyetleri ve Osmanlı sultanları'nın tarihi olmak üzere üç ana bölüme ve kendi içerisinde 22 ayrı kısma (*bâb/kitâb*) ayrılıyordu.²⁴⁸ *Düsturnâme*'nin Mahmud Paşa'nın veziriazamlık kariyerinin kritik bir döneminde, Osmanlı-Venedik deniz savaşlarının kızıştığı bir sürece denk gelmesi bu eserin bizzat veziriazam tarafından pragmatik amaçlarla sipariş edilmiş olabileceğini düşündürmekteydi. Öyle ki, Aydınoğlu Umur Bey'in faaliyetlerinin eserin üçte birinden fazla bir yekûnunu oluşturacak şekilde geniş yer bulması; Mahmud Paşa'nın Osmanlı coğrafyasındaki denizciler/Müslüman korsanlar üzerinde bir çeşit kamuoyu oluşturma amacının yansıması olarak yorumlandı.²⁴⁹ Umur Bey'in denizde verdiği

²⁴⁵ Babinger herhangi bir gerekçe sunmadan müellifin imam olabileceğini öne sürmektedir. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), s.445. Fakat Öztürk, Babinger'in bu iddiayı Enverî'nin ezan okuduğunu ifade ettiği beyitlerine dayanarak ortaya atmış olabileceğine dikkat çeker. Enverî, *Düsturname*, (ed.) Öztürk, s.63.

²⁴⁶ *Teferrücnâme*'nin muhtevasına dair bugüne ulaşan herhangi bir bilgi yoktur. Babinger ve Öztürk *Teferrücnâme*'nin *Düsturnâme*'dekinden daha geniş bir Osmanlı hanedan tarihi olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar. Bkz. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s.445; *Düsturname*, (ed.) Öztürk, s.XXX. Fakat Enverî'nin yalnızca Eflak Seferi için bu esere atıf yapması, *Teferrücnâme*'nin Eflak'ta yürütülen savaşa odaklanan gazâvatnâme türü bir eser olduğunu düşündürmektedir. Bkz. Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, s.296. Öztürk, eserin günümüze ulaşmamasında -her ne kadar II. Mehmed için yazılsa da- *Teferrücnâme*'nin sultana ulaşmadığı ya da padişah tarafından beğeni görmemesi ihtimali üzerinde durmaktadır. Bkz. *Düsturname*, (ed.) Öztürk, s.XXX.

²⁴⁷ Fakat bu ilişkilerin niteliği hakkında maalesef veri yoktur. Aşağıda da ele alınacağı üzere Enverî'nin saray ya da yönetici elitlerle münasebeti Şükrullah'ınki kadar yoğun değildi.

²⁴⁸ *Düsturnâme*, (ed.) Yinanç, s. 4-5; *Düsturname*, (ed.) Öztürk, s.XXXI.

²⁴⁹ Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, s.296. Her ne kadar Stavrides gibi belirli bir çerçeveye bağlamasa da Yinanç, Umur Bey'in hikayesinin ele alındığı bu kısmın *Düsturnâme*'nin telif edilmesinde ana etken olabileceğini vurgulayan ilk isim olmuştur. Bkz. Enverî, *Düsturnâme*, ed. Yinanç, s.8.

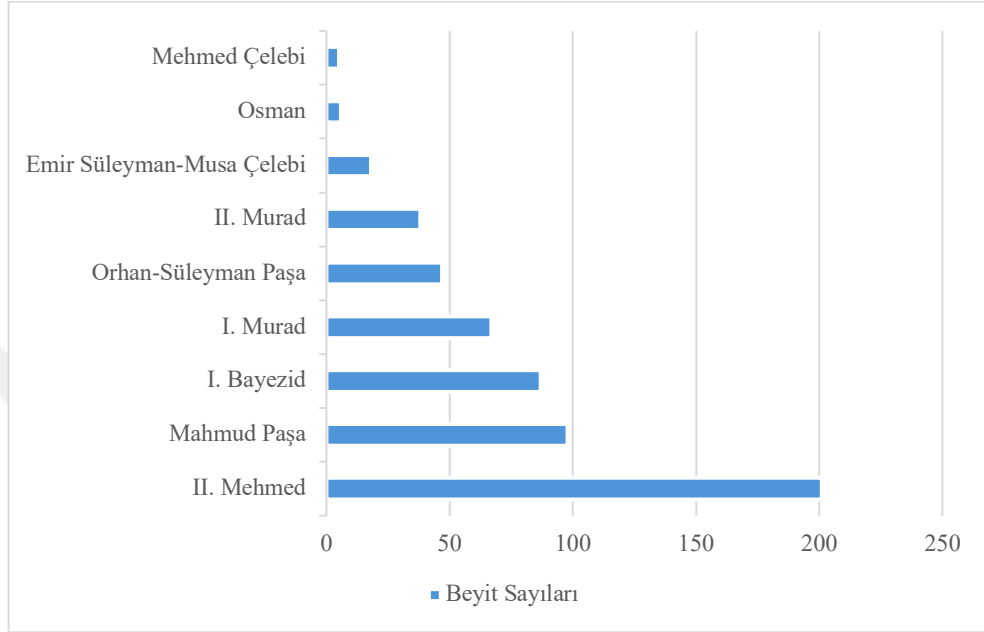
mücadeleler, onun denizciler arasında efsaneleşmiş bir isim haline gelmesine sebep olmuştu. Bu noktada, II. Mehmed ile biten bir dünya tarihine Osmanoğulları'ndan hemen önce Umur Bey'in hikayesinin de eklenmesi; Osmanlıların Venedik ile mücadele esnasında Umur Bey miti üzerinden denizlerde daha fazla destek bulmalarını ve hakimiyeti altındaki savaşçıların gaza anlatıları üzerinden motive olmalarını sağlayabilirdi.

Eserde Osmanoğulları'na ayrılan kısım *Dâsitân*'dan sonra kaleme alınan ikinci Türkçe hanedan tarihi olma özelliğine sahipti. Enverî, *Düstûrnâme*'de Osmanoğulları için kaleme aldığı beyitlerde kullandığı dil ve sunduğu farklı detaylar ile Ahmedî ve Şükrullah'ın temsil ettiği anlatı geleneğinden büyük ölçüde farklılaşıyordu.²⁵⁰ II. Mehmed ya da Mahmud Paşa dışında eserinde yer verdiği diğer hükümdarlar için övgü içeren terkipler kullanmayan müellif, görece sade bir üslubu benimsemişti. Ayrıca Ertuğrul, Osman, Orhan ve I. Murad dönemlerine dair kaleme aldığı pasajlar Ahmedî ve Şükrullah'ın anlatılarında bulunmayan pek çok epik ve efsanevi unsur içermektedir. Ertuğrul'un Hızır ile görüşmesi, Osman'ın Karamanoğullarını Tatar zulmünden kurtarması, Orhan'ın hükümdarlığının doğuda Karaman coğrafyasını dahi aşması, I. Murad'ın evliliği, Hâce Ömer'in Sırplarla ilişkisi ve I. Mehmed'in kardeşi Mustafa ile savaşmasına dair Enverî'nin verdiği pek çok detayın metin dışı dünyada “doğrudan” bir karşılığı yoktu. Bu da onun sade bir Türkçe ile kaleme aldığı destansı mahiyete sahip eserini büyük oranda sözlü anlatı geleneği ve iç içe geçmiş rivayetlerden faydalanarak inşa ettiği göstermekteydi.

İlk üç Osmanlı sultanı için oluşturulan destansı anlatıya karşın *Düstûrnâme*'de I. Bayezid'in hükümdarlığı için ayrılan bölüm, efsanevi detaylardan görece azade olup çağdaş kaynaklar tarafından teyit edilebilen pek çok yeni detayı içermekteydi. Hatta eserde Osman'dan II. Murad'a gelen hükümdarlar için ayrılan bütün kısımlar yakından

²⁵⁰ Mengüç bu farklılaşmanın sebebini Enverî'nin, eserini kaleme alırken Şükrullah ve Ahmedî'den farklı bir kaynak kullanmasına bağlamakta ve *Düstûrnâme*'nin Osmanlı dünyası dışından bir bakışı (*outsider's perspective*) temsil ettiğini iddia etmekteydi. Bkz. Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.9. Mengüç bu tezini Enverî'nin Osmanlı tarihini kaleme alırken faydalandığını belirttiği Semerkandî isimli müellifin etkisine dayandırıyordu. Bkz. *Düsturnâme-i Enverî*, (ed.) Yinanç, s.6. Fakat Mengüç'ün aksine ben bu farklılaşmanın Enverî'nin ilişki içerisinde bulunduğu zümrelerden kaynaklandığını düşünmekteyim. Nitekim yakın bir inceleme onun Semerkandî'den faydalandığı kısmın yalnızca Osman'ın ahfadına dair efsanevi hikâye ile sınırlı olduğunu gösterir. Geriye kalan kısım ise -aşağıda da görüleceği üzere- müellifin ordudan topladığı rivayetlerden oluşmaktaydı. Dolayısıyla müellif dışarıdan değil, aksine içeriden (“alt” tabakadan) bir bakışı temsil etmekteydi.

incelendiğinde, Bayezid’e hasredilen pasajların içeriği dışında nicelik olarak da diğerlerinden farklılaştığı görülmüyordu. Eserde Osmanlı hükümdarları için kaleme alınan beyit sayılarını gösteren aşağıdaki grafik bahsedilen farklılaşmayı gözler önüne sermekteydi.

Şekil 2. *Düstûrnâme*’de Osmanlı Hükümdarları İçin Kaleme Alınan Beyitlerin Sayıları

Yukarıda grafikte paylaşılan veriler, I. Bayezid’e hasredilen bölümün *Düstûrnâme* içerisindeki konumuna dair ilginç detaylar vermekteydi. Buna göre, Enverî’nin kendi döneminin hükümdarı II. Mehmed ve patronu Mahmud Paşa için kaleme aldığı beyitlerin eser içerisindeki oranları sırasıyla %36 ve %17’ydi. Bu iki isimden sonra en geniş yekûn -ilginç bir şekilde- %15’lik oranla I. Bayezid için ayrılmıştı. Her ne kadar Bayezid’i %13 ile I. Murad takip etse de onun hükümdarlığını ele alan pasajlar yalnızca Kosova Savaşı ve bu savaşa gelen sürecin nasıl başladığına dair efsanevi bir anlatıdan ibaretti. Nitekim kronolojik olarak incelendiğinde de ilgili bölümde I. Murad’ın saltanatının yalnızca son birkaç yılının ele aldığı anlaşılmıyordu. I. Murad’dan sonra ise %8’lik bir oranla Orhan ve Süleyman, %7 ile II. Murad, %3 ile Emir Süleyman ve Musa, %1 ile Osman ve Mehmed Çelebi gelmekteydi.

Acaba bu oranlar nasıl yorumlanmalıydı? Bu hususta akla gelen ilk yanıt Enverî’nin kullandığı kaynakların I. Bayezid hakkında daha fazla malumat içeriyor olduğu

şeklindeydi. Fakat müellifin II. Mehmed'ten evvel muhtemelen önemli bir kısmına tanık olduğu II. Murad dönemini görece yüzeysel olarak ele alması ve buna karşın I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarına dair çok daha detaylı bir anlatı sunması bahsedilen farklılaşma durumunun yalnızca kaynaklarla ilişkili olmadığını düşündürmekteydi. Bu noktada akla gelen diğer bir yanıt ise Enverî ya da patronunun I. Bayezid dönemine dair özel bir merakı olabileceği yönündeydi.²⁵¹ Peki Enverî'nin I. Bayezid anlatısında sunduğu bu yeni detaylar nelerdi?

Enverî *Düstûrnâme*'sinde Şükrullah ve Ahmedî'nin eserlerinde yer almayan on iki adet yeni detay vermektedir (bkz. Tablo 3). Bunlar arasında öne çıkan dört konu müellifin tutumu ve geçmişi inşa ediş biçimine dair önemli ipuçları verir. I. Bayezid'in tahta nasıl çıktığına dair müellifin sunduğu anlatı bunların ilkidir. Enverî'ye göre Kosova Savaşı'nda suikasta uğrayan I. Murad hemen vefat etmez. Bir süre yaralı kalır ve bu süre zarfında son nefesini vermeden evvel, oğlu I. Bayezid'i yanına çağırarak halefi tayin eder. I. Murad'ın ölümü üzerine şehzade Yakup Çelebi öldürülür ve I. Bayezid ordugâhta hükümdar (*beğ*) ilan edilir.²⁵² Enverî'nin Bayezid'in babası tarafından halef seçilmesine dair sunduğu anlatı ilginç bir şekilde diğer erken dönem müellifleri tarafından dillendirilmez. Aksine, ileride görüleceği üzere I. Bayezid, kaleme alınan pek çok eserde Yakup Çelebi'nin öldürülmesinde dahli olduğu gerekçesiyle eleştirilecektir. Bu noktada Enverî'nin halef retoriğini kullanması bakımından diğer müelliflerden farklılaşması daha anlamlı hale gelmektedir. Öyle ki, o kurguladığı ya da metnine dahil ettiği bu rivayet sayesinde, Yakup Çelebi'nin öldürülmesine dair tüm sorumluluğu Bayezid'in üzerinden alarak doğrudan I. Murad'a yükler. Böylece sunduğu alternatif anlatıyla Bayezid'i hem babasının kendisini seçmesi üzerinden meşrulaştırır, hem de yeni sultanın suçlandığı eleştirel anlatılara karşı bir alternatif sunmuş olur.

Enverî'nin Yakup Çelebi'nin öldürülmesi hadisesinde sergilediği bu koruyucu tutumun bir başka benzerini Karamanoğlu Alaeddin Bey'in öldürülmesi hakkında kaleme aldığı beyitlerde de görmek mümkündür. I. Bayezid'in 1397 tarihli Karaman seferi sırasında meydana gelen çatışmada esir düşen Karamanoğlu Alaeddin Bey idam

²⁵¹ Bkz. "Geçmişi Kullanmak".

²⁵² *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.29.

edilir. Enverî, Karamanoğlu hükümdarının Anadolu Beylerbeyi Timurtaş tarafından öldürüldüğünü kaydederken sultanın bu hadisede herhangi bir dahli ve rızası olmadığını özenle vurgular.²⁵³ Nitekim, I. Bayezid döneminin görgü tanıklarından Schiltberger'in kaleme aldığı anılarında da Alaeddin Bey'in I. Bayezid'in bir adamı tarafından kafası kesilmek suretiyle öldürüldüğünü ve buna çok sinirlenen sultanın o adamı idam ettiğini kaydetmesi Enverî'nin sunduğu anlatıyı büyük ölçüde doğrular.²⁵⁴ Buna karşın II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinden bugüne ulaşan bazı yıllıklarda Alaeddin Bey'in I. Bayezid tarafından öldürtüldüğü (*şehîd idildi*) şeklindeki göndermelerin varlığı, 15. yüzyılın ikinci yarısında Yakup Çelebi gibi Alaeddin Bey'in akıbeti hususunda da birden fazla anlatının dolaşımında olduğuna işaret etmektedir.²⁵⁵ Bu noktada Enverî'nin her iki olayı ele alırken I. Bayezid'i destekleyen rivayetleri metnine dahil etmeyi tercih etmesi, onun hükümdar merkezli bir perspektifle eserini kaleme aldığını düşündürür.

Enverî'nin anlatısında öne çıkan üçüncü husus ise I. Bayezid'in Rumeli'deki mücadelelerine dair sunduğu yeni detaylardı. Hatırlanacağı üzere Ahmedî ve Şükrullah'ın oluşturdukları anlatılar büyük ölçüde Bayezid'in Rum'daki beylikler ve Memlük hudutlarındaki seferlerine odaklanmaktaydı. Ahmedî'nin Bayezid'in müessis imajını bastırmak amacıyla kasıtlı olarak metin dışında tuttuğu Niğbolu Savaşı'na dair malumatlar ancak elli yıl sonra ilk kez Zaîfî ve Şükrullah'ın eserlerinde yer bulabilmişti. Fakat bu iki müellif, eserlerinde Niğbolu dışında I. Bayezid'in Rumeli'deki herhangi bir başka seferinden bahsetmiyorlardı. Buna karşın Enverî, Niğbolu Savaşı dışında Bayezid'in Eflak hâkimi Mircea ile mücadelesi, Argeş Nehri yakınlarındaki savaşı, Selanik'i fethetmesi ve Konstantinopolis'i kuşatması hakkında pek çok yeni detay sunmaktaydı. Örneğin 1395'te Argeş Nehri yakınlarında meydana gelen savaşta karşı tarafın uğradığı kayıplar, Eyne Bey'in Türk ölümlerini nehre attırarak karşı tarafa Osmanlı ordusunun herhangi bir kayıp vermediğini göstermeye çalışması

²⁵³ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.31.

²⁵⁴ Schiltberger, *The Bondage and Travels*, s.8-9. Fakat Schiltberger'in anlatısı aksine Timurtaş Bey I. Bayezid tarafından idam edilmez. Şehzadelerin iç mücadeleleri sırasında bir süre İsa Çelebi'yi destekler ve hamisinin yenilmesi üzerine Mehmed Çelebi'nin adamları tarafından öldürülür. Bkz. Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan*, s.60. Bu noktada Alaeddin Bey'in gerçekte kim tarafından öldürüldüğüne dair kesin bir görüş öne sürmek zordur.

²⁵⁵ Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), s.19, 35; Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, (İstanbul: Ötüken, 2019), s.175, 208.

ve buna inanan Eflak güçlerinin tedirgin olarak geri çekilesine dair çok ilginç bilgiler vermektedir. Akabinde birkaç yıl sonra tekrar Eflak'a giden Bayezid'in yeni bir zafer kazandığını ve sefer dönüşünde Selanik'e yönelip burayı ele geçirdiğini, şehrin hisarına kendi adamlarını yerleştirdiğini belirtmekteydi.²⁵⁶

Böylece elde ettiği zaferlere atıfta bulunan müellif bir yandan I. Bayezid'in Rumeli'deki başarılarını ön plana çıkarıyor ve diğer yandan da onun gazi hükümdar vasfını daha da vurgulamış oluyordu. Nitekim Enverî'nin Niğbolu Savaşı'na dair kaleme aldığı beyitlerde Osmanlıların melekler (*firişteler*) vasıtasıyla ilahi bir yardıma mazhar olmalarına dair yaptığı vurgular, bir yandan Niğbolu'da elde edilen zaferi yüceltirken diğer yandan da I. Bayezid'in Tanrı desteğine sahip *devletlü* hükümdar imajının da pekiştirilmesini sağlıyordu:

Leşkerini kodu küffara gider
Niğbolu azmini andan eder
Söz öküştür vardı anda kıldı cenk
Gerçi kâfir kıldı ehl-i İslâm'ı deng
Sındı kâfir âhir oldu târmâr
Çok firişte anda kıldı kâr zâr
Avn kılmasa firişteler eğer
Rûm-ili'n kâfir alurdı ser-te-ser²⁵⁷

Düstûrnâme'de ön plana çıkan son ve en ilginç detay ise müellifin Ankara Savaşı'na katılan Balta Beğ oğlu İlyas'ın cengaverliğini ele aldığı hikayeydi. Enverî'ye göre I. Bayezid Tatarlar tarafından ihanete uğrayıp kendi kullarıyla ile tek başına kaldığında daha fazla mücadele edemeyeceğini fark ederek kaçmaya çalışmıştı. Fakat bu süreçte

²⁵⁶ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.30-31.

²⁵⁷ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.32. Enverî'nin burada meleklerin yardımına dair yaptığı atıflar, İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı satırları hatırlatmaktaydı. *Zâtü's-ş-şifâ' fî sîreti'l-Mustafâ* isimli eserinde Cezerî, Niğbolu Savaşı'ndan bahsederken Tanrı'nın talihi üzerinde olan Bayezid'in yüzlerce melek tarafından desteklendiğini söyler. Bkz. Binbaş, "A Damascene Eyewitness to Battle of Nicopolis", s.172. İbnü'l-Cezerî'nin savaşın bizzat görgü tanığı olduğu göz önünde bulundurulduğunda melek retorığının Bayezid döneminden itibaren ordu içerisindeki sözlü gelenekte kullanılageldiğini düşünülebilir.

etrafı kuşatılan sultanın beraberinde bulunan askerleri de bozguna uğramıştı.²⁵⁸ Enverî tam da bu noktada İlyas Beğ isimli bir Osmanlı askerinin öne çıkarak I. Bayezid'i Tatar askerlerine teslim etmemek için cesurca mücadele ettiği ve sonunda öldürüldüğüne dair bir anlatı sunar:

Şâm'dan gelmiş *Mihal Beğ* pehlûvân
Balta Beğ oğluyıla ol nev-cüvân
Balta Beğ oğluyıdı İlyâs Beğ
İ'tibârı yok bulara kılmasa beğ
Dizginini İlyâs Beğ şâhun tutar
Geldi anda bir ulu beğdür Tatar
Çün Tatar yapışdı ol zaman
Çaldı İlyâs ana vermedi aman
Bir elin ol kaltabanun düşürür
Pes kılıç İlyâs'a uşürür
Anı anda pâre pâre etdiler
Yıldırım'ı andan alup gitdiler²⁵⁹

Enverî bu çetin mücadeleye uzaktan şahit olan Timur'un İlyas'ın kedinin feda edişine hayran kaldığını nakleder. Devamında ise Timur, esir edilip huzuruna getirilen I. Bayezid'e kendisini korumaya çalışırken can veren *-nice sancak beğine sultan* olabilecek- bu *beğ* kim olduğunu sorar.²⁶⁰ Karşılık olarak İlyâs'ın bir *beğ* değil de *subaşı* olduğu cevabını alınca sinirlenerek I. Bayezid'e manidar bir yanıt verir:

Dedi Timur işbu işler sana az
Şimdi bildüm sen değülsün kârsâz

²⁵⁸ *Düsturname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.35.

²⁵⁹ *Düsturname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.35.

²⁶⁰ “Sordu sultana dedi kimdir ol/ Nice sancak beğine sultandır ol/ Nice Sâm u Rüstem ü destandır ol.” Bkz. *Düsturname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.35.

Subaşı kılursın ol resme eri
Bölüben vermezsın ana kişveri
Oğlu İlyâs durur Mahmud nâm
İhtimân'dadır bular sadr-ı kirâm²⁶¹

I. Bayezid'in ehil kişilere (*İlyas Bey*) hak ettikleri payeyi (*beğlik*) vermemesi gerekçesiyle Timur'un ağzından yerildiği bu anlatı, Ankara Savaşı'nda uğranılan mağlubiyetin sorumluluğunu Osmanlı sultanına yüklemektedir. Burada I. Bayezid'e yöneltilen suçlama, ahlaki bir alt metin içermesi bakımından Ahmedî'nin yaptığı Nuşirevan-Bayezid karşılaştırmasını anımsatmaktaydı. İlginç olan ise -tıpkı *Dâsitân*'daki gibi- Enverî'nin bu eleştirel satırlarının *Düstûrnâme*'nin geri kalan kısmında sunulan müspet I. Bayezid imajı ile çelişmesiydi. Acaba bu tezatlık nasıl yorumlanmalıydı? Bu sorunun yanıtı için Subaşı İlyas hikayesinin son kısmına (yukarıda alıntılanan kısım) yeniden göz gezdirmek gerekiyordu. İlgili bölümün kapanışında İlyas'ın oğlu Mahmud'un hala yaşadığı, İhtiman'da bulunduğu ve *sadr-ı kiram* olduğuna dair Enverî'nin -kendi zamanından- esere yaptığı eklemeler ile sunduğu eleştirel Bayezid imajı arasında yakın bir ilişki olduğu kanaatindeyim. Bu noktada İlyas'ın oğlu Mahmud'un kimliği ve yaşadığı yer olan İhtiman üzerine biraz daha durmak gerekiyordu.

İhtiman, Rumeli elitlerinden Mihaloğullarının bir kolunun bulunduğu merkezlerden biriydi ve burada Mihaloğlu Mahmud Bey'e atfedilen bir imaret camii yer almaktaydı.²⁶² Eyice, I. Selim'in tuğrasının yer aldığı 1513 tarihli bir beratta Mahmud Bey'in zarar gören İhtiman'daki vakfına ait beratın tecdidine dair bir kayıttan yola çıkarak, bu vakfın -Enverî'nin bahsettiği- İlyas Bey'in oğlu Mahmud'a ait olduğunu belirtiyordu. Beratta Mahmud'dan merhum şeklinde bahsedilmesi vakfın II. Mehmed döneminde temlik edildiğine işaret etmekteydi.²⁶³ Bu noktada İlyas Bey'in

²⁶¹ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.35-36. (Vurgu bana aittir.)

²⁶² Semavi Eyice, "Sofya Yakınlarında İhtiman'da Gaazi Mihaloğlu Mahmud Bey İmâret-Câmii", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2 (1975), s.49-50; Eyice, "Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Camii", *TDVİA*, 1996, 13, s.462.

²⁶³ Eyice, "Sofya Yakınlarında İhtiman'da", s.59-61; "Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Camii", s.462. Maalesef Eyice'nin bahsettiği belgeye ulaşmam mümkün olmadı. Bu belgenin kısa özeti için bkz. Tahsin Öz, Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi, *Belleten*, 37 (1946), s.174.

Mihaloğullarının atası Köse Mihal'in ahfadından biri olduğu kuvvet kazanıyordu. Enverî'nin anlatının en başında İlyas'ın Şam'dan *Mihal Beğ* ile geldiğini kaydetmesi de bunu destekler nitelikteydi. Böylece müellifin *Mihal Beğ* olarak zikrettiği kişinin de Mihaloğullarının önde gelen isimlerinden Gazi Mihal Bey (ö.1435) olduğu anlaşıyordu.²⁶⁴

Yukarıda sunulan çerçeveden yola çıkarak Enverî'nin İlyas Bey kıssasını metnine dahil etmesinde iki farklı etmenin dahli olabileceği kanaatindeyim. Bunlardan ilki Enverî ve İlyas Bey oğlu Mahmud arasındaki olası ilişkiydi. Hatırlanacağı üzere Enverî II. Mehmed'in Eflak, Midilli ve Bosna seferlerine katılmıştı. Bu noktada İlyas Bey'e dair rivayeti Mahmud Bey'in bizzat kendisinden almış olması çok muhtemeldi. Nitekim Mahmud Bey *Düstûnâme*'de belirtildiği gibi *sadr-ı kirâmlık* (kazasker[?]) görevinde bulunduyorsa kendisinin pek çok sefere eşlik etmiş olması gerekmektedir. Enverî'nin Midilli'de ezan okuması, çeşitli eserler kaleme alması ve eserini yazarken Arapça ile Farsça kaynaklar kullanacak derecede bu dillere hâkim olması gibi özellikleri; -Mahmud Bey'e benzer şekilde- onun da orduda kadılık, müezzinlik veya -Babinger'in iddia ettiği şekilde- imamlık gibi görevlerden herhangi birinde bulunmuş olabileceğini düşündürmekteydi. Bu noktada ulema sınıfına mensup bu iki ismin ordugâhta bir arada gelmeleri kaçınılmazdı. Öte yandan Yayça Seferi sırasında Mehmed'in bir süre Sofya'da konakladığı da bilinmekteydi.²⁶⁵ İhtiman'ın Sofya'ya bağlı bir belde olması da her iki ismin bir arada gelmesini muhtemel kılan bir başka etken olarak görülebilirdi. Bu çerçeveden bakıldığında, Enverî'nin İlyas'ın kahramanlığının ön plana çıkartıp onun hayattaki varisinin adını, yaşadığı yeri ve mesleğine vurgu yapması, “dostu” Mahmud Bey için bir iade-i itibar talebi şeklinde okunabilirdi. Eyice'nin Mahmud Bey'in vakfının II. Mehmed döneminde temlik edildiğine dair vurgusundan yola çıkarak ilgili temlik sürecinde Enverî'nin önemli bir rol oynamış olabileceği ve sonuç olarak bu talebin karşılık bulmuş olduğu da düşünülebilirdi.²⁶⁶

²⁶⁴ Yinanç, çağdaş bir kaynaktan faydalanarak aynı aileye mensup bu iki kişinin Ankara Savaşı sürecinde muhtemelen hac vazifesinden (*Şam'dan gelmiş*) henüz döndüklerini ileri sürer. Bkz. *Düstûnâme*, ed. Yinanç, s. 95-96.

²⁶⁵ *Viyana Anonimi*, vr. 141a.

²⁶⁶ Fakat bu konuya dair alternatif yorumlar yapmak da mümkündür. Öyle ki, II. Mehmed'in hükümdarlığı sürecinde (özellikle 1476-1481) hazineye kaynak sağlamak amacıyla merkez tarafından temlik yoluyla dağıtılan pek çok vakıf gelirinin yeniden devlet hazinesine aktarıldığı bilinmektedir.

İlyas Bey kıssasını şekillendiren bir başka muhtemel etmen de Enverî'nin katıldığı seferler esnasında uç beyleri ve Rumeli askerleri ile kurduğu ilişkiler olabilir. II. Mehmed'in seferlerine dair paylaştığı detaylar onun Rumeli kuvvetleri ile merkez arasındaki çekişmelere yakından şahit olduğunu gösteriyordu. Özellikle Sırbistan seferi (1454) ve Belgrad (1456) ile Yayça (1464) kuşatmalarına dair yaptığı tasvirler üzerinden bu durumu somut şekilde gözlemlemek mümkündür. Örneğin, II. Mehmed Sırbistan hudutlarındaki *Umol* Kalesi kuşatmasında *gazilerin* ganimet toplamak için dağılmaları üzerine yalnız kalmış ve bu sırada düşman tarafından kuşatılan Osmanlı sultanı tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştı.²⁶⁷ Enverî sultanın destansı bir mücadele ile düşmanı püskürttüğünü kaydetse de onun sunduğu bu anekdot, II. Mehmed'in yanındaki küçük bir kapıkulu birliği ile savunmasız bırakıldığını gösteriyordu. Bu durum *Düstûrnâme*'nin kaleme alındığı yıllarda II. Mehmed'in Rumeli'deki birlikler arasında sahip olduğu merkezi konumunun yeniden sorgulanmasını zorunlu kılıyordu. Nitekim Belgrad ve Yayça kuşatmalarına dair Enverî'nin aktardığı diğer bilgiler de bunu destekler nitelikteydi.

Müellif, II. Mehmed'in başarısız Belgrad kuşatmasına dair sunduğu anlatıda Rumeli birliklerinin (*Rumelinlü*), liderleri Karaca Bey'in ölümü üzerine motivasyonları bozularak savaşmayı bıraktıklarını ve II. Mehmed'in Anadolu askerleri ile tek başına mücadele etmek zorunda kaldığını ifade ediyordu.²⁶⁸ Benzer şekilde, Yayça kuşatmasında ise hiçbir *Rumelinlü*'nün sarp kaleye tırmanmaya teşebbüs edemediğini ve buna karşın emre itaat etmeyen askerlerin *Paşa* [?] tarafından azarlandığını

1526 yılına ait bir tahrir kaydında İhtiman'daki vakıfları için II. Bayezid tarafından Mahmud Bey'e bir mülknâme verildiğinin kaydedilmesi; bahsedilen vakıf gelirlerinin II. Mehmed döneminde hazineye aktarılmış olduğunu düşündürür. Bkz. Machiel Kiel, "The Zaviye and Külliye of Mihaloğlu Mahmud Bey in İhtiman in Bulgaria, Second Oldest Ottoman Manument in the Balkans", *Osmanlı Mimarlık Kültürü*, (ed.) Hatice Aynur, A. Hilal Uğurlu, (İstanbul: Kubbealtı, 2016), s.362-364. Tahrir kaydında II. Mehmed dönemine dair hiçbir vurgu olmamasına karşın Mahmud Bey'in inşa ettirdiği imaretin 14. yüzyılın sonu ya da 15. yüzyılın başına tarihlenmesi de ilk temlik işleminin II. Bayezid döneminde çok daha evvel yapıldığını göstermektedir. Kiel, s.365. Buradan hareketle, Mahmud Bey'e ait vakıf gelirlerine 1465 evvelinde el konulmasının Enverî'nin ara bulucu bir pozisyonda ilgili anlatıyı inşa etmesini sağlayabileceği düşünülebilir. Fakat Enverî her ne kadar eserini 1465'te tamamlamış olsa da *Düstûrnâme*'nin günümüze ulaşan en eski nüshası 1486 tarihli olması, İlyas Bey anlatısının II. Mehmed'in saltanatının son yıllarında daha da belirgin hale gelen toprak reformuna karşı oluşan tepkinin esere II. Bayezid döneminden geriye dönük bir yansıması olarak da okunabilir. Her üç olasılıkta da anlatıyı şekillendiren temel unsurum II. Mehmed dönemi dinamikleri ve Enverî'nin sahip etkileşim halinde bulunduğu çevresi olması dikkat çekicidir.

²⁶⁷ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.45-46.

²⁶⁸ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.46-47.

kaydediyordu. Bunun üzerine *kullarının* savaşmak niyetinde olmadığını gören II. Mehmed kuşatmayı durdurmak zorunda kalmıştı.²⁶⁹ Üç sefer anlatısında da açıkça görüldüğü üzere, II. Mehmed Rumeli askerleri üzerinde denetim kurmakta problem yaşıyordu. Bu durumun farkında olduğu anlaşılan Enverî, Yayça kuşatmasına dair sunduğu anlatının sonuna eklediği beyitler ile padişaha bir tavsiyede bulunmak istiyor gibiydi:

Kullarına kılmasa han merhamet
Leşkere harb eylenüz dese onat
Yayça nedir kûh-ı Kaf olsa hisâr
Feth edeydi anı ol dem şehriyâr²⁷⁰

Enverî'nin Sırbistan seferi ile Belgrad ve Yayça kuşatmalarına dair sunduğu detaylar, İlyas Bey'in erdemlerinin ön plana çıkartıldığı anlatının II. Mehmed'in *Rumelinlü* ile yaşadığı çekişmenin bir tezahürü olarak okunmasını mümkün hale getirmekteydi. Enverî daima *şah-ı gûzat* olarak ön plana çıkardığı II. Mehmed için mutlak bir müessis hükümdar imajı çizmesine karşın -yukarıdaki beyitlerde açıkça görüldüğü üzere- kendisine itaat etmeyen Rumeli askerlerine yönelik herhangi bir suçlama ya da aşağılamada bulunmuyordu. Onun bu koruyucu tavrı merkez ve *ucât* arasında uzlaşmacı bir konumda olduğuna işaret ediyordu. Bu da Enverî'nin, Mihaloğulları gibi tanınmış bir akıncı ailenin üyesi olan Subaşı İlyas'ın kendisini I. Bayezid için feda etmesini neden didaktik bir perspektif ile işlediğini daha da anlamlı hale getirmekteydi. Bu çerçeveden bakıldığında anlatıdaki Subaşı İlyas'ın aynı zamanda II. Mehmed dönemindeki akıncıları temsil ettiği de anlaşıyordu. Enverî'ye göre eğer I. Bayezid kendisine büyük bir sadakat ile bağlı İlyas'a (*Rumelinlü*) hak ettiği payeyi verseydi Ankara'dan zaferle ayrılabilirdi. Bu dolaylı mesaj, müellifin II. Mehmed'e benzer bir fırsatının olduğunu hatırlatmak amaçlı oluşturulmuş olabilirdi. Nitekim Enverî'nin II. Mehmed'in hükümdarlığına ayırdığı son satırlarında kendisinden Yayça Kuşatmasına

²⁶⁹ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.52-53. Öztürk, Enverî'nin eserini özetlediği kısımda II. Mehmed'in itaat etmeyen askerlerini azarladığını ifade etmektedir. Bkz. s.LXVI. Fakat Enverî eserinde açıkça "paşa" ifadesini kullanması bu kişinin Mahmud Paşa olduğuna işaret etmektedir.

²⁷⁰ *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.53.

katılan *leşkerine* daha uygun (*onat*) şekilde muamele etmesini istemesi ve bunu yapacağı taktirde karşısında hiçbir gücün duramayacağını belirtmesi; Şubası İlyas anlatısının II. Mehmed'e akıncıların erdemlerini hatırlatmak için 1464'ten geriye dönük olarak yeniden kurgulanmış olma ihtimalini güçlendirmekteydi.

Tablo 3

Düstûrnâme'de Ahmedî ve Şükrullah'ın eserlerinde yer almayan yeni detaylar

Düstûrnâme-i Enverî	
I. Murad'ın ölümü ve Yakup Çelebi'nin katli.	Bayezid'in Eflak hâkimi Mircea ile Argeş Nehri yakınlarında yaptığı savaş.
Karamanoğlu Alaeddin'in idam edilmesi.	Bayezid'in Selanik'i alması.
Konstantinopolis'in kuşatılması.	Niğbolu Savaşı ve ilahi yardım
Timur'un Toktamış'ı mağlup etmesi.	Bayezid ve Timur'un mektuplaşmaları.
Sırp ordusunun desteği.	Süleyman Çelebi'nin savaştaki kahramanlıkları.
. Bayezid'in savaşta kendi birlikleri ile tek başına kalması.	Balta Bey oğlu Subaşı İlyas'ın hikayesi.

Detaylı bir okuma Enverî'nin *Düstûrnâme*'de yer verdiği ayrıntıların neredeyse tamamına yakınını eşlik ettiği seferler sırasında, ordugâhta dolaşan rivayetleri derleyerek oluşturduğunu göstermekteydi. Örneğin, Bayezid ve Timur'un mektuplaşması, Sırp askerlerinin savaşa Osmanlı safında katılmaları, Bayezid'in az bir birlikle tek başına kalması, Emir Süleyman'ın savaştaki kahramanlıkları gibi ilk kez paylaştığı detaylar pek çok çağdaş kaynak ile doğrulanabilmekteydi. Bu da rivayetlerin bizzat savaşta bulunmuş askerler ya da asker çocuklarından (*raviler*) alınmış olabileceğini destekliyordu.²⁷¹

²⁷¹ Eserde bu tezi destekleyecek pek çok örnek mevcuttur. Örneğin müellif İsfendiyaroğulları hakkında paylaştığı bir bilgi için İsfendiyaroğlu İsmail'i kaynak gösterir. İsmail bu ailenin son temsilcilerinden

Dolayısıyla Enverî'nin kulaktan kulağa dolaşan ordugâhtaki rivayetleri, saraya görece yakın bir “elitin²⁷²” perspektifinden, belirli bir elemeye tabi tutarak eserine eklediği söylenebilirdi. Nitekim, onun oluşturduğu müessis I. Bayezid imajı tıpkı Şükrullah gibi merkezle kurduğu ilişkilerin bir tezahürüyken; -pragmatik amaçlarla olsun ya da olmasın- Subaşı İlyas üzerinden oluşturduğu anlatı ise merkezden uzak zümrelerin zihniyetini yansıtmaktaydı.²⁷³ İlginç olan ise müellifin yalnızca I. Bayezid için tertip ettiği anlatıda bu iki farklı kesimin sesini duymanın mümkün oluşuydu. İlk kez Enverî'nin beyitlerinde görünür hale gelen bu “alternatif” Bayezid anlatıları, II. Mehmed'in hükümdarlığının son yıllarına doğru Oruç ve anonim müelliflerin kaleme alacakları eserlerde cisimleşerek daha eleştirel bir forma ulaşacaktı.²⁷⁴

3.3 Bir Alim-Bürokrat Gözünden Geçmişe Bakmak: Karamanî Mehmed Paşa ve *Tevârîhi's-selâfîni'l-'Osmâniyye*

Daha önce de vurgulandığı üzere Konstantinopolis'in fethi ile elde edilen prestij merkezi devletin inşası sürecini doğrudan tetiklemişti. Bu dönemde sarayın gücünün uzandığı pek çok alan ve zümre gibi medreseler ve buralardan yetişen ilmiye mensupları da bahsedilen dönüşümden nasibini almıştı. Fetih sonrasında şehrin yeniden imarı için merkezle yakın ilişkilere sahip ilmiye mensuplarına -medrese

olup II. Mehmed'in Kastamonu bölgesini ele geçirdiği sırada ailesi ile Rumeli'ye sürülmüştür. Bu noktada müellifin bizzat karşılaştığı İsfendiyyar Beyi'nden bilgi aldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada Aydınoglu Umur Bey'in hikayesini kaleme aldığı uzun bölümü Midilli seferi sırasında tanıştığı bir müellif ya da bu süreçte edindiği bir kaynaktan faydalanarak eserine derç ettiği söylenebilir. Bkz. *Düsturnâme*, (ed.) Yinanç, s.6. Nitekim, Bayezid'in Mircea ile mücadelesi ve Argeş Nehri yakınlarında yaptığı savaşa dair paylaştığı orijinal rivayetleri de 1462'de katıldığı Eflak seferinde bir akıncı/gaziden almış olması mümkündür. Sefer sırasında Eflak topraklarında gelen II. Mehmed'in ordusu arasında altmış yıl önce aynı hudutlarda gelen I. Bayezid'in askerlerine dair hikayelerin hatırlanması olasıdır.

²⁷² Modernite öncesi dönemin Osmanlı dünyasında kimlerin elit olduğu belirlemek ya da elit kavramının sınırlarını çizmek tartışmaya açık bir konudur. Mevcut çalışmada bu kavramı okur-yazar ve bir şekilde merkez ile ilişkisi olan kişileri tanımlamak amacıyla kullanmayı tercih ettim.

²⁷³ Enverî'nin eseri ordugahtan izler taşısa da bu izlerin yeniçeriler ya da diğer kapıkullarına ait olmadığı açıktı. Nitekim kaleme aldığı beyitlerde ordu mensupları için *guzât*, *gâziler*, *leşker*, *yaya oğlanları*, *sipâh*, *topçular*, *martoloslar*, *akıncı serverî*, *er*, *azeb*, *Anadolulu* ve *Rumelinlü* gibi pek çok ifade kullansa da yeniçeriler ya da diğer kapıkullarına dair herhangi bir atıf yapmaması dikkat çekiciydi. Bu durum okur-yazar bir kimliğe sahip olsa da Enverî'nin *ucât*'tan geldiği ya da asker kökenli bir aileye mensup olduğu şeklinde bir intiba oluşturmaktaydı.

²⁷⁴ Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol II”, s.409-410. Bkz. “Geçmişe Kullanmak”.

kurmaları amacıyla- çeşitli binaların tahsis edilmesi ile başlayan süreç, II. Mehmed'in Sahn-ı Semân medreselerini inşa ettirmesi ve tanzim ettirdiği *Kânunnâme-i Âl-i Osmân*'da ilmiye sınıfı için ayrı bir bahis ayırmasıyla farklı bir boyut kazandı.²⁷⁵ Bir çeşit sultani müessese vasfına sahip Sahn-ı Semân medreseleri (i.1463-70) ve *Kânunnâme* üzerinden ilmiye hiyerarşisini yeniden tanzim eden II. Mehmed, en yüksek maaş ve statüyü inşa ettiği bu kurumdaki çalışanlarına tahsis ederek, organize ettiği hiyerarşi ve atama sistemi vasıtasıyla ilmiye sınıfını merkezin tekeline almayı amaçladı.²⁷⁶ Bu sistem içerisinde sağlanan geniş imkanlar ile Karaman, Timurlu ya da Memlûk saraylarındaki meclislere karşı yeni bir alternatif yaratan II. Mehmed, Osmanlı toprakları dışından pek çok ilim adamını cezbederek kendi patronajına dahil etti.²⁷⁷ Bu sayede Osmanlı himayesinde yaşamayı ya da kalmayı tercih eden her ilmiye mensubu, kendi içerisinde herhangi bir alternatifi bulunmayan bu merkezi sisteme gönüllü ya da gönülsüz dahil olarak, zamanla merkez için bir çeşit *aparatus* haline gelecekti.

Karamanî Mehmed Paşa (ö.1482), saray ve ulema arasında tesis edilen bu yakın ilişki ya da ittifakın en müşahhas örneklerinden biriydi. Konya'da dünyaya gelen ve dönemin Mevlevî Şeyhi Arif Çelebi'nin (ö.1421) oğlu olan Mehmed Paşa, ilk tahsilini Musannifek (ö.1470) ve Alaeddin Tûsî (ö.1482) gibi dönemin önde gelen isimlerinin tedrisi altında tamamlamıştı.²⁷⁸ 1455 yılında gelindiğinde ise Osmanlı topraklarına iltica ederek dönemin veziriazamı Mahmud Paşa'nın maiyetine girmişti.²⁷⁹ Onun Mahmud Paşa'nın medresesinde müderrislik ile başlayan ilmiye kariyeri, bir süre sonra divan katipliğine atanmasıyla önemli bir dönüşüme uğrayacaktı. Öyle ki, bu süreçten itibaren bürokrasi sınıfına dahil olan Mehmed Paşa'nın, kısa süre içerisinde Mahmud Paşa'nın beğenisini kazanarak onun yakın çalışma arkadaşlarından birisi

²⁷⁵ Abdurrahman Atçıl, *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*, (Cambridge, UK & New York: Cambridge University Press, 2017), s.57, 59-60, 62.

²⁷⁶ Atçıl, *Scholars and Sultans*, s.62-63, 68-69, 70-74.

²⁷⁷ Atçıl, *Scholars and Sultans*, s.64-65.

²⁷⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, "Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri I*, (ed.) Nihal Atsız, (İstanbul: Türkiye Yayınları, 1947), s.330-331. Konyalı'nın bu çalışması Karamanî Mehmed Paşa'nın hayatına dair malumat ve onun eserinin çevirisini içermektedir. Bundan sonra Mehmed Paşa'nın eserinden doğrudan yapılacak atıflar için dipnotta kaynak adı (*Tevârihi's-selâtin*'i-*'Osmâniyye*) verilecektir.

²⁷⁹ Yusuf Küçükdağ, "Karamanî Mehmed Paşa", *TDVİA*, 24, 2001, s.450.

haline geldiği anlaşılmaktaydı. Nitekim, divan katipliğinden bir süre sonra yine Mahmud Paşa'nın desteği ile getirildiği nişancılık (1464) görevinde tam yedi yıl boyunca kalacak ve “Nişancı Paşa” adıyla ün salacaktı.²⁸⁰

En büyük destekçisi Mahmud Paşa'nın 1468'de azledilmesinden sonra da saraydaki pozisyonunu korumayı başaran Nişancı Mehmet, 1471 yılında bir terfi daha alarak vezirliğe yükseldi.²⁸¹ Mahmud Paşa'nın 1471'deki ikinci sadrazamlığı ve akabindeki azli ile 1474'te idam edilmesine gelen süreçte de görevinde kalmaya devam eden Mehmed Paşa'nın II. Mehmed'in de beğenisini kazandığı anlaşılmaktaydı. Nitekim vezirlik görevinden birkaç yıl sonra aldığı nihai terfi ile sadaret makamına yükselmiş (1477-78) ve sultanın vefatına kadar onun son sadrazamı olarak bu görevde kalmıştı.²⁸²

Dolayısıyla sahip olduğu Mevlevîye geçmişi, müderrislik deneyimi ve yirmi yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlı bürokrasisinin en etkin kademelerinde bulunması, Mehmed Paşa'nın alim-bürokrat sınıfına mensup olduğunu göstermekteydi. Fakat sufilik, ilmiye ve bürokrasi dışında onun sahip olduğu bir diğer bir alt kimlik ise tarihçiliğiydi.

Mehmed Paşa II. Mehmed'in hükümdarlık yıllarının sonuna doğru, muhtemelen 1479-1480'de yeni bir tarih kaleme aldı. İki risaleden müteşekkil bu eserin ilk bölümü (*Risâle fî tevârîhi 's-selâtîni 'l-'Osmâniyye*) Abbasi hilafetinin düşüşü sonrası Osman'ın atalarının Anadolu'ya göçünden II. Murad'ın saltanat yıllarına gelen süreci; ikinci bölümü (*Risâle fî târîhi Sultân Mehmed bin Sultân Murâd Hân min Âl-i 'Osmân*) ise II. Mehmed'in hükümdarlık yıllarını (1479'a kadar) ele almaktaydı. Paşa'nın eserini farklı kılan temel özelliği Osmanlı'nın geçmişi “müstakil” olarak ele alan ilk hanedan tarihi olmasıydı. Hatırlanacağı üzere *Behçetü 'l-Tevârih* ve *Düstûrnâme*, Hz. Adem'den başlayan umumî anlatının sonuna Osmanlı'nın hikayesinin eklendiği kâinat tarihleriydi. İlk kez Ahmedî'nin *İskendernâme*'si ile Osmanlı tarih yazımı içerisinde yer bulan ve kökenleri Abbasi hilafetinin düşüş sürecine dayanan bu yazım geleneğinin II. Mehmed'in hükümdarlığı esnasında bir dönüşüm geçirdiği

²⁸⁰ Konyalı, “Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi”, s.331; Küçükdağ, “Karamânî Mehmed Paşa”, s.450.

²⁸¹ Küçükdağ, “Karamânî Mehmed Paşa”, s.450.

²⁸² Konyalı, “Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi”, s.333-334; Küçükdağ, “Karamânî Mehmed Paşa”, s.450.

anlaşılyordu. Mehmed Paşa'nın *Tevârihi's-selâtini'l-'Osmâniyye*'si ise bahsedilen dönüŖümün en somut örneklerinden biriydi.

Eser, Osmanlı bürokrasisinin en tepesinden gemiŖe bakışı temsil etmekteydi. Nitekim yazım dili olarak ileri seviye bir Arapçayı tercih etmesi²⁸³, kullandığı dini ve politik retorikler ile satır aralarına serpiŖtirdiğı ağıdalı beyitler ve yaptığı çeŖitli tarih düŖürmeler; Karamanî Mehmed'in eserini İslamileŖmiŖ Dünya'nın üst düzey okur-yazar elitlerine hitap edecek Ŗekilde tasarlamıŖ olduğunu gösteriyordu.²⁸⁴ Peki *Tevârihi's-selâtini'l-'Osmâniyye*'nin *raison d'être*'si neydi? Mehmed PaŖa neden bir hanedan tarihi kaleme alma ihtiyacı duymuŖtu? Bu noktada onun eserin ikinci kısmında (*Risâle fî târihi Sultân Mehmed bin Sultân Murâd Hân min Âl-i-'Osmân*) patronu II. Mehmed için sunduğu hükümdar imajına daha yakından bakmak gerekmektedir.

Risâle fî târihi Sultân Mehmed bin Sultân Murâd Hân min Âl-i-'Osmân'a II. Mehmed'in erdem ve vasıflarına dair uzun bir anlatı ile baŖlayan müellifin temelde iki tip hükümdar imgesi sunduğu görülyordu. Bunlardan ilki adalet, Ŗeref, kudret ve feyz gibi çeŖitli hasletler bakımından II. Mehmed'in zamanının en yüce ve tek meŖru hükümdarı olmasıydı. İkincisi ise İslamileŖmiŖ Dünya'nın okur-yazar elitleri için II. Mehmed'ten baŖka hizmet etmeğe değer herhangi bir yöneticinin olmamasıydı. Yakın bir okuma Karamanî Mehmed PaŖa'nın, “meŖru hükümdar” imgesini II. Mehmed'i ideal hami ve patron olarak sunduğu ikinci imgeye bir dayanak olması için tanzim ettiğini göstermekteydi. Dolayısıyla müellifin temel amacının “meŖru” sultanının aynı zamanda bir “alim-hükümdar” olduğunu kanıtlamaktı. Nitekim eserin satır aralarında II. Mehmed'in “irfan”, “ilim” ve “kalem” ehlinin koruyucusu ve “kıblesi” olduğu Ŗeklinde düzenli olarak vurgulanan hasletleri ile ilim ehlinin onun himayesi altında refah bulduğuna dair atıfları bahsedilen görüşü desteklemekteydi.²⁸⁵

²⁸³ Konyalı, “Karamanlı NiŖancı Mehmed PaŖa Osmanlı Sultanları Tarihi”, s.337-338.

²⁸⁴ Himmet TaŖkömür-Hüseyin Yılmaz, “NiŖancı Mehmed PaŖa and His History of the Ottoman House”, *Crafting History: Essays on the Ottoman World and Beyond in Honor of Cemal Kafadar*, (ed.) Rachel Goshgarian, Ilham Khuri-Makdisi, Ali Yaycıoğlu, (Boston: Academic Studies Press, 2022) s.60.

²⁸⁵ İlgili atıflar için bkz. *Tevârihi's-selâtini'l-'Osmâniyye*, (ed.) Konyalı, s.349-353, 355, 358, 361.

Peki müellif, II. Mehmed'in ilmi vasıflarını ön plana çıkartarak neyi hedeflemektedir? Bu noktada Mehmed Paşa'nın sahip olduğu alim-bürokrat kimliğini yeniden göz önünde bulundurmak ilgili sorunun yanıtlanmasında yardımcı olabilir. Yüksek muhtemelle, onun temel amacının II. Mehmed'i "alim-hükümdar²⁸⁶" olarak niteleyerek; ilmiye mensupları ve alim-bürokratlar arasında Osmanlı sultanı için kamuoyu yaratmak ve sultanın bu zümre üzerindeki etki alanını daha da genişletmek olduğu anlaşıyordu. Dolayısıyla Mehmed Paşa'nın hedef kitlesinin Osmanlı himayesi altında bulunan alimlerden daha ziyade -tıpkı hocaları Alaeddin Tûsi ve Musannifek gibi- Timurlu ve Memlük himayesi altında bulunan ilim adamları olduğu düşünülebilirdi. Nitekim özellikle hükümdarlığının son yıllarına doğru II. Mehmed'in gönderdiği davet mektupları, hediye ve ödeneklerle İslamileşmiş Dünya'nın çeşitli yerlerindeki alimleri kendi patronajı altına almak istediği biliniyordu.²⁸⁷ Tüm bu çerçeveden bakıldığında *Tevârihi's-selâtinî'l-'Osmâniyye*'nin, II. Mehmed'in bu alandaki ihtiyaçlarına uygun bir "propaganda" metni olarak tasarlanmış olması mümkündür. Bu noktada eserin kurucu ata Osman'dan II. Murad dönemine gelen süreci ihtiva eden ilk kısmının da II. Mehmed için oluşturulan "meşru ve alim hükümdar" *personasına* veya II. Mehmed'in Memlük hükümdarları için kaleme aldirdığı mektuplarda sunduğu emperyal diskura uygun şekilde inşa edildiği söylenebilirdi.

Peki II. Mehmed için tanzim edilen ideal geçmiş anlatısı içerisinde acaba I. Bayezid'in sahip olduğu konum neydi? Müellif nasıl bir Bayezid imajı sunmaktaydı? Mehmed Paşa'nın sunduğu anlatıyı dönemin diğer müelliflerinden farklılaştıran ya da onların eserleri ile benzer kılan noktalar nelerdi? İlginç şekilde, tıpkı Enverî ve Şükrullah gibi Mehmed Paşa'nın kaleme aldığı eserinde de onun tarihsel bir figür olarak sesinin en fazla duyulduğu kısım ya da bulunduğu konum ve kendi fikir dünyası hakkında okuyucuya en fazla ipucu verdiği satırlar, I. Bayezid'e hasrettiği bölüm içerisinde yer

²⁸⁶ Müellif ortalama olarak on farklı yerde patronunun ilmi vasfını öne çıkarmaya çalıştığı görülüyordu. Bu noktada aşağıdaki iki örnek Mehmed Paşa'nın tutumunu gayet iyi özetler: "Bilim (*ilim*) yönünden dünya sultanlarının en eşsizi...[...هو أكمل ملوك العالم علماً]". Bkz. *Tevârihi's-selâtinî'l-'Osmâniyye*, (ed.) Konyalı, s.350; Taşkömür-Yılmaz, "Nişancı Mehmed Paşa and His History", s.67. "...bilim (ve kalem) sahiplerinin kıblesi...[...قبلة أرباب العلم]". Bkz. *Tevârihi's-selâtinî'l-'Osmâniyye*, (ed.) Konyalı, s. 349; Taşkömür-Yılmaz, "Nişancı Mehmed Paşa and His History", s.67.

²⁸⁷ Ali Kuşçu'nun (ö. 1474) Konstantinopolis'e gelişi II. Mehmed'in bahsedilen politikasının en bilindik sonuçlarından biriydi. Bunun yanında meşhur alim Abdurrahman Cami (ö.1492) gibi özellikle Timurlu hakimiyeti altındaki bölgede yaşayan pek çok ilim adamının II. Mehmed'in davetine müspet yanıt vermediği de biliniyordu. Atıl, *Scholars and Sultans*, s.64-66.

almaktaydı. Büyük oranda *Behçetü'l-Tevârîh* ve *Düstûrnâme*'den faydalanarak kaleme alınan bölüm bu iki esere nazaran görece daha muhtasar olsa da; Nişancı'nın metin dışı bıraktığı ya da yeni eklediği anlaşılan bazı bilgiler onun geçmişi ele alış pratiğinin anlaşılması bakımından en az Şükrullah ve Enverî kadar geniş detay sunmaktaydı.

Mehmed Paşa'nın oluşturduğu Bayezid anlatısında ön plana çıkan üç konu bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, onun Ankara Savaşı'nı ve Osmanlı hükümdarının yenilgisini ele alış biçimiydi. Enverî ve Şükrullah'ın aksine Bayezid'in Timur ile karşı karşıya gelmesine giden sürece dair herhangi bir bilgi vermemeyi tercih eden Mehmed Paşa, Anadolu'da ve Rumeli'de elde ettiği başarılar, fethettiği yerler ve Bursa ile Edirne'de yaptırdığı hayır eserleriyle müessis bir Bayezid imajı sunmaktaydı. O, oluşturduğu bu anlatının yalnızca son birkaç satırını Osmanlı sultanının yenilgisine ayırmıştı. Yenilgi bahsini kaleme alırken kullandığı retorikler ve yaptığı bazı vurgular, Mehmed Paşa'nın geçmişi nasıl bir perspektiften inşa ettiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktaydı. Bu noktada dikkat çeken ilk husus ise metinde kullanılan “nazar” retorikliydi:

[...] Devleti kemâle erdikten, yurdu genişledikten, askeri galip,
kendisini kıskananlar mağlup olduktan sonra ona *nazar* değdi,
ikbaline zeval eli dokundu. [...]²⁸⁸

Hatırlanacağı üzere, Ahmedî'nin *Dâsitân*'da yeni beldeler fethetme hırslarının yıkımı beraberinde getirmesi üzerinden oluşturduğu eleştirel determinizm, tüm sorumluluğu Bayezid üzerine yüklemekteydi. Buna karşın, Karamanî Mehmed Paşa “nazar” retorikliği üzerinden geliştirdiği yorum ile yenilginin sorumluluğunun Bayezid'in üzerinden atmayı hedeflemekteydi. Bu noktada nazar kavramının beşerî ve dışsallaştırıcı türden özelliklere sahip oluşu Mehmed Paşa'ya iki açıdan fayda sağlamaktaydı. İlk olarak müellif, kullandığı bu retorik sayesinde yenilginin tüm odağını “devletini kemâle erdiren” Bayezid'den uzaklaştırarak; onu “kıskanan” ve kendisine nazar değdiren “mağlup” (devleti düşmüş) rakiplerinin üzerine

²⁸⁸ *Tevârîhi's-selâtîni'l-Osmâniyye*, (ed.) Konyalı, s. 348. (Vurgu bana aittir.)

çevirebiliyordu. İkinci olarak ise kavramın beşere has mahiyeti, Bayezid'in "ikbaline" neden "zeval geldiği" hususunda ortaya atılabilecek ilahi temelli yorumların önünün kesilmesini sağlıyordu. Öyle ki, Bayezid'in yenilgisinde Tanrı'yı bizzat etken bir konuma getirecek bu olası yorumlar -Âl-i Osmân'ın ilahi desteği kaybetmesi anlamına geleceğinden- hem I. Bayezid hem de II. Mehmed'in imajına zarar verebilirdi. Dolayısıyla, Mehmed Paşa'nın ilgili anlatıyı Âl-i Osman'ın hem geçmişini ve hem de "bugününü" meşrulaştırabileceği şekilde kurguladığı anlaşıyordu. Nazarın tecessüm ettiği Ankara Savaşı'nın nasıl vuku bulduğuna dair herhangi bir ayrıntı vermekten imtina ettiğini²⁸⁹ açıkça belirttiği aşağıdaki satırlar da bunun çok somut bir göstergesiydi:

[...] Kendisiyle Mehmed Turagay oğlu Emîr Temür arasında savaş oldu. Bu kitabın *zikrine tahammül edemeyeceği* birçok sebeplerden dolayı Rûm ordusu yenilip kırıldı. İşte bu sırada kutlu Emîr Sultan Bayazid Han ulu rahmet bahçelerine göçtü.²⁹⁰

Tevârîhi's-selâtîni'l-'Osmâniyye'nin hitap ettiği kitlenin büyük bir bölümü muhtemelen Timurlu himayesi altındaki okur-yazar elitlerden oluşmaktaydı. Bu durum, II. Mehmed'i zamanın tek hükümdarı ve ilim ehlinin nihai hamisi olarak kabul ettirmeyi amaçlayan Mehmed Paşa'nın okuyucusuna tutarlı ve ikna edici bir çerçeve sunmasını zorunlu kılıyordu. Çünkü, II. Mehmed'in yönetme erkine sahip yegâne hükümdar olduğu iddiası, onun aynı zamanda Timurlu rakiplerinden de üstün olduğunun ispatını gerektirmekteydi. İşte müellifin yukarıdaki satırları tam da bu kaygı minvalinde kaleme aldığı anlaşılmaktaydı. Burada Timur için "emîr" unvanını ve "Mehmed Turagay oğlu" ibaresini kullanmasına karşın, I. Bayezid için "emîr" unvanı yanında "sultan" ve "hân" unvanlarını da kullanması; esaret ve ihanet anlatılarına bilinçli olarak değinmeyen Mehmed Paşa'nın, inşa ettiği müessis Bayezid

²⁸⁹ Müellifin bu tutumu Ahmedî'nin daha evvel de bahsedilen beyitlerini anımsatır: "*Zikr-i vahşet, çünkü vahşetdür yakîn/ Anı anmamak durur hile hemîn*" Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

²⁹⁰ *Tevârîhi's-selâtîni'l-'Osmâniyye*, (ed.) Konyalı, s. 348. (Vurgu bana aittir.)

imajını meşru kılma ve bu imaj üzerinden II. Mehmed'in üstünlük iddialarını da desteklemeye çalıştığını göstermekteydi.

Tevârihi's-selâtini'l-'Osmâniyye'de dikkat çeken ikinci konu ise Mehmed Paşa'nın Karaman hükümdarı Alâeddin'in öldürülmesine dair anlatıya eserinde yer vermemesidir. Hatırlanacağı üzere bu olay Bayezid döneminin görgü tanıklarından Schiltberger'in eseri, saray takvimleri ve *Düstûrnâme*'de yankı bulmuştu. Enverî, Alaeddin Bey'in öldürülmesi hadisesinde sorumluluğu doğrudan Timurtaş Bey'e yükleyerek, Bayezid'in olayda dahli olmadığını vurgulamaya çalışmış; Şükrullah ise bu hadiseye dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu noktada, her iki eseri bizzat gören Mehmed Paşa'nın, Tanrı'nın Bayezid'e, "Karaman beğinin Mehmed ve Ali adlı iki oğlunu esir alma şerefini" verdiğini belirtmesi onun ilgili sefere dair tüm ayrıntıları bildiğine işaret eder.²⁹¹ Buradan hareketle Alaeddin Bey'in akıbeti hususunda sessiz kalmasının Mehmed Paşa'nın bilinçli bir tercihi olduğunu gösterir.

Müellifin bahsedilen tercihi Anadolu'daki Türkmen dünyasına ait geleneksel yapı ile doğrudan ilişkiydi. I. Bayezid'in kadim hanedanlıkları elimine ederek bölgedeki mevcut geleneğe karşı başlattığı mücadele, 1402 süreci ve meşruiyet krizini doğuran Osmanlı karşıtı bir tepki yaratmıştı. Bu durum Bayezid'in seleflerinin I. Selim hükümdarlığına kadar neredeyse yüz yılı aşkın bir süre boyunca Anadolu'ya yönelik politikalarında "lejitimist" bir çizgi takip etmelerini zorunlu kılmıştı.²⁹² Örneğin II. Mehmed'in İsfendiyar topraklarını ilhak sürecinde hanedanın son üyesi İsmail Bey ve ailesini Rumeli'ye yerleştirmesi bahsedilen politikanın en somut örneklerinden biriydi.²⁹³ Dolayısıyla, I. Bayezid sonrası dönemin kültürel hafızasında asil kökenden gelen Türkmen hükümdar ya da aristokratların öldürülmesine yönelik olumsuz bir bakış açısının oluştuğu ve Mehmed Paşa ile Enverî gibi merkeze yakın müelliflerin de anlatılarını bu nokta-i nazardan hareketle inşa ettikleri anlaşılıyordu.

²⁹¹ *Tevârihi's-selâtini'l-'Osmâniyye*, (ed.) Konyalı, s. 348. Bu noktada Mehmed Paşa'nın Karamanoğulları'nın merkezi olan Konya'da doğduğu ve belirli bir yaşa kadar burada yaşadığı da göz önünde bulundurulduğunda onun Alaeddin Bey gibi Karamanoğulları'nın önde gelen bir isminin idam ediliş hikayesini bilmemesi ihtimalinin çok zayıf olduğu söylenebilir.

²⁹² Yılmaz, "Selim'i Yazmak", s.367, 369.

²⁹³ Yılmaz, "Selim'i Yazmak", s.370-71.

Mehmed Paşa'nın tarihinde öne çıkan son konu ise Yakup Çelebi'nin öldürülmesi hadisesiydi. Hatırlanacağı üzere Şükrullah ve Ahmedî, bu olaya dair herhangi bir bilgi vermekten özenle imtina etmişlerdi. Enverî ise anlatıda I. Murad'ın, oğlu Bayezid'i namzet gösterdiği şeklinde bir söylem geliştirerek Yakup Çelebi'nin öldürülmesine dair sorumluluğu Bayezid'in üzerinden atmaya gayret etmişti. Bu üç müellifin eserini bizzat okuduğu bilinen Karamanî Mehmed Paşa ise sunduğu yeni anlatı ile Ahmedî, Şükrullah ve Enverî'den tamamen farklılaşmaktaydı. O, Yakup Çelebi'nin doğrudan Bayezid'in emriyle öldürüldüğünü açıkça belirtirken bunun bir çeşit “zorunluluk” olduğunu ifade ederek hadisenin meşru bir gerekçeye sahip olduğunu vurgulamaktaydı:

[...] Yakup Çelebi adlı bir kardeşi vardı. Doğru düşünenlere gizli olmayacağı gibi bunun yaşamasında büyük kötülükler vardı. Sultan onun vücudunu kaldırttı. Çünkü zaruretler, yapılmayacak şeyleri yaptırır. Böylelikle, atalardan kalan ülke, bir rakibin düşmanlığı ve aykırılığı olmaksızın yiğit, cömert ve yüce sultana kaldı. [...] ²⁹⁴

Mehmed Paşa'nın kardeş katli hususunda Bayezid'i destekleyici tutumu şüphesiz tesadüf değildi. II. Mehmed'in hükümdarlığının son yıllarındaki gelişmeler ve Karamanî Mehmed Paşa'nın bu süreçte üstlendiği aktif rol göz önüne alındığında, ilgili anlatı ile eserin kaleme alındığı dönem arasında simbiyotik bir ilişkinin söz konusu olduğu anlaşıyordu. Öyle ki, *Tevârîhi's-selâtîni'l-Osmâniyye*, merkezileşme faaliyetlerinin en yoğun olduğu II. Mehmed'in hükümdarlığının son döneminde kaleme alınmıştı. Müellif Mehmed Paşa ise bahsedilen faaliyetlerin en büyük destekçilerindendi. Merkezileşme sürecinin en tartışmalı iki ürünü olan *Kâunnâme-i Âl-i Osmân*'ın tanzimi ve “toprak reformu”nun tatbikinde Mehmed Paşa'nın doğrudan dahli olduğu tahmin ediliyordu. ²⁹⁵

²⁹⁴ *Tevârîhi's-selâtîni'l-Osmâniyye*, (ed.) Konyalı, s. 347.

²⁹⁵ Örneğin, Kemalpaşazade, II. Mehmed'in bütün dizginlerinin Karamanî Mehmed Paşa'nın elinde olduğunu belirterek; sadrazamın yürürlüğe konan yeni uygulamaların (*bid'at*) müsebbibi olduğunu vurguluyordu. Bkz. Abdülkadir Özcan, “Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem için Kardeş

Osmanlı devlet teşkilatına dair eski ve yeni uygulamaların kodifiye edilmesi ile oluşturulan *Kânunnâme-i Âl-i Osmân*, tahta çıkan hükümdarın kardeş(ler)ini öldürmesine cevaz veren meşhur bir bölüm içermektedir: “*Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl etmek münâsibdir. Ekser ulemâ dahi tecviz etmiştir. Anınla âmil olalar.*”²⁹⁶ II. Mehmed, bu maddenin tanziminden yaklaşık yirmi yıl önce, tahta ikinci kez çıktığında henüz birkaç aylık olduğu tahmin edilen kardeşi Ahmed’i boğdurtmuştu. Bu olayın dönemin çağdaşlarından Laonikos Khalkokondyles ve Dukas gibi yazarların eserlerinde de yer bulması, şehzade Ahmed’in öldürülmesinin geniş bir yankı uyandırdığını düşündürmektedir.²⁹⁷ II. Mehmed’in bu süreçte henüz 17 yaşında olduğu ve Konstantinopolis’in fethi öncesinde tıpkı babası II. Murad gibi otoritesini tesis etmede bazı zorluklar yaşadığı göz önüne alındığında, Ahmed’in boğdurulmasının çağdaş eserlerde de yankı bulan muhalif bir ses yaratmış olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.²⁹⁸ Dukas ve Âşıkpaşazâde’nin benzer şekilde, öldürülen şehzadenin henüz bebek yaşta olduğunu ve asil bir kökenden geldiğini vurgulamaları, bu olaya yönelik bir tartışma ortamının doğmuş olabileceğini düşündürüyordu.²⁹⁹ Dolayısıyla, II. Mehmed’in tebaası üzerindeki denetim ve prestijinin görece daha yüksek olduğu bir dönemde tanzim ettirdiği *Kânunnâme-i Âl-i Osmân* ve kardeş katline dair kaleme aldirdığı pasaj, Osmanlı hükümdarının kanun koyucu yeni *personası* üzerinden kendini -muhalif seslere karşı- meşru kılma çabası olarak okumak mümkündür.

Yukarıda ele alınan çerçeveden bakıldığında *Kânunnâme*’deki “nizâm-ı âlem” vurgusu ile Mehmed Paşa’nın Yakup Çelebi’nin ölümüyle devletin herhangi bir

Katli Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33 (1980-81), s.8. Nitekim Âşıkpaşazâde de yeni bidatler tanzim ettiğı ve vakıf arazilerini timara verdiğı gerekçesiyle sadrazamı eleştirir *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.298.

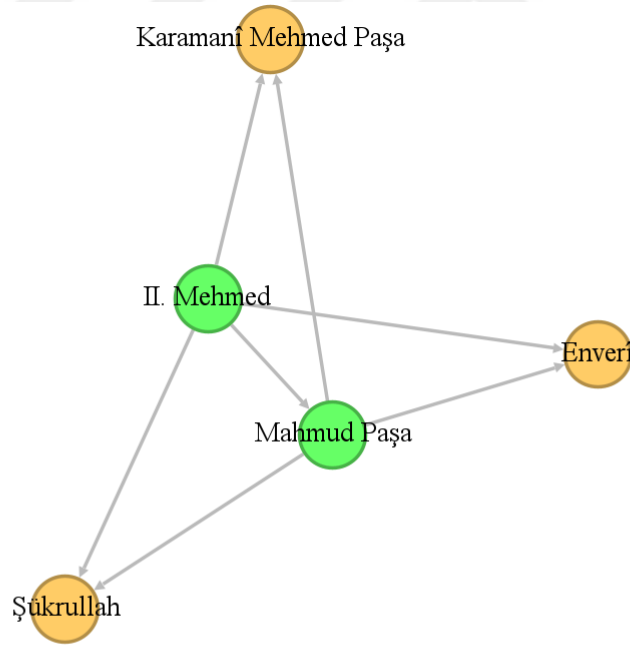
²⁹⁶ Özcan, “Fâtih’in Teşkilât Kanunnâmesi”, s.46.

²⁹⁷ Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.190; Chalkokondyles, *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.161-163.

²⁹⁸ Detaylı bilgi için bir sonraki bölüme bakınız.

²⁹⁹ Dukas öldürülen şehzadenin sekiz aylık bir bebek ve İsfendiyar soyundan gelen asil bir kökene sahip olduğunu vurgular. Bkz. Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.190. Âşıkpaşazâde’de benzer şekilde öldürülen şehzadenin küçük yaşta olduğu ve İsfendiyar kökeninden bahseder. Bkz. *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.189.

“ayrılık” ve “düşmanlık” ortaya çıkmadan I. Bayezid’e geçmesine dair oluşturduğu anlatının aynı alt mesaja sahip olması manidar hale gelmekteydi. Mehmed Paşa’nın, alim-bürokrat olarak bir yandan *Kânunnâme*’yi düzenleyen saray ve bürokrasiyi diğer yandan da kardeş katlini “tecviz” eden ulemayı temsil ettiği göz önüne alındığında *Tevârihi’s-selâtini’l-‘Osmâniyye*’nin *Kânunnâme-i Âl-i Osmân* ile aynı amaca hizmet edecek şekilde tasarlandığı söylenebilirdi. Öyle ki müellif, oluşturduğu I. Bayezid anlatısı üzerinden bir yandan Âl-i Osman’ın (ve dolayısıyla II. Mehmed’in) geçmişini, diğer yandan da II. Mehmed’in tanzim ettiği ve bir bürokrat olarak kendisinin de bizzat tarafı olduğu yeni politik düzenin savunusunu yapmaktaydı. Dikkat çekici olan husus ise Mehmed Paşa’nın bunu kardeşlerini öldürdüğü bilinen diğer Osmanlı hükümdarları üzerinden değil de I. Bayezid vasıtasıyla yapmayı tercih etmesiydi. Peki bu durum nasıl yorumlanmalıydı?

Şekil 3. Şükrullah, Enverî ve Mehmed Paşa’nın Patronaj İlişkileri

Öyle görülüyor ki, II. Mehmed’in hükümdarlığı sürecinde kaleme alınan kâinat ve hanedan tarihlerinde hatırlanarak Âl-i Osmân’ın geçmişi içerisinde yeniden yer bulan I. Bayezid anlatıları, müelliflerin geçmişi inşa sürecinde sıklıkla kullandıkları yeni bir

araç/motif haline gelmişti. Şükrullah, Enverî ve Mehmed Paşa'nın bu motifi ele alış biçiminin benzerliği, onların içinde bulundukları *habitus* ile doğrudan ilişkiliydi. Her üç müellifin bir araya getiren ortak nokta (habitusun çekirdeği) II. Mehmed ve Mahmud Paşa'nın tesis ettiği patronaj ilişkileriydi. Hatırlanacağı üzere Şükrullah eserini doğrudan Mahmud Paşa'ya adanmış ve II. Mehmed için ayrı bir eser daha yazmak almak istediğini belirtmişti. Enverî hem II. Mehmed, hem de Mahmud Paşa için iki ayrı eser kaleme almış ve her iki ismin de katıldığı bazı seferlerde bizzat bulunmuştu. Yirmi yılı aşkın bir süre boyunca Mahmud Paşa ve II. Mehmed ile birlikte çalışan Karamanî Mehmed Paşa ise herhangi bir hamiden bahsetmese de eserini Sultan için yazdığı anlaşıyordu.

Mahmud Paşa ve II. Mehmed dışında yazarların bir araya geldiği diğer ortak nokta ise ulema sınıfına olan aidiyetleriydi. Her ne kadar modern dönem araştırmacıları tarafından II. Murad döneminin devlet adamlarından biri olarak ön plana çıkartılsa da³⁰⁰, kariyerine muhtemelen bir kadı ya da müderris olarak başlayan Şükrullah'ın *Behçetü't-Tevârih*'i kaleme aldığı 1460'lı yıllarda üst dereceli ilmiye mensupları içerisinde yer aldığı anlaşılmaktaydı. II. Mehmed'in, tertip ettiği sünnet düğününde Şükrullah'ı dönemin önde gelen alim grubu ile birlikte kabul etmesi ve *Behçetü't-Tevârih*'te Hızır Bey, Alaeddin Tûsî ve Molla Hüsrev'e ait takrizlerin yer alışı bu görüşü desteklemekteydi. Tabakât eserleri ve dönemin diğer kaynaklarında her ne kadar ismine rastlanmasa da eseri *Düstûrnâme*'de paylaştığı bilgiler Enverî'nin de ulema sınıfı içerisinde yer aldığını göstermekteydi. O muhtemelen kadı, imam veya müezzin gibi daha alt dereceye sahip bir ilmiye mensubuydu. Konya gibi Geç Orta Çağ Anadolu'sunun en kadim ilmi sahalarından birinde doğup yetişen ve Mevlevî alt kimliğine sahip olan Mehmed Paşa ise kariyerine müderris olarak başlamış ve Konstantinopolis'e gelişinden sonra bir süre Mahmud Paşa'nın medresesinde çalışmıştı. Divân kâtipliği görevine getirilmesinden itibaren aktif olarak bürokrasi içerisinde bulunsa da hocası Musannifek'in Konstantinopolis'e gelmesinde önyak olması onun üst dereceli ulema zümresi ile münasebetini devam ettirdiği şeklinde de yorumlanabilirdi.

³⁰⁰ İnalçık, “Tarihçi Şükrullâh Çelebi (1380?-1460), s.160.

Dolayısıyla ulema mensubiyeti, her üç müellifin ortak bir kültürel çevre ve bu çevrenin ürettiği kaynaklar ve fikirlerden beslendiklerini gösteriyordu. Şükrullah'ın eseri için takriz kaleme alan Hızır Beğ ve Molla Hüsrev II. Mehmed'e yakın isimlerdi. Hızır Bey fetih sonrası Konstantinopolis'e atanan ilk kadıydı.³⁰¹ Molla Hüsrev'in ise şehzadeliliğinden itibaren II. Mehmed'in yanında bulunduğu bilinmekteydi. Öyle ki II. Mehmed, henüz birinci saltanatı (1444-1446) esnasında onu kazasker olarak atamış ve Hızır Beğ'in ölümü sonrasında ise Konstantinopolis kadılığı görevine getirmişti.³⁰² Alaeddin Tûsî ise Anadolu'ya Semerkant'tan gelmiş ve bir süre Karamanoğulları'nın merkezi Konya'da bulunmuştu. Bu süreçte Karamanî Mehmed Paşa'ya da hocalık yaptığı bilinen Tûsî, Konya'dan ayrılarak Bursa'ya gitmiş; II. Murad'ın çeşitli ihsanlarına mazhar olmuş ve II. Mehmed'in ikinci saltanatında Konstantinopolis'e yerleşerek kendisine tahsis edilen Zeyrek Medresesi'nde bir süre müderrislik yapmıştı.³⁰³

Fetih sonrasında Tûsî ile aynı dönemde II. Mehmed'in himayesine geçen iki meşhur isim daha vardı: Musannifek ve Şeyh Vefa. Timurlu egemenliğindeki Herat'tan Karaman'a ve akabinde Mahmud Paşa ve Karamanî Mehmed Paşa'nın girişimleri ile Konstantinopolis'e yerleşen Musannifek, başta Mehmed Paşa olmak üzere pek çok öğrenci yetiştirmiş meşhur bir alimdi.³⁰⁴ Asıl adı Muslihiddin Mustafa olan Şeyh Vefa ise Konya ve Edirne'de bulunmuş, Karamanoğulları hanedanı nezdinde büyük değere sahip sufi kökenli bir isimdi.³⁰⁵ 1453 sonrası diğer pek çok isim gibi Osmanlıların yeni başkentine gelen Şeyh Vefa, II. Mehmed'ten büyük destek görmüştü. Şeyhin kaleme aldığı pek çok eserin saray kütüphanesinde dahi yer alması

³⁰¹ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (ed.) Muhammet Hekimoğlu, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), s.164. (Bundan sonra yalnızca eser adı ile anılacaktır.) Kariyerine babasının kadılık yaptığı Sivrihisar'da kadılık ile başladığı anlaşılan Hızır Bey, II. Mehmed'in ihsanları ile Bursa'ya müderris olarak atanmış ve kendisine İnegöl kadılığı verilmişti. Bkz. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s.162.

³⁰² *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s.200-202.

³⁰³ *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s.170-172.

³⁰⁴ *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s.276-280.

³⁰⁵ *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s.388; Reşat Öngören, "Muslihiddin Mustafa", *TDVİA*, 31, 2006, s.269.

da bunu destekler nitelikteydi.³⁰⁶ Ayrıca, ölümünden sonra mezar taşını hazırlayacak kadar da Karamanî Mehmed Paşa ile yakın ilişkilere sahip olduğu bilinmekteydi.³⁰⁷ *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* ve diğer tabakât türü eserlerin yakın bir okuması bahsedilen isimlerin şahsen ya da hoca-öğrenci-mürit ilişkisi üzerinden birbirleri ile yoğun bir etkileşim içinde olduklarını açıkça göstermekteydi.³⁰⁸ Buradan hareketle bir yandan Konstantinopolis-Edirne-Bursa üçgenindeki bahsedilen ulema ağına mensup ve diğer yandan da hayatlarının önemli kısımlarını saray-ordu-başkent ekseninde geçiren Enverî, Şükrullah ve Mehmed Paşa'nın birbirlerini tanıyor olma ihtimali kuvvet kazanmaktaydı.

Özellikle 1460'lı yıllar, kronolojik açıdan müelliflerin başkentte ya da seferler sırasında ordugahta bir araya gelmelerine imkân tanıyordu. Ayrıca, müelliflerin Osmanlı'nın tarihi için ortak bir kaynaktan faydalanmış olabileceklerine yönelik yapılan çalışmalar³⁰⁹, Şükrullah ve Enverî'nin Kadı Beyzavî'nin *Nizâmü't-Tevârîh*'inden faydalandıklarını belirtmeleri³¹⁰ ve her üç ismin *İskendernâme*'yi kullanmaları; onların sınırlı sayıdaki yazılı kaynağa erişebilen ortak bir çevrenin mensubu olduklarını göstermekteydi. Dolayısıyla müelliflerin râviler, yazılı kaynaklar

³⁰⁶ Gülrü Necipoğlu, "The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library", *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4) Volume I: Essays*, (ed.) Gülrü Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornel Fleischer, (Brill: Leiden & Boston, 2019), s.10; Kafadar, *Between Two Worlds*, s.97.

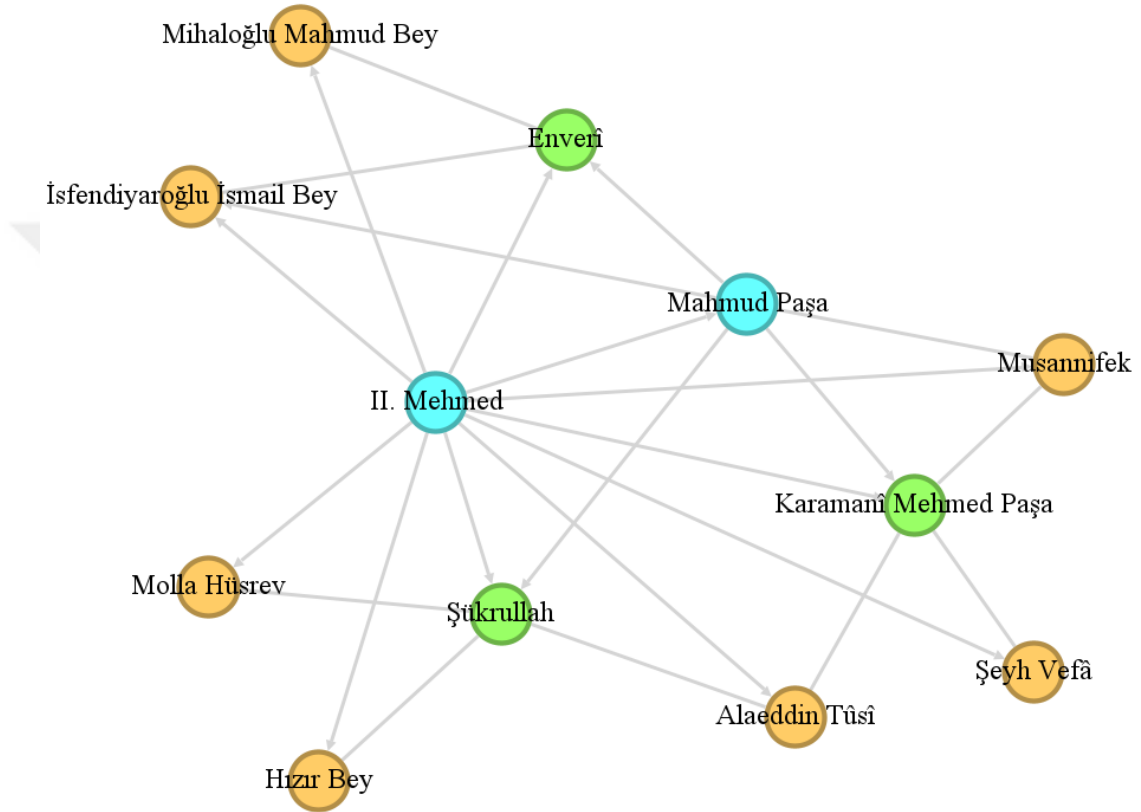
³⁰⁷ Konyalı, "Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi", s.334-335; Öngören, "Muslihiddin Mustafa", s.269. Taşköprülüzâde'nin aktardığı bir anektoda göre vakıflar konusunda yürürlüğe soktuğu yeni uygulamalar sonrası "tüm şeyhler" Karamanî Mehmed Paşa'dan desteğini çekse de Şeyh Vefa kendisine olan desteğini devam ettirmişti. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s.432.

³⁰⁸ II. Mehmed ve Mahmud Paşa'nın patronajı altında olan bu isimlerin tercüme-i haller veya Âşıkpaşazâde gibi dönemin çağdaş kaynaklarında sıklıkla yer alan ilmi münazara ve sohbetler, düğün ve benzeri törenler ya da çeşitli seferler vasıtasıyla bir araya geldikleri anlaşıyordu. Pek çok anlatı Şükrullah'ın iletişim içerisinde bulunduğu bilinen Molla Hüsrev, Hızır Beğ, Molla Gürânî ve Memlûklü meşhur alim İbn Hacer ile ortak ilişki ağına sahip olduğunu gösteriyordu. Örneğin, Taşköprülüzâde'nin eserinin pek çok bahsinde defalarca bir araya geldikleri ya da birbirlerini tanıdıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Bkz. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* s. 150, 156, 166, 204, 212. Yine Taşköprülüzâde'nin belirttiğine göre bahsedilen ulema grubunun önemli bir mensubu olan Musannifek'in cenazesinde bölgenin tüm ilim ehli hazır bulunmuştu. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* s.246. Alaeddin Tûsî ise Osmanlı topraklarından ayrılırken yolda karşılaştığı Ali Kuşçu'ya Konstantinopolis'teki alimlere dair bilgi vermişti. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* s.272. Hızır Beğ'in yetiştirdiği pek çok öğrencinin başkent dışında Edirne ve Bursa'daki medreselerde müderrislik yaptıkları biliniyordu. *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* s.216-218.

³⁰⁹ Bkz. Ménage, "The Beginning of Ottoman Historiography", s.168-179; İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography", s.152-167.

³¹⁰ Enverî, *Düsturnâme*, (ed.) Yinanç, s.4-6; *Behçetü't-Tevârîh*, (ed.) Atsız, s.48.

ve sözlü gelenek üzerinden I. Bayezid anlatılarını yeniden organize ederken takındıkları meşrulaştırıcı/hükümdar-merkezli tutumun veya pragmatik ya da ideolojik alt mesajlar verme maksadıyla anlatıları inşa ediş biçimlerinin birbirine benzemesi, yüzyılın ikinci yarısında merkeze yakın Osmanlı entelektüelleri arasında gelişen kültürel hafıza ya da zihniyetin bir yansıması olarak yorumlanabilirdi.

Şekil 4. Şükrullah, Enverî ve Mehmed Paşa'nın Muhiti

Tüm bu çerçeveden bakıldığında *Behçetü't-Tevârih*, *Düsturname* ve *Tevârihi's-selâtni'l-'Osmâniyye*'nin sunduğu Bayezid anlatılarının Osmanlı entelektüel sınıfı ya da ulema zümresinin farklı katmanından (1. imam/müezzin, 2. kadı/müderris/alim ve 3. alim-bürokrat) neşet eden üç ayrı versiyon ya da yorumu temsil ettiğini iddia etmek mümkündü. Bu noktada, II. Mehmed'in fetih sonrası elde ettiği prestij ile birlikte tesis etmeye çalıştığı emperyal politikanın, patronaj ve iletişim ağları vasıtasıyla üç farklı dilde, üç farklı kesime hitap eden geçmiş kurgularının oluşumunda aktif bir rol

oynadığı görülmekteydi. Fakat saray ve patronaj dışında eserlerin kaleme alındığı diller (Türkçe, Farsça ve Arapça), müelliflerin hitap ettikleri okuyucu kitleleri (ordu-halk, alt ve üst kademedeki ilmiye mensupları, yönetici elitler), onların ilmiye zümresi içerisindeki komum ya da statüleri ile yakın çevreleri ve yaşadıkları yerler gibi pek çok üçüncü değişkenin de anlatıların şekillenmesi ya da farklılaşmasında etkili olduğu anlaşıyordu.³¹¹ Yine de her üç yorum ya da versiyonun bulunduğu ortak noktanın (menba) hanedana yönelik meşrutiyetçi tutum ve I. Bayezid'in imajını rehabilite etme çabası olması, saray ve hinterlandında gelişen zihniyetin yazarlar ve metin dünyası üzerindeki etkisini açık şekilde göstermekteydi.³¹²

³¹¹ Muhtemelen bir imam ya da müezzin olan Enverî görece en “iptidai” versiyonunu temsil etmekteydi. Basit bir Türkçe ile mesnevi şeklinde kaleme alınan *Düstûrnâme* sözlü kültürün hâkim olduğu halk ve askeri sınıfa hitap etmekteydi. Onun İlyas Bey'in hikayesi üzerinden kaleme aldığı eleştirel pasaj, sarayın etkisi ve patronaj ilişkileri dışında müelliflerin kendi geçmişleri veya bugünlerinin inşa ettikleri geçmiş üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu en iyi şekilde göstermekteydi. Eserlerini her ne kadar II. Mehmed ve Mahmud Paşa için kaleme alsalar ve bu iki isimden çeşitli ihsanlar beklese de Enverî aynı zamanda ordudaki akıncı gruplar ya da Mihaloğlu Mahmud Bey gibi isimlerle de yakın bir ilişkiye sahipti. Dolayısıyla Enverî'nin kaleme aldığı anlatıda sunduğu müessis hükümdar imajı, Şükrullah ve Mehmed Paşa'nın temsil ettiği Osmanlı entelektüel sınıfı ile etkileşimini temsil ederken; anlatının son kısmına eklediği eleştirel beyitler ise ordugahta elde ettiği deneyimler, şahit olduğu sözlü gelenek ve Mihaloğlu Mahmud Bey gibi ilk elden çevresi ile kurduğu ilişkinin bir tezahürüydü. Farsça kaleme alınan *Behçetü't-Tevârih*, hem Osmanlı himayesi altında hem de diyar-ı Rum dışındaki diğer “rakip” merkezlerde yaşayan okur-yazar elit sınıfa yönelikti. İleri seviye bir Arapça ile telif edilen ve II. Mehmed'i alimler için nihai bir sığınak olarak tasvir eden *Tevârihi's-selâtini'l-'Osmâniyye* ise *Behçetü't-Tevârih*'ten daha geniş bir çerçevede özellikle Memlük ve Timurlu himayesi altındaki İslamileşmiş Dünya'nın üst seviyeli entelektüelleri için oluşturulmuştu. Ankara yenilgisini ele alırken kullanmayı tercih ettikleri farklı retorik ya da analogiler bu iki müellifin kendilerine özgü kültürel arka plan ya da birikimlerinin göstergesiydi. Nitekim, Şükrullah'ın Bayezid'in Bursa'daki imar ve hayır faaliyetlerine dair Mehmed Paşa'dan daha detaylı bilgi sunması onun hayatının son yıllarını Bursa'da geçirmesi ve şehir için pek çok övgüde bulmasının bir yansıması olarak yorumlanabilirken; Mehmed Paşa'nın Karamanoğulları üzerine yapılan sefer sırasında hanedan mensubu iki şehzadeyi esir etmesine dair -Şükrullah'ın eserinde mevcut olmayan- bilgi vermesi ve bu hadise üzerinden Bayezid'i methetmesi onun Konya'da doğması ve hayatının önemli bir bölümünü Karamanoğulları'nın egemenliği altında geçirmesinin bir tezahürü olarak okunabilirdi. Dolayısıyla müelliflerin içerisinde bulunduğu makro kozmos metinlerde sunulan müessis Bayezid imajını, mikro kozmos ise bu imajı inşa ederken onların kullanmayı tercih ettikleri retorikleri ve metne dahil ettikleri/etmedikleri detayları belirlemekteydi.

³¹² Bahsedilen üç eserin doğrudan II. Mehmed ve Mahmud Paşa'nın direktifleri doğrultusunda kurgulandığı şeklindeki yorumların problemli olacağı kanaatindeyim. Patronaj, her ne kadar müelliflerin eserlerinin şekillenmesinde etkili olsa da eserlerin II. Mehmed ya da Mahmud Paşa tarafından ne ölçüde incelendiği ya da okunup okunmadığı tartışmaya açıktır. Bu noktada kesin olan saray merkezli gelişen ortak zihniyetin eserleri kaleme alan müelliflerin zihin dünyasında ciddi etkiler bıraktığıdır.

Bölüm 4

Geçmişî Kullanmak

[...] Dostane olan selamımızı ilettikten sonra belirtilmelidir ki işittiğimize göre bundan önce aynı zamanda Hüdavendigar'ın [II. Mehmed] da halası olan Karamanoğullarının annesi şefaata talebi için padişahın [Uzun Hasan] dergahına gelirken yolda ölmüş ve ondan sonra oğlu gitmişti. Bu durum sizin de malumunuzdur. [...] Şimdi aldığımız duyumlara göre hazret-i padişahımızın annesi [Sara Hatun], [Osmanoğulları] Karaman'ın işlerine karışıp zahmet vermesinler ki her iki tarafın dostluğu artsın ve o padişah [II. Mehmed] gaza ile meşgul olabilsin, bu padişah [Uzun Hasan] da gazaya yönelebilsin şeklindeki mesajını vermek üzere bir adamını hazret-i Hüdavendigar'a [II. Mehmed'e] göndermiş. Bu sözler devletin [Osmanoğulları] devamını isteyen bir kimse [*mektubun yazarı*] tarafından oldukça beğenildi. Her ne kadar bu samimi zat, bu meselede itham edilmiş ise de o dergahın [Osmanoğullarının] tuzunu yediği için nasihat olsun diye söylüyor. Allah'ın büyüklüğü üzerine yeminler olsun ki devletin devamını isteyen bu zatın yegane maksadı, Müslümanlar arasında fitne, fesat ve ihtilafın çıkmaması, her iki tarafın gazayla meşgul olmasıdır. Çünkü o padişahın ecdadı da sürekli gazayla meşgul olmayı kendilerine şiar edinmişlerdi. Yüce yaratıcının büyük bir devlet bahşettiği bizim padişahımız da gaza ile meşgul olsun, her ikisi de kardeş olsunlar. Allah'ın inayetiyle Emir Timur'un haşmet ve görkemine rağmen padişahı ona nispet etmesinler. Padişahımızın Emir Timur'a olan üstünlüğüne dair açıklamaları mütalaa buyursunlar [...]³¹³

Akkoyunluların Osmanlı hakimiyeti altındaki Tokat'ı ele geçirmeleri sonrası Rum vilayeti beyi Şarâbdâr Hamza'ya gönderilen 1472 tarihli mektubun giriş kısmından

³¹³ Topkapı Sarayı'nda birden fazla örneği olan bu Farsça mektup, Genç tarafından Türkçe'ye aktarılmıştır. Bkz. Vural Genç, "Timur'u Geçmek: Akkoyunluların Osmanlılara Karşı Üstünlük İddiaları", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, LIV (2019), s.49. (Alının parantez içerisindeki kısımları - italik olan haricinde- bana aittir.)

alınan yukarıdaki satırlar, ismi meçhul bir Akkoyunlu bürokratı tarafından kaleme alınmıştı. Bir zamanlar Osmanlı hizmetinde de bulunduğunu belirten bu isimsiz yazar, oluşturduğu anlatısında “eski” hamilerinin çok yakından tanıdığı bir retorikten faydalanıyordu: “Gaza”. Kaleme aldığı satırlarda gazi-hükümdar olarak tasvir ettiği II. Mehmed’in, atalarının yaptığı gibi yönünü Rumeli’ye çevirmesini ve Karamanoğulları’na ait ele geçirdiği bölgelerden çekilmesini tavsiye ediyordu. İsmi meçhul yazarın, aynı zamanda eski hamisi de olduğu anlaşılan II. Mehmed’e babasının ve dedesinin kadim adetini hatırlatma ihtiyacı duyması pek de yersiz sayılmazdı. Öyle ki, Timur’un 1402 yılında Anadolu coğrafyasını eski sahipleri arasında yeniden taksim ederek oluşturduğu düzen, I. Bayezid’in ardıllarınca kabul edilmiş ve yaklaşık 60 yıl boyunca da muhafaza edilmişti. Fakat hükümdarlığının ortalarına doğru yönünü tekrardan Anadolu’ya çeviren II. Mehmed’in, Mehmed Çelebi ve II. Murad’ın takip ettiği uzlaşmacı politikayı terk ederek, dedesi I. Bayezid’in emperyal siyasetini yeniden benimsediği anlaşıyordu. Mehmed’in güttüğü bu yeni politika, başta Akkoyunlular ve Karamanoğulları olmak üzere Anadolu’da büyük bir tedirginlik yaratmıştı.

Yukarıdaki mektubun yazılmasından yaklaşık on yıl önce, Trabzon Kuşatması esnasında II. Mehmed’in huzuruna elçilik görevi ile çıkan Uzun Hasan’ın (1453-1478) annesi Sara Hatun’un sözleri bahsedilen kaygıyı gayet iyi yansıtmaktaydı. Khalkokondyles’in aktardığına göre Sara Hatun, Akkoyunlulara ait Koyulhisar Kalesini ele geçiren Osmanlı sultanına dedesi I. Bayezid’in “trajik” akıbetini hatırlatmıştı: Tanrı’nın, Bayezid’i kendi soydaşları ile mücadele ettiği için Timur ile cezalandırdığını; fakat oğullarının bu adeti terk etmesi üzerine onları tekrardan desteklediği ve Osmanlılara yeniden büyük bir mülk bahşettiğini belirtiyordu.³¹⁴ Tam da bu noktada II. Mehmed’e, Tanrı’nın bahsettiklerinin kıymetini bilmesini, kendisiyle aynı soy ve dine mensup Türkmenleri hor görmemesini öğütüyordu.³¹⁵ Aksi halde

³¹⁴ Chalkokondyles, *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.355-356. Tihranî ve Neşrî’nin eserlerinde de Sara Hatun ve II. Mehmed’in yapmış olduğu görüşmeye dair detaylar mevcuttur. Fakat her iki müellifin de sunduğu anlatılar kendi hükümdarlarını meşrulaştırmaya yönelik olarak tasarlanmış olup görüşmenin içeriğine dair net bir bilgi vermekten uzaktırlar. Bu durum Khalkokondyles’in sunduğu anlatıyı daha özgün kılar. Bkz. Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (ed.) Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), s.255-256; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, (ed.) Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), s.304-305.

³¹⁵ Kritovulos, II. Mehmed’in Trabzon seferini ele alırken şehir yöneticilerinin Sultan’a karşı olan kadim yükümlülüklerini yerine getirmediğini ve bölgedeki diğer hanedanlarla Osmanlılara karşı ittifak içerisine girdiğini belirtir. Bahsedilen hanedanları teker teker sayan yazar, bunlardan biri olan Uzun

Osmanoğulları -tıpkı 1402’de olduğu gibi- Tanrı’nın gazabının yeniden üzerlerine çekeceklerdi.³¹⁶ Bu uyarıları pek dikkate almadığı anlaşılan II. Mehmed, 1461 seferi sonunda İsfendiyar topraklarının tamamını ve Trabzon’u ele geçirmişti. Üç yıl sonra ise Karamanoğlu İbrahim Bey’in ölümü akabinde ortaya çıkan siyasi krizden faydalanarak yönünü tekrardan Karaman coğrafyasına çevirmiş ve Karamanoğlu İshak Bey’in I. Bayezid döneminden kalan sınırları (Çarşamba Suyu) kabul etmemesini fırsat bilerek tüm bölgeyi işgale girişmişti.³¹⁷ 1468 yılında ise meşhur Gevele Kalesi’ni alarak Larende’ye kadar ilerleyen Osmanlı birlikleri, bölgede ciddi bir yıkım gerçekleştirmiş ve Karamanoğulları’na ait toprakların tamamını ele geçirmişlerdi. Bu süreç akabinde bölgenin ileri gelen halkının Konstantinopolis’e sürülmesini emreden II. Mehmed, oğlu Mustafa’yı Karaman’ın yeni yöneticisi tayin etmişti.³¹⁸ Yukarıdaki mektubun meçhul yazarı, tam da bu süreçte Sara Hatun’un bir kez daha arabulucu bir misyonla II. Mehmed’e mektup gönderdiğini belirtiyordu. Fakat öyle anlaşıyor ki bu girişim de sonuçsuz kalmıştı.

Tüm bu gelişmeler Osmanlılar ve Akkoyunluları karşı karşıya getirecekti. 1461 yılına göre artık çok daha güçlü bir konumda bulunan Akkoyunlular, Timurluların ardılları da dahil olmak üzere bölgedeki rakiplerini sırasıyla elimine ederek İran’ın büyük bir bölümünü kontrol altına almışlardı. Osmanlıların Anadolu’da yeniden başlattığı askeri faaliyetler sonrası başta İsfendiyar ve Karaman aileleri olmak üzere kendisine sığınan pek çok Türkmen aşiretinin de desteğini alan Uzun Hasan, II. Mehmed’in karşısına çıkmak için çeşitli hazırlıklar yapıyordu.³¹⁹ Bu sürecin ilk aşaması olan Tokat’ın Uzun Hasan’a bağlı birliklerce yağmalanması sonrasında Akkoyunlulardan Hamza Bey’e gönderilen 1472 tarihli mektup, Osmanlı-Akkoyunlu rekabetinin tarihsel hafızada Timur-Bayezid mücadelesini yeniden nasıl canlandırdığına dair ilginç detaylar sunmaktaydı. Öyle ki, Karamanlı sığınmacılar için çözüm arayışları, övgüler ve iki

Hasan’dan bahsederken “Timur’un oğlu” ifadesini kullanır. Bu durum 1460’lı yıllardan itibaren Uzun Hasan’ın kendisini meşru kılmak amacıyla Timur’un mirasından faydalandığını gösterir. Bkz. Kritovulos, *History of Mehmed the Conqueror*, (ed.) Riggs, s.164.

³¹⁶ Chalkokondyles, *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.357.

³¹⁷ Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, s.270.

³¹⁸ Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, s.271-272.

³¹⁹ John E. Woods, *The Akkoyunlu: Clan, Confederation, Empire*, (Salt Lake City: University of Utah Press,1998), s.113-115; Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, 302-309.

gazi-hükümdar için kardeşlik temennileri ile başlayan mektubun yukarıdaki giriş kısmı, ismi meçhul yazarın Timur'a yaptığı gönderme sonrasında aniden tehditkâr ve suçlayıcı bir üsluba bürünmekteydi. Bu kısımdan itibaren Uzun Hasan ile Timur'u karşılaştırmaya girişen yazar, yeni hamisinin Timur'dan ne kadar üstün olduğunu kanıtlamak için on üç madde sıralamıştı. Burada Uzun Hasan'ın mizaç, soy ve askeri yetenekleri açısından sahip olduğu üstünlükleri somut örneklerle ele alan yazarın temel amacı, Timur ve Uzun Hasan'ın *personalaları* arasında bir ilişki tesis ederek; Akkoyunluları karşısına alması dahilinde II. Mehmed'in büyük dedesi I. Bayezid ile aynı akıbeti paylaşacağını göstermekti.³²⁰

Peki II. Mehmed'e yöneltilen eleştirilerde neden sıklıkla I. Bayezid'e atıf yapılmaktaydı? Bu durum Bayezid'in "ibret verici" akıbetinin kullanılmaya elverişli yönü dışında Mehmed'in inşa ettiği benlik sunumu ile de doğrudan alakalıydı. Öyle anlaşıyor ki II. Mehmed, kendi kamusal imajı ile büyük dedesi I. Bayezid'in sahip olduğu imajın ilişkilendirilmesinde bizzat aktif bir rol oynamıştı. Bu sürecin kökenleri ise onun ilk hükümdarlık deneyimine dayanmaktaydı. Her ne kadar 1444 yılında yeni Osmanlı hükümdarı ilan edilse de Halil Paşa ve Yeniçerilerin başını çektiği klikler arası mücadelede başarısız olan II. Mehmed, kısa bir süre sonra tahttan indirilmiş ve kendine yakın isimlerle tesis etmeye çalıştığı emperyal politika ise engellenmişti.³²¹ Nitekim tahttan indirilmeden önceki süreçte Mehmed'in sabık hükümdar olan babası ile de bazı problemler yaşadığı anlaşıyordu.³²² Öyle ki, Varna Savaşı akabinde

³²⁰ Müellifin kaleme aldığı beşinci madde onun temel amacının ne olduğunu gayet açık şekilde ortaya koyar: "Emir Timur sizin ülkenize oldukça yabancıydı. Orayı iyi tanııyordu; insanlarını çok iyi biliyordu. Siz de iyi biliyorsunuz ki padişahımız sizin bütün ülkenize ve halkına vakıftır. [...] Emir Timur Kayseri'nin aşağısından hareket ettiğinde Hüdavendigar'ın [I. Bayezid] nerede olduğunu bir türlü öğrenememişti. Birkaç kişiyi ele geçirip getirmeleri ve bu şekilde ondan gerekli almaları için birkaç bin ümerasını göndermişti. Ama ümerası hiç kimseyi yakalayamadı." Bkz. Genç, "Timur'u Geçmek: Akkoyunluların Osmanlılara Karşı Üstünlük İddiaları", s.50. Uzun Hasan'ın, Ebu Said Bahadır'ı yenmesi sonrası Memlük hükümdarı Kayıtbay'a gönderdiği 1469 tarihli mektupta her ne kadar farklı retoriklerden faydalansa da benzer bir üstünlük çabası tesis etme girişimi olduğu görülür. Bkz. Matthew Melvin-Koushki, "The Delicate Art of Agression: Uzun Hasan's Fathnama to Qaytbay 1469", *Iranian Studies*, 44, 2(2011), s.193-214.

³²¹ İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, s.89.

³²² İnalçık'ın yaptığı inceleme, yaygın bilinenin aksine Mehmed'in tahttan indirilmesinde Halil Paşa kadar II. Murad'ın da etkisinin olduğunu gösteriyordu. İlgili mektubun yazılmasının akabinde Edirne'de vuku bulan isyandan çok kısa süre sonra bizzat başkente gelen Murad, oğlunu Manisa'ya göndererek yeniden tahta geçmişti. Murad'ın isyandan kısa süre önce Bursa'ya hareket etmesi ve isyanın hemen akabinde Edirne'ye varması; onun bu süreç evvelinde Çandarlı ve diğer II. Mehmed karşıtı bürokratlar tarafından çağrıldığını, hatta isyanın bu amaçla tertip edildiğini göstermekteydi. Bkz. İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, s.96-97.

yönünü Anadolu'ya çevirmek isteyen II. Mehmed ve ona yakın bürokratlar, II. Murad'ın Manisa'dan gönderdiği mektup ile engellenmişti.³²³ Bu hadise II. Murad'ın, Bayezid'in düşüşü sonrası tesis edilen barışçıl politikada ne kadar ısrarcı olduğunun açık bir tezahürüydü.

II. Mehmed'in tam da tahttan indirildiği yılda doğan ilk oğluna büyük dedesi Bayezid'in adını vermesi, onun nasıl bir düşünce dünyasına sahip olduğunu göstermekteydi. Öyle görülüyor ki, 1444-1446 yılları arasında vuku bulan hadiseler II. Mehmed'i, babası ve dedesinin sürdürdüğü muhafazakâr politikayı terk etmede büyük dedesinin (I. Bayezid) imajını kullanmaya sevk etmişti. Onun bu tutumunu Konstantinopolis Kuşatmasından itibaren takip etmek mümkündü. I. Bayezid'in yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın (1391) karşısına yeni bir hisar inşası (1452) ile başlayan kuşatma boyunca Mehmed'in askerine verdiği nutuklarda sık sık büyük dedesine atıf yaptığı bilinmekteydi.³²⁴ Bu durum, onun 1402 öncesinde Osmanlıların elinde bulunan ya da ele geçirme girişiminde bulunulan bölgeler üzerinde yeniden hak iddia etmek ve II. Murad ile Mehmet Çelebi'nin temsil ettiği muhafazakar siyasete karşı hakim kılmaya çalıştığı emperyal politikayı meşru kılabilmek için I. Bayezid'in mirasından faydalandığını gösteriyordu.

1470'li yılların sonlarına doğru Osmanlı topraklarına geldiği tahmin edilen Kâşifi'nin (ö.[?]) eseri, II. Mehmed'in bahsedilen tutumunun metin dünyasında nasıl bir karşılık bulduğunu somut şekilde göstermekteydi. II. Mehmed'in doğumu ile başlayan ve bugüne ulaşan kısımları 1449 yılına kadar gelen dönemi kapsayan *Gazânâme-i Rûm*'un en dikkat çekici özelliği 1444-1446 yıllarının ele alınış biçimiydi. II. Mehmed'in ilk hükümdarlık dönemine tekabül eden bu süreci meşrulaştırıcı bir perspektifle yeniden inşa eden Kâşifi; Varna ve Kosova'da elde ettiği zaferlerle ön plana çıkan II. Murad'ı, oğlu Mehmed tarafından memur edilen bir "komutan" olarak

³²³ Bu olay *Bodleian Anonimi*'nde açık şekilde ele alınmıştır: "Sultân Muhammed dahı taht-ı bahtda oturub 'adl ü dâd itmeğe meşgul oldu. Etrâf ve cevânibde hiç 'adû kalmadı ki anunla muhârebe ola. Çün gördü ki hiç kimsene kalmadı, Karaman-oğlu ile ve despot ile ve Kastamonu Begi ile 'adavet itmek isteyicek Halil Paşa mahfî Sultân Murâd'a haber gönderüb işbu hâli i lââm idicek Sultân Murâd dahi be-gâyet incinüb paşalara ve Sultân Muhammed'e mektûb yazub ol tarafı tamâm teskin itdi." Bkz. Halil E. Cengiz-Yaşar Yücel, "Ruhî Tarihî", Belgeler, XIV, 18 (1989-1992), s.441. (Bu eser devam eden referanslarda "Bodleian Anonimi" olarak anılacaktır.)

³²⁴ Kritovulos, *History of Mehmed the Conqueror*, (ed.) Riggs, s.27-28, 30-31.

resmetmekteydi.³²⁵ Kâşifi bu sayede “gerçek” sultan olarak addettiği II. Mehmed’i anlatının merkezine alarak; Zaîfî ve anonim müellifin daha önce telif ettikleri II. Murad merkezli *gazâvât* anlatılarına karşı yeni bir alternatif sunmuş oluyordu.³²⁶ Onun inşa ettiği bu yeni anlatıda Sultan’ı meşrulaştırmak için kullandığı araçlardan biri de I. Bayezid’di:

[...] Bir gün dünya görmüş bilge bir zât huzuruna geldi. Sultanın elini öptükten sonra, diz çökerek: “Sultanım! Allah sana fetih ve zafer bahçesinden bir gonca ihsan etti. Güzellikte emsali görülmemiş bir oğul bahşetti. O’nu gören herkes, cediti sultan Bayezid’e benzediğini söyler.”³²⁷

II. Mehmed’in doğumunu konu edinen yukarıdaki pasaj, *Gazânâme-i Rûm*’un sebep-i telif bölümünün ardındaki, eserin asıl başlangıç kısmını ihtiva ediyordu. Zafer ve fetih vurguları üzerinden kaderi Tanrı tarafından belirlenmiş, *devletlü* bir hükümdar imgesi ile eserine başlayan Kâşifi’nin bu minvalde kullandığı temel övgü aracının “I. Bayezid” olması dikkat çekiciydi. 1470’li yıllardan³²⁸ geriye dönük olarak kaleme alınan bu pasajda, *bilge* bir kişinin -II. Murad, Mehmed Çelebi ya da hanedanın bir başka üyesi yerine- I. Bayezid üzerinden yaptığı kehanet ya da müjdeleme; II. Mehmed’in Anadolu’da Uzun Hasan ve diğer Türkmen hanedanlarına karşı elde ettiği zaferlerde Tanrı’nın desteğinin en başından itibaren ardında olduğunu göstermek için oluşturulan bir retorikti.³²⁹ Bu durum II. Mehmed’in benlik sunumuna dahil edilen I.

³²⁵ M. Ebrahim M. İsmail, “Kâşifi’nin *Gazânâme-i Rûm* Adlı Farsça Eseri ve Türkçe’ye Tercüme ve Tahlili”, (Yüksek lisans tezi), İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005, s.21,25-26. (Bundan sonra yalnızca “*Gazânâme-i Rûm*”).

³²⁶ *Zâîfî ve Anonim gazavâtname* hakkında detaylı bilgi için bkz. “Müessis Sultanı Bastırmak”

³²⁷ *Gazânâme-i Rûm*, (ed.) İsmail, s.14.

³²⁸ İnalcık ve onun tezini tekrarlayan İsmail, *Gazânâme-i Rûm*’un 1456’da telif edildiğini kabul etmektedirler. Bkz. İnalcık, “The Rise of Ottoman Historiography”, s.163; *Gazânâme-i Rûm*, (ed.) İsmail, s.5. Bu iki isme karşın Ménage, *Gazânâme-i Rûm*’un 1456’da değil II. Mehmed’in hükümdarlığının son yıllarında kaleme alındığını ikna edici şekilde kanıtlar. Bkz. “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.153-154.

³²⁹ Bir önceki bölümde de ortaya konulduğu üzere II. Mehmed’in dünyaya geldiği 1430’lu yıllarda dedesi Bayezid pek de müspet bir imaja sahip değildi. Öyle ki, II. Murad için oğlunun Bayezid’e

Bayezid imajının, merkeze yakın elitler tarafından içselleştirilerek Anadolu’da sürdürülen yeni politikanın meşrulaştırılması amacıyla bir çeşit *aparatus* haline getirildiğini göstermekteydi.

Tüm bu çerçevede, Şükrullah ve Karamanî Mehmed Paşa gibi merkeze yakın isimlerin Ahmedî ve çağdaşlarından farklı şekilde, I. Bayezid’in imajını neden daha müspet bir çizgide konumlandırma çabası içerisinde olduklarını anlamlı hale getirmekteydi. Peki II. Mehmed’in bürokratları ve onlara yakın okur/yazar elitlerin mensup olduğu sosyal ağın dışarısında kalan *ucât*’ta durum nasıldı? Sara Hatun’un II. Mehmed’e sarf ettiği sözler ve ismi meçhul eski bir Osmanlı bürokrati tarafından kaleme alınan 1472 tarihli mektup, II. Mehmed’in tesis ettiği yeni düzen ve sunduğu emperyal imaja karşı I. Bayezid’in bir eleştiri aracı haline getirildiği alternatif bir anlatı geleneğinin var oluşuna işaret etmekteydi.

İlk kez *Düstûrnâme*’nin satır aralarında varlığını hissettiren bu gelenek, 15. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan ve merkezle çeşitli problemler yaşayan derviş, gazi-akıncı ve Türkmen zümrelerinin düşünce dünyalarını yansıtan eserlerde kendine geniş bir alan bulacak ve daha müşahhas bir forma ulaşacaktı. Bu durum, retorik ve gerçeklik arasında sıkışan I. Bayezid’e dair anlatıların -tıpkı 1472 tarihli mektupta olduğu gibi- tarihsel hafızada bir kez daha canlanarak, yüzyılın sonlarına doğru birbirinden farklı kesimler tarafından çeşitli amaçlarla yeniden kurgulanmasına ve “kullanılmasına” sebep olacaktı. Peki bahsedilen bu alternatif geleneğinin kökeni neydi? Nasıl bir mahiyete sahipti? Aktörleri kimlerdi? Şükrullah, Mehmed Paşa, Enverî ve Kâşifî gibi isimlerin I. Bayezid için oluşturulan müspet imaj etrafında inşa ettikleri anlatılar bu gelenekte ne ölçüde karşılık bulmuştu? Bu sorular yüz yılın son çeyreğinde telif edilen metinler incelenerek yanıtlanmaya çalışılacaktır.

benzetilmesinin bir çeşit yergi ya da talihsizlik emaresi olarak telakki edilmesi çok daha olasıydı. Kâşifî’nin, kendi tabiriyle, diyar-ı Rum’a yeni gelmiş ve II. Mehmed’in dikkatini çekmeye çalışan bir müellif olduğu tekrardan göz önüne alındığında; onun I. Bayezid’den faydalanmasını teşvik eden ana etkenin Karamanî Mehmed Paşa ve Veliyyüddin Ahmed Paşa gibi merkeze yakın isimlerle tesis ettiği münasebetler olduğu anlaşıyordu. Müellifin Osmanlı topraklarına geldiğinde münasebet kurduğu isimler için bkz. *Gazânâme-i Rûm*, (ed.) İsmail, s.12-14. Ayrıca bkz. Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.153.

4.1 Merkeze İlk Tepkiler ve Eleştirel Anlatı Geleneğinin Doğuşu

II. Mehmed'in Konstantinopolis'in fethi akabinde başlattığı “imparatorluk projesi” merkezin idari, askeri ve mali alanları yeniden organize ederek denetimini artırmaya çalıştığı bir dönüşüm sürecini temsil etmekteydi. Bu dönemde yeni başkent ilan edilen Konstantinopolis'in ihya edilmesi, Rumeli ve Anadolu'daki seferlerin sürdürülmesi ve ele geçirilen yeni bölgelerin nüfuslandırılması noktasında ortaya çıkan pek çok ihtiyaç, II. Mehmed ve bürokratlarının yeni uygulamalar ihdas etmelerine sebep oldu.³³⁰ Örneğin, merkezin artan giderlerinin karşılanması amacıyla 1470-1481 yılları arasında akçenin değeri tam üç kez düşürülmüş³³¹ ve yine aynı dönemde yaklaşık 20.000 vakıf arazisinin gelirlerine de el konulmuştu.³³² 1453 öncesinde eşine pek de rastlanmayan bu tarz uygulamaların ciddi bir muhalefet oluşturduğu anlaşıyordu. Öyle ki, merkezileşme faaliyetlerinin ivme kazandığı 1470'li yıllarda, yeni düzenden “mustarip” muhitlere ait seslerin metin dünyasında yankı bulmaya başlaması hiç de tesadüf değildi. Tam da bu noktada ismi meçhul bürokratin kaleme aldığı 1472 tarihli mektup, II. Mehmed'in bahsedilen uygulamalarının merkeze uzak muhitler tarafından nasıl karşılandığına dair en erken tarihli atıflardan birini sunmaktaydı:

³³⁰ Mukataa, sabun ve şap tekelleri, gümüş madenlerinde devlet denetiminin artırılması ve zorunlu göç gibi pek çok uygulama özellikle 1470'li yıllarda ciddi bir gelişme gösterdi. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, s.451-458.

³³¹ Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, s.456; Cemal Kafadar, “When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows: The Boundaries of Ottoman Economic Imagination at the End of the Sixteenth Century” (doktora Tezi), Institute of Islamic Studies McGill University, 1986, s.51-54; Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s.46-47.

³³² 20.000 vakıf vurgusunu dile getiren ilk çağdaş II. Mehmed'in bürokratlarından Tursun Bey'dir. Bkz. Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, (ed.) Tulum, s.22. Süreç ve gelirlerine el konulan arazi örnekleri için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s.336, 339; İnalcık, “Mehammed II”, *EP*, VI, 1978, s.979-980; Zeki Arıkan, “Hamid Sancağı'ndaki Timar Düzenine İlişkin Araştırmalar”, *İÜFTD*, 12 (1982), s.103-107. II. Mehmed'in bahsedilen faaliyetlerinin sanıldığı kadar geniş bir etki yaratmadığına dair karşıt bir görüş için bkz. Oktay Özel, “Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 42, 2(1999), s.226-246.

[...] Bu *muhibbin* Rum’a gittiği vakitlerde bütün reayası Hüdavendigâr’ın [II. Mehmed] ecdadına dua ediyorlardı. Şimdi ise bunun aksine işitildiğine göre reayaya vergiler yüklüyorlar ve yaşadıkları ülkesinden göçürtüyorlar. Yeni uygulamalar ve bidatler çıkartıyorlar. Önceden darü’l-eman olan yer şimdi uğursuzluk diyarı olmuş. [II. Mehmed] Atalarının iyi siretini değiştirmiş. Böyle şeyler duyuyoruz.³³³

Müellifin burada verdiği temel mesaj, II. Mehmed’in “kadim” düzeni bozarak reayaya zulmettiği ve pek çok kesimin onun başlattığı dönüşüm sürecinden olumsuz etkilendiği yönündeydi. Bu vurgu mektubun diğer yerlerinde Osmanlıların Anadolu’nun çeşitli yerlerinde meydana getirdikleri yıkıma ve taşşış uygulamalarının zararlarına yönelik yapılan atıflarla da desteklenmekteydi. En dikkat çekici hususlardan biri ise anonim müellifin, kendisi gibi pek çok ismin de II. Mehmed’i terk ederek Uzun Hasan’a katıldığını belirtmesiydi. Bu minvalde onun Karamanoğlu, Germiyanoglu, İsfendiyaroglu gibi kadim hanedanlara mensup aileler dışında Osmanlılar için defterdarlık yaptığını belirttiği Mehmet Çelebi ve *Hüdavendigaroglu* olarak andığı bir başka ismi meçhul kişiden bahsetmesi; yeni düzenden memnun olmayan Osmanlı yönetici elitlerinin de varlığına işaret etmekteydi.³³⁴ Büyük çoğunluğunu, bir zamanlar Osmanlı hanedanına vermiş oldukları desteğin nişanesi olarak temlik yoluyla ailelerine bağışlanan arazilerin gelirlerine el konulan, zorla sürgün edilen ya da kullar ve bürokratların artan etkisine karşı eski ayrıcalıklarını yitiren eski elit, derviş, gazi-akıncı ve Türkmen muhitlerinin oluşturduğu bu memnuniyetsiz kesimin sesleri, Osmanlı coğrafyası içerisinde üretilen iki anonim metinde geniş bir yankı bulacaktı: *Dürr-i Mekkûn* ve *Tevârih-i Âl-i Osmân*(lar).

³³³ Genç, “Timur’u Geçmek: Akkoyunluların Osmanlılara Karşı Üstünlük İddiaları”, s.51.

³³⁴ Müellifin kullandığı *Hüdavendigar oğlu* kavramı dikkat çekicidir. Genç ismi meçhul olan bu kişinin bir hanedan mensubu olabileceği üzerinde durur. Bkz. Genç, “Timur’u Geçmek: Akkoyunluların Osmanlılara Karşı Üstünlük İddiaları”, s.50.

4.1.1 Geçmiş, Şimdi ve Gelecek: *Dürr-i Mekkûn*

Dürr-i Mekkûn kozmografya, coğrafya ve ilm-i nücum gibi pek çok farklı alanda bilgi içeren ansiklopedik bir eser olmanın yansıması II. Mehmed'in merkezileşme faaliyetlerine yönelik erken tarihli eleştirileri ihtiva eden apokaliptik bir metindi. Eserini *fitne zamânı* olarak nitelendirdiği kendi çağının okurlarının, dünyayı gezme zahmetinde bulunmadan bilgi edinmeleri için kaleme aldığını ifade eden müellif, on sekiz bölüme ayırdığı *Dürr-i Mekkûn*'un büyük yekununu yaratılış, cennet ve cehennem, mevsimler, zaman, şehirler, dağlar ve denizler gibi tabiatın muhtelif konularına hasretmiş ve eserin son üç bölümünde ise kıyamet alametleri ile çeşitli kehanetlere yer vermişti.³³⁵ Bahsedilen son kısımlar (özellikle de on beş ve on altıncı bâblar) müellifin “kendi bugünü” olan II. Mehmed'in hükümdarlık yıllarına (*fitne zamânı*) duyduğu hoşnutsuzluğu açıkça yansıtan pek çok “dolaylı” atıf içermektedir.³³⁶

[...] ‘Alâyim-i kıyâmetden haber işit. Rasûl hazretleri sallâ’llâhu ta’âlâ ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur: Kaçan kıyâmet yakın gelse on dürlü ‘alâmet zâhir ola. [...] Mehdî hazretlerinin hurûcını, ‘ilm-i cefrde râsûlu’llâh hazretleri ‘alâmetlerin didi ammâ evvel bu halk içre çok dürlü ef’âl-i kabâyih belüre. [...] Oglanlar, ümerâ gibi ola. Yüksek çardaklar yapalar. [...] Ehl-i ma’rifete ve ehl-i takvaya rağbet olmaya. [...] Begler ‘âdl suretinde zulm ideler. Ve vüzerâ rind ü kallâş ola. ‘Ulemâ fîsk ve kâdîlar rîşvet-hor ola. Zinâ ve livâta ve süci içmek âşikâre ola. Halkun şerlûsi ümerâ ola. Erâzil başa çıka, ehl-i ma’rifet ayakda kala. Kabrleri kârgir

³³⁵ Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan, *Dürr-i Mekkûn (Tıpkıbasım) (İnceleme-Çeviriyazı-Dizin)*, (ed.) Ahmet Demirtaş, (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), s.89; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan, *Dürr-i Mekkûn Saklı İnciler*, (ed.) Necdet Sakaoğlu, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1991), s.19-20 (her iki edisyon bundan sonra yalnızca *Dürr-i Mekkûn* olarak anılacaktır).

³³⁶ Stefanos Yerasimos, *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), s.208-210. Bu konuda yapılan bir başka değerlendirme için ayrıca bkz. Marinos Sariyannis, *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*, (Leiden & Boston: Brill, 2019), s. 39-44.

binâ ola. ‘Ulemâ yüksek hâneler yapup sanki tâk-ı kisrî ve kaysar pâdişâhlarıdır. [...] Begler ulu işleri alçak kimseye ısmarlayalar. [...] Mazlûm olanlar dinlenmeye. Hükkâm fâcir, ümerâ tâcir ola. [...] Ehl-i sûk mîzânda hîle idüp dürlü dürlü narhlar ile satalar, ekâbire tamâm, fukarâya eksük vireler. [...]’³³⁷

Dürr-i Mekkûn’un on yedinci bâbından alınan yukarıdaki kısım, her ne kadar kıyamet bahsi adı altında kaleme alınmış olsa da temelde II. Mehmed’in merkezileşme faaliyetleri sonucu etki alanı giderek genişleyen bürokrasi ve ilmiye sınıfına karşı eski statüsünü kaybeden bir derviş ya da sufinin (*ehl-i takva*) meydana gelen dönüşüme dair tepkisini yansıtmaktaydı. Dikkat çekici olan ise merkezle yakın münasebetlere sahip ulema, vüzera ve ümeraya yönelik tepkiler ile *tâcir* sınıfı ve *narh* vurgusu üzerinden yeni bidatlara yönelik eleştirilerin, yukarıda ele alınan 1472 tarihli mektubun içeriğini anımsatmasıydı. Bu noktada akla iki soru gelmekteydi: Bu eser ne zaman ve kim tarafından telif edilmişti? Her ne kadar genel kanaat *Dürr-i Mekkûn*’un 1453-1466 yılları arasında Yazıcıoğlu Ahmed Bicân (ö.1466’dan sonra) tarafından kaleme alındığı yönünde olsa da yakın zamanda yayımlanan iki çalışma; eserin ismi meçhul bir müellif tarafından³³⁸, Osmanlı-Akkoyunlu rekabetinin ivme kazandığı 1472-1473 yıllarında kaleme alındığını ikna edici şekilde ortaya koymaktaydı.³³⁹

Müellifin *cefr* ve *ilm-i nücûm* bahsini ele aldığı on altıncı bâbın ikinci faslında, çeşitli rumuzlar üzerinden sıraladığı apokaliptik kehanetler, *Dürr-i Mekkûn*’un hangi kaygılarla ne zaman kaleme alındığı ve 1472 tarihli mektupla nasıl bir ilişkiye sahip olduğu konusunda pek çok detay sunmaktaydı:

³³⁷ *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Ahmet Demirtaş, s.215-216. (Vurgu bana aittir.) Ayrıca bkz. *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Sakaoğlu, s.122-123.

³³⁸ Carlos Grenier, “Reassessing the authorship of *Dürr-i meknûn*”, *Archivum Ottomanicum*, 35 (2018), s.1-19.

³³⁹ Ebru Turan, “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the *Dürr-i meknûn* (The Hidden Pearl, 1472-1473) in the context of Ottoman-Akkoyunlu imperial confrontation”, *BSOAS*, 86 (2023), s. 447-464.

[...] Pes kaçan ol vakte gele ki ol ilün sırrı bir ‘atbûr yâ Yûsuf i‘râz eyle ‘ayndan. Selâm vir ‘ayna ammâ sin ism-i şedîddür, mil-i cedîddür, Fâris-i sâbitdür, hâdis-i hâbitdür. Çok iller fetheyleye ve ba‘zın kaçura. [...] Dahı ol gulâm kim kâbil ü fettândur. Vay ol vaktin Rûm memleketine ve şehirlerine ve Kırım illerine, anun cevrenden, zulminden, mekrinden, şerrinden. Zîrâ ‘ulemâyı helâk idiserdür. Gariblerün gönlin yıkısardur. Ve dahı hazer eylen. Ol kuş tuzâgına benzer. Ve sakıngıl ‘akâribden. Zira bunlar ‘akârib gibidir. [...] Dahı bu yıl bast yılıdır. Harb ve kîtâl ve ceng ve nekâl olacakdur, ‘âlim kaçacakdur, câhil karâr tutacakdur. [...] ³⁴⁰

Müellif, Abdurrahman el-Bistamî’nin *Miftâhu’l-cifri’l-câmi* adlı eserinden çeşitli alıntılar yaparak tertip ettiğini belirttiği on altıncı bâbı yukarıdaki kehanet ile başlatmaktaydı. Bu bölüm üzerine yapmış olduğu incelemede alıntının ilk satırındaki “bir ‘atbur” ifadesine dikkat çeken Ebru Turan, bu kelimenin hiçbir anlam ifade etmediği ve muhtemelen müstensih hatası sonucu ortaya çıktığını belirterek; kelimenin aslında başlangıç anlamına gelen بَدْء olduğunu iddia etmekteydi.³⁴¹ Turan, buradan hareketle metnin aslında yeni hicri yılın başlangıcına (27 Ağustos 1400) dair bir betimleme yaptığına dikkat çekmekte ve metinde yer alan rumuzlara dair yeni bir çerçeve sunmaktaydı. Buna göre *Yûsuf*, Memlûk Sultanı Ferec’i, *Ayn* I. Bayezid’i ve *Sin* ise Timur’u temsil etmekteydi.³⁴² *Yûsuf*’un *Ayn*’a karşı uyarılması, 14. yüzyılın son yıllarında meydana gelen hadiseleri yansıtmaktaydı. Hatırlanacağı üzere Sultan Berkuk’un vefatı üzerine tahta geçen Sultan Ferec’in henüz çocuk yaşta olması ve bu süreçte Mısır’da meydana gelen karışıklıklar, I. Bayezid’in durumdan istifade ederek Memlûk hudutlarına yönelmesini sağlamıştı.³⁴³ Kehanetin devamında ise *Ayn*’dan

³⁴⁰ *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Ahmet Demirtaş, s.211-212. Ayrıca bkz. *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Sakaoğlu, s.118.

³⁴¹ Turan, “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the Dürr-i meknûn”, s.451. (21. dipnot)

³⁴² “Yûsuf”, Hz. Yusuf’a atfen Mısır yani Memlûk tahtının sahibini, “Ayn” Osmanoğulları’na atfen Osman kelimesinin ilk harfi üzerinden Bayezid’i, “Sin” ise Bistâmî’nin eserinin diğer yerlerinden hareketle şeytan ve yıkıma atfen Timur’u temsil etmekteydi. Bkz. Turan, “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the Dürr-i meknûn”, s.451-453.

³⁴³ Bkz. “Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak”.

hemen sonra *Sin*'e yapılan atıflar, 1402 öncesinde Kırım (1395) ve Sivas'ı (1400) ele geçirerek bölgede ciddi bir yıkım meydana getiren Timur'un Suriye'ye yöneleceğini haber vermektedir. Peki müellif neden eserinde bu eski kehanete yer verme (ya da okuruna hatırlatma) ihtiyacı duymuştu? İlgili kehanetin devamında nihai bir sonun gelişinin yakın olduğuna dair göndermeler, yazarın 1402 yılını büyük kıyametin başlangıcını simgeleyen bir çeşit dönüm noktası olarak telakki ettiğini göstermektedir.³⁴⁴

Bayezid-Timur karşılaşmasına yapılan atıftan sonra Memlûk hükümdarının Kıbrıs'a yönelik seferleri, Haçlıların İskenderiye kuşatması ve Sultan Baybars'ın oğlu Yusuf'un doğumuna dair bir dizi kehanet sıralayan anonim müellif, ilginç bir şekilde Akkoyunluların kurucusu Kara Yülük Osman'a (ö.1435) isnat ettiği anlaşılan bir başka kehanete de yer verir: “*İy bahtulu kişi, ya harfin elif harfi ile âşikâre, Yunan ellerinde kim 'Arak'dan ola. Alnı açık, sureti rûşen, uzun boylu, karayagız, isminün yarısı ma'lûle ola. Zirâ bağlyı ol kurtarışardur.*”³⁴⁵ Bu kehaneti daha sonra Memlûk topraklarında zuhur edecek bazı problemler ve başarısız Memlûk seferlerine yönelik atıflar takip eder.³⁴⁶ Müellif, neden Memlûkler için sıraladığı kehanetler arasında Kara Yülük Osman'a atıfta bulunarak anlatının akışını bozmuştur? Bu durum onun, okuyucunun dikkatini Osman'a çekmek istediğini düşündürür. Peki neden? İlgili bölümün devamında sunulacak olan ve on altıncı bâbın yazılış gayesini teşkil eden bir sonraki kehanet, Osman'a yapılan referansın anlatının odağını ‘*Arak'dan (Irak) olan* bir başka kişiye yöneltmek isteyen yazarın bilinçli tercihi olduğunu gösterecektir.

İsmi meçhul müellif ilgili bölümün devamında *Cezire-i Rûm*'da birtakım karışıklıkların meydana geleceği bir *şer ve şûr tufanı*ndan söz eder. Dikkat çekici olan ise müellifin, halkın büyük kıyametin geldiği zannına kapılacağı bu yıkım sürecini

³⁴⁴ Turan, “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the *Dürr-i meknûn*”, s.454, 458.

³⁴⁵ Bkz. *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Ahmet Demirtaş, s.211-212; *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Sakaoğlu, s.119. Turan ilgili kehanetin Kara Yülük Osman'ı temsil ettiğini ikna edici bir şekilde ortaya koyar: “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the *Dürr-i meknûn*”, s.457. Tihranî, Uzun Hasan için 1470-1471 tarihinde tamamladığı meşhur eserinin başında da Hasan Padişah'ın ahfadını ele alırken hanedanının kurucu atasının “Ali Beğ b. Osman Beğ” olduğunu belirtir. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 18.

³⁴⁶ Turan, “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the *Dürr-i meknûn*”, s.457.

1473-1474 yılına tarihlemesidir.³⁴⁷ Bu yılın Osmanlılar ile Akkoyunluların Otlukbeli’ndeki büyük savaşına tekabül etmesi bakımından dikkat çekicidir. Müellif bu tarihlendirmenin hemen devamına II. Mehmed’in ilk hükümdarlığına dair bir kehanet daha paylaşır. Burada II. Mehmed’in ismini herhangi bir rumuz kullanmadan, doğrudan zikrederek onun hükümdarlık yıllarında Rum halkının başına gelecek felaketler konusunda okuyucusuna uyarıda bulunur: “*Ve dahı dimişler, Milk-i Rûm’da sonra pâdişâh olan bir yalın yüzlü oğlan ola. Ol vakit vay Rûm ilinün hâline. Ol oğlanın isminde iki mim ola, yâ Mehemmed yâ Mahmûd ola. Bir mim evvelinde bir mim ortasında ola.*”³⁴⁸ İlgili satırların devamında ise on altıncı bâbın ve belki de tüm eserin *raison d'être*’si olarak kabul edilebilecek “nihai” kehanete yer verir:

[...] Dahı dimişler, tokuz yüzünden sonra bu neslden
[Osmanoğulları’ndan] devlet kesile, bir nesl-i âhara intikâl ide.
‘Arâk’da hurûc ide. Efâzıl helâk olup erâzil ümera-yı ‘izâm
ola. Dahı dimişler *kaf, be, kaf, be*, Allâhu a‘lem, ol şahs ola.
Sultân-ı ‘âlişân ola. İsm-i vasatında mim ola. [...]³⁴⁹

Müellif burada II. Mehmed’in devletinin 900 yılı sonrasında son bularak ‘*Arak*’da *huruc* eden bir başka nesle intikal edeceği kehanetinde bulunur. Güneş ve ay takvimi arasındaki gün farkı hesaplandığında müellifin işaret ettiği 900 tarihinin hicri 872 yani 1467-68 yılına tekabül ettiği görülecektir.³⁵⁰ Bu tarih Osmanlıların Gevele Kalesi’ni zapt edip Karaman coğrafyasını ele geçirmeleri sonucu bölgede ciddi bir yıkımın meydana geldiği ve bölge halkının büyük bir kısmının Konstantinopolis’e sürüldüğü

³⁴⁷ “*Ve hem tokuz yüz tokuzından sonra toğan oğlan ol zamâna yetiše...*” Bkz. *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Ahmet Demirtaş, s.211-212. Ayrıca bkz. *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Sakaoğlu, s.119. Turan’ın ay ve güneş merkezli takvim arası 12 günlük farkı hesaplayarak yaptığı tarihlendirme, 909 yılının 1472-1473 yılına tekabül ettiğini ikna edici şekilde gösterir. Detaylar için bkz. “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the Dürr-i meknûn”, s.457.

³⁴⁸ *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Ahmet Demirtaş, s.213; *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Sakaoğlu, s.119.

³⁴⁹ *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Ahmet Demirtaş, s.213; *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Sakaoğlu, s.119. (Parantez içindeki ifade bana aittir.)

³⁵⁰ Turan, Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the Dürr-i meknûn”, s.458.

sürece tekabül eder³⁵¹; fakat bu yıl aynı zamanda Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Karakoyunlu Cihanşah, Timurlu ve Memlük birliklerini bertaraf ederek bulunduğu coğrafyadaki egemenliğini ciddi şekilde perçinlediği döneme de denk gelmektedir.³⁵² Dolayısıyla müellifimiz her ne kadar doğrusunun ancak Allah tarafından bilindiğini belirtse de; ilgili pasajda isminin ortasında *mim* harfi olan ve '*Arâk*'da (Irak) *huruc* edecek kişiyle Kara Yülük Osman'ın torunu Akkoyunlu Uzun Hasan'ı kastettiği anlaşılmaktadır.³⁵³

Kehanette yer alan *huruc* ve *devlet* kavramları, *Dürr-i Mekkûn* yazarının Tanrı desteğinin Osmanlıları'ndan Akkoyunlulara intikal edeceğini ilahi/apokaliptik bir diskur üzerinden kanıtlamaya çalıştığını göstermekteydi. Eserde yer verilen onlarca kehanetten yalnızca ikisine (Osmanlılar ve Akkoyunlularla alakalı olan) doğrudan tarih (1467-68 ve 1473-74) verilmesi; müellifinin, *Dürr-i Mekkûn*'daki ilgili bâbları en başından itibaren II. Mehmed karşıtı bir propaganda metni olarak tanzim ettiğini düşündürüyordu. Turan'ın on altıncı bâbın analizi üzerinden ikna edici şekilde ortaya koyduğu üzere bu metin (en azından on altıncı bâb) tam da Otlukbeli Savaşı evvelinde, Osmanlıları'nın inkırazını umut eden ya da öngören bir kişi tarafından kaleme alınmıştı. Yukarıda paylaşılan kehanette yer alan "*kaf, be, kaf, be*" ibaresi de bu iddiayı destekler nitelikteydi. Öyle ki, *kaf* ve *be* harfleri üzerinden düşürülen tarihi ebcele hesabıyla, güneş ve ay takvimi arasındaki farka göre hesaplayan Ebru Turan 688 yılını elde eder. Bu tarihin tam da -anonim tarihlerde de yer alan- Osman'ın, devletini hutbe ile "ilan ettiği" Karacahisar'ın ele geçiriliş yılına (1288-89) tekabül etmesi manidardı.

³⁵¹ İnalçık, "The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City", *Dumbarton Oaks Papers*, 23 (1969-1970), s.238-239; Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, s.271-272.

³⁵² Turan, *Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the Dürr-i meknûn*", s.459; Genç, "Timur'u Geçmek: Akkoyunluların Osmanlılara Karşı Üstünlük İddiaları", 34-35.

³⁵³ Turan, *Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the Dürr-i meknûn*", s.457. Her ne kadar Hasan'ın isminin ortasında *mim* harfi olmasa da babası Kara Yülük Osman'ın isminin ortasında bu harfin olması ve *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de de Osman'ın hanedanın kurucusu olarak tasvir edilmesi; ilgili pasajın daha önceki kısmında müellifin neden Memlük kehanetleri arasına konudan bağımsız olarak Kara Yülük Osman'a atıf yaptığını anlamlı hale getirir. Zira Osman için kullandığı '*Arak*'dan tabirini, Uzun Hasan'ı ele aldığı pasajda yinemesi; müellifin kehanetler arasında yaratmaya çalıştığı bağlantının bir tezahürü olarak okunmalıdır. Kara Yülük Osman, Ankara Savaşı'nda Timur'un safında yer alan Türkmen zümresi içinde yer alması ve savaş sonra kendisine Timur tarafından paye verilmesi bakımından da dikkat çekici bir isimdir. Bkz. Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.18-19; İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, (ed.) Batur, s.319, 335; Woods, *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*, s.23, 38-41.

Bu noktada söz konusu kehanet, 1288-89'da başlayan Osmanlı yönetme erkinin son bularak bir başka kişiye, yani Uzun Hasan'a geçeceğini vurguluyordu.³⁵⁴

Başta Bistamî'nin el-*Miftâh*'ı olmak üzere apokaliptik literatürün en çok bilinen metinlerinden faydalanan müellif, “gerçekleşmiş” pek çok kehanet arasına II. Mehmed'in inkırazı ve Uzun Hasan'ın hurucuna dair kaleme aldığı satırları özenle yerleştirerek söz konusu öngörülerinin de gerçekleşeceği noktasında okuyucusunu ikna etmeyi amaçlamaktaydı. Eserin çeşitli bölümlerinde Osmanlı emperyal düzenine yönelik eleştirilerin de bu gaye ile tanzim edildiği anlaşılmaktaydı: İdari, dini, mali ve sosyal hayatta bir “yozlaşma” sürecinin yaşandığına yönelik vurgular, 1402'de olduğu gibi Tanrı'nın gazabının yeniden Osmanlı'ya yönelmesi çerçevesinde öne sürülen kehanetlerin inandırıcılığını daha da artırmaktaydı.

Tüm bu çerçeveye, Karaman'ın ele geçirilmesi sonrası ayyuka çıkan Osmanlı-Akkoyunlu rekabetinin II. Mehmed karşıtı bir yazımın doğuşunu tetiklediğini göstermekteydi. Khalkokondyles'in aktardığı biçimiyle Sara Hatun'un II. Mehmed'e verdiği nasihat, 1472 tarihli mektup ve 1472-73 tarihli *Dürr-i Mekkûn*'da yer alan kehanet ve eleştiriler, her üç anlatının aynı menbadan beslenen ortak bir diskura sahip olduğunu göstermekteydi. Peki neydi bu menba? Sara Hatun'un söylevi bir kenara bırakıldığında, diğer iki metnin kökenlerinin Osmanlı topraklarında aranmasının daha doğru olabileceği kanaatindeyim. Hatırlanacağı üzere, 1472 tarihli mektubun yazarı bir süre Osmanlı hanedanı için hizmet ettiğini ifade etmişti. *Dürr-i Mekkûn*'un isimsiz müellifi ise her ne kadar kimliği hakkında herhangi bir bilgi vermekten özenle imtina etse de eserinin Ayasofya efsanelerini konu edinen bölümünde Konstantinopolis için yaptığı ayrıntılı tasvir, onun da en azından bir dönem Osmanlı başkentinde (ve belki de hanedanın hizmetinde) bulunduğunu³⁵⁵ ve 1467-1473 yılında meydana gelen hadiselerle bizzat şahit olduğunu göstermekteydi.

³⁵⁴ Turan, “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the *Dürr-i meknûn*”, s.458. Bu noktada Uzun Hasan'ın rumuzunun neden “Ha” harfi ile başlamadığına dair de bir not düşmek gerekir. Tıpkı Bayezid'in “Ayn” ile temsil edilmesinde olduğu gibi Hasan da kendi hanedanının kurucu üyesi Osman'ın (Kara Yülük) isminin baş harfinden gelmekteydi. Nitekim, buradan hareketle yukarıdaki kehanette ismi “vasatında mim ola” ifadesi de -“Osman” üzerinden düşünüldüğünde- Uzun Hasan'ın sembolize edildiği açıkça ortaya koymaktaydı. Bkz. “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the *Dürr-i meknûn*”, s.452, 459.

³⁵⁵ Grenier, “Reassessing the authorship of *Dürr-i meknûn*”, s.18-19.

Dolayısıyla her ne kadar Uzun Hasan'ı meşrulaştırarak onun Rum üzerindeki egemenlik iddiası için kamuoyu yaratma amacı gütseler de her iki müellifin (belki de aynı kişiler) sunduğu anlatı ve kullandıkları retorikler; onların merkezden uzaklaşarak yeni arayışlar içerisine giren “küskünler” muhitine mensup olduklarını göstermekteydi. Bu noktada, her iki metinde açılışın I. Bayezid'in akıbeti ile Timur'a yönelik karşılaştırma üzerinden yapılması ve *Dürr-i Mekkûn*'da 1402-1472 yılları arasında kurulan bağlantı ile Osmanlı hanedanı için apokaliptik bir döngü oluşturulması; II. Mehmed'in I. Bayezid üzerinden tesis ettiği benlik sunumuna son derece vakıf oldukları anlaşılan isimsiz müelliflerin bilinçli tercihleri olarak yorumlanmalıydı. Öyle ki bu tercihler, aşağı yukarı aynı dönemde bir başka isimsiz müellif tarafından yazılan *Tevârih-i Âl-i Osmân*'da çok daha görünür bir formda takip edilebilmekteydi.

4.1.2 Menba: I. Bayezid ve *Tevârih-i Âl-i Osmân*

Yazılı ilk versiyonları 1470'li yıllarda dolaşımda olduğu tahmin edilen *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar, verneküler bir Türkçe ile genel okuyucu/dinleyici kitlesi için kaleme alınmış “popüler” metinlerdi. Osmanlı hanedanının geçmişini bütüncül olarak ele almalarının yanı sıra Edebalı, Akbıyık Dedem, Abdülaziz ve Hacı İlbeği gibi muhtelif zümrelere mensup din adamlarını, gazi-akıncıları ve sıradan insanları³⁵⁶ da konu edinen bu eserlerin en ayırıcı özelliği, zaman zaman görünür hale gelen eleştirel üsluplarıydı. Bu durum *Tevârih-i Âl-i Osmân* müellif(ler)inin tıpkı 1472 tarihli mektup ve *Dürr-i Mekkûn*'un yazarı gibi II. Mehmed'in sarayı ve dönemin devlet adamları ile ulema mensuplarının meclislerinden uzak, merkeze görece “mesafeli” derviş, gazi-akıncı ve Türkmen muhitlerine mensup olduklarını göstermekteydi.³⁵⁷ Günümüzde Türkiye ve Avrupa'nın çeşitli kütüphanelerinde yaklaşık elli adet nüshası tespit edilen

³⁵⁶ Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.205-213, 214-229. Ayrıca bkz. Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.183.

³⁵⁷ İnalcık, “The Rise of Ottoman Historiography”, s.157-159; Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.183-184; Kafadar, *Between Two Worlds The Construction of Ottoman State*, s.97, 110.

bu eserlerin çok geniş bir okuyucu/dinleyici kitlesine sahip oldukları anlaşılmaktaydı.³⁵⁸

Büyük bir çoğunluğu 15. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan ve birbirleriyle benzer muhtevaya sahip olan *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar, Osman'ın atalarının Rum'a göçü ile başlayıp II. Bayezid'in hükümdarlık döneminin (1481-1512) çeşitli aşamalarında nihayete ermekteydi.³⁵⁹ Eserlerin Konstantinopolis'in tarihinin ele alındığı kısımlarında Tuna'da bulunan kayıp bir kılıcın II. Bayezid'in hazinesine götürüldüğüne dair hikaye ile II. Bayezid'e yapılan çeşitli dua ve atıflar; bugüne ulaşan tüm *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshalarının II. Bayezid'in hükümdarlık yıllarında kaleme alınmaya başlandığını ve eserlerin bu dönemin dinamiklerini yansıttığı şeklindeki hakim bir görüşün ortaya çıkmasına neden oldu.³⁶⁰ Fakat bazı özellikleri, 1480-1490'lı yıllarda istinsah edilen *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar'ın kökenlerinin 1420'li yıllara kadar uzanabildiğini göstermekteydi.³⁶¹

Mengüç, 2008 yılında tamamladığı doktora çalışmasında, Viyana Milli Kütüphanesi'nde bulunan ve 1472 yılı olayları ile biten bir *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın günümüze ulaşan en erken tarihli nüsha olduğunu öne sürdü.³⁶² Ona göre bu nüsha her ne kadar Tuna'daki kayıp kılıç hikayesini ihtiva etse de bu hikâye dışında metinde II. Bayezid ve dönemine dair herhangi bir referansın olmaması; 1472 tarihli nüshanın 1482-1490 yılları arasında, orijinal kaynağa sadık kalınarak istinsah edildiğine işaret etmekteydi. Nitekim kılıç hikayesi haricinde eserde 1472 yılı sonrasına dair yapılan hiçbir referansın bulunmaması da bunu desteklemekteydi.³⁶³ Lakin Mengüç, bahsedilen hipotezini destekleyecek başka herhangi bir veri sunmamaktaydı. Oysa

³⁵⁸ *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, (ed.) Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilgi Kültür Sanat, 2015), s.XXVI-XXVI.

³⁵⁹ Bu nüshalar arasında çeşitli eklemeler yapılarak 16. yüzyıl boyunca devam ettirilen örnekleri de (W3) mevcuttu. Bkz. Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.185-186. Ayrıca bkz. Ménage, "The Beginning of Ottoman Historiography", s.170; İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", s.159.

³⁶⁰ *Anonim Osmanlı Kroniği*, (ed.) Necdet Öztürk, s.XXIII-XXIV. (Eser bundan "Topkapı Anonimi" olarak anılacaktır.)

³⁶¹ Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.184.

³⁶² Mengüç, "A Study of 15th-Century Ottoman Historiography", s.18.

³⁶³ Mengüç, "A Study of 15th-Century Ottoman Historiography", s.31-34.

Ménage'ın anonim tarihler üzerinde yaptığı detaylı inceleme sonrası elde ettiği bulgular, -Mengüç'ün iddia ettiğinin tam aksine- 1472 tarihli Viyana nüshasının W2 olarak adlandırılan muahhar bir gruba ait olduğunu ve II. Bayezid dönemi öncesine tarihlendirilmesinin pek de mümkün olamayacağına işaret ediyordu.³⁶⁴ Mengüç -çalışmasını büyük oranda Ménage'ın araştırmaları üzerine konumlandırırmış olsa da- ilgili nüshaya dair tarihlendirmesini Ménage'ın bulgularını yeterince sinamadan yaptığı için sunduğu hipotez modern literatürde gerektiği kadar ilgi görmedi.

Her ne kadar Mengüç'ün işaret ettiği nüshaya dair tam bir tarihlendirme yapmak pek mümkün olmasa da *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshalarında yer alan eleştirel pasajların yakın bir analizi, bu eserlerin -tıpkı *Dürr-i Mekkûn* ve 1472 tarihli mektup gibi- II. Mehmed'in hükümdarlığının son on yılında kaleme alınmış olma ihtimalinin sanıldığından çok daha yüksek olabileceğini gösterebilirdi. Bahsedilen eleştirel kısımlar, eserlerin Konstantinopolis'in tarihi ve Ayasofya'nın inşa ediliş hikayesi ile I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarının ele alındığı iki spesifik bölümde kümelenmiş vaziyette bulunmaktaydı. *Dürr-i Mekkûn* ya da 1472 tarihli mektubun aksine, *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar'ın bu bölümlerinde II. Mehmed'in ismi anılmıyor ve onun ihdas ettiği yeni düzene yönelik herhangi bir açık eleştiride de bulunulmuyordu; bunun yerine tüm memnuniyetsizlik Mehmed'in ihdas ettiği yeni düzeni temsil eden iki ögeye yöneltildi: Konstantinopolis ve I. Bayezid.

Her nüshada yer alan ve ortalama otuz varaktan müteşekkil olan Konstantinopolis anlatılarında müellifler, bir yandan şehrin hikayesini ele alırken diğer yandan da merkezileşmenin yeni sembolü haline gelen başkenti hedef alarak yeni düzeni tenkit etmekteydiler.³⁶⁵ Lakin Yerasimos'un da ortaya koyduğu üzere, bu bölümdeki eleştiriler okuyucuya örtük/simgesel bir biçimde sunulmaktaydı.³⁶⁶ Buna karşın,

³⁶⁴ Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.184-189.

³⁶⁵ Feridun M. Emecen, *Fetih ve Kıyamet 1453*, (İstanbul: Kapı, 2019), s.49-68. Yerasimos, *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s.216-224.

³⁶⁶ *Dürr-i Mekkûn* ya da 1472 tarihli mektupta verilen somut örnekler Konstantinopolis ve Ayasofya hikayelerinin ele alındığı kısımda yer almaz. Eleştiriler, şehrin kadim tarihine dair sunulan anlatılarda yaratılan karakterler, ögeler ve apokaliptik vurgular üzerinden daha gizil bir minvalde sunulmaktadır. Bkz. Yerasimos, *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s.62-100. Bu durum ilgili anlatıların II. Mehmed'in emperyal siyasetini yermek bir yana dursun, onun evrensel imparatorluk anlayışını destekleyici bir minvalde inşa edildiği şeklinde bir yorumun dahi geliştirilmesine sebep

müelliflerin merkezileşme faaliyetlerine duyduğu memnuniyetsizlik, -Mehmed'in emperyal politikasına meşru bir dayanak olarak gördüğü- I. Bayezid'in hükümdarlık dönemine hasredilen diğer bölümde çok daha müşahhas bir formda takip edilebiliyordu. Bu durum Konstantinopolis'in kuruluş hikayesine kıyasla I. Bayezid anlatılarının, *Tevârih-i Âl-i Osmân* yazarlarının düşünce dünyaları, tercih ve tutumları ile eserlerini kaleme alırken “kendi bugününden” ne derecede etkilendiklerine ve eserlerini hangi tarihte kaleme almaya başlamış olabileceklerine dair daha fazla ayrıntı içerdiklerini düşündürmekteydi. Peki bu isimsiz müellif ya da müellifler, hitap ettikleri kitleye nasıl bir Bayezid tasviri sunmaktaydılar?

4.1.2.1 Yozlaşma Çağı

Anonim tarihler, I. Bayezid anlatılarını I. Murad'ın Kosova'daki ölümü ve Yakup Çelebi'nin katledilmesi hadisesi ile başlatırlar. Hicri 791 (1388-89) yılına tarihlenen bu olayı, Bayezid'in Kıratova, Vidin, Bosna, Aydın ve Saruhan bölgelerindeki fetihleri, Konstantinopolis kuşatması ve Niğbolu'da elde ettiği zafere dair atıflar takip eder. Niğbolu dönüşünde ise Bayezid'in Konstantinopolis'i kuşatmaya devam ettiğini; fakat kısa bir süre sonra sulh yapılarak şehirde bir Türk mahallesi inşa edildiği ve kadı atandığını kaydeden müellifler, böylece kronolojiyi 794 (1391-92) yılına kadar getirirler. Bayezid'in hükümdarlığının ilk üç yılını kapsayan bu süreçte söz konusu fetih ya da kuşatma hadiselerinin muhtevasına dair hiçbir ayrıntı vermeyen müellifler, Osmanlı hükümdarını yüceltme ya da takdir etmeye yönelik herhangi bir girişimde de bulunmazlar. Öyle ki, anlatının hiçbir yerinde I. Bayezid için gazi ya da seferleri için gaza tabirleri kullanılmaz. Oysa eserin daha önceki kısımlarında I. Murad ve diğer Osmanlı hükümdarları her fırsatta gazi olarak resmedilmiştir. Bu durum, *Dâsitân*'da I. Bayezid'e hasredilen ilk bölümü (*Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd*) anımsatır.³⁶⁷ Tıpkı Ahmedî gibi anonim müelliflerin de I. Bayezid'in fetih faaliyetlerine karşı hoşnutsuz bir tavır sergiledikleri

olmuştur. Bkz. Kaya Şahin, “Constantinople and the end time: the Ottoman conquest as a portent of the last hour”, *Journal of Early Modern History* 14/4 (2010), s.317-318, 321, 327-328, 339-343.

³⁶⁷ Bkz. “Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak”.

ve buna mukabil olarak da dönem hadiselerine dair yalnızca genel bir çerçeve sunmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.³⁶⁸

[...] Ol vakt Mısır Sultânı Berkûk vefât etdi. Yıldırım Hân [Şâh] yürüdi, varup Malatiyye'yi aldı. Kış irişdi, gelüp karâr itdi; yaz oldukda gidüp Erzincân'ı feth itdi. Sonra 'Acem'de Timur Hân hurûc itdi. El-kıssâ, sonra Yıldırım Hân varup Niğbolu'yu feth itdi. Andan sonra Mora tarafına vardı. Karaferye'de turdı ve dört yana akın gönderdi. Mübâlağa mal cem' itdiler ve Karaferye'de 'imâret emr itdi. [...] ³⁶⁹

Yukarıdaki satırlar *Dâsitân*'da Bayezid'e hasredilen ikinci bölümün (*Haber âmeden ez vefât-ı Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg*) giriş kısmını akla getirmekteydi. Hatırlanacağı üzere Ahmedî, Bayezid'in seferlerine dair sunduğu genel anlatı akabinde Memlûk Sultanı Berkuk'un vefat haberinin geldiğini ve bunu öğrenen Osmanlı hükümdarının durumu fırsata çevirmek amacıyla Memlûk hudutlarına yöneldiğini belirtmekteydi.³⁷⁰ Bu noktadan itibaren tutumunu kesin bir şekilde değiştiren Ahmedî, aç gözlülük teması üzerinden Nuşirevân'a dair sunduğu kıssa ile Bayezid'in emperyal ihtiraslarını hedef almıştı. İlginç şekilde anonim müelliflerin de benzer bir tutum sergiledikleri görülmekteydi. Öyle ki, eserlerde 794 yılına getirilen üç yıllık kronoloji, Berkuk'un ölümü ve Timur'un huncuna atıf yapılan yukarıdaki pasaj itibarıyla -tıpkı Ahmedî'nin yaptığı gibi- aniden kesilerek yerini Bayezid'in eleştirildiği didaktik bir anlatıya bırakmıştı. Herhangi bir zaman ya da mekân unsuru içermeyen bu anlatı,

³⁶⁸ Ahmedî'nin bahsedilen tutumu için bkz. Lowry, *The Nature of Early Ottoman State*, s.23-24. Ayrıca bkz. "Müessis Hükümdarı Bastırmak".

³⁶⁹ *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. TY00587, vr.16a (Bundan sonra yalnızca "İstanbul Anonimi"); *Edirne Anonimi*, vr. 19b. Bu iki anonim eserden *İstanbul Anonimi*'nin W3 grubunda yer alması ve *Edirne Anonimi*'nin ise bu grubun temel özellikleri ile benzerlik göstermesi; her iki nüshanın orijinal kaynağı daha iyi temsil ettiklerini düşünmemde etkili oldu. Diğer iki gruptaki eserler aksine bunlar daha öz bir Bayezid anlatısı sunarlar. Dolayısıyla Bayezid'e dair en erken anonim tarih yorumunu bölüm sonuna kadar bu iki eserden yapacağım alıntılarla ortaya koymaya çalışacağım. İlgili nüshalar arasında *İstanbul Anonimi*'ni merkeze aldım ve *Edirne Anonimi*'ni *İstanbul Anonimi*'nden farklı kılan kısımları ile parantez içerisinde belirttim.

³⁷⁰ Bkz. "Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak".

Bayezid'in sefer dönüşü, Edirne'de Sırp Vasal Lazareviç'in kız kardeşi Olivera'yla yaptığı nikah ile başlatılmaktaydı:

[...] Vılk kızını Bâyezîd'e viridi. Dünür dünü[r]şü oldular. Tâ Vılk kızı gelmeyince Yıldırım Hân sohbet-i 'işret nidiğün bilmezdi. Hamr [şarâb] sohbeti olmazdı. 'Osmân Gâzi ve Orhân zamânında şarâb sohbeti olmazdı, 'ulemâ sohbeti olurdu. 'Ulemâ sözüyle geçinürlerdi, 'ulemâ ne dirse andan çıkmazlardı. [Âl-i] 'Osmân'dan bir günâh sâdır olsa 'ulemâ andan kaçarlardı. Padişah yanına varmazlardı. 'Alim ve müfessir değüllerdî. ['Alem müfsîd değüldi] Tâ 'Acem ve Karamân karışmayınca [Âl-i 'Osmân] günaha mürtekeb olmadılar. Kaçan kim Türk Rüstem ve Cenderlü Halîl kim geldiler; anları ululadılar, "Mevlânâ" didiler. Anlar dahi bid'atle [hîleyle] 'alemi doldurdular. Cenderlü Halîl oğlu 'Ali Paşa vezir oldu; anın zamânında dânişmendler çok oldu. Âl-i 'Osmân bir sulb kavmidî. Anlar kim geldiler; dürlü dürlü fetvalara ve hileye başladılar. [...]³⁷¹

Nikah akabinde şarap ve işret gibi "bidatlere" meyleden I. Bayezid'in, ataları Osman ve Orhan'ın temsil ettiği kadim geleneği terk etmekle suçlandığı yukarıdaki anlatı, döneminin Memlûklü çağdaşlarından İbn Haldun'un görüşlerini anımsatır. İbn Haldun'a göre her devletin ortaya çıkışında etkin olan aslî bir unsur (zümre ruhu, asabiyet) vardır ve devlet inkişaf ettikçe yönetici elit bu aslî unsurdan giderek uzaklaşır.³⁷² Kurucu hanedanın üçüncü ya da dördüncü neslinde belirgin şekilde görünür hale gelen bu süreç, İbn Haldun'a göre sonun başlangıcının habercisidir. Öyle ki, zevk ve eğlencenin hâkim olduğu saray adetlerine meylederek, devletin başlangıçtaki teşekkülünde etkin bir role sahip sert-göçebe mizacını giderek kaybeden

³⁷¹ *İstanbul Anonimi*, vr. 16a-16b; *Edirne Anonimi*, vr. 19b-20a.

³⁷² Asabiyet kavramı için bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, (ed.) Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022), s.94-103.

son nesil; reaya ve hasım haline geldiği aslî unsurlar üzerindeki kontrolünü kaybetmemek için dışarıdan getirterek devletin çeşitli kademelerinde istihdam ettiği yabancı unsurlardan (*mevalî*) medet ummaya başlar.³⁷³ Fakat İbn Haldun’a göre *mevâli*, ülkeyi adil bir şekilde yönetemediği gibi hükümdarın “büyük yardımcılarının ve baba dostlarının gönüllerini kırar, onları kendine kin besleyen ve yardıma muhtaç olduğu zaman desteklerini” elde edemeyeceği bir noktaya doğru sürükler.³⁷⁴ Bu aşamadan itibaren devletin inkırazı için uygun koşulların oluştuğuna işaret eden İbn Haldun, *asabiyyesi* kuvvetli bir başka gücün (örneğin Timur) gelip de yönetimi ele geçirinceye kadar her şeyin Tanrı’nın insafına kaldığını belirtir.³⁷⁵

Dolayısıyla anonim müelliflere göre I. Bayezid, atalarının kadim değerlerinden “saparak” (tıpkı II. Mehmed’in atalarının iyi siretini değiştirmekle suçlandığı 1472 tarihli mektupta belirtildiği gibi) devleti inkıraza götüren son kuşağı temsil etmekteydi. Öyle ki, onun işlediği günah yalnızca kendi şahsı ile sınırlı kalmamış, başta veziri Ali Paşa olmak üzere istihdam ettiği *mevâli* üzerinden toplumun tamamına sirayet eden kolektif bir “yozlaşmanın” da zuhur etmesine sebebiyet vermişti. Ulema, ümera ve reaya bir yana kadıların dahi rüşvete meylederek söz konusu yozlaşma sürecinin paydaşı haline geldiklerini belirten müellifler, bu konuya dair ayrı bir bahis ayırmışlardı: “*Ve dahı Ali Paşa zevvâk kişiydi. Halkın ekseri dahı zevvâk oldı. Kâdıların dahi fesâdları zâhir olmağa başladı.*”³⁷⁶ Anlatıya göre Bayezid bir gün kadıların rüşvet aldığından haberdar olmuş ve adaleti yeniden tesis edebilmek için tüm kadıları bir evde toplatarak yakılmalarını emretmişti. Lakin tam bu noktada devreye giren Ali Paşa, hükümdarı vazgeçirmeye çalışmış; başarılı olamayınca da *maskara Arab* adlı bir saray soytarısından medet ummuştu:

[...] “Ey Arab, sana ne dersen vereyin, eğer pâdişâhdan kadıları kurtarursan” didi. Arab durdı, vardı. Bir çevük fistân geydi ve bir börk geydi. Tonandı, geldi; Yıldırım Han önüne. [...] Arab

³⁷³ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.392-393.

³⁷⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.400.

³⁷⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.394.

³⁷⁶ *İstanbul Anonimi*, vr. 16b; *Edirne Anonimi*, vr. 20a.

eydür: “Sultândan bir dilek iderin; beni Kostantiniyye’ye elçiliğe gönder, varayım” didi. Pâdişâh eydür: “Bire Arab İstanbul’da neylersin?” Arab eydür: “Varayın, tekürden kırk elli keşişler dileyeyin.” Pâdişâh eydür: “Bire Arab, bu keşişleri neylersin?” Arab eydür: “Sultânımın hep kadıları yandı gitti, bu keşişleri kadılar idelüm.” Pâdişâh eydür: “Bre Arab, bu keşişleri kadılar idince kendü kullarımı kadı itsem ne kullarım kadı olsa ne, yabancıdan kimse olunca?” Arab eydür: “Sultânım, bu kullar okumuş değüllerdir.” Pâdişâh: “Yâ Arab, bu kadılar okumuş mıdır?” Arab eydür: “Sultânım, okumayan kadı mı olur?” Pâdişâh eydür: “Ya okumuşlardur niçün okuduklarını tutmazlar?” dir. Pâdişâh bu işde âciz kaldı. Ali Paşa’yı kığırdı [...]³⁷⁷

Anlatının devamında türlü laf oyunları ile Bayezid’in öfkesini yatıştıran bu ikili, kadıların azat edilmelerini sağlarlar. Neticede kadılar yalnızca ölüm cezasından kurtulmakla kalmazlar, aynı zamanda bir daha rüşvete yönelmemeleri için Ali Paşa tarafından kendilerine yeni gelirler de ihdas edilir. Bahsedilen gelirlerin kadıların verdiği hizmet karşılığında halktan alınan vergilerden oluştuğunu memnuniyetsiz bir tonda vurgulayan müellifler, bu geleneğin kendi zamanlarında da hala devam ettiğini belirtmektedirler: “*Ali Paşa dahi vardı; bunlara bir düşelik buldı. Mirâsda bin akçeden yigirmi akçeyi resm kodı ve mektûbdan iki akçe resm kodı. Kadılara bu resm ol zâmandân kaldı. Pes Ali Paşa vardı, kadıları azâd eyledi. [Bu resmi kodı, kadı-askerlere.]*”³⁷⁸

Her ne kadar kadıların yolsuzluğa bulaştığına dair vurgular ilk olarak Ahmedî ve Şükrullah’ın eserlerinde yer bulsa da bu hadiseyi didaktik bir anlatı halinde yeniden kurgulayan anonim müellifler, eserlerini kaleme aldıkları kendi zamanlarının sorunlu addettikleri yanlarına Bayezid anlatıları üzerinden dikkat çekmeyi amaçlamışlardı. Öyle ki, rüşvete bulaşan kadıların cezalandırılması olayı Ahmedî ve Şükrullah

³⁷⁷ İstanbul Anonimi, vr. 16b-17a; Edirne Anonimi, vr. 20b-21a.

³⁷⁸ İstanbul Anonimi, vr. 17a; Edirne Anonimi, vr. 21a-21b.

tarafından I. Bayezid'in adaletinin bir tecellisi olarak, meşrulaştırıcı bir perspektifle ele alınırken³⁷⁹; anonim müellifler ise ekledikleri pek çok yeni detayla bu hadiseyi ehil olmayan kişilere yönetimde yer veren ve çeşitli laf oyunları ile bu kesim tarafından aklı çelinen Bayezid'in, adaletin tesis edilmesinde gösterdiği zafiyeti olarak sunmayı tercih etmişlerdi. Onların bu tutumu, Osmanlı topraklarına sonradan gelerek tanzim edilen yeni düzen ile beraber ulema ve ümeraya karşı eski pozisyonlarını kaybeden “aslî unsurun” bakış açılarını yansıtmaktaydı. Böylece, Bayezid'i lükse alıştırarak, “günaha” sevk eden Olivera dışında Türk Rüstem, Halil Paşa, Ali Paşa ile dânişmend ve kadıların devletin yozlaşmasındaki asıl amiller olarak gösterilmeleri daha da anlamlı hale gelmekteydi. Zira bu isimler, Osmanlı topraklarına sonradan gelerek tanzim edilen yeni düzen ile merkezden uzaklaştırılan derviş, Türkmen ve gazi-akıncı zümrelerinin yerini alan yeni yönetici eliti (*mevâli*) temsil etmekteydiler.

[...] *Ehl-i takvâ* götürüldi, fetvâya başladılar. Vilâyetlerde eski akçeyle [satu] bâzâr itmemeğe sebep oldular. Yeni akçe kesdürüp eski akçeye yasâk itdiler. [Dürlü dürlü yasaklar itdiler, eski akçeyle kimesne satu bâzâr itmeye ve] Eski akçe gayrı vilâyetlere gitmeye deyu. [...] ³⁸⁰

I. Bayezid'in şaraba meylederek İslam hukukundan sapması ve yolsuzluğa karışan kadıları cezalandırmaya çalışmasına dair anlatıların arasına özenle eklendiği anlaşılan yukarıdaki satılar, I. Bayezid döneminden ziyade II. Mehmed'in tanzim ettiği fiskal düzene duyulan hoşnutsuzluğun yansımalarıydı. Dikkat çekici olan ise *Tevârih-i Âl-i Osmân*(lar)'daki bu eleştirel retoriklerin hem *Dürr-i Mekkûn* hem de 1472 tarihli mektupta aynen tekrar edilmesi idi. Örneğin, *Dürr-i Mekkûn*'un isimsiz yazarı ahir zaman tasviri üzerinden kurduğu eleştirel anlatıda da *ehl-i takva* ve *ehl-i ma'rifete* rağbetin kalmayacağı; buna karşın *vüzerâ*, *ümerâ*, *'ulemâ* ve *rişvet-hor kadıların* fitne ve fesat çıkaracağı, ticaret ehlinin ölçüde hile yaparak tanzim edilen yeni vergilerle

³⁷⁹ *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.57; *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Almaz, s.364. Ayrıca bkz. “İkinci Bölüm”.

³⁸⁰ *İstanbul Anonimi*, vr. 16b; *Edirne Anonimi*, vr.20a.

fukarayı ezeceği bir dönemin geleceğine vurgu yapmıştı.³⁸¹ 1472 tarihli mektubun yazarı ise -atalarının aksine- tanzim ettiği yeni uygulama ve bidatler ile kadim düzeni bozan II. Mehmed'in daha önce hiç yapılmamasına rağmen altının ayarıyla oynayarak halkın *ırzına ve nefesine büyük zararlar* verdiğini söylüyordu.³⁸²

4.1.2.2 Kaynaklar ve Tarihlendirme: 1472 Yorumu Mu?

Peki kaynaklar arasındaki bu ortak söylem ne anlama gelmekteydi? Bu durum, modern literatürde iddia edilenin tam aksine hem *Dürr-i Mekkûn* hem de 1472 tarihli mektup yazarlarının Osmanlı emperyal düzenine karşı söylemlerini inşa ederken erken tarihli bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshasından faydalandıklarının göstergesiydi.³⁸³ Mengüç'ün dikkat çekmeye çalıştığı Viyana'daki nüshaya ek olarak İstanbul, Ankara, Konya ve Berlin'de Osmanlı-Akkoyunlu rekabetinin farklı safhalarının ele alındığını 1471-1472 ve 1472-1473 yılı olayları ile biten yedi nüshasının daha mevcut oluşu; *Tevârih-i Âl-i Osmânlar*'ın erken tarihli versiyonlarından en az birinin 1471 ya da 1472 yılında dolaşımda olduğu kanıtlar nitelikteydi.³⁸⁴ Bu iddia, metin-kritik açısından Ménage'ın *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshalarına dair elde ettiği bulgularla çelişmediği gibi onları tamamlayıcı bir özelliğe de sahipti.

Anonim tarihlere ait nüshalar üzerinde ilk kapsamlı tenkitli neşir çalışmasını yürüten Giese, bu eserlerin -çeşitli istisnalar dışında- üç ana gruptan müteşekkil olduğunu ortaya koymuştu: W1, W2 ve W3. Kronolojik olarak birinci grup, Süleyman Şah'tan

³⁸¹ “*Ehl-i ma’rifete ve ehl-i takvaya rağbet olmaya. [...] Ve vüzerâ rind ü kallâş ola. ‘Ulemâ fisk ve kâdîlar rişvet-hor ola. Hükkâm fâcir, ümerâ tâcir ola. [...] Ehl-i sük mizânda hile idüp dürlü dürlü narhlar ile satarlar, ekâbire tamâm, fukarâyâ eksük vireler.*” Bkz. *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Demirtaş, s.216; *Dürr-i Mekkûn*, (ed.) Sakaoğlu, s.123. Ayrıca bkz. 28. Dipnot.

³⁸² Bkz. Genç, “Timur’u Geçmek: Akkoyunluların Osmanlılara Karşı Üstünlük İddiaları”, s.52.

³⁸³ Genel kanaat, II. Bayezid devrinde yazılan bu eserlerin *Dürr-i Mekkûn*’dan faydalandığı yönündeydi. Bkz. Yerasimos, *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s.215-224.

³⁸⁴ Berlin Milli Kütüphanesi ile Süleymaniye, Türk Tarih Kurumu ve İzzet Koyunoğlu kütüphanelerinde yer alan bu yazmaların katalog numaraları için bkz. Yerasimos, *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s.267-268. Bu nüshalara ek olarak Milli Kütüphane’de de 1472 yılında nihayete eren ve Viyana nüshası ile çok yakın bir muhtevaya sahip olduğunu tespit ettiğim bir başka nüsha daha mevcuttur. Bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Ankara: Milli Kütüphane, nr. 06 Mil Yz A 5005.

II. Bayezid dönemi ortalarına ve üçüncü grup ise Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar gelmekteydi. Buna karşın ikinci gruptaki nüshaların bitiş tarihleri ise çeşitlilik göstermekteydi. Yaptığı analiz sonrası birinci gruptaki nüshaların, mevcut anonim tarihlerin en özgün formları olduğu kanaatine varan Giese, Avrupa'nın çeşitli kütüphanelerinden topladığı pek çok *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı W1 grubu nüshaları merkeze alarak neşretti.³⁸⁵ Lakin Ménage, her üç grup üzerinde yaptığı detaylı inceleme sonrasında Giese'nin W1 nüsha grubunu merkeze almakla yanlış bir seçim yaptığını ikna edici şekilde ortaya koydu. Öyle ki, her ne kadar W3 grubuna ait kronoloji Kanuni devrine kadar devam etmiş olsa da Ménage'ın bulguları bu grubun diğer iki gruba kıyasla anonim tarihlerin ana kaynağını en iyi şekilde muhafaza ettiğini göstermişti. 1472-1474 yılları arasında nihayete eren sekiz nüshanın da içinde bulunduğu W2 grubu ise Ménage'a göre W1'in yalnızca bir uzantısı olup W3 grubu nüshalarına göre daha muahhar bir kaynak merkeze alınarak istinsah edilmişti.³⁸⁶ Nitekim, her üç grupta (W1-W2-W3) yer alan I. Bayezid anlatıları arasındaki farkların mukayesesi de Ménage'ın söz konusu iddialarını destekler veriler sunmaktaydı.

[...] Tâ Vılk kızı gelmeyince Yıldırım Hân sohbet-i 'işret nidiğün bilmezdi. Hamr [şarâb] sohbeti olmazdı. 'Osmân Gâzi ve Orhân ve Murad Hân zamânında şarâb sohbeti olmazdı, 'ulemâ sohbeti olurdu. 'Ulemâ sözüyle geçinürlerdi, 'ulemâ ne dirse andan çıkmazlardı. [Âl-i] 'Osmân'dan bir günâh sâdır olsa 'ulemâ andan kaçarlardı. Padişah yanına varmazlardı. 'Ulemâ ol zamânda müfsid değülleridi; şimdiki 'ulemâ gibi. Ehl-i mansıb olup pâdişâh kapusına üşerler, onlar şer'a muhâlif nesne olsa elbette sözlerin geçürürlerdi ve ol zamânda bir dânişmendi müderrislerden taleb ederlerdi ki kâdı ideler. Dânişmend kabul itmezdi. Kâdılık nice zamânda mahlûl dururdu. Bir mahâl dânişmend bulununca "kâdılık cehennemden bir hasır yiridür" dirlerdi. Kâdılıktan şöyle

³⁸⁵ Bkz. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman -F. Giese Neşri-*, (ed.) Nihat Azamat, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992). (Eser bundan sonra yalnızca "Giese Anonimi" olarak anılacaktır.)

³⁸⁶ Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.185, 189, 322.

kaçarlardı. Bu ‘acebdür kim şimdiki zamânda kâdılık içün eğer kim ellerinden gelse birbirin kılıç çeküb birbirin kırarlardı. Andan girü istihkâkı (yok) şimdiki kâdılar bir kimesneye nice zamân hizmet iderdi. Delk idüp kâdılığı alurlardı. Ammâ eğer kim adını yazup eline virsen okuyamaz. Şimdiki zamânda kâdılara irişdik kim bir hüccet hâcet olsa eydür: “ben yazamazın bir kişi olsa yazsa” dir. İmdi şol sûretlü olan kâdı billâh kâdılığa ve hükm-i şer‘a layıkmıdır? Vay ol iklime kim şimdiki zamânda dânişmend dirilenler kâdı olub şer‘ati icrâ ideler. Ve ol zamânda begler; kâdılar ve kâdı-‘askerler kapusına varub gürûh gürûh dolub hor u hâkir olup mülâzemet itmezlerdi. ‘Alem müfsîd değüldi. Tâ ‘Acem ve Karamân karışmayınca [Âl-i ‘Osmân] günaha mürtekeb olmadılar. Kaçan kim Türk Rüstem ve Cenderlü Halîl kim geldiler; anları ululadılar, “Mevlânâ” didiler. Anlar dahi bid‘atile [hîleyle] ‘alemi doldurdular. Bunlar ‘Osmân begleri yanına geldiler dürlü dürlü hilelerle toldurdular ve ilerü zamânda hesâb ve defter bilmezleridi. Defteri ve hesâbı anlar te’lîf itdiler. Akça yığub hazîne itmek anlardan kaldı. Hiç sonun fikr itmediler, koyup gideceklerin anmadılar. Bir zamân bunun üzerine geçdi; meğer kim Cenderlü Kara Halîl oğlu var idi. Yıldırım Hân katında ziyâde i’tibâr bulub gayetde ululardan idi. Adın Ali Paşa dirler idi. Ve anı Yıldırım Hân vezir idinmişdi. Çünkim Ali Paşa vezir oldı, fisk u fücûr ziyâde oldı. Mahbûb oğlanları yanına alub adını iç oğlanı kodı. Ve bir nice sene ne gerekse idüp sonra çıkarub mansıb virirdi. Ammâ anlardan ilerü kadimî kişi (vardı) âl-i ‘ıyâlleri idi. Cümle mansıbı anlar yirlerdi. Anları çıkarup azl idüp yirine dahi virmezlerdi [...] İç oğlanına rağbet itmek Ali Paşa’dan kaldı. Ve dahi heman kim Cenderlü Halîl oğlu ‘Ali Paşa vezir oldu; anın zamânında dânişmendler çok oldu. Ve beğler kapusına geldiler. Her birü bir beğün yanına geldiler. Her biri onlara yarayalım diyü tabî‘atlarına münasîb cevâb virdiler. Allah buyrığın ve peygamber kavlin terk itdiler. ‘Âl-i ‘Osmân bir sulb kavmidi.

Anlar kim geldiler; dürlü dürlü fetvalara ve hileye başladılar.

[...] ³⁸⁷

I. Bayezid ve ümerasının yozlaşmışlığına dair anlatıların her üç gruptaki versiyonlarının bir arada sunulduğu yukarıdaki örnek pasaj, W1 veya W2 grubu nüshaların (altı çizili olmayan kısımlar) W3 grubuna (altı çizili kısımlar) kıyasla daha otantik olabileceğine yönelik Giese ve Mengüç'ün iddiaları ile açıkça çelişmekteydi. Zira, yukarıdaki metnin tamamı hem W1 hem de W2 grubu nüshalarda neredeyse aynı formda yer alırken; W3 grubu nüshalar yalnızca altı çizili kısımları ihtiva etmekteydi. Bu durum, W2 ya da W1 grubu kadar “mükemmel” bir anlatı örgüsüne sahip olmayan W3 grubunun, I. Bayezid'e dair anlatıların -bugüne ulaşan- en iptidai versiyonunu (çekirdek) temsil ettiğini göstermekteydi. Dolayısıyla, Ménage'ın merkeze aldığı bu gruba ait nüshalar, gerçekten de hem W1 hem de W2 grubuna göre daha eski bir kaynağı temsil ediyorlardı. Lakin, kılıç hikâyesine dair anlatı ve II. Bayezid'e yapılan atıflar üzerinden tüm nüshaların 1484 ve sonrasında yazıldığını belirtmesi; nüshaların biçimsel içeriğine gerektiğinden fazla odaklanan ve bunun sonucunda metinlerin, kaleme alındıkları dönem dinamikleriyle olan ilişkilerini gözden kaçırarak Ménage'ın yanlış bir tarihlendirme yapmasına sebebiyet verdi. Öyle ki onun çizdiği çerçeve, W2 grubuna ait sekiz nüshanın neden 1471-1474 yıllarında sona ermiş olabileceği konusunda hiçbir açıklama getirmiyordu.

Buna karşın, II. Mehmed döneminde kaleme alındığı bilinen diğer çağdaş eserlerin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'lar ile sahip olduğu ortak diskur, W2 grubuna ait sekiz nüshanın 1471-1472 ve 1473-1474 yıllarında sonlanmalarının basit bir tesadüf olamayacağına işaret etmekteydi. Kanaatimce, tam da bu yıllarda dolaşımda olan bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshası, ele alınan metinlerdeki bu ortak söylemin oluşumunu sağlayan asıl unsur olabilirdi. Nitekim, sundukları eleştirel anlatıların benzerliği dışında *Dürr-i*

³⁸⁷ *İstanbul Anonimi*, vr. 16a-17b; *Edirne Anonimi*, vr. 19b-20a; *Viyana Anonimi*, vr. 30b-32a. W1 grubu için bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, nr. 1233, 34a-37b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul: İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. TY3704, vr. 20a-21b; *Topkapı Anonimi*, s. 33-36; *Giese Anonimi*, s. 31-34. W2 grubundan benzer örnekler için ayrıca bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Ankara: TTK Kütüphanesi, nr. Y41, 13b-14b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Ankara: TTK Kütüphanesi, nr. Y85, vr. 27a-29b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Ankara: TTK Kütüphanesi, nr. Y117, 22b-24a; *Hikâye-i Âl-i Osmân*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr. 386, vr. 20a-21b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Konya: İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, no. 50423, vr. 22a-25a.

Meknûn'un on altıncı bâbında Osmanlıların inkırazına dair kehanette kaf ve be harfleri üzerinden hanedanın huruç yılına dair düşürülen tarihin (688), *Tevârih-i Âl-i Osmânlar*'da Osman adına Karacahisar'da ilk hutbenin okunduğu anlatıdaki tarihe (687-688 veya 688-689) denk gelmesi³⁸⁸ de eserini 1472-1473 yılında kaleme alan *Dürr-i Meknûn* yazarının söz konusu nüshadan faydalandığının başka bir göstergesiydi.

Bu nüshanın 1470'li yıllarda dolaşımında olduğunun bir başka kanıtı ise II. Mehmed'in Akkoyunlu seferine çıktığı esnada (1473) naip olarak başkentte bulunan Cem Sultan için kaleme alınmaya başlayan *Saltık-nâme*'deki atıflardı. I. Bayezid'in hükümdarlık yılları ve onun Ankara'daki hezimetine dair çeşitli detaylar içeren bu eserde müellif, Timur'un Semerkant'a döndüğünü belirtirken *Tevârih-i 'Osmân* isimli bir kaynağa referans vermektedir:

[...] Yıldırım degül idügin bildi, helâk eyledi. Bu taraftan Emîr Süleymân Anadolu'ya varup Timûr'ı sıdı, kırdı. Timûr zahmlu 'Acem'e kaçdı. Pes Timûr ol Semerkand adlu şehirde ol zahmdan helâk oldu. *Tevârih-i 'Osmân*'da ma'lûmdur. [...]³⁸⁹

İlaveten, eserinde Timur'un Anadolu'ya gelişini konu edinen *Saltık-nâme* müellifinin 1402 yılında ortaya çıkan yıkımı Rum topraklarındaki “yozlaşmaya” bağlaması ve söz konusu yozlaşma sürecini ele alırken yapmış olduğu aşağıdaki tasvirin hem *Dürr-i Meknûn* hem de 1472 tarihli mektup ile büyük bir benzerlik göstermesi (*ehl-i sûk, mîzân, bâzâr, narh, rüşvet...*) de yukarıda sunulan çerçeveyi destekler nitelikteydi:

[...] Kanda kim zulüm ola, ben (Timur) ana varuram. Mazlûma sözüm yokdur, didi ve dahı Arz-ı Rûm'ı dahı yıkdı. Anların fesâdı ol kim götürü ehl-i sûk ve mîzân ve kîle ve bâzâr halkı

³⁸⁸ Turan, Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the *Dürr-i meknûn*”, s.458.

³⁸⁹ Ebu'l Hayr-ı Rûmî, *Saltık-nâme*, (ed.) Necati Demir-M. Dursun Erdem, (İstanbul: UKID, 2013), s.124.

hâkimlerine rüşvet kim narhı eksîğine satarlardı. Fakir hakkını yirlerdi. Hıyânet ve zor ve fesâd ve bî-rahmlık iderler. Pes Timûr anları şöyle kırdı kim beşiğinde oglancukların bile öldürdi. [...]³⁹⁰

Saltık-nâme'deki söz konusu bölümler dışında eserlerini 1460'lı yılların ortalarında kaleme aldıkları tahmin edilen Dukas ve Laonikos Khalkokondyles'in eserlerinde de anonim tarihler ile benzerlik gösteren bazı kısımlar yer almaktaydı. Örneğin, Khalcocondyles'e göre Bayezid Serez'de II. Manuel'i öldürtmeye karar vermişti. Bu noktada, ancak Ali Paşa'nın araya girmesi sonucunda Bizans İmparatoru'nun Bayezid'in gazabından kurtarılabildiğini belirten Khalkokondyles, Ali Paşa'nın bu iş karşılığında Manuel'den yüklü miktarda "para aldığını" da vurgulamaktaydı.³⁹¹ Dukas ise Bayezid'i Bursa Sarayı'ndaki zamanlarını genç kız ve erkek çocukları ile zevk ve sefa ile geçirdiğine dair bir tasvir sunarak Sultan'ı "sarhoşluk" ve "ayş u tarab" retoriği üzerinden aşağılıyordu.³⁹² Bayezid'e hasrettiği bölümün son kısmında ise Bursa Sarayı'nı yağmalayan Timur birliklerinin ele geçirdiği esirler arasında Bayezid'in meşhur eşi Olivera'nın da (*Vilkoğlu kızı*) bulunduğunu belirtiyordu.³⁹³

Söz konusu eserlerdeki ortak vurgular, *Tevârih-i Âl-i Osmânlar*'ın 1460'lı yıllardan itibaren var olagelen ve muhtemelen sözlü bir formda varlığını devam ettiren bir anlatı geleneğinden beslendiğine işaret etmekteydi. Tüm bu çerçeve, sosyal ve politik açıdan pek çok kritik gelişmenin yaşandığı 1468-1472 yıllarında kaleme alınan ya da istinsah edilen bir *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın dolaşımında olduğunu güçlü bir şekilde ortaya koymaktaydı. *Dürr-i Mekkûn*, 1472 tarihli mektup ve *Saltık-nâme* yazarı tarafından görüldüğü anlaşılan bu kaynağın en arkaik versiyonu ise günümüze ulaşan W3 grubu nüshalarda muhafaza edilmişti. Dolayısıyla bu nüsha grubunda yer alan I. Bayezid anlatıları, Lindner'in değimiyle soğanın merkeze daha yakın olan katmanını (1472

³⁹⁰ Ebu'l Hayr-ı Rûmî, *Saltık-nâme*, s.124.

³⁹¹ Chalkokondyles, *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.129.

³⁹² Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.87.

³⁹³ Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.96.

yorumu) temsil etmekteydi.³⁹⁴ Öte yandan her üç nüsha grubu arasındaki mevcut farklar ise 1472 yorumunda sunulan I. Bayezid anlatısının devam eden yirmi beş yıl boyunca istinsah edilen anonim tarihlerde defalarca kurgulanarak daha da genişletildiğini (katmanlandığını) göstermekteydi. Bu durum ise yüz yılın sonuna doğru kaleme alınacak diğer eserlerde 1472 yorumunun etkisinin belirgin şekilde hissedileceği yeni Bayezid anlatılarının (olgunlaşmış soğan) üretilmesini sağlayacaktı.

³⁹⁴ II. Bayezid ve kılıç hikayesini konu edinen pasajların daha sonraki istinsahı sürecinde müstensihlerin 1472 tarihli kaynağa yaptıkları eklemeler olduğu anlaşılmaktaydı. Nitekim, Mengüç'ün Viyana nüshası örneğinde dikkat çektiği üzere söz konusu sekiz nüshanın hiçbirinin kılıç hikayesi dışında 1472 yılı sonrasına ait atıf içermemesi de bunu desteklemekteydi. Mengüç, "A Study of 15th-Century Ottoman Historiography", s.18, 31-34. Lakin Mengüç'ün ileri sürdüğü tezin problemli tarafı, onun kılıç hikayesi dışında müstensihlerin metne herhangi bir dahli olmadığını düşünmesiydi. Lakin Bayezid üzerinden her üç nüsha grubuna dair yaptığım yukarıdaki örnek karşılaştırma ise müelliflerin 1472 yılı sonrası meydana gelen olayları dahil etmeden de metne pek çok muahhar eklemeler yaptıklarını gösteriyordu.

Bölüm 5

Tevârîh Çağı: Bayezid'i Tartışmak

[...] Ammâ ba'dü iy aziz! Bigil ve agâh olgıl kim bir nice ulular kim gelmişlerdür, mütekaddimînden ve müteahhirînden. Kimi tefâsirden kimi ehâdisten kimi kisasdan kimi siyerden kimi Şâhnâme cem' idüb acâyip ve garâyib hikâyetler ve kıssalar te'lîf itmişlerdür ve Tevârîh-i Selâtin dahı demişlerdür ki âlemde hiç söylenmedük nesne kalmamışdır. Ve her azîz ki gelmişdür, kendü zamanında gelen pâdişâhların târihi üzere kitâb eylemişlerdür. Hallerin ve dirliklerin beyân itmişlerdür. Pes imdi her kişiye lâzımdur ki *kendü zamânında* olan pâdişâhı yâd idüb zikr itmek vâcibdir [...]³⁹⁵

II. Mehmed'in merkezîyetçi politikalarının giderek sertleştiği ve bununla eş zamanlı olarak Osmanlı, Karaman ve Akkoyunlu rekabetinin ivme kazandığı 1468-1473 yıllarında, saray ve etkisini giderek artıran yönetici elitlere tepkili muhitler içerisinde yükselişe geçen "eleştirel" anlatı geleneği; Konstantinopolis'in fethi sonrası tanzim edilen yeni emperyal düzen içerisinde üretilen ve Şükrullah, Kâşifi, Enverî ve Karamanî Mehmed Paşa gibi saraya yakın okur-yazar elitlerce temsil edilen "meşrulaştırıcı" anlatı geleneğine karşı yeni bir alternatif haline gelmişti.³⁹⁶ Bu geleneğin kökenleri her ne kadar I. Bayezid'in düşüşü sonrası dolaşıma giren sözlü hikayelere kadar dayansa da bilinen ilk yazılı versiyonunun 1472 tarihinde ortaya çıktığı anlaşıyordu. 1472 tarihli *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'ın kaleme alınmasından II. Bayezid'in hükümdarlığının ilk yıllarına gelen on iki yıllık süreç ise söz konusu iki anlatı geleneğinin gelişimi açısından yeni bir merhaleyi temsil etmekteydi. Öyle ki, II. Bayezid'in yönetimi devralmasıyla çağdaşları tarafından bir çeşit "tiranlık" olarak

³⁹⁵ *Edirne Anonimi*, vr. 1b. (Vurgu bana aittir.)

³⁹⁶ Bkz. "Geçmişî Kullanmak."

görülen II. Mehmed'in katı rejiminin yerini merkezin *ucât* ile uzlaşma içerisine girdiği bir “konsolidasyon” dönemine bırakması; hem merkez etrafında örgütlenen okur-yazar elitlerin hem de saray dışındaki yerel aktörlerin etkinliğini artırması ile sonuçlanmıştı.³⁹⁷ Bu durum, vernekülerleşme ve metin üretiminin ciddi bir ivme kazandığı söz konusu yıllarda “ideolojik” açıdan birbirine zıt zümrelerin kozlarını kaleme aldı(rdı)kları metinler üzerinden paylaştıkları yeni bir “tartışma ortamının”³⁹⁸ doğmasına sebebiyet verdi. Bu da Âşıkpaşazâde, Oruç, Neşrî, Tursun Bey, Konevî, Kemâl ve muahhar anonim tarih yazarları gibi birbirinden çok farklı aidiyetlere sahip pek çok müellifin, telif ettikleri yeni eserlerle erken dönem Osmanlı tarihyazımının en özgün formlarını üretmeleriyle sonuçlandı.

Erken dönem Osmanlı tarihyazımına yeni bir ivme kazandıran bu tartışma ortamının en ihtilaflı konularından biri ise hiç şüphesiz I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarının ele alınış biçimiydi. Eserlerin birinden farklı siyasal, toplumsal ve kültürel çatışmanın bizzat tarafı olan aktörlerce kaleme alınması I. Bayezid'in imajında dönüştürücü bir etkiye sebep olmuştu. Öyle ki, eleştirel ve/veya meşrulaştırıcı anlatı geleneklerinden beslenen geç 15. yüzyıl müellifleri, elde ettikleri eski/yeni materyallerle I. Bayezid anlatılarını kendi “ideolojik” ajandaları doğrultusunda yeniden organize etmişlerdi. Bu durum, merkez ve *ucât*'ın temsil ettiği anlatı gelenekleri arasında sıkışan Bayezid'in, bir hükümdarda olması ya da olmaması gereken hasletler konusunda araştırmalarıyla bir çeşit “nasihatname figürü” haline getirilmesi ile

³⁹⁷ Bir yandan II. Mehmed'in vefatı sonrası patlak veren ayaklanmalar ve kardeşi Cem Sultan ile giriştiği mücadele ve diğer yandan yükselen Osmanlı-Memlûk rekabeti nedeniyle politik meşruiyetini tahkim etme ihtiyacı duyan II. Bayezid, kamuoyu yaratmak amacıyla II. Mehmed ve bürokratlarının uygulamaya koyduğu bazı merkezîyetçi uygulamalara son vermişti. Bunlardan en meşhuru Karamanî Mehmed Paşa'nın sadrazamlık döneminde el konulduğu bilinen pek çok vakfın eski sahiplerine iade edilmesi idi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Bayezid II”, *İA*, 2, (1986), s.393; Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Sultanları I*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), s.24-25. II. Bayezid ayrıca babasının hükümdarlığının özellikle son on yılında bir gelenek haline gelen ve ciddi bir tepki uyandırdığı anlaşılan tağşiş uygulamalarına da son verilmişti. Bkz. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, 457; Colin Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650 The Structure of Power*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002), s.37; İnalcık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, s.30-31. II. Bayezid döneminde ortaya çıkan bu yeni sürecin özellikle anonim tarihlerdeki eleştirel sesleri dinlemeye hazır bir muhitin yarattığına dikkat çeken Kafadar, metinsel üretimin bu yıllardan itibaren ivme kazanmaya başladığını vurgular. Bkz. Kafadar, “Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century”, *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*, s.81-82; Kafadar, *Between Two Worlds The Construction of Ottoman State*, s.97.

³⁹⁸ Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.4-15.

sonuçlanmıştı.³⁹⁹ Peki söz konusu süreç nasıl işlemiştir? Ön plana çıkartılan temalar nelerdi? Yazarlar anlatılarını ne tür gerekçelerle inşa etmişlerdi?

5.1 Geleneği Devam Ettirmek

II. Mehmed'in hükümdarlığının son döneminde kaleme alınmaya başlanan ve bilinen ilk yazılı versiyonları II. Bayezid'in tahta çıkışı akabinde tamamlandığı tahmin edilen Oruç ve Âşıkpaşazâde tarihleri ile II. Bayezid'in hükümdarlık yıllarında kaleme alındıkları tahmin edilen muahhar anonim tarihler ve *Selâtinname*, 1472 tarihli eleştirel yorumun en geniş biçimiyle kabul gördüğü eserlerin başında gelmekteydi. I. Bayezid'in şer'i yükümlülüklerini terk etmesi, kadıların rüşvet alması, ihdas edilen bidatler ve Ali Paşa'ya yöneltilen suçlamalar gibi 1472 yorumunda ön plana çıkan pek çok tema, söz konusu eserlerde benzer şekillerde yer bulmuştu. Eserlerin sahip olduğu yakın muhteva ise günümüz araştırmacıları tarafından Oruç ve Âşıkpaşazâde gibi yazarların merkezden uzak gazi-derviş muhitlerinin karakteristiğini yansıttığı şeklinde yorumlandı.⁴⁰⁰ Lakin, her ne kadar benzer muhitlerle etkileşim içerisinde olsalar da I. Bayezid anlatılarını yeniden kurgulayış biçimlerinin yakın bir incelemesi, onların 1472 yorumundan farklı şekillerde beslendiklerini gösteriyordu. Öyle ki bu farklar, geçmişi hangi kaygı ve amaçlar doğrultusunda inşa ettiklerinin yansıra her müellifin "kendi geçmişi" hakkında da dikkat çekici detaylar sunmaktaydı.

5.1.1 Merkez ve Ucât Arasında: Âşıkpaşazâde ve *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*

I. Bayezid'in düşüşünden II. Bayezid'in saltanat yıllarına gelen süreçte Osmanlıların 15. yüzyıldaki çalkantılı serüveninin ilk elden tanığı olan Âşıkpaşazâde'ye dair bilinenler, onun kendi eserinde yer verdiği birkaç otobiyografik

³⁹⁹ Mengüç, "A Study of 15th-Century Ottoman Historiography", s.172.

⁴⁰⁰ Kafadar, *Between Two Worlds The Construction of Ottoman State*, s.90-110. Ayrıca bkz. Wittek, "The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and Its Transformation", s.662-672.

bilgi ile sınırlıydı. Hayatının ilk yirmi yıllık dönemini doğduğu Amasya’da geçiren müellifin, 1422 yılını takip eden otuz yıl boyunca çoğunlukla Rumeli’de bulunduğu tahmin ediliyordu. Bu süreçte, başta Belgrad Kuşatması ve Kosova Savaşı olmak üzere II. Murad’ın hemen hemen bütün seferlerine katıldığını ifade eden Âşıkpaşazâde, bölgenin önde gelen akıncı beyleri ile de yakın ilişkiler tesis etmişti.⁴⁰¹ Öyle ki, Ulubat’a geldiği süreçte Mihaloğlu Ali Bey’in maiyetinde bulunmuş, daha sonra dönemin bir diğer önemli figürü olan İshak Bey’in Üsküp’teki akın faaliyetlerinde aktif olarak yer almış ve kendisi ile hac yapmak için Mekke’ye dahi gitmişti.⁴⁰² Muhtemelen yine aynı yıllarda, bir süre Konya’da bulunan Âşıkpaşazâde’nin Sadreddin Konevî Dergâhında kaldığı ve Şeyh Abdülatif ile yakın ilişkiler kurduğu da biliniyordu.⁴⁰³ II. Murad’ın vefat ettiği süreçte ellili yaşlarına gelen müellif bir müddet daha Rumeli’de bulunduktan sonra 1453 akabinde Konstantinopolis’e yerleşmiş ve ömrünün geri kalan yaklaşık kırk yılını ise burada geçirmişti.

Amasya, Üsküp, Konya ve Mekke’de gazi-akıncı muhitleri ile geçirdiği “hızlı” yıllarına dair paylaştığı detaylar, Âşıkpaşazâde’nin mütevazı bir derviş ya da gazi olarak tasvir edilmesine neden olmuştu.⁴⁰⁴ Buna karşın, yeni başkentte çok daha farklı bir yaşama sahip olan müellifin, zamanının büyük bir bölümünü ulema ve sufi çevreler içerisinde geçirdiği ve saraya yakın pek çok isimle de temas halinde olduğu bilinmekteydi. Örneğin, II. Mehmed’in 1457 yılında oğulları içi tertip ettiği sünnet düğününe dönemin önde gelen ulema mensupları yanında bizzat yer alan Âşıkpaşazâde’nin, sultanın pek çok ihsanına mazhar olduğunu ve yine aynı yıl katıldığı Mora seferinde kendisinden umduğu cömertliği ziyadesiyle bulduğunu kaydetmesi⁴⁰⁵ onun saray ile kurduğu bağların tezahürü olarak yorumlanabilirdi. Nitekim, İnalçık’ın yaptığı detaylı inceleme de bu konuyu destekleyici pek çok ayrıntı

⁴⁰¹ Wittek, “The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and Its Transformation”, s.663; Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.221; İnalçık, “How to Read ‘Âshık Pasha-zâde’s History?’”, s. 140-141; *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.XX-XXIII.

⁴⁰² Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.220-221; *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.XXI-XXII.

⁴⁰³ Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.219; *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.XXI.

⁴⁰⁴ Fuat Köprülü, “Âşık Paşa-zâde”, *İA*, I, 1940, s.706.

⁴⁰⁵ Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.221; *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.XXIV.

sunmaktaydı. Yeni başkentte birden fazla mülk ve ticarethaneye sahip olduğu tespit edilen Âşıkpaşazâde'nin ekonomik durumunun gayet iyi olduğunu anlaşıyordu.⁴⁰⁶ 1457 tarihli vakıf kaydına göre sahip olduğu evlerden bazılarının eski Bizans yapısı olması onun şehre geldiği ilk andan itibaren II. Mehmed tarafından desteklendiğini ve II. Bayezid'e gönderdiği tespit edilen bir mektup ile 1492 tarihli vakıf kaydı ise söz konusu desteğin hayatının son yıllarına kadar devam ettiğini göstermekteydi.⁴⁰⁷ Lakin öyle anlaşıyor ki, müellif hayatının özellikle son dönemini ismi geçen mülkleri yerine kendi adıyla anılan mütevazi bir zaviyede müritleri ile geçirmeyi tercih etmiş ve meşhur eserini de tam bu süreçte kaleme almıştı.⁴⁰⁸

Âşıkpaşazâde'nin, ilk versiyonunu muhtemelen II. Mehmed'in hükümdarlığının son yıllarında (1480-1481) tamamladığı; lakin II. Bayezid'in tahta çıkması sonrası yaptığı çeşitli eklemelerle 1484, 1498 ve 1502 yıllarına kadar getirdiği *Menâkıb* ya da *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 1472 tarihli anonim tarih sonrasında Osmanlı hanedanının geçmişini müstakil olarak ele alan ikinci Türkçe eser niteliğindeydi. Verneküler bir üslupla kaleme alınan bir çeşit destan niteliğindeki bu eser, Osman'ın atalarının diyâr-ı Rum'a gelişi ile başlamakta ve yaklaşık 170 bölümden (*bâb*) oluşmaktaydı. Osmanlı hükümdarları yanında dönemin alim ve bürokratları hakkında da detaylı bilgi veren Âşıkpaşazâde, eserin yaklaşık %20'lik bir kısmında kendi geçmişine dair bilgiler de sunmaktaydı.⁴⁰⁹

Menâkıb-ı Âl-i Osmân'ın giriş kısmında aile geçmişine dair sunduğu şecere, Âşıkpaşazâde'nin hem merkez hem de *ucât*'ın önde gelen figürleri ile kurduğu bağların anlaşılmasını kolaylaştırmaktaydı: “*Fakîr ki Dervîş Ahmed Âşıkî'yam ibn-i Şeyh Yahya ve İbn-i Şeyh Selmân ve ibn-i sultânü'l-me'âlî Âşık Paşa'yam ve ibn-i mürşidü'l-âfâk Muhlis Paşa ve ibn-i kutbü'd-devrân Baba İlyas halîfetü's-Seyyid*

⁴⁰⁶ İncalcık, “How to Read ‘Âshık Pasha-zâde’s History?’”, s.141.

⁴⁰⁷ İncalcık, “How to Read ‘Âshık Pasha-zâde’s History?’”, s.142-143. Mektup için bkz. Kemal Beydilli, “Âşıkpaşazâde Dervîş Ahmed Âşıkî'ya Dair Biyografik Katkılar”, *Tarih Dergisi-Turish Journal History*, 71 (2020), s.161-180.

⁴⁰⁸ Müellifinin bilinen en meşhur müridi aynı zamanda damadı da olan Seyyid Velâyet'ti. Bkz. İncalcık, “How to Read ‘Âshık Pasha-zâde’s History?’”, s.143. Ayrıca bkz. Haşim Şahin, “Seyyid Velâyet”, *TDVİA*, 37, 2009, s.75.

⁴⁰⁹ Lale Özdemir, *Ottoman History Through The Eyes of Aşıkpaşazade*, (İstanbul: ISIS Press, 2013), s.165.

Ebulvefâ nevvera'llâhu kubûrahum."⁴¹⁰ Her ne kadar babası Yahya ve dedesi Selman'ın kim olduklarına dair herhangi bir detay mevcut olmasa da Vefâî tarikatına bağlanan bu silsile, Geç Orta Çağ Anadolu'sunun en ikonik isimlerini içermesi bakımından çok dikkat çekiciydi. Bu isimlerden Baba İlyas, 1240 yılında Selçukî düzene karşı yürütülen Babai hareketinin en önde gelen politik-dini figürüydü.⁴¹¹ Oğlu Muhlis Paşa, Konya'yı ele geçişi sonrası altı ay hükmedip yerini Karamanoğulları'nın banisi Karaman'a bırakan yarı efsanevi bir karakterdi.⁴¹² Muhlis Paşa'nın oğlu olan Aşık Paşa ise gerek kaleme aldığı meşhur eseri *Gâribnâme* ve gerekse tasavvufi-ilmi kimliği bakımından 14. yüzyıl Anadolu'sunun en tanınan isimlerindendi.⁴¹³ Seçtiği mahlas ve eserinin çeşitli yerlerinde yaptığı vurgularla Aşık Paşa'nın zürriyetinden geldiğine özellikle dikkat çeken Âşıkpaşazâde, Mihaloğlu Ali Bey ile Ulubat'a gelişi öncesinde hayatının ilk dönemini Aşık Paşa'nın oğlu olan Elvan Çelebi'nin Amasya'daki tekkesinde geçirdiğini ayrıca belirtme ihtiyacı duymuştu.⁴¹⁴

Dolayısıyla Âşıkpaşazâde'nin sıradan bir aileden gelmediği açıktı. Paylaştığı şecerenin devamında kendi nesli ile Osmanoğulları'nın kökenleri arasında bir ilişki tesis etme girişi/cüreti de onun kendi geçmişine duyduğu özgüvenin tezahürüydü.⁴¹⁵ Bu noktada, anonim yazarlar gibi sıradan bir derviş ya da gazi olmayan Âşıkpaşazâde'nin, *ucât* ve merkezin önde gelen isimleri tarafından saygı duyulan dini bir figür ve aynı zamanda okur-yazar bir elit olduğunu söylemek mümkündü. Bu durum, onun özellikle I. Bayezid anlatılarını inşa ederken 1472 yorumundan faydalanma biçiminde açıkça gözlemlenebiliyordu. Öyle ki, kaleme aldığı metni özgün kılan taraflar, Âşıkpaşazâde'nin sahip olduğu statü ve etkileşim içerisinde

⁴¹⁰ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.3

⁴¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), s.117-131.

⁴¹² Ocak, *Babailer İsyanı*, s.191-194; Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.217-218.

⁴¹³ E. J. W Gibb, *A History of Ottoman Poetry I*, (London: Lowe-Brydone, 1958), s.176-182; Fahir İz, "Âshik Pasha", *EP*, I, 1960, s.698-699; Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.218.

⁴¹⁴ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.129-130.

⁴¹⁵ "Kim neseb ü neslüm bu âlile doğdu/ Hem doğanumuz bu âli gördü/ Zâhir ü bâtın u du'âcılaruz/ Hizmet eşiğinde nâcilerüz/ Nesl ü nesebüme Âl-i Osmân/ Âşıkî deyüp ederler ihsan [...]" Bkz. *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.5.

olduğu sosyal gruplardan çeşitli etkiler barındırmaktaydı. Peki Âşıkpaşazâde okuyucularına/takipçilerine nasıl bir I. Bayezid tasviri sunmaktaydı?

Osmanoğulları'nın Tanrı'nın ilahi desteğine mazhar olan gaziler olarak ele alındığı *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*'da, Âşıkpaşazâde'nin eleştirdiği tek hanedan mensubu I. Bayezid'di. Tıpkı *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'ın isimsiz yazarları gibi Âşıkpaşazâde de kendi dönemindeki tüm aksaklık ya da bozulmanın menbaı olarak I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarını göstermekteydi. Bu minvalde onun metninde ön plana çıkan iki bölüm söz konusuydu. Bunlardan ilki I. Bayezid'in Olivera ile nikahlanmasını konu edinen altmış üçüncü bölümdü. Büyük oranda 1472 yorumuna dayanarak kaleme alınan bu bölüm, Niğbolu ve Silistre'yi ele geçirmesi sonrası Stefan Lazareviç'ten gelen talep üzerine I. Bayezid'in Prenses Olivera ile evlenmesi ile başlamaktaydı. Dönemin diğer çağdaş yazarlarından farklı olarak Olivera'nın nikah sonrasında İslamiyet'i kabul etmediğini (*kendü töresince durugeldi*) özellikle vurgulayan Âşıkpaşazâde, nikah münasebetiyle gazilerin ele geçirdiği çeşitli yerlerin Sırlara geri verildiğini memnuniyetsiz bir tonla ifade etmekteydi.⁴¹⁶ Devamında ise kaleme aldığı aşağıdaki beyitlerle I. Bayezid'in, Olivera (*kâfir kızı*) ve veziriazam Ali Paşa'dan işret erbabını nasıl öğrendiğini eleştirel bir üslupla ele almaktaydı:

Şarab u hem kebab meclis kuruldu
Kâfir kızı gelüp kadeh sürüldü
Ali Paşa dedi han anı gözle
Ki ne meclis bu sohbetde olundu
Şarab içmeğine Han Bayezid'ün
Ali Paşa kâfir kızı bulundu
Buna dak Âl-i Osman içmediler
Nola Osman kâfirle çok olundu⁴¹⁷

⁴¹⁶ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.94-95.

⁴¹⁷ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.95.

Yukarıdaki beyitlerin son kısmında “kafirler” ile daha evvel de yakın ilişkiler kurmalarına rağmen Osmanoğulları’nın I. Bayezid’in hükümdarlık dönemine kadar içki içmediklerini belirterek Orhan gibi Bizans elitleri ile evlilik yapan diğer kurucu isimleri kastettiği anlaşılan müellif, onların torunları I. Bayezid’den daha farklı olduklarını dikkatle vurgulamaktaydı.⁴¹⁸ Devamında ise içki teması üzerinden kurduğu anlatının kapsamını daha da genişleten Âşıkpaşazâde, I. Bayezid’in hükümdarlığına gelinceye değin şer’i hükümlere sadık bir aile olan Osmanoğulları’nın, alimlerin hüküm ve yasaklarına riayet ettiklerini lakin Âli Paşa, Türk Rüstem ve danışmentlerin gelmesi ile bu düzenin bozulduğunu konu edinen anonim tarihlerdeki meşhur pasajları takip etmekte ve akabinde ise rüşvete bulaşan kadıların Maskara Arap ve Ali Paşa ortaklığı ile Bayezid’in şerrinden nasıl kurtarıldıklarını işleyen didaktik anlatıyı aynen tekrar etmekteydi.⁴¹⁹

Bu noktada, Âşıkpaşazâde’nin anlatısını anonim tarihlerden farklılaştıran kısım ise onun kendi üslubuyla kaleme aldığı beyitler ve anlatıya yaptığı küçük eklemeler aracılığıyla bürokratlara yönelik eleştirileri daha da sertleştirmesiydi. Örneğin, kadıların rüşvete yönelmemesi amacıyla getirilen binde yirmi akçelik vergi uygulamasının gerçekte kadıların, paşalar ve kazaskerleri “hoş görmeleri” için tazim edilen bir bidat olduğunu vurgulamaktaydı.⁴²⁰ Bu sayede bir yandan rüşvet ve iltimasın I. Bayezid dönemi bürokrasinin tamamına sirayet ettiğine dikkat çeken müellif, diğer yandan da kendi zamanında sürdürülmeye devam eden bu uygulamanın çağdaş paydaşlarını da (paşalar ve kazaskerler) açıkça suçlamaktaydı. Altmış dördüncü bölümün son kısmında ise odağı yeniden Ali Paşa’ya yönelten Âşıkpaşazâde, onu bir çeşit eleştiri objesi haline getirmekteydi. Burada tüm günah ve bozulmanın ilk elden sorumlusu olarak resmedilen Ali Paşa, tanzim ettiği bidatlerle Bayezid’in, kadim gelenekten sapmasına neden olan isim olarak öne çıkmaktaydı:

⁴¹⁸ Söz konusu diskur aksine Lowry’nin bu konuya dair çalışması atalarının Bayezid’den pek de farklı olmadığını düşündürmekteydi Bkz. Heath W. Lowry, *Impropriety and Impiety among the Early Ottoman Sultans*’, *The Turkish Studies Association Journal*, 26, 2 (2002), s.29-38.

⁴¹⁹ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.95-96.

⁴²⁰ “[...] *Ol Ali Paşa himmetidür kim kadıların düşeliği çoğ ola. Paşalarile kadı-askerleri hoş göreler* [...]” Bkz. *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.95.

[...] El hâsıl-ı kelâm, Âl-i Osman'un günah etmesine sebep Ali Paşa olmuştur. Zîre anun yanında hîle eder Acem dânişmendler çok gelürleridi. Latife: Dânişmend kim azsa ıfık olur. Işık kim azsa şeytan olur. [...]⁴²¹

Âşıkpaşazâde'nin söz konusu katı tutumunun ardında onun kendi çağının bürokratlarına duyduğu öfke ya da memnuniyetsizliğin yattığı söylenebilirdi. Bu bağlamda onun I. Bayezid ve bürokratlarına yönelik eleştirel atıflarının benzerlerini II. Mehmed döneminin önde gelen iki ismine dair kaleme aldığı pasajlarda görmek hiç de şaşırtıcı değildi. Bu isimlerden ilki Rum Mehmed Paşa'ydı. Onun gayrimüslim geçmişine sık sık atıfta bulunan Âşıkpaşazâde, Mehmed Paşa'nın hiçbir zaman Müslümanlığı benimsemediğini ve asıl amacının Müslümanlara zulmederek Konstantinopolis'in ele geçirilmesinin intikamını almak olduğunu söylemekteydi. Söz konusu suçlamalarında ise onun II. Mehmed'i ikna ederek Konstantinopolis'e yerleşen halk için tanzim ettiği kira uygulamasını (*mukataa*) ve Karaman seferi sırasında (1468-1472) bölgenin önde gelenlerine uyguladığı sert muameleyi gerekçe göstermekteydi.⁴²² Bu bağlamda ön plana çıkan diğer isim tıpkı Rum Mehmed Paşa gibi Sultan'ın "aklına girerek" yeni bidatler tanzim eden Karamanî/Nişancı Mehmed Paşa'ydı. Her ne kadar Mevlâna soyundan geldiği çağdaş müelliflerce bilinse de Mehmed Paşa'nın kökeninin belirsiz olduğunu defaatle vurgulayarak onu aşağılamaya çalışan Âşıkpaşazâde, Paşa'yı vakıfları lağvederek Müslüman halkın mal ve ırzına el uzatmakla suçlamaktaydı.⁴²³ Peki Âşıkpaşazâde neden bu iki ismin üzerinde sıklıkla durmayı tercih ediyordu? Bu katı tutumunun asıl nedeni ne olabilirdi?

Gerek Konstantinopolis'te yaşaması gerekse Karaman ve Konya'nın önde gelen figürleri ile yakın bir münasebete sahip olması; onun ve yakın çevresinin, Rum Mehmed ve Nişancı Paşa tarafından tanzim edilen *mukataa*, toprak reformu ve *sürgün*

⁴²¹ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.96.

⁴²² *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.193-195, 241-243, 245-246.

⁴²³ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.298-299.

gibi uygulamalardan doğrudan etkilendiğini düşündürmekteydi.⁴²⁴ Tüm bu çerçeveye ise II. Mehmed dönemi merkezileşme faaliyetlerinin doğrudan şahidi olan Âşıkpaşazâde'nin, I. Bayezid anlatılarını kendi dönemini anlamlandıracak şekilde tanzim ettiğini gösteriyordu. Bu bağlamda Ali Paşa'yı, Rum Mehmed ve Nişancı Paşa'ya gelen bürokratikleşme sürecinin başlangıcına konumlandıran müellif, tıpkı I. Bayezid gibi onun imajını da kendi zamanının somut örnekleri üzerinden (Rum Mehmed ve Nişancı) kurgulamış ve bu süreçte anonim müellifin oluşturduğu eleştirel diskurda da büyük ölçüde faydalanmayı tercih etmişti. Lakin, Âşıkpaşazâde'nin eserinin diğer kısımlarında yer alan bazı atıflar, “bidat” teması üzerinden onun Ali, Mehmed ve Nişancı Paşa'ya yönelttiği eleştiri oklarının asıl hedefinin doğrudan I. Bayezid ve II. Mehmed olduğunu düşündürmekteydi. Her ne kadar çağdaş araştırmacılar, müelliflerin vezirlere yönelttikleri eleştirilerin diğer hedefinin dönemin hükümdarları olduğunu zaten belirtse de⁴²⁵ Âşıkpaşazâde'nin eserinin bir başka bölümünde hükümdar ve vezir rollerine dair yaptığı aşağıdaki formülasyon; onun kadim düzenin bozulmasındaki asıl pay sahibi olarak Ali, Rum Mehmed ve Nişancı Paşa'dan ziyade II. Mehmed ve I. Bayezid'i gördüğünü açık şekilde göstermekteydi:

[...] İmdi bu Âl-i Osmân hod bir tâ'ifedir kim bunların
kerâmetleri zâhirdir ve bu pâdişâhlardan her ne kim olsa bu

⁴²⁴ İlaveten, Âşıkpaşazâde ve Mahmud Paşa arasında bir çeşit patronaj ilişkisi olduğunu kanaatindeyim. Öyle ki, 1468 Karaman Seferi'ne dair hadiseleri ele alan müellifin Mahmud Paşa'ya yönelik koruyucu tutumuna karşın onun kuyusunu kazarak yerini aldığını iddia ettiği Rum Mehmed Paşa'yı eleştiri nesnesi haline getirmesi bunun göstergesi olarak okunabilir: “*Rum vezir pâdişâha eydür: “Devletli sultanum! Mahmud sürdüğü evleri teftiş edüp gördüm, ekseri fakîrlerdür ve hem azdur” dedi. “Ve ganîlerin sürmedi” dedi. Pâdişâh eydür: “Var imdi sen dahi göreyüm ne yazarsın?” dedi. Bu Rum vezir İstanbul’un intikâmın almağa gayetde müştaka intizârıdi kim ehl-i İslâm incineydi. Bu kez fırsat buldu. El-hâsıl-ı kelâm, Lârende’den ve Konya’dan ziyâde ev almakdan murâdı ehl-i İslâm’un evlerin yıkdurmagıdı. Lârende’yi şöyle yazdı kim Mevlânâ Hünkâr’un oğlanların dahi bile sürdü [...] Pâdişâh buyurdu: Mahmud Paşa’nun çadırı ve otağını başına yıkdılar [...] Vezir Rum Mehmed’ün evvel şeytaneti buydı kim Mahmud Paşa gibi tedbir ehli veziri pâdişâhun kapusından red etdü ki Müsülmanlara ya’ni ezâ ve intikâm ede, İstanbul’un acısını ala. [...]” Bkz. ⁴²⁴ Menâkıb-ı Âl-i Osmân, (ed.) Öztürk, s.242. Bu anlatıya ek olarak eserinin Âşıkpaşazâde tarihinin çeşitli nüshalarının son kısmındaki vezirlere ayırdığı bölümde Rum Mehmed’in vezir olduktan sonra “ulemâ, fukara ve dervişlere” verilen ihsanları kestirdiğine yönelik vurgusu; bu ihsanların muhtemelen Mahmud Paşa’nın vezirlik döneminden kaldığını ve “teşrif-i sadaka”sı kesilenlerden birinin de Âşıkpaşazâde olduğunu düşündürmekteydi. Bkz. *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, (ed.) Friedrich Giese, *Die altomanische Chronik des Âşıkpaşazâde auf Grund mehrerer neuentdeckter Handschriften*, (Leipzig: Otto Harrossowitz, 1929), s. 207. Bu da müellifin Mahmud Paşa'ya yönelik koruyucu tutumuna karşın Rum Mehmed Paşa'ya yönelik suçlamalarını anlamlı hale getirmekteydi.*

⁴²⁵ İnalçık, “The Rise of Ottoman Historiography”, s.155.

vezirlerde zuhûr bulur. Ve bu vezirlerdir kim bunların yanında olur, bunların mahremleridir. [...]⁴²⁶

Dolayısıyla, bürokratların yozlaşmışlığına dair her vurgu Âşıkpaşazâde'nin dönemin hükümdarına “doğrudan” yönelttiği eleştiri olarak telakki edilebilirdi. Öyle ki, onun Ali Paşa ya da Nişancı Paşa'nın temsil ettiği *persona* ile I. Bayezid ve II. Mehmed'i ilişkilendirme çabasına rağmen II. Murad ve Fazlullah Paşa'yı konu edindiği aşağıdaki anlatıda bundan özenle kaçınması yukarıda sunulan çerçeveyi desteklemekteydi.

[...] Acem vilâyetinden bir hekim geldi, Fazlullah adlı. Pâdişâha takarrüb olmagile vezir oldu. Pâdişâha eydür: “Sultanum! Senün vilâyetünde malun nihâyeti kim yokdur. İmdi pâdişâhlara âdetdür kim ol maldan bahâneyle kim pâdişâhun hazînesine getürler. Padişâh sual etdi kim: “Nenün gibi?” Pâdişâha cevap verdi kim: “Bu halk zekât vermezler. İmdi cemî'i vilâyetden zekâtlarını cebrile almak lâzımındandır” dedi. Pâdişâh cevap verdi kim: “Hey ebleh! Zekât hod fakîrlereündür. Ben, zekât yimeğe mi müstahakam ki bana Müsülmanlardan cebrile zekât alam, dahi yiyem” dedi. Bire benim memleketümde üç helâl lokma vardur kim benüm elümdedür. Birisi gümüş ma'denleri ve birisi küffardan alunan haracdur ve biri dahi gazâlardan alınan ganimet malıdur” dedi. Bu benim asker-i mansûrum helâl lokmayile zindigânî ederler. Bulara bu cebrile alınan lokma hod haram olur ve leşkerüme haram yidürüp haramı kabul etmez” dedi. Ol zaman

⁴²⁶ *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (ed.) Friedrich Giese, s.194. Benzer versiyonlar için ayrıca bkz. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (ed.) Âlî Bey, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), s.194; Osmanogulları'nın Tarihi (ed.) Yavuz-Saraç, (İstanbul: K. Kitaplığı, 2003), s.564. (Saraç-Yavuz edisyonu bundan sonra “Menâkıb-ı Âl-i Osmân” olarak adlandırılacaktır.)

Fazlullah'ı azl itdi ve bir cevabile hor u hakîr etdi. Katından red etdi. [...]⁴²⁷

Her detayı Âşıkpaşazâde tarafından özenle kurgulandığı⁴²⁸ anlaşılan yukarıdaki anlatıda Fazlullah Paşa, gerek İran'dan gelmesi ve vezirliği sonradan elde etmesi gerekse hükümdarı halktan vergi toplamaya teşvik etmesi bakımından Ali, Mehmed ve Nişancı Paşa'nın şahsında tecessüm eden “bozguncu bürokrat” tiplemesinin en müşahhas örneklerinden biri olarak ön plana çıkmaktaydı. Lakin müellifin burada sunduğu anlatı, II. Murad'ın temsiliyeti noktasında hem II. Mehmed ve hem de I. Bayezid'e hasredilen pasajlardan bariz şekilde farklılaşıyordu. Öyle ki, Bayezid'in kadıları yakma girişimi sonrası Ali Paşa'nın getirdiği *resm*, Konstantinopolis'in fethi sonrasında Rum Mehmed Paşa'nın girişimleri ile uygulamaya konulan *mukataa* ya da Nişancı Paşa'nın vakıf gelirlerine el koymasını konu edinen anlatıların ortak özelliği; fesatçı bürokratların veya onların has adamlarının (*Maskara Arab*) bir şekilde hükümdarları razı ederek/kandırarak reayanın hayrına olmayan vergiler tanzim etmeleri idi. Buna karşın Âşıkpaşazâde'nin sunduğu yeni anlatıda Fazlullah'ın teklifini şiddetle reddeden II. Murad, kadim usulleri ve halkın faydasını gözeten “ideal” bir hükümdar tiplemesi ile ön plana çıkmaktaydı. Âşıkpaşazâde'nin anlatının en sonunda onun Fazlullah'ı vezirlikten derhal azlettiğinin vurgulanması ise bu tarz bir tasarrufta bulunmayarak vezirlerinin halkı ezen vergileri tanzim etmesine icazet veren II. Mehmed ve I. Bayezid'i, II. Murad'ın şahsında tecessüm eden ideal hükümdar tiplemesinin dışında konumlandırıyor ve vezirlerin hükümdarın yansımaları olduğu şeklindeki eleştirel söylemini de bu bağlamda tutarlı hale getiriyordu.

II. Mehmed ve I. Bayezid'in temsil ettiği olumsuz hükümdar imgesi ile II. Murad'ın idealizasyonu üzerinden oluşturulan dikotomi, ilgili anlatının devamına eklenen yeni bölümde çok daha somut bir forma ulaşmaktaydı. “*Anı beyân ider kim bu pâdişâhlar*

⁴²⁷ *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.302. Bu anlatının diğer nüshalardaki benzer versiyonları için ayrıca bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (ed.) Ali Bey, s.197; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (ed.) Friedrich Giese, s.210-211; *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Yavuz-Saraç, s.567.

⁴²⁸ Fazlullah Paşa'nın bu tarz bir girimde bulunduğu dair tek atfın Âşıkpaşazâde'nin eserinde oluşu ve anlatının didaktik yönü, ilgili pasajın okuyucuya mesaj vermek amacıyla müellif tarafından kurgulandığını düşündürmekteydi. İlgili anlatının ele alınan nüshaların tamamında II. Murad dönemine ayrılan kısımlarda değil de nüshaların vezirlerin hasletlerinin ve yaptıkları eserlerin ele alındığını son bâblarda olması da bunu desteklemekteydi.

kim mal cem' itdiler ahir anlar neyledi" başlıklı bu bölüm, Fazlullah ve onun gibi bürokratların tavsiyelerine uyarak yeni vergiler ihdas eden hükümdarların "ibretlik" akıbetlerini ele almaktaydı. Burada dikkat çekici olan ise Âşıkpaşazâde'nin zikrettiği ilk ismin I. Bayezid olmasıydı:

[...] Merhûm Yıldırım Hünkâr mâl cem' itdi, tedbîr-i memleket kıldı. Akçeler cem' idüb hazinelere koyalar, memleket kesâdluk oldu. Âhir ol mâlî Temür-ı bedbaht yidi, vilâyet ayak altında kaldı. [...]⁴²⁹

Ahmedî ve anonim müellifler tarafından nefretle anılan Celayir hükümdarı Sultan Ahmed (ö.1410) ve Karamanoğlu İbrahim (ö.1464) gibi isimlerin mala tamah eden olumsuz örnekler olarak gösterildiği bu bölümde açılışın I. Bayezid örneği ile yapılması, Âşıkpaşazâde'nin onu II. Murad'ın temsil ettiği ideal çizginin tam zıddında konumlandığını bir kez daha göstermekteydi. Bu bağlamda müellifin I. Bayezid'in fiskal uygulamaları ile Timur'un gazabı arasında tesis etmeye çalıştığı determinizm, Ahmedî'nin, Bayezid'in emperyal ihtirasları ile Anadolu'da meydana gelen yıkımı ilişkilendirmeye gayret ettiği meşhur beyitlerini⁴³⁰ hatırlatmaktaydı. Bu durum, Âşıkpaşazâde'nin Osmanlı hükümdarının sahip olmaması gereken hasletler konusunda -tıpkı Ahmedî gibi- I. Bayezid'i geçmişten ders alınması gereken bir figür haline getirme çabası içerisinde olduğunu gösteriyordu.

Âşıkpaşazâde'nin söz konusu tutumunu tekrarladığı bir başka yer ise eserinin Ankara Savaşı'nı konu edindiği altmış yedinci bölümüydü. Burada I. Bayezid'in askerleri tarafından "ihanete" uğrayarak yalnız bırakıldığı anda hizmetindeki Solak Karaca adlı bir askerin Sultan'a hitaben sarf ettiği sözleri "aktaran" müellifin kaleme aldığı satırlar, yukarıda sunulan tüm çerçeveyi özetler nitelikteydi:

⁴²⁹ Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, (ed.) Ali Bey, s.197; Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, (ed.) Giese, s.211; Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Yavuz-Saraç, s.568.

⁴³⁰ "Bu kamu itdügi anun tedbîr idi/ Bilemedi anı kim takzîr idi/ Ademi tedbîri gelmez hiç işe/ Orada kim Tangrı takzîri irişe Her ne kim takzîr ise nâcâr olur/ Pes bu tedbiri eyit nişe gelür/ Bu arada Rûma yürüdü Temür/ Mülk toldu fitne vü havf u fütur [...]" Bkz. Sılay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

[...] Solak Karaca derleridi, bir kulu eydür: “Hey Bayezid Han! Kanı ol güvendiğün oğulların? Ya kanı ol sancağın beğleri? Veyahud kanı ol sarhoş vezirlerün? Ne gökçek yoldaşluk etdiler” dedi. “Akçayı harç etmedün hazîneye koydun, oğlancuklarum rızkıdur dedün.” Bayezid Han’a bu söz katı acı geldi. [...] ⁴³¹

Âşıkpaşazâde her ne kadar bu hadiseyi orada bulunan bir görgü şahidine (*Koca Nayîb*) dayandırdığını ifade etse de anlatıdaki vezirler ve kullara yönelik aşağılamalar ile akçe ve hazine temaları üzerinden merkeziyetçi uygulamalara yöneltilen eleştirilerin eserin diğer bölümlerindeki pasajlar ile tam bir uyum göstermesi Solak Karaca’nın yukarıda paylaşılan nutkunun bizzat müellif tarafından tanzim edildiğini düşündürmekteydi. Nitekim Solak Karaca anlatısının, verdiği alt metin bakımından Bayezid için cengaverce mücadele eden ama hak ettiği rütbeye asla ulaşamayan Balta Bey oğlu İlyas’ın konu edinildiği *Düstûrnâme*’deki didaktik hikâye ⁴³² ile yakın bir benzerlik göstermesi de bu görüşü destekler nitelikteydi. Lakin, liyakate dair bir alt mesaj sunarak *ucât*’taki aslî unsurların önemine dikkat çekmeye çalışan Enverî’nin anlatısında -Âşıkpaşazâde’nin aksine- merkeziyetçi politikalar ya da bürokratları doğrudan hedef alan herhangi bir söylem yer almıyordu. İki anlatı arasındaki bu farklılık ise Âşıkpaşazâde’nin daha önce kaleme alınmış metinler (*Düstûrnâme* ve anonim tarihler) ve sözlü gelenekten (*Koca Nayîp*) genişçe faydalanmasına rağmen metin inşa sürecinde güttüğü temel kaygının kendi çağının “bozulma” ya da “aksaklıklarını” anlamlandırmak olduğunu ve geçmişi bu minvalde kurguladığını gösteriyordu.

Her ne kadar 1472 yorumunda sunulan eleştirel söylemi büyük ölçüde benimsemiş olsa da Âşıkpaşazâde’yi dönemin gazi/akıncı ya da Türkmen muhitlerinin bakış açısını doğrudan yansıttığı kabul edilen anonim yazarlardan farklı kılan unsurlar da söz konusuydu. Bunlardan en dikkat çekenini ise I. Bayezid’in tıpkı diğer Osmanlı hükümdarları gibi “gazi” olarak anılmasıydı. Öyle ki, Bayezid için bu tabiri

⁴³¹ Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.106.

⁴³² *Düstûrname-i Enverî*, (ed.) Öztürk, s.31.

kullanmaktan özellikle imtina eden anonim yazarların aksine Alaşehir'in alınması, Niğbolu Savaşı, Konstantinopolis kuşatmaları ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde yürütülen askeri faaliyetlere eserinde geniş bir yer ayırmayı "tercih eden" Âşıkpaşazâde'nin, I. Bayezid'in "gazi-hükümdar" *personasını* tahkim etmek için özel bir çaba harcadığı gözlemleniyordu. Onun bu tutumunun en somut şekilde takip edilebildiği ilk yer ise I. Bayezid'in Batı Anadolu'daki askeri faaliyetlerini konu edindiği elli dokuzuncu bölümdü.

[...] Alaşehir hisarı vilâyet-i İslâm arasında kalmış idi. Ve pâdişâhı kâfir idi. Aydın oğlu'yilen müdârâyile zindigânî ederlerdi. Bayezid Han: "Niyyet-i gazâ Alaşehir'e" dedi, dahi yürüdü. Dahi vilâyetine varmadın yolda çağırıp yasak etti: "Kimsenün zulmile bir çöpünü almayalar. Ve her kim bu yasağı kabul etmeye yazugı kendü boynuna; siyâsete müstahık olur" dediler. Hemankim han vardı, kâfirler şehrin kapusını yaptı. Cenge başladı. Han didi yağma buyurdu. Kâfir işitdi, aman diledi. Ahdilen feth olundu. Kânun-ı pâdişâhlık neyise olundu. [...]⁴³³

"*Bayezid Han Alaşehir'e varup ne sûretile feth etdüğün bildürür*" başlığı ile sunulan elli dokuzuncu bölümün giriş kısmını teşkil eden yukarıdaki pasaj, Âşıkpaşazâde'yi 1472 yorumunun yazarı ya da diğer anonim müelliflerden tamamen farklılaştırmaktaydı. Bunun temel sebebi ise Alaşehir'in ele geçirilişine dair eserlerinde yalnızca birer cümlelik⁴³⁴ yer ayıran ve bu bağlamda I. Bayezid'i metheden hiçbir atıfta bulunmayan anonim müelliflerin "mesafeli" tutumuna karşın; Âşıkpaşazâde'nin Alaşehir'in ele geçirilmesine dair eserine dahil ettiği pek çok detay üzerinden gazi ve adil hükümdar imgesinin ön plana çıktığı bir anlatı sunmasıydı. Peki

⁴³³ Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.89.

⁴³⁴ "[...] *Ve Burusâ'dan çıkub Karaman'a vardı. Alaşehir'i feth itdi. Aydın ilini, Ayasoluğı feth itdi. Aydın ili beği ve Saruhan ili beği sehel müddet Allah emrine vâsıl oldular. Memleketleri Yıldırım Hân'a döndü. Saruhan'ın fethi hicretin yedi yüz doksan iki yılında idi. [...]*" Bkz. *İstanbul Anonimi*, vr. 15b; *Edirne Anonimi*, vr.18b.

bu durum nasıl yorumlanmalıydı? Bidat ve yozlaşma temaları üzerinden defalarca tekrarladığı eleştirel bölümler göz önüne alındığında Âşıkpaşazâde'nin yukarıdaki pasajı kaleme alma amacının I. Bayezid'in erdemlerini vurgulamanın çok daha ötesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Alaşehir'in ele geçirildiği sürece daha yakından bakmak, Âşıkpaşazâde'nin ilgili anlatıyı hangi saiklerle eserine dahil ettiğinin anlaşılmasını sağlayabilirdi. Öyle ki, bu şehrin ele geçirilmesi Kosova Savaşı sonrası yönünü Anadolu'ya çeviren I. Bayezid'in, altı aylık kısa bir dönemde (1389-1390) önce Karaman'a yöneldiği ve akabinde ise Batı Anadolu'yu baştan başa ele geçirdiği büyük bir askeri operasyonun yalnızca “ufak” bir halkasını teşkil etmekteydi.⁴³⁵ Nitekim aynı dönemde Aydın, Saruhan ve Mentеше bölgelerinin tamamını ele geçiren Bayezid'in bölgenin meşru hükümdarları olan Saruhan, Aydın ve Mentеше beylerini asli bölgelerinden uzaklaştırdığı ya da ortadan kaldırdığı bilinmekteydi.⁴³⁶ Dolayısıyla, I. Bayezid'in adil-gazi hükümdar *personasının* ön plana çıkartıldığı yukarıdaki pasajın, onun Türkmen hanedanlara ait bölgelerin işgalinin meşrulaştırılması amacıyla Âşıkpaşazâde tarafından bilinçli olarak inşa edildiği söylenebilirdi. Bu sayede, “Müslüman” hükümdarlıkların elimine edilmesi ile neticelenen “kırılğan” süreci “gaza niyeti” ile çıkılan Alaşehir seferi vurgusu üzerinden yumuşatmaya çalışan Âşıkpaşazâde⁴³⁷, bir yandan eserinin en başından itibaren Osmanoğulları'na dair sunduğu gazi-hükümdar imgesini tutarlı hale getirmiş oluyor ve diğer yandan da I. Bayezid özelinde Osmanlıların II. Mehmed ve II. Bayezid'e gelen süreçte Anadolu'da yürüttükleri askeri seferlerini meşru göstermiş (*kânun-ı pâdişâhlık*) oluyordu. Nitekim, ilgili bölümün en sonunda, tüm bu fetihlerin *kahr* ile mi yoksa *adl* ile mi gerçekleştirildiği sorusunu ortaya atarak “tamamının *adl* ile gerçekleştirildiği” yanıtını veren müellifin, eski Türkmen yöneticilerinin halka zulmetmeleri nedeniyle reayanın I. Bayezid'e biat ettiğini özenle vurgulaması da tüm bu çerçeveyi desteklemekteydi.⁴³⁸

⁴³⁵ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, s.38.

⁴³⁶ Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, s.62.

⁴³⁷ Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer husus ise Âşıkpaşazâde'nin Alaşehir'in ele geçirilme sürecinde Bayezid'in II. Manuel'den aldığı askeri desteğe dair herhangi bir atıfta bulunmamasıydı. Bkz. Chalkokondyles, *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.101-102.

⁴³⁸ Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.90.

Âşıkpaşazâde'nin, Türkmen hanedanlara ait bölgelerin ele geçirilmesine yönelik meşrulaştırıcı tutumunun benzer örneklerini I. Bayezid'in orta ve doğu Anadolu'da yürüttüğü askeri faaliyetleri konu edindiği bölümlerde de takip etmek mümkündür. Örneğin, 1397-1398 yılında meydana gelen Konya Kuşatması'nda Bayezid'in gösterdiği adalete kayıtsız kalamayan reayanın şehir ve nevahisini Osmanlılara teslim ettiğini işleyen aşağıdaki bölüm -tıpkı II. Murad gibi- I. Bayezid'in ideal hükümdar *personasını* ön plana çıkartmaktaydı:

[...] Bayezid Han vardı Konya'nun üzerine kondurdu. Şehrün kapularını yaptılar. Harman vaktiydi. Konya'nun meydanında buğday ve arpa çaçları çıkmış dururdu. Leşker halkı hisara vardılar. Eyitdiler: “Gelün, bize arpa ve saman satun, atlarumuza yidürelüm” dediler. Anlar dahi birkaç adam göndürdüler. “Görelüm sözleri gerçek mi” deyü. Adamları geldiler. Bu sözü hana dahi dediler. Han bir iki kul göndürdü. Eyitdi: “Sakınun, kimseye zulm etmesünler. Arpa issi kendü insafınca satsun dedi. Arpaların kim satdılar, akçaların aldılar. Han, adam koşdu. Ol kişileri hisara iletdiler. Bu şehrün halkı kim bu adli göricek heman şehrün kapusın açdılar. Feth olundu. Etrafun şehirlerine haber vardı kim: “*Bu gelen adil pâdişâh be-gâyet âdildür.*” Bu haberi işitecek adamları geldi kim hana: “Gelün! Şehirlere tımar edün” dediler. Aksaray'ı Niğde'yi ve Kayseri'yi verdiler [...] Cümlesin nevâhisiyle teslim ettiler. [...] ⁴³⁹

Bugüne ulaşan muahhar tarihli *Tevârih-i Âl-i Osmânlar*'ın büyük bir çoğunluğu ile Oruç'a atfedilen nüshalarda aynen yer alan yukarıdaki anlatı, söz konusu pasajların banisinin Âşıkpaşazâde olmadığını düşündürmekteydi. Muhtemelen daha arkaik bir

⁴³⁹ Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.97-98.

sözlü ya da yazılı geleneğe dayanan pasaj⁴⁴⁰, Karamanoğlu Alaeddin'in başı kesilmek suretiyle idam edilmesi ile neticelenen ve dönemin çağdaş kaynaklarında da yankı bulan kırılğan sürecin meşrulaştırıcı bir kaygı ile yeniden kurgulanması sonrası hızla yaygınlık kazanmış ve Alaşehir'in ele geçirilmesi sürecini ele alış biçimi açısından da Âşıkpaşazâde'ye ilham kaynağı olmuştu. Amasya, Sivas, Malatya ve çevresinin alınmasına dair sunduğu anlatılarda da benzer retorikleri⁴⁴¹ kullanmaya devam eden Âşıkpaşazâde, böylece bir yandan tanzim ettiği bidatler ve günahkârlığı üzerinden I. Bayezid'i suçlarken diğer yandan da onu adil ve *yasaklu* bir hükümdar olarak ön plana çıkarmaktaydı. Peki müellifin aynı anda sunduğu bu iki farklı hükümdar imgesi nasıl yorumlanmalıydı?

Âşıkpaşazâde'nin eserinin ilk versiyonunu kaleme aldığı 1472-1484 yıllarında meydana gelen siyasi ve sosyal olaylar, onun I. Bayezid imajını inşa ediş biçimini -tıpkı Ahmedî'de olduğu gibi- çift yönlü şekilde etkilemişti. Bu süreçte merkezîyetçi politikaların katı bir şekilde uygulanması, söz konusu uygulamalardan mustarip müellifin metin dünyasında I. Bayezid'in bir çeşit eleştiri objesi haline getirmesine sebebiyet vermişti. Buna karşın II. Mehmed'in söz konusu dönemde Anadolu'da yeniden yayılmacı bir siyaset sürdürmesi ve bunun sonucunda Osmanlı, Karaman, Akkoyunlu ve Memlük rekabetinin ciddi bir ivme kazanması; Âşıkpaşazâde'nin, eserinin özellikle Türkmen hanedanları ve Timur ile mücadeleyi konu edindiği kısımlarında I. Bayezid'i gazi ve adil bir hükümdar olarak sunmasında etkili olmuştu. Öyle anlaşıyor ki, I. Bayezid'in hükümdarlık döneminin tarihsel olarak Osmanlıların Timur, Akkoyunlu ve Memlükler ile sürdürdüğü politik rekabetin başlangıcını temsil etmesi onun rakip hanedanlarla mücadelelerinin ele alındığını pasajlarda meşru bir hükümdar olarak tasvir edilmesini zorunlu kılıyordu. Aksi halde Osmanlıların Anadolu'daki politik meşruiyeti tıpkı 1472 tarihli mektup ya da Sara Hatun'un

⁴⁴⁰ I. Bayezid'in adaletine dair benzer bir söylem *Acaibü'l-Makdûr*'da da yer almaktaydı. İbn Arabşâh'ın aktardığına göre Bayezid, susuz kalan askerlerinden birinin bir kadına ait sütü izinsiz içtiği sebebiyle midasını deldirmek suretiyle cezalandırıp, halk içinde teşhir etmişti. Bkz. İbn Arabşâh, *Acaibü'l-Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, (ed.) Batur, s.306. Ayrıca bkz. Emecen, "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid", s.86. Lakin İbn Arabşâh'ın anlatısında dikkat çeken bazı detaylar vardı. Her ne kadar bu anlatı da Bayezid adaletli bir padişah olarak sunulsa da askerin çok susuz kalması, kadının kötü hasletlere sahip bir kişi olup susuz kalan askere yardım etmemeyi tercih etmesi ve en nihayetinde kadının, Bayezid'in askerin karnını deldireceğini öğrendiğinde şikayetini geri çekmesine rağmen Sultan'ın cezayı tatbik etmedeki ısrarı; Bayezid'in adaletli hükümdar imajı yanında anonim tarihlerde sık sık vurgulanan "gazaplı" hükümdar imajının varlığını da teyit eder nitelikteydi.

⁴⁴¹ İlgili kısımlar için bkz. Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.98-100.

söylevinde olduğu gibi I. Bayezid'in akıbeti üzerinden hedef alınabilirdi.⁴⁴² Bu durum, müellifin Timur'u konu edindiği kısımlarda net şekilde görülebilirdi:

Kâfir etmez Temür etdüğü işi
Ki neler çekti erile dışı
Şerî'at ehlini durmaz kırardı
Bilinmez neyidi tutduğu tuşu
Hânkah, medcidi, medrese yıkdı
[...]
Temür'ün zulmü çokdur âlem içre
Ne ola görmedi zulmünü kişi
Ayağı basduğu iller yıkdı
Yiğidün kocanın kalmadı dışı⁴⁴³

Timur'u halka daima zulmettiği gerekçesi ile suçlayan Âşıkpaşazâde onun Sivas, Suriye ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde meydana getirdiği yıkımı etraflı bir şekilde ele alarak söz konusu söylemini tutarlı hale getirmekteydi.⁴⁴⁴ Eserinin çeşitli yerlerinde Timur ve ordusu için defalarca kullandığı “zulüm” retoriğine karşın I. Bayezid'i fethettiği bölgelere adalet götüren, erdemli bir hükümdar olarak sunması ise Ahmedî'nin Moğolların zulmüne karşın gazi olan Osmanoğulları'nın adaletine vurgu yaptığı *Dâsitân*'ın meşhur giriş bölümünü⁴⁴⁵ hatırlatması bakımından dikkat çekiciydi. Bu bağlamda *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*'daki müspet temsiliyetinin kendi şahsının çok daha ötesinde olduğu anlaşılan Bayezid'in, Osmanoğulları'nın meşruiyet ve prestijini de sembolize ettiği söylenebilirdi. Nitekim, Âşıkpaşazâde'nin *a'zamü'l-eşirrâ* ve *bedbaht* gibi tabirler dışında Timur için hiçbir elkâb kullanmamayı tercih etmesi ve

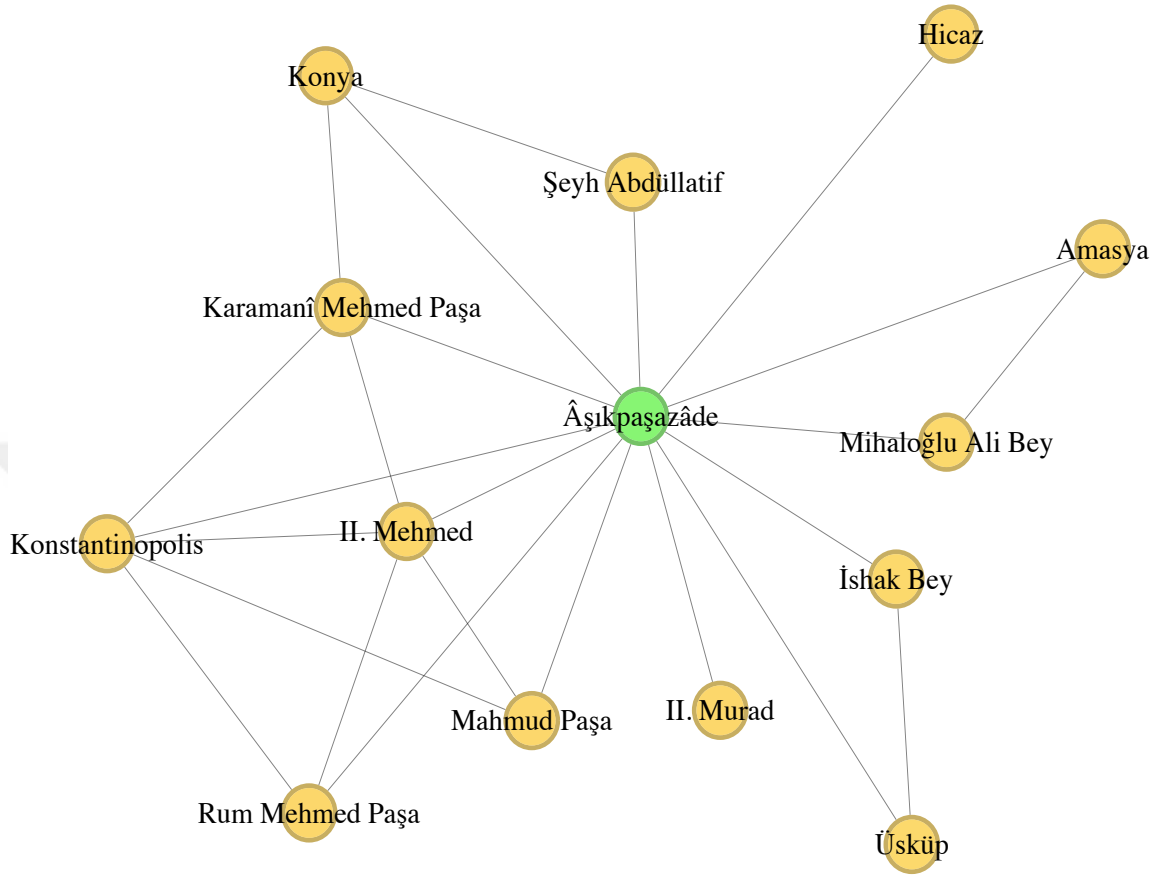
⁴⁴² Bkz. “Geçmişî Hatırlamak: Fetih, Prestij ve Patronaj”.

⁴⁴³ Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.108.

⁴⁴⁴ Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.104-105.

⁴⁴⁵ “İtmediler anı kim Cingîz Hân/ Zulmden halka ider idi ‘ayân/ Zulm itdiler velî kânûnıla/ Ellerin boyamadılar hûnıla [...] Çün anıldı ol kamu ehl-i sitem/ Zikre getürelüm ehl-i ‘adli hem/ Analum ol begleri kim serteser/ Hem Müslümân idiler hem dâdger/ Kamusunun işi kâfirle cidâl/ Geydüğü vü yidüğü helâl/ Bu kitaba idelüm anı hitâm/ Ki anunıla ola bu nâme tamâm [...]” Bkz. Silay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.25-26.

buna karşın I. Bayezid’i daima Asyatik geleneğin hükümdarlık alametlerinden olan “han” unvanı ile anması da bunu desteklemekteydi.

Şekil 5. Âşıkpaşazâde’nin Muhiti

Tüm bu çerçeveye ise *ucât*’taki gazi-akıncı ve derviş muhitleri kadar merkez ile de yakın ilişkilere sahip olan Âşıkpaşazâde’nin bir yandan 1472 geleneğine bağlı kalırken diğer yandan da tıpkı Şükrullah, Kâşîfî ya da Karamanî Mehmed Paşa gibi yönetici elitlerin, Osmanlıların Anadolu’daki hakimiyetini sorgulayan rakiplerine yönelik meşrulaştırıcı kaygılarını aynen taşıdığını ve anlatısını da bu minvalde tanzim ettiğini gösteriyordu. Dolayısıyla Âşıkpaşazâde’yi “yalnızca” *ucât*’ın önde gelen temsilcilerinden biri ya da basit bir derviş-sufi olarak kategorize etmek yanlıştı. O her ne kadar gençlik yıllarını Rumeli ve diyar-ı Rum’un hudutlarında gazi-akıncı ve sufi muhitleri arasında geçirmiş olsa da hayatının ikinci yarısını Konstantinopolis’te saraya yakın gruplar içerisinde tamamlamış ve eserini bu süreçte kaleme almıştı.

5.1.2 Hırs ve Öfkenin Esareti Altında: Oruç ve Kemâl

Eserini II. Bayezid'in hükümdarlık döneminin farklı safhalarında kaleme alan Oruç ve Kemâl, Âşıkpaşazâde'nin temsil ettiği meşrulaştırıcı çizgiden görece uzaklardı. Bu isimlerden yalnızca Oruç'un Âşıkpaşazâde'den doğrudan faydalandığı⁴⁴⁶ bilinmekteydi; lakin I. Bayezid'e yönelik meşrulaştırıcı söylem noktasında onun kaleme aldığı anlatıyı Âşıkpaşazâde'den farklı kılan pek çok detay da söz konusuydu. Bunlardan en dikkat çeken ise oluşturduğu anlatıda Âşıkpaşazâde'nin Timur'a yönelik aşağılayıcı ifadelerinin hiçbirine yer vermeyen Oruç'un, "han" unvanı ile andığı Timur'u esareti altındaki Osmanlı sultanına acıyan, kerem sahibi bir hükümdar olarak resmetmesiydi.⁴⁴⁷ Ayrıca I. Bayezid için "gazi" tabirini kullanmayan müellif, Âşıkpaşazâde'nin Alaşehir'in alınmasına dair oluşturduğu anlatıyı da metin dışı bırakmayı tercih etmişti.

Buna karşın, Oruç ile Âşıkpaşazâde'yi benzer kılan noktalar da mevcuttu. Bunlardan en önde geleni ise her iki müellifin yozlaşma, bidatler, içki ve günah temalarının ön plana çıktığı eleştirel anlatılara eserlerinde yer vererek 1472 yorumunu sıkı bir şekilde takip etmeleriydi. Nitekim, Ménage'ın detaylı incelemesi de ilk versiyonunu 1494-1495'te tamamlayan müellifin tıpkı Âşıkpaşazâde gibi anonim metinlerden geniş bir biçimde faydalandığını göstermekteydi.⁴⁴⁸ Bu bağlamda, Oruç'u Âşıkpaşazâde'den farklı kılan ana etkenin -kullandığı kaynaklardan ziyade- yettiği muhit, sahip olduğu sosyal çevre ve en önemlisi de eserini kaleme aldığı dönemin dinamikleri ile ilişkili olduğu söylenebilirdi.

⁴⁴⁶ Oruç'a bugüne ulaşan beş nüshadan üçü (Oxford, Cambridge ve Manisa) 1494 civarında tamamlanan ilk versiyonu temsil etmekteydiler. 1502 yılına kadar gelen iki nüsha ise (Paris) ikinci versiyonu temsil ediyorlardı. Bu noktada eserini yeniden revize ettiği görülen müellif, muahhar versiyonda Âşıkpaşazâde'nin tarihinden faydalandığını açıkça belirtmekteydi. Bkz. Ménage, "On the Recensions of the Uruj's 'History of the Ottomans'", s. 322; "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.210.

⁴⁴⁷ "Zîrâ, Timür Han sâhib-kerem kişiydi. Kendünün başına çok iş gelmiş idi. Çok hâdiseler görmüş idi. Çok rüzgâr gömiş ehl-i sahâydi."Oruç Beğ Tarihi, (ed.) Necdet Öztürk, (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007), s.40-41.

⁴⁴⁸ Ménage, "On the Recensions of the Uruj's 'History of the Ottomans'", s.319, 321, 322; "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.204, 210. Oruç'a ait beş nüshanın anonim tarihler ile ilişkisi için ayrıca bkz. "A Survey of Early Ottoman Histories Vol II", s. 431-437.

Eserinin Oxford ve Manisa nüshalarının girişinde babası Âdil'in ipek tüccarı olduğu ve kendisinin de Edirne'de katiplik yaptığını belirttiği kısa atıf dışında Oruç'un hayatına dair başka herhangi bir bilgi mevcut değildi.⁴⁴⁹ Irène Beldiceanu Steinherr'in 1070 numaralı Tapu Tahrir defterinden ulaştığı kayıt, Oruç'un, eserinin ikinci versiyonunu kaleme aldığı 1500'lü yılların başında Edirne'de bulunduğunu ve kâtiplik yaptığını doğrulamaktaydı.⁴⁵⁰ Bu kayda göre, 1499-1500 yılında Saruca Paşa ve Kerefisoğlu mescitleri ile bu mescitlerin bulunduğu mahallelerin temel ihtiyaçlarının karşılanması için 4000 akçelik nakdi bütçe ve yaklaşık 2000 akçe getiriye sahip gayrimenkuller üzerinden vakıf kuran müellifin mali durumunun iyi olduğu anlaşılmıyordu.⁴⁵¹ Ayrıca “şehrimiz” olarak andığı Edirne'ye dair eserinin çeşitli yerlerinde paylaştığı detaylar ise onun uzun bir süredir (özellikle de II. Bayezid'in hükümdarlık yıllarında) eski başkentte yaşadığını düşündürmekteydi.⁴⁵²

Oruç'un 1494'te kaleme aldığı *Tevârih-i Âl-i Osman*'daki I. Bayezid anlatısına yakın bir bakış, eserin gazi-akıncı muhitlerinin yoğunlukta olduğu ve Konstantinopolis'ten görece uzak eski başkentten bazı izler taşıdığını gösterebilir. Öyle ki, her ne kadar anonim yazarlar gibi I. Bayezid'in gazi *personasını* ön plana çıkartmaktan özenle imtina etse de Oruç'un Rumeli'deki mücadelelerine eserinde tafsilatlı olarak yer vermesi; onun eserini kaleme alırken gazi-akıncı zümreleri arasında dolaşımda olan sözlü gelenekten ziyadesiyle faydalandığını gösteriyordu. Bu konuda verilebilecek en ilginç örnek ise *-Düstûrnâme*'deki kısa atıf haricinde çağdaş hiçbir müellifin eserinde yer almayan⁴⁵³ I. Bayezid'in Eflak hâkimi Mircea ile mücadelesini konu edinen bir anlatıydı:

⁴⁴⁹ “*Oruç bin Âdil el-kazzâz kâtibü 'l-Edirnevî*” Bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 5506/2, vr.1b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (ed.) Franz Babinger, *Die Frühosmanischen Jahrbücher Des Urudsch*, (Hannover: Orient-Buchhandlung Heinz Lafaire, 1925), s.3. (Bu eser Oruç'un kaleme aldığı tarihin Oxford ve Cambridge nüshalarının transliterasyonunu içerdiğinden dolayı bundan sonra yapılacak atıflarda nüsha isimleri verilecektir.)

⁴⁵⁰ Irène Beldiceanu-Steinherr, “Un Legs Pieux du Chroniqueur Uruj”, *BSOAS*, 33, 2 (1970), s.361-362.

⁴⁵¹ Beldiceanu-Steinherr, “Un Legs Pieux du Chroniqueur Uruj”, s.362-363.

⁴⁵² Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.203.

⁴⁵³ Muhtemelen Enverî'nin eserini gören *Bodleian Anonimi* yazarı ve ondan faydalanan Neşrî, I. Bayezid'in Arkiş Nehri civarında Mircea ile mücadele ettiğini kaydeder; fakat Oruç'un sunduğu detayların hiçbiri bu müelliflerin eserlerinde detaylı şekilde yer almaz. Bu noktada sunduğu malumatlar bakımından Oruç'un metni ile benzerlik gösteren tek müellif Edirneli Ruhi'dir. Tıpkı Oruç gibi Edirneli olması ve eserlerini aşağı yukarı onunla aynı yıllarda tamamlaması her iki müellifin birbirinden

[...] İflâğ'un beği ol vakt Mirçi kâfir dirlerdi. Mirçi İflâk çerisiyle gelüp Sultân Bayezid'e karşı geldi. Birbiriyle buluşub gayet cenk itdiler. Birbirine mukâbele idüp dürüşdiler, azîm cenk oldu. Şöyle kim, müslümânlardan ve kâfirlerden hayli âdem helâk oldu. İki taraftan kırgun oldu. Gördüler kim, kâfir leşkerleri vardukça urdı. İki leşker birbirinden ayırd olamayup ahşama dek cenk oldu. Çün ahşam oldu. Yırlü yirinde at üzerinde karâr idüp turdılar. Çün gice oldu. Pâdişâh bir tarafa varup kondı. Vezîri vardı, Ali Paşa dirlerdi. Hayreddîn Paşa karındaşıydı. Ol gice Ali Paşa bu tedbiri itdi kim, meş'aleler yakdılar giceyile, ne kadar müslümân ölüsü varsa mecmû' taşıdup Tuna suyına dökdiler. Uğraş yirinde bir müslümân ölüsini komadılar. Sabâha dek bu işi itdiler. Sabâh oldugı vakt ol aradan göçdiler gitdiler. Müslümânlar bir tarafa, kâfirler bir tarafa. Mirçi kâfir çün Türk gitdügin gördi kâfirler çok kırılmış diyü. Ol dahi bir tarafa kaçdı gitdi. Yıldırım Bayezid Han yüz suyıyla gelüp Tuna'yı geçüp Nigebolı'dan togrı Edirne'ye geldi. Sonra Mirçi kâfir dahı barışup sulh olunup harâc virdi, sene 793.⁴⁵⁴

Yukarıdaki pasaj, gerek Ankara Savaşı'na dair yapılan betimlemeler kadar detay içermesi ve gerekse aldığı tedbirler sayesinde elde edilen başarıda doğrudan hak sahibi olarak gösterilen Ali Paşa'nın ilk kez "bozguncu-bürokrat" tiplemesi dışında sunulması bakımından dikkat çekiciydi. Tarihsel olarak teyit edilebilen⁴⁵⁵ bu anlatının en detaylı haliyle yalnızca Oruç'un eserinde bulunması, onun ilgili rivayetleri

faydalandığı veya ortak bir kaynak ya da raviden yararlandığını düşündürür. Ruhi'nin ilgili anlatısını Oruç'un yukarıdaki pasajı ile karşılaştırmak için bkz. Ruhi Edrenevî, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. quart. 821, v.37a-37b.

⁴⁵⁴ *Oruç Beğ Tarihi*, (ed.) Öztürk, s.32

⁴⁵⁵ İncalcık Bayezid'in söz konusu mücadelesini detaylı olarak teyit eden bir arşiv belgesi tespit etmiştir. Muhtemelen II. Mehmed döneminde tanzim edilen bu belgenin bir bölümü İncalcık tarafından İngilizce olarak yayımlanmıştır. Bkz. "An Ottoman Document on Bayezid I's Expedition into Hungary and Wallachia", *X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1957), s.220-222. Belgenin tamamının transkripsiyonu için bkz. Feridun M. Emecen, "Osmanlıların Tuna'nın Kuzeyine Yönelik İlgileri XVI. Asırda Erdel Örneği", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, (İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2009), s.226-229. Ayrıca ilgili mücadeleye dair atıflar Khalkokondyles'in eserinde de yer almaktadır. Bkz. *The Histories*, (ed.) Kaldellis, s.123, 127.

Edirne’de bulunan gazi-akıncı muhitlerinden bizzat elde ettiğini düşündürmekteydi. Mircea ile mücadelesi dışında, I. Bayezid’in bir süre Belgrad’ı kuşattığına dair paylaştığı rivayetin de başka hiçbir çağdaş tarih yazarının eserinde yer almaması ve Niğbolu Savaşı hakkında sunduğu anlatının sonunda, “bu savaştan sonra II. Murad devrine kadar Macarların Rumeli’ne bir daha geçemediklerinin söylenegeldiğini” belirtmesi de bunu desteklemekteydi.⁴⁵⁶ Nitekim, Niğbolu savaşı için Timurtaş’ın oğlu Gazi Umur Bey’i ravi olarak gösteren Oruç’un, eserinin çeşitli yerlerinde defaatle “*râvî dahı didi kim*”, “*râvî ağzından işidüp*”, “*ba’zı râvîler eyle rivâyet itdi kim*” gibi ifadeleri sıklıkla kullanması⁴⁵⁷ onun gazi-akıncılar arasında tedavülde olan sözlü anlatı geleneğinden fazlasıyla beslendiğini kanıtlamaktaydı.

Oruç’un gazi-akıncı muhitleri ile münasebetleri, onun 1472 yorumunu ele alış biçimi üzerinde de belirleyici olmuştu. Yozlaşma ve bidatlere dair pasajlar dışında I. Bayezid’in sert mizacına yönelik yaptığını eleştirel atıflar ne Âşıkpaşazâde’de ne de 1472 yorumunu en iyi şekilde temsil eden W3 grubu anonim tarihlerde yer almaktaydı. Öyle ki, Âşıkpaşazâde’nin Solak Karaca’nın nutku üzerinden merkezileşme faaliyetlerine yönelttiği suçlamalara eserinde yer vermeyen Oruç, bunun yerine Ankara’daki yenilginin tüm sorumluluğunu doğrudan I. Bayezid’e yükleyerek onun, askerlerine yaptığı “kötü muameleden” dem vurmaktaydı:

[...] Âkıbet Yıldırım Han kim vardır, anun tîzliginden leşkeri andan incinmişti. Leşkerine hayli ta’addîler iderdi. Ol sebepten gördiler hâl böyle oldu. Ceng ü muhârebe yüzinde her tarafun her memleketün begleri yüz dönderdiler [...]⁴⁵⁸

Oruç, I. Bayezid’in katı mizacına dair söylemini onun esaret dönemini konu edindiği bölümlerde de tekrar etmekteydi. Buna göre, Timur bir gün hamamda bulundukları sırada Bayezid’e savaşı kazanması halinde kendisine ne yapmayı tasavvur ettiğini

⁴⁵⁶ *Oruç Beğ Tarihi*, (ed.) Öztürk, s.32-33.

⁴⁵⁷ *Oruç Beğ Tarihi*, (ed.) Öztürk, s.XXXVIII.

⁴⁵⁸ *Oruç Beğ Tarihi*, (ed.) Öztürk, s.40.

sormuş ve karşılığında onun kendisini demir bir kafese koymayı planladığını öğrendiğinde, hemen bir kafes inşa ettirerek Osmanlı hükümdarını hapsedtirmişti.⁴⁵⁹ Kaleme aldığı bu anlatının devamına didaktik yorumlarını eklemeyi ihmal etmeyen Oruç, düşünmeden konuştuğu ve meşverete önem vermeyip yalnızca kendi bildiğini yaptığı gerekçesiyle I. Bayezid'i açıkça eleştirmekteydi:

[...] Yıldırım Han'ı ol kafese koydı. Bir deveye yükletti.
Kanda gitse bilesince alur giderdi. Yıldırım Han gâyet
gönüllüydü. Tîz-nefs idi. Evvelden tîzligi ucundan kendünden
ulular sözünü dutmadığı ucundan ötürü bu hâle uğradı. Dili
ucundan kişi başına çok hâller gelür, bilmezliğinden ötürü.
[...]⁴⁶⁰

Oruç'un, I. Bayezid'in sahip olduğu kötü hasletler ve uğradığı akıbet arasında kurmaya çalıştığı nedenselliğin benzerini dönemin bir başka müellifi olan Kemâl'de de görmek mümkündü. Kim olduğu, nereden geldiği ya da mesleğinin ne olduğuna dair herhangi bir detaya ulaşılamayan Kemâl'e dair bilinen tek husus, onun II. Bayezid'in maiyetine girmek için gösterdiği çabaydı. Lakin eserini Türkçe olarak kaleme alması ve Farsça bilmemesi nedeniyle saraya yakın çevreler tarafından yetersiz görülüp dışlanan müellifin hiçbir zaman II. Bayezid'den beklediği ihsana kavuşamadığı anlaşıyordu.⁴⁶¹ Buna karşın, eseri *Selâtinname*'nin son kısımlarında dönemin bürokratlarından Rumeli Defterdarı Mehmet Çelebi için kaydettiği övgü dolu beyitler ile vezir Davud Paşa'nın 1473 Osmanlı-Akkoyunlu mücadelesinde gösterdiği yararlılığı detaylı şekilde ele aldığı satırlar, onun bir süre Davud Paşa ve Mehmet Çelebi'nin maiyetinde bulunmuş ya da kendilerinden bir şekilde destek almaya çalışmış olabileceğini düşündürmekteydi.⁴⁶² Bu bağlamda Kemâl'in kariyerinin kendisinden bir asır sonra gelecek olan Gelibolulu Mustafa Âli'nin çalkantılı yaşamını

⁴⁵⁹ Oruç Beğ Tarihi, (ed.) Öztürk, s.41.

⁴⁶⁰ Oruç Beğ Tarihi, (ed.) Öztürk, s.41.

⁴⁶¹ Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), s.93-94.

⁴⁶² Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.XXIII, XXVII.

anımsattığı söylenebilirdi.⁴⁶³ Tıpkı Âli gibi dönemin hükümdarı ve ileri gelen yöneticilerinden umduğunu pek de bulamadığı anlaşılan Kemâl'in memnuniyetsizliği *Selâtinname*'nin bazı yerlerinde (özellikle I. Bayezid'e hasredilen kısımlarda) takip edilebilmekteydi.

1490'da kaleme alınan *Selâtinname*, Ahmedî ve Şükrullah'ın temsil ettiği kaynak grubunu çok yakından takip etmekteydi.⁴⁶⁴ Detaylı bir inceleme, eserin başlangıçtan II. Mehmed dönemine gelen bölümünün *Behçetü't-Tevârih* ile ciddi şekilde benzediğini göstermekte ve bu durum ilgili eserin *Behçetü't-Tevârih*'in mensur bir Türkçe uyarlaması olabileceğini düşündürmekteydi. Lakin, Kemâl'in Farsça bilmediğini vurgulaması onun *Behçetü't-Tevârih*'in çağdaş bir tercümesinden faydalanmış olabileceğini de akla getirmekteydi. Nitekim, bugün British Library'de bu tarz bir eserin mevcut oluşu da bu ihtimali güçlü kılmaktaydı.⁴⁶⁵ Söz konusu benzerlikler dışında *Selâtinname*'yi Şükrullah'ın temsil ettiği kaynak grubundan farklı kılan özellikler de mevcuttu. Bunlardan en dikkat çeken ise gerek aldığı yanlış kararlar ve gerekse "sert mizacı" nedeniyle I. Bayezid'i doğrudan eleştiren Kemâl'in yer yer Oruç'un temsil ettiği çizgiye yakınlaşmasıydı.⁴⁶⁶ Peki Kemâl nasıl bir I. Bayezid tasviri sunmaktaydı?

Tıpkı Ahmedî gibi çift yönlü bir hükümdar imajı oluşturan Kemâl, *Selâtinname*'nin ilk yarısında I. Murad'ın vefatı sonrası tahta geçen I. Bayezid'in Anadolu ve Rumeli'de elde ettiği zaferleri detaylıca ele alır. Sık sık *şâh-ı gâzî* olarak nitelediği Osmanlı hükümdarının adil yönetici *personasını* ön plana çıkartarak Anadolu'da elde ettiği toprakların Tanrı tarafından kendisine bahşedildiğinin (*devlet*) özenle altını

⁴⁶³ Mustafa Âli'nin söz konusu kariyer süreci için bkz. Cornell Fleischer, *Bureocrat and Intellectual in Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*, (New Jersey: Princeton University Press), s.9. Kemâl'in saraya yakın çevrelerden umduğunu bulamama ve dışlanmasında dair ayrıca bkz. Ayrıca bkz. Mengüç, "A Study of 15th-Century Ottoman Historiography", s.81-87.

⁴⁶⁴ Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.110; Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.XXIV-XXV.

⁴⁶⁵ Söz konusu benzerliğe dikkat çeken Ménage, yaptığı mukayese sonucunda Kemâl'in Farsça okuyamaması dahilinde bu eserden (Or.11155) faydalanmış olabileceği kanaatindedir. Bkz. Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.110. Çalışmasının ikinci tezinde yaptığı genel bir mukayese ise söz konusu ihtimali güçlendirir. Bkz. "A Survey of Early Ottoman Histories Vol II", s.360-363.

⁴⁶⁶ Eleştirel I. Bayezid pasajları dışında Kemâl'i farklı kılan diğer özellikler, kronolojik ve mekânsal eklemeler ile eserin çeşitli yerlerine dahil ettiği kıssalardı.

çizer.⁴⁶⁷ Lakin Saruhan, Menteşe, Germiyan ve Karaman'ın ele geçirilmesi ile Konstantinopolis kuşatmaları gibi pek çok hadiseye değinen müellifin I. Bayezid'e yönelik bu müspet tonu Erzincan'ın alınması hadisesi sonrası yavaşça değişmeye başlar. Tıpkı Şükrullah gibi Erzincan'ın alınışı ve akabinde meydana gelen olaylar ile Timur'un Anadolu'ya yönelişi arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurduğu anlaşılan Kemâl, I. Bayezid'i Erzincan'ı ele geçirmeye sevk eden (*taharrük*) kişinin Kara Yusuf olduğunu memnuniyetsiz bir tonda vurgular.⁴⁶⁸ Devamında ise şehrin alınması sonrası Kara Yusuf'un Erzincan yöneticiliğe getirildiğini fakat şehrin önde gelenlerinin onu kabul etmemesi üzerine I. Bayezid'in eski hükümdar Mutahharten'i tekrardan başa geçirdiğini ifade eder. Lakin bu sefer de Muhtahaten'in halka zulmetmeye başladığı yönünde pek çok şikâyetin Bursa'ya geldiğini belirten müellif, "Timur'un yolunu benimseyen" Erzincan hakiminin I. Bayezid'in elinden nasıl kurtulduğunu aktarır.⁴⁶⁹ Bu noktadan itibaren eleştiri oklarını Mutahharten'e yönelten Kemâl, metnine Şükrullah'ın eserinde yer almayan iki didaktik kıssa ekler: *Hikâyet-i Tama'kâri* ve *Hikâyet-i Tama'kâri vü Kimyâkârî*. Bu anlatıların ortak özelliği aç gözlü hükümdarların ibretlik sonlarını konu edinmeleriydi. Her ne kadar Kemâl'in iki anlatı üzerinden Muhtahaten'i suçlamaya çalıştığı gözlemlense de detaylı bir inceleme, onun bir diğer hedefinin I. Bayezid olduğunu düşündürmekteydi.⁴⁷⁰ Örneğin, ilk anlatıda babasının tahtına göz diken ve çeşitli hileler ile onu öldürerek yerine geçen "tamahkâr" bir hükümdarın hikayesi ele alınmaktaydı. Babasının ölümü sonrası *cihanı tutan* bu kişinin en sonunda tıpkı babası gibi öldüğünü işleyen müellif açgözlülük, zulüm ve adaletsizlik gibi temalar üzerinden olumsuz hükümdar imgesinin temel hasletlerini konu edinmişti.⁴⁷¹ Dikkat çekici olan ise söz konusu anlatıdaki olumsuz tipten Mutahharten'den ziyade I. Bayezid'in kariyerini anımsatmasıydı.

⁴⁶⁷ Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.33-35.

⁴⁶⁸ "Bu yanada Yusuf Karakoyunlu/Şehin katında söziyidi yönlü/Taharrük itdi Erzincan'a şâhı/İletdi ol hisara pâdişâhı [...]" Bkz. Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.36.

⁴⁶⁹ "[...] Bu Taharten o vakt beg imiş anda/Ana beglik kılurmuş ol zamanda/Temür Han'un tarıkınca yürür ol/Ol yirlere iderler zulmünü bol [...] Şikâyet ilyediler Tahraten'den/Didiler çekerez zulm ol bî-dinden/Bize iyle 'inâyet şâh-ı devran/Anun zulmü kılur ol yiri vîran [...] İştîdi şâh hışmın ol dilâver/Bilirürdi ele girecek gider ser/Kaçar ol aradan kalmaz karârı Hemân terk itdi ol diyârı [...]" Bkz. Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.37-38.,

⁴⁷⁰ Mengüç, "A Study of 15th-Century Ottoman Historiography", s.185-186.

⁴⁷¹ "Atasına bu işi itdi ol şâh/Yirine koyup aldı cânın Allah/Cihanda eylik iden bulur iylik/Yavuzlukla idemez kimse dirlik/Yavuz sanma eyü san her işüne/Gele dâyim iyilüklrî başuna/Alur andan atası kanın Allah/Geçüp pş tahta bir gayrı olur şâh [...]" Bkz. Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.38.

Bu bağlamda *Bezm u Rezm*'deki bazı pasajların I. Murad'ın ölümünde oğlu Bayezid'in dahil olduğunun vurgulanışı akla getirildiğinde⁴⁷², Kemâl'in ilk anlatıdaki ana hedefinin I. Bayezid olma ihtimali kuvvet kazanmaktaydı. Ayrıca bu anlatının hiçbir yerinde Mutahharten'e dair en ufak bir atıf yer almazken mal elde etme hevesiyle bir şeyhi idam ettiren hükümdarın konu edinildiği ikinci anlatıda onu doğrudan hedef alması⁴⁷³; Kemâl'in birinci anlatıda sunduğu tiptemenin gerçekten de I. Bayezid'i temsil ettiğini düşündürmekteydi. Nitekim müellifin bölüm sonuna doğru Osmanlı hükümdarına yönelik tutumundaki sert değişim ve kullandığı retorikler de tüm bu çerçeveyi destekleyecek nitelikteydi.

Metne dahil ettiği didaktik anlatıların devamında I. Bayezid ve Mutahharten'in hikayesine geri dönen Kemâl, Erzincan'dan kaçan Mutahharten'in kendisine katılan diğer beyler ile Timur'a sığınma sürecini ele alır. Anlatıya göre Timur, kendisine gelen şikayetler üzerine I. Bayezid'e bir elçi göndererek ondan eski hükümdarların topraklarını iade etmesini talep eder.⁴⁷⁴ Lakin, Bayezid'in bu talebe çok sinirlendiğini belirten Kemâl, onun öfkeden kendini kaybederek elçinin canına kastettiğini ve ancak araya girenler sayesinde elçinin kurtarılabildiğine dair diğer hiçbir çağdaş müellifin eserinde yer almayan çok canlı bir tasvir sunar:

Bu sözlere şehinşâh iyledi gûş
Gazabdan ol arada iyledi cûş
Teninde ne kadar kıl var serâser
Delüp çıkdı tonını sanki hançer
Kakımakdan bilemez turasi rîz
Dutun şâh elçiyi dir buradan tiz
Heman kıldılar elçiyi giriftâr
Tutuban iylediler hâlini zâr

⁴⁷² Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (ed.) Mürsel Öztürk, s.370. Ayrıca bkz. "Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak".

⁴⁷³ "Burada viridi baş şeyh virmedi râz/ Kî râzın bekleyen dünyada şehbâz/ Tamâm oldı burada bu cevâhir/ Bunu nazma getürdüm evvel âhir/ Tama'kâr olanun bir göre hâlin/ Burakdu kaçdı ol ehl ü 'iyâlin/ Ogul u kız u 'avrat terkin urdul/ Sürüp bundan Temür katına vardı [...]" Bkz. Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.42.

⁴⁷⁴ Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.43.

Ki kasd itdi burın kulağın kese
Bile gelenlerün komaya asa
Girdiler orada begler araya
Komazlar şâh bunları taraya⁴⁷⁵

İlgili beyitlerin devamında siniri bir türlü dinmeyen I. Bayezid'in, Timur'a yönelik sert bir cevap kaleme aldığını belirtilir. Bu noktadan itibaren Timur bahsine ara veren Kemâl, Niğbolu Savaşı ve Malatya'nın ele geçirilme sürecini övünç dolu ifadelerle ele aldıktan sonra anlatının son kısmını tamamen I. Bayezid-Timur mücadelesine ayırır. Lakin, bu noktadan itibaren Şükrullah'ın temsil ettiği meşrulaştırıcı çizgiyi tamamen terk eden müellif, Malatya'nın ele geçirilmesi akabinde Şam'a yönelme niyetinde olan Osmanlı hükümdarını Ahmedî gibi açıkça eleştirir.⁴⁷⁶

İlgili beyitlerin devamında ise gerek Timurlu elçisine yönelik sert tutumu ve gerekse Mutahharten'e yaptığı kötü muamele nedeniyle Timur'un Anadolu'ya gelişinde I. Bayezid'in ana etken olduğunu ifade eden Kemâl, Ankara Savaşı'na giden süreç ve orduların durumuna dair verdiği malumatlar sonrası savaşın nasıl cereyan ettiğine dair çağdaş yazarların eserlerinde yer almayan detaylı bir tasvir sunar.⁴⁷⁷ Buna göre Osmanlıların başlangıçta galip konumda olduğu, hatta Emir Süleyman'ın savaşta gösterdiği cengaverlik sonrası Timur'un ordugahının dahi yağmalandığını belirten müellif⁴⁷⁸, daha arkaik bir anlatı ya da kaynaktan faydalanır. Lakin, onun Tatar ve Germiyan askerlerinin taraf değiştirmesi üzerine savaşın seyrinin bir anda değiştiğini kaydeden anlatısı, bu noktadan itibaren yenilginin odağını I. Bayezid'e çevirmesi bakımından Ahmedî ve Şükrullah'ın temsil ettiği gelenekten belirgin bir şekilde farklılaşır. Bu bağlamda yenilginin tüm sorumluluğunu doğrudan I. Bayezid'e yükleyen Kemâl, -tıpkı Oruç gibi- uğranılan bozgundaki temel sebebin Osmanlı hükümdarının askerlerine yönelik kötü muamelesi olduğunun altını çizer:

⁴⁷⁵ Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.43.

⁴⁷⁶ “*Bu tedbiri iderken şâh-ı devran/ Ulak geldi ki düşman çıktı iy can/ Ulu düşman durur kıl ana tedbîr/ Kî gâfil olma ‘aklun başuna dir [...]*” Bkz. Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.45-45.

⁴⁷⁷ Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.47-48.

⁴⁷⁸ Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.48.

Tagıldı leşkeri kalamadı yarı
Bu hâli gördi şâh oldu peşîman
Yavuz işlerine oldu peşîman
Ne çare eylesün sarp oldu hâli
Tagıldı çeri kalmadı mecâli
Yavuz fi‘linden ol şâhun çerisi
Kaçup kalmadı yanında birisi⁴⁷⁹

Kemâl ilgili beyitlerin hemen devamına eklediği iki didaktik anlatı ile I. Bayezid’in sert mizacı üzerinden sunduğu çerçeveyi çok daha müşahhas hale getirir: “*Beyân-ı Dil-âzârî*” ve “*Suâl u Cevâb-ı Nûşirrevan*”. Hükümdarın asla “gönül kıran/merhametsiz” kimseler olmaması gerektiğini vurguladığı ilk anlatıda tatlı dil, yumuşak huy ve cömertlik gibi kavramlar üzerinde tekrar tekrar duran (bkz. italik kısımlar) müellif, bu sayede bir önceki bölümde askerlerine yönelik sert tavırları sebebiyle başarısız olduğunu ifade ettiği I. Bayezid’in hangi hasletlerden yoksun olduğuna yönelik dikkat çekici bir çerçeve sunar:

Dil-âzâr olma özün sakla iy yâr
Ki kılma *tatlu sözden* halkı bîzâr
Ya *tatlu söz* ya *mâl* kâr çeriye
Ki var ol içe rüden içe rüye
Eyü hulkun kime vardır ziyânı
Ki hayrun yok biri *şerreyn-zebânı*
Özüne ‘âdet eyle *nûr-ı dîde*
Cihânı lutfıla iyle remîde
Cihanda ol duru şâh-ı girâmî
Eyü adıla çıka anun nâmı
Tevâzu pâdişâhlara usûldür
Gedânun hod hemîşe işi tûldür
Şehinşehlere iki iş gereklüdür

⁴⁷⁹ Kemâl, *Selâtinname*, (ed.) Öztürk, s.49.

Şehâvet hem şecâ‘at yigirekdür
Şehinşâh olana mâl eksük olmaz
Cihânda hiç ecelsüz kimse olmaz⁴⁸⁰

Yukarıdaki tasvirde I. Bayezid’in sert mizacına yönelik vurgular dışında dikkat çeken bir diğer husus ise “tatlı söz” yanında askere “*mâl*” da verilmesi gerektiğini vurgulayan müellifin, hükümdarda olması gereken iki temel hasletten birinin el açıklığı (*sehâvet*) olduğunun ayrıca altını çizmesidir. Söz konusu beyitlerin devamına eklenen ikinci anlatıda da açılışı yeniden bu kavram üzerinden yapan müellif, Nuşirevan’ın bir gün sahibinin kim olduğunu bilmediği bir bahçeden izinsiz meyve alması sonucu başına gelen ibretlik bir hadiseye yer verir. Buna göre Nuşirevân, kendisine ait olmayan mala *kastettiğini* fark ettiğinde pişman olarak hemen tövbe eder ve adaleti yeniden tesis etmek için çaba gösterir.⁴⁸¹ Bu bağlamda hükümdarın halkından haberdar olması ve daima zulmü engellemek için gayret göstermesi gerektiğine dikkat çeken Kemâl, Nuşirevân’ın sahip olduğu bu hasletlerden yoksun olan I. Bayezid’in dünyalık ihtirasları sebebiyle askerleri tarafından terk edilmesini bir kez daha *sehâvet* kavramına üzerinden vurgular:

Şehâvet olmaya mâlun ola çok
Cihânda tut ki senden bir ulu yok
Ne hâsıl çünki koyup gidisersin
Ki bunda derdügünün pes nidisersin
Gözün aç ‘aklunı dir sen sana gel
Ki fikr itdügünüz müşkil ola hal
İyi yüz vermedügiyçün çerisin
Gör [Bayezid] buldı mı yanında birisin
[...]
Bu rây u fikiri kılmadı özine
Havâle oldı düşman kendüzine

⁴⁸⁰ Kemâl, *Selâtinnâme*, (ed.) Öztürk, s.49.

⁴⁸¹ Kemâl, *Selâtinnâme*, (ed.) Öztürk, s.51-52.

Ol hinde özi düşmana giriftâr
Oluban oldu cümle yâr agyâr
Ki şimden girü olmaz rây u tedbir
Olur bende giriftâr anda ol şîr
Ki ol demde ecel irişdi hâna
Yüzün çevürdü ol şehden zamâne
Ki teslim oldu virdi can Hudâ'ya
İrişir bu ölüm şâh u gedaya⁴⁸²

İlgili pasajların sonunda, tamahkâr hükümdar imgesi ile ilişkilendirdiği I. Bayezid'in ölüm haberini veren Kemâl, bu sayede okuyucusuna ibretlik bir anlatı sunmuş olur. Onun I. Bayezid'in sert mizacı yanında cömertlik ve eli açık olma gibi hasletler üzerinde defaatle durması, Âşıkpaşazâde ya da diğer müelliflerin I. Bayezid'in biriktirdiği hazineyi askerleri ile paylaşmadığı yönündeki atıflarına vakıf olduğunu düşündürür.⁴⁸³ Lakin Kemâl'in eserinin hiçbir yerinde Ali Paşa, danışmentler ve yozlaşmış kadıları konu edinen meşhur pasajlara yer vermez. Bunun sebebi onun saray ve çevresinde kendine bir mansıp bulma çabası içinde olmasıdır. Örneğin, eserinin sonunda methiye kaleme aldığı devlet adamlarından birinin Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa olması, onun neden Ali Paşa ya da diğer bürokratlara herhangi bir atıfta bulunmadığını anlaşılır hale getirmektedir. Bu bağlamda Kemâl'in kendi döneminin bürokratları ile iyi geçinme çabasının, tanzim ettiği anlatıda -1472 yorumunu takip eden diğer müelliflerin aksine- eleştiri oklarını yalnızca I. Bayezid'in *personası* ile sınırlı tutmasında etkili olduğu söylenebilir.

Metin-kritik yönüyle Ahmedî'nin bugüne ulaşmayan kaynağı⁴⁸⁴, *Dâsitân* ve *Behçetü't-Tevârih* ile sıkı ilişkiye sahip olan *Selatinnâme*'nin I. Bayezid'in kişiliğine yönelik eleştirel diskur bakımından Âşıkpaşazâde, Oruç ve muahhar *Tevârih-i Âl-i Osmânlar*'a yer yer benzerlik göstermesi dikkat çekicidir. Her ne kadar günah, yozlaşma ve bozguncu-bürokratlar gibi 1472 yorumu ile özdeşleşen temaları kullanmaktan özenle

⁴⁸² Kemâl, *Selatinnâme*, (ed.) Öztürk, s.52-53. Parantez içerisindeki yerler bana aittir.

⁴⁸³ Âşıkpaşazâde, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*, (ed.) Öztürk, s.106.

⁴⁸⁴ Bkz. “Geçmişi Hatırlamak: Fetih, Prestij ve Patronaj”.

kaçınsa da kaleme aldığı didaktik pasajlar, Kemâl'in 1490'lı yıllarda geniş bir dolaşım alanına sahip olan anonim tarihlerin muhtevasına hâkim olduğunu, hatta onlardan faydalandığını düşündürmekteydi. Bu durum ise merkeze yakın olma çabası içerisinde olan Kemâl gibi müelliflerin dahi yükselişe geçen eleştirel kanon ya da anlatı geleneğine kayıtsız kalamadıklarını, hatta bir şekilde tesiri altına girdiklerini de göstermekteydi.

5.2 Merkezden Yükselen Karşıt Sesler

Kemâl'in eserini kaleme aldığı 1480 ve 1490'lı yıllar, eleştirel anlatı geleneğinin en müşahhas örnekleri olan muahhar *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar'ın defalarca istinsah edilerek Osmanlı coğrafyasında çok geniş bir dolaşım alanı elde ettikleri sürece tekabül etmekteydi. Bu eserlerin isimsiz müelliflerinin ulaşmış oldukları eski/yeni rivayetleri -telif veya istinsah süreçlerinde- anlatılarına dahil etmeleri, I. Bayezid'in metin dünyasındaki olumsuz temsilinin kristalize olması ile sonuçlandı. Artık yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde 1472 yorumuna dahil edilen pek çok yeni tema ile bambaşka bir I. Bayezid imajı (olgunlaşmış soğan) ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda I. Bayezid, Osmanlı hükümdarlarının erdemli geçmişi ile “uyuşmayan” kardeş katli, yozlaşma ve meşverete önem vermeme gibi her türden bidat ya da olumsuz hasletin ilişkilendirildiği bir kırılma noktasını temsil eder hale gelmişti. Söz konusu durumun çarpıcı örneklerinden birini bugün İstanbul Üniversitesi koleksiyonunda bulunan ve *İbnü'l-Emîn Anonimi* olarak anılan bir nüshada da görmek mümkündü. Kosova Savaşı sırasında Yakup Çelebi'nin idam ediliş sürecini diğer nüshalardan farklı şekilde ele almayı tercih eden bu eserin müellifi, I. Murad'ın vefatı sonrasında tahta geçen I. Bayezid'in Yakup Çelebi'yi ortadan kaldırarak kardeş katli geleneğini başlattığını memnuniyetsiz bir tonda ifade etmekteydi:

[...] Şişledürtüb şehîd eyleyüb kâfiri dahi pâre pâre, rîz rîze
eylediler. Ba'dehu Yıldırım Bayezîd tahtına cülûs itdi ve

karındaşı Ya'kûb Çelebi vâkı'aya uğradı. Kardaş debelemek
bu Yıldırım Hân'dan kaldı. [...] ⁴⁸⁵

Benzer kaygıyı 1480'li yıllarda kaleme alındığı tahmin edilen Viyana Milli Kütüphanesi'nde yer alan bir anonim tarihte de görmek mümkündür. Eserin isimsiz yazar ya da müstensihî, anonim tarihlerin her üç grubunda da yer alan I. Bayezid'in Karaman halkına gösterdiği adalet sonucu Konya kapılarının Osmanlılara açılışını konu edinen meşhur pasajları -muhtemelen onun yükselişe geçen olumsuz imajı ile çelişeceğini düşünerek- metin dışı bırakmayı tercih etmişti.⁴⁸⁶ Söz konusu eserin farklı nüshalarında I. Bayezid'in çeşitli bahanelerle pek çok kimsenin canını almaya kastettiğine dair atıflar da mevcuttu. Bunların en bilineni ise Osmanlı hükümdarının öfkelenildiği bir grup sipahiyi idam etmeye teşebbüs ettiği; lakin *Maskara Arab*'ın girişimleri ile askerlerin kurtarıldığını konu edinen hikayelerdi.⁴⁸⁷ Benzer pek çok versiyona sahip bu tarz anlatıların ortak özelliği, “şedit” ve “kibirli” hükümdar imgeleri üzerinden Ankara bozgununda uğranılan mağlubiyeti I. Bayezid'in şahsı ile ilişkilendirme çabasıydı.⁴⁸⁸ Nitekim Ahmedî, Şükrullah, Karamanî Mehmed ya da

⁴⁸⁵ *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul: İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY10641, v.21a-21b. Benzer atıflar diğer nüsha gruplarında Alaeddin'in beyliğin yönetimini kardeşi Orhan'a bırakmasını konu edinen anlatıların sonuna eklenmişti: “*Ol zamân begleri karındaşlarıyla dânişık idüb, bilece olub bir arada dirilürleridi ve birbirin öldürmezleridi; ta Yıldırım Hân zamânına değin. Amma kardaş kardaşı öldürmek Yıldırım Hân zamânından kaldı.*” Bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y41, vr. 12a; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y85, vr. 12b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Viyana: Österreichische Nationalbibliothek, Flügel nr. 983 (bundan sonra yalnızca “Viyana Anonimi”); Anonimi, vr. 16b Edirne Anonimi, vr. 10a; *Giese Anonimi*, s.16-17; *Topkapı Anonimi*, s.17.

⁴⁸⁶ *Viyana Anonimi*, vr. 35b. Benzer durumu sahip iki diğer örnek için bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Millet Kütüphanesi, nr. 06 Mil Yz A5005, vr. 26b. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, no.Y41, vr. 16a. Söz konusu pasajların atlanmadığı örnek için bkz. *İstanbul Anonimi*, vr.17b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, nr. 50423, vr.26b-27a.

⁴⁸⁷ “*Yıldırım Hân gâyetde gazablu pâdişâhidi; mesel bir sehelce suçdan ötürü niçe kişileri helâk iderdi [ve kimin sakat itdürürdi]. Meger bir gün Yıldırım Hân'ın sipâhi tâ'ifesine gazâbı vâkı' oldu kim katline müstahak olmuşlaridi [...]*” *Viyana Anonimi*, vr. 32b-33b; *Hikâye-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr. 386, vr. 22a-22b; *Giese Anonimi*, s.34-35.

⁴⁸⁸ “*Ehl-i devlet oldur kim öğüt duta [ala]/ Öğüt almayan kişiden ne bite [gele] [...] Âdemîye çün gazab gâlib ola/ Her ne iş ki işliye nâ-sayib ola*” Bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y117, vr.33a, 37a; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y85, vr.38b, 43a. Bayezid'in anonim tarihlerde ön plana çıkan söz konusu “gazaplı” hükümdar imajını destekleyen bir arşiv kaydı mevcuttur. 1521 tarihli bir tahrir defterinden bugüne ulaşan kayıta, Bayezid'in Na'llu Karahisarda Halil adlı bir çavuşun gözlerini çıkarttığı; lakin bir süre sonra Halil'in günahsız olduğunun anlaşıldığının vurgulanması dikkat çekicidir. Bkz. Irène Beldiceanu-Steinherr, “La Repentance de Bayezid Ier et D'émir Süleyman”, *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, (ed.) Vera Constantini-Markus Koller, (Leiden&Boston: Brill, 2008), s.36.

Âşıkpaşazâde'nin tam aksine Bayezid'in Timurlu esareti altındaki günlerine dair detayları özellikle paylaşan anonim müellifler, onu sahip olduğu kibir ve öfkesinin neticeleri ile dramatik bir şekilde yüzleşmek zorunda kalan “aciz” bir karakter olarak resmetmekteydiler.⁴⁸⁹ Bu bağlamda, Bayezid'in çaresizlikten en sonunda kendi canına kastettiğini dikkatle vurgulayarak onu artık Tanrı desteğini kaybetmiş⁴⁹⁰ ve Timur tarafından aşağılanan “devletsiz” bir hükümdar şeklinde okuyucuya sunmaktaydılar.⁴⁹¹ Buna karşın daha mutedil bir bağlamda ele aldıkları Timur'u ise Bayezid ve bürokratlarının günahlarına karşılık Tanrı'nın Rum diyarına gönderdiği “ilahi bir ceza” olarak tasvir etmekteydiler.⁴⁹²

5.2.1 İlk Tepki: Konevî ve *Tevârih-i Âl-i Osmân*

1472 sonrasında hızla yükselişe geçen söz konusu eleştirel kanonun merkeze yakın okur-yazar elitler tarafından da takip edildiği anlaşılmaktaydı. Hatta bu eserlere karşı alternatifler geliştirmeye çalışan müellifler dahi vardı. Bu noktada verilebilecek en erken tarihli örneklerden biri, kaleme aldığı Farsça *Tevârih-i Âl-i Osmân* ile Hacı Halil Konevî'ydi. Eserini II. Mehmed'in hükümdarlık yıllarında kaleme almaya başlayan lakin onun vefatı sonrasında oğlu II. Bayezid'e ithaf ederek tamamlayan müellif, Sultan'ın kendisinden Osmanoğulları'nın hikayesini anlatan bir eser kaleme

⁴⁸⁹ “Timur Hân Yıldırım Hân'un agladığını görüp esirgedi.” Bkz. *Oruç Beğ Tarihi*, (ed.) Necdet Öztürk, (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007), s.40-41.

⁴⁹⁰ “Âdemîden çün yüz döndüre baht/ Sana ne tâc ıssı ider ne hod taht”. Bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y117, vr.37a; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y85, vr.38b, 42b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. TY3704, vr. 33a. Benzer bir versiyon için bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, nr. 1233, vr. 52b.

⁴⁹¹ Timur'dan Bayezid'e: “Hâkte ‘âlâ’ya çok çok şükürler eylemek gerekdir. Sen şükürünü bilmedin bu hâle vâkı’ oldun.” Bkz. *İstanbul Anonimi*, vr.19b; *Edirne Anonimi*, vr. 24b. “Temür Han dahi gazaba gelüb eyitdi: ‘Bire cellâd [cüllâh] sakallu ebleh, köftehor! Ey ki ben maşırıkda olam, sen magribde olasın! Nene gerekdi kim bana dürlü dürlü mühmel haberler gönderesin eydesin kim, kahbenün erisin, bana gelmezisen ve eger ben sana varmazsam ‘avratum boş olsun, diyeydün. [Dahi benü bunda getiridün, başına bu belâları getiridün didi.]’” Bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y117, vr. 37a-37b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, nr. Y85, vr.43a; *Hikâye-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr. 386, vr. 34b; *Viyana Anonimi*, vr.47a-48b. Parantez içindeki kısım için bkz. *Giese Anonimi*, s.46.

⁴⁹² “Amma Hâk te ‘âlâ her yire kim la ‘net [hışm] ide, ol yire beni anda gönderür [...]” Bkz. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. TY3704, vr. 28a; *Giese Anonimi*, s.40; *Topkapı Anonimi*, s.45.

almasını istediğini ifade etmekteydi.⁴⁹³ Eserinde kendi döneminde telif edilen diğer metinlerin problemli taraflarına dikkat çeken Konevî'nin, kaleme alınan metinlerde Osmanlı'nın Selçukluların bendeleri olarak göstermesinin ne kadar "hatalı" olduğuna vurgu yaparak aksini ispat etmeye çalışması⁴⁹⁴; ona tarih yazma görevini veren II. Mehmed ya da eserini ithaf ettiği II. Bayezid'in dolaşımında olan eserlerden pek de hoşnut olmadığını düşündürmekteydi.

Konevî'nin 1484 sonrasında tamamlandığı tahmin edilen *Tevârih-i Âl-i Osmân*, temelde Şükrullah'ın *Behçetü't-Tevârih*'inin daha ileri bir Farsça ile kaleme alınmış yeni bir versiyonuydu.⁴⁹⁵ *Behçetü't-Tevârih*'in II. Murad'ın vefatı ile nihayete eren son bölümünün devamına II. Mehmed ve II. Bayezid'in kariyerlerini ele aldığı iki yeni bölüm ekleyen müellif, başlangıçtan II. Murad'ın hükümdarlık yıllarına gelen kısımlarda ise Şükrullah'ın eserine bağlı kalmayı tercih etmişti. Lakin yakın bir inceleme, onun söz konusu kısımları yeniden kaleme alırken ufak eklemeler yaptığını ve bazı pasajları da anlatı dışı tuttuğunu göstermekteydi. Bu bağlamda öne çıkan ilk kısım, onun -daha önce de belirtildiği üzere- Osmanlıları Selçuklulardan bağımsız bir hanedan olarak tasvir etmeye çalıştığı giriş bölümüydü. Konstantinopolis'in fethi sonrası yeni bir emperyal vizyon geliştiren merkezin rakiplerine yönelik kaygıları yansıtan bu bölüm Osmanlıların, kendilerini Karamanoğulları gibi Selçuklu mirasını sahiplenen diğer hanedanlardan farklılaştırarak daha üst bir noktaya konumlandırma çabası olarak okunabilirdi.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Engin Salduz, "Osmanlı'da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinin Tercümesi", (yüksek lisans tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019, s.30.

⁴⁹⁴ Hacı Halil Konevî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (ed.) Salduz, s.32.

⁴⁹⁵ Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.103.

⁴⁹⁶ Şükrullah'ın 1459'da Mahmud Paşa'ya ithaf ederek tamamladığı *Behçetü't-Tevârih*'i Paşa'nın azli sonrasında revize ettiği tahmin edilmektedir. Eserin ikinci versiyonunda Mahmud Paşa'ya dair ithaf kısmı yanında Osmanlılar ile Karakoyunluların akrabalığını teyit eden bir kaynağa ulaştığına dair anlatıyı da kaldırması; II. Mehmed ve yönetici elitlerin yukarıda vurgulanan kaygılarını somut olarak yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Bkz. *Behçetü't-Tevârih*, (ed.) Atsız, s.41. Atsız söz konusu revizyonun Mahmud Paşa'nın vezirlikten azledildiği 1467 yılında yapıldığı kanaatindeydi. Eserde Karakoyunlular ile akrabalık bağlarının vurgulandığı kısmın metin dışı tutulması onun görüşlerini desteklemekteydi. Çünkü 1467 yılı, Mahmud Paşa'nın azli yanında aynı zamanda Karakoyunlu Cihanşah'ın Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından bertaraf edildiği döneme de denk gelmekteydi. Bu da söz konusu pasajların yükselişe geçen Osmanlı-Akkoyunlu rekabetinin bir tezahürü olarak politik kaygılarla metin dışı tutulduğunu düşündürmekteydi. Öyle anlaşıyor ki, merkeze yakın elitler yükselen yeni rakip karşısında yenilen (devleti giden) Cihanşah ile akraba gözükmemek istememekteydiler. Söz konusu rekabete dair ayrıca bkz. "Geçmiş Kullanmak". Tüm bu çerçeveye ise eserini tıpkı Şükrullah gibi II. Mehmed'in hayatta olduğu yıllarda kaleme almaya başlayan Konevî'nin de merkezin politik

Konevî'nin tarihinde dikkat çeken asıl yer ise I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarının ele aldığı pasajlardı. Öyle ki söz konusu bölümü işleyiş biçimi, onun metin inşa sürecinde güttüğü temel kaygıların anlaşılması bakımından ilgi çekici detaylar sunmaktaydı. Örneğin, *Behçetü'l-Tevârih*'te I. Bayezid'in tövbe edip eğlence ve çalgıyı terk etmesini konu edinen anlatıya eserinde yer vermeyen müellifin, zaferlerini övgü dolu söz ve beyitlerle ele aldığı “gazi hünkâr” için müspet bir imaj sunmaya çalıştığı ve bu bağlamda söz konusu imaj ile çelişebilecek her türlü ayrıntıyı da metin dışında tuttuğu anlaşıyordu. Nitekim Şükrullah'ın kadınların cezalandırılması ve adaletin yeniden tesis edilmesine dair anlatısını eserine dahil etmemesi de söz konusu çerçeveyi destekler nitelikteydi. İlaveten, meşrulaştırıcı tutumunu yalnızca I. Bayezid ile sınırlı tutmayan Konevî, metnine eklediği yeni pasajlarla “anonim yazarlar tarafından her fırsatta eleştirilen” Çandarlı ailesinin imajını da restore etmeye çabalamaktaydı. Örneğin, Çandarlı Hayreddin Paşa'nın I. Murad'ın hizmetine gitmesi ile devletin kuvvetlendiğini belirten müellif, oğlu Ali Paşa'nın ise Timur tehditini önceden görerek I. Bayezid'i savaştan vazgeçirmeye çalıştığını vurgulamaktaydı.⁴⁹⁷ Bu sayede anonim tarihlerde ön plana çıkan temalara eserinde yer vermeyen ve onlara karşı müspet alternatifler üreten Konevî, her yönüyle “kusursuz” bir I. Bayezid anlatısı kaleme almış oluyordu.

Konevî'nin meşrulaştırıcı tutumu ile onun kendi kariyeri arasında bağlantı kurmak mümkündü. Her ne kadar hayatı hakkında detaylı malumat bulunmasa da sarayda *kâtib-i şer'* olarak görev yaptığını ve ulema kökenli bir aileden geldiğini belirten müellifin⁴⁹⁸, I. Bayezid'in Hâce Firuz tarafından kışkırtılarak Timur üzerine sevk edilmesi hadisesinin II. Bayezid'in bir dönem sadrazamlığını yapan Çandarlı İbrahim Paşa ve diğer devlet adamlarının bir araya geldikleri meclislerde yad edildiğini; hatta İbrahim Paşa'nın, dedesi Ali Paşa'nın isabetli fikirlerini uygulamasına engel olması nedeniyle Hâce Firuz'u “her seferinde” lanetle andığını belirtmesi dikkat çekiciydi.⁴⁹⁹ Müellifin söz konusu atıfları onun başta Çandarlı İbrahim Paşa olmak üzere saraya

kaygılarıyla uyumlu hareket ettiğini ve bu amaçla da Selçuklulara dair kısımları revize ettiğini kanıtlamaktaydı.

⁴⁹⁷ Hacı Halil Konevî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (ed.) Salduz, s.44-45.

⁴⁹⁸ Hacı Halil Konevî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (ed.) Salduz, s.31; Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.102.

⁴⁹⁹ Hacı Halil Konevî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (ed.) Salduz, s.51.

yakın diğer devlet adamları ile sıkı bir ilişkiye sahip olduğu ve I. Bayezid'in uğradığı ibret verici akıbetin seksen beş yıl sonra dahi merkeze yakın elitler arasında üzüntüyle anıldığını gösteriyordu. Tüm bu çerçeve ise Konevî'nin anlatısını inşa ediş biçimini anlaşılır hale getiriyordu. Öyle ki, merkeze yakın zümrelerin zihniyetini doğrudan yansıttığı anlaşılan bu anlatı, yukarıda sunulan çerçeveden bakıldığında 1472 yılından itibaren yükselişe geçen eleştirel anlatı geleneğine karşı merkezden yükselen “ilk tepki” olarak kabul edilebilirdi.

5.2.2 “Kemâ-yenbagî” Bir Anlatı Kurmak: Bodleian Anonimi

1482-1501 yılları, pek çok farklı alanda gerçekleştirilen telif ve çeviri faaliyetleri ile metinsel üretimin ciddi şekilde ivme kazandığı yeni bir merhaleyi temsil etmekteydi.⁵⁰⁰ Bu sürecin gelişiminde aktif bir rol üstlenen II. Bayezid, gerek patronajı altındaki isimlere ısmarladığı eserler ve gerekse Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerinden toplattığı metinlerle çok geniş bir saray koleksiyonu meydana getirmişti.⁵⁰¹ Öyle ki, yüzyılın sonuna doğru giderek daha da büyüyen bu koleksiyonunun tasnifine dahi ihtiyaç duyulmuştu. Bu iş için görevlendirilen Atufî'nin (*hâfız-i kütüb*) yaptığı 1501 tarihli tasnif, Osmanlı hükümdarının sahip olduğu eserler arasında geniş bir tarih külliyyatının da bulunduğunu göstermekteydi.⁵⁰² Arapça,

⁵⁰⁰ Kafadar bu süreci metinsel üretim noktasında bir çeşit dönüm noktası (*textual turn/cultural turn*) olarak nitelendirir. Bkz. Kafadar, “Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century”, s.81-84, 89.

⁵⁰¹ Manastır Müderrisi Mevlâna Şah Çelebi'ye gönderilen bir hüküm kaydı, II. Bayezid'in patronajı dışında telif edilen metinleri araştırıp koleksiyonuna katmak için nasıl gayret gösterdiğine dair ilginç detaylar sunar. Bu kayda göre II. Bayezid, Şâh Çelebi'nin babası Ali Çelebi'nin bir *Târih-i Âl-i Osmân* “cem' ettiğini” öğrenmiş ve Şah Çelebi'den bu eseri “mühürlü bir keseye koyup” saraya göndermesini emretmiştir. Bkz. *II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri*, (ed.) Feridun M. Emecen-İlhan Şahin, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), s.25, 200. Ayrıca bkz. Emecen, “II. Bayezid'in Tarih Merakı Üzerine Bit Not: Fenarîzade Alâeddin Ali'nin Anonim Osmanlı Tarihi Derlemesi”, *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail Erünsal'a Armağan I*, (ed.) H. Aynur-B. Aydın-M.B. Ülker, (İstanbul: Ülke Kitapları, 2014), s.334-337.

⁵⁰² Cornell H. Fleischer-Kaya Şahin, “On the Work of a Historical Nature in the Bayezid II Library Inventory”, *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4) Volume I: Essays*, (ed.) Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornel Fleischer, (Brill: Leiden & Boston, 2019), s.572-574; Kafadar, “Between Amasya and Istanbul”, s.90-94.

Farsça, Latince, Yunanca ve Türkçe gibi çeşitli dillerden müteşekkil bu külliyyatta Osmanogulları'na dair yazılmış pek çok hanedan tarihi de mevcuttu.⁵⁰³

II. Bayezid'in kültürel hamilik noktasında vurgulanan söz konusu rolü, ilk kez II. Mehmed döneminde ortaya çıkan ve Şükrullah, Karamanî Mehmed Paşa ve Kâşîfî gibi isimlerce temsil edilen hükümdar merkezli/meşrulaştırıcı anlatı geleneğinin yeniden yükselişe geçmesinde etkili oldu. Özellikle Kili ve Akkerman seferlerinin başarı ile sonuçlandığı 1484 yılı ile Cem Sultan'ın vefat ettiği 1495 yılına gelen on yıllık süreç, söz konusu geleneğin Kemal, Tursun Bey, Safai, Ruhî, Cafer Çelebi ve Uzun Firdevsî gibi isimlerce telif edilen metinlerle devam ettirilerek daha da kristalize olmasını sağlamıştı. Lakin Konevî'nin aksine bu isimlerden hiçbiri eserini Osmanlı hükümdarının talebi üzerine kaleme alınmamıştı.⁵⁰⁴ Buna karşın, sarayın dikkatini celp etmek isteyen müelliflerin kişisel girişimleri olarak telakki edilebilecek bu eserler dışında doğrudan II. Bayezid'in isteği üzerine kaleme alınan hanedan tarihleri de söz konusuydu. Bu türün 1482 yılı sonrasındaki ilk örneği ise *Bodleian Anonimi*'ydi.⁵⁰⁵

Bugüne ulaşan tek nüshası Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi'nde (MS. Marsh. 313) bulunan bu eserin kim tarafından yazıldığına⁵⁰⁶ dair herhangi bir bilgi mevcut olmasa da ismi meçhul müellifinin kaleme aldığı aşağıdaki pasaj, onun uzun süredir merkezde görev alan bir aileden geldiğini göstermekteydi.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Eserlerin listesi için bkz. Fleischer-Şahin, “On the Work of a Historical Nature in the Bayezid II Library Inventory”, s. 581-592.

⁵⁰⁴ Mengüç, “Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II: Rethinking late fifteenth-century Ottoman historiography”, s.380-381.

⁵⁰⁵ Eserini II. Mehmed'in talebi ile yazmaya başlayan Konevî'nin eseri ise II. Bayezid dönemi öncesindeki ilk örneklerden biriydi.

⁵⁰⁶ Her ne kadar bu eser J. H. Mordtmann, Erdoğan Cengiz ve Yaşar Yücel tarafından Ruhi Edrenevî'ye atfedilse de Ménage, Bodleian nüshasının Ruhi'nin tarihinden çok daha eski olduğunu ikna edici şekilde ortaya koymuş ve eseri koleksiyonunda bulunduğu kütüphane üzerinden adlandırmayı tercih etmiştir. Bkz. *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.362-365; Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.116. Ayrıca ilgili eser literatürde Oxford Anonimi ve Pseudeo-Ruhi gibi isimlerle de anılmaktadır. Örnekler için bkz. Dimitris Kastritsis, *An Early Ottoman History The Oxford Anonymous Chronicle (Bodleian Library, Ms. Marsh 313)*, (Liverpool: Liverpool University Press, 2017), s.1; Mengüç, “A Study of 15th-Century Ottoman Historiography”, s.16.

⁵⁰⁷ Ménage her ne kadar kesin bir delil sunmasa da eserin II. Bayezid sarayında görev alan Şevki adlı bir kâtip tarafından yazılmış olabileceği ihtimali üzerinde de durur. Bkz. Ménage, “The Beginning of Ottoman Historiography”, s.176.

[...] Es-sultân ibni's-sultân es-sultân Bâyezîd bin Muhammed Hân bin Murâd Hân [...] ve çün bu bende-i za'îf (ü) kalîlül-bidâ'a ki eben 'an ced ol hânedân-ı şerîf ni'metiyle perverde olmışdur; sa'âdet müsâ'adet ve devlet mu'âvenet idüb ol pâdişâh-ı kerîmün şerîf hizmetiyle müşerref olub silk-i hüddâm ve 'abîdinde münselik olmak müyesser oldu [...]⁵⁰⁸

Yukarıda yapılan vurgular dışında, eserin özellikle giriş kısmındaki inşa tarzı, kullandığı ağıdalı Türkçe, yararlandığı Arapça-Farsça terkipler ve sık sık Kuran-ı Kerîm'e yaptığı referanslar; müellifin ileri düzey bir eğitim seviyesine sahip alim bir bürokrat olduğunu düşündürmekteydi.⁵⁰⁹ İlgili pasajın hemen devamında II. Bayezid ile yaptığı sohbet ve eserini neden kaleme aldığına dair sunduğu detaylı tasvir de bunu destekler nitelikteydi:

[...] Ba'zı muhâverat-ı şerîfleri esnâsında bu ma'nî fehm olundı ki tevârîh-i selâtın-i üli'l-emr-i İslâmiyye ki cenâb-ı Hak celle ve 'alâdan îcâb-ı itâ'atde tâlî resûl vaki' olmuşlardı. Bâ'de kasası'l-enbiyâ' ahsen-i kasas görünür, ol bâbda kitâblar tasnif itmişlerdür; ammâ tevârîh-i eşref-i selâtın ki Âl-i 'Osmân'dur ibârât-ı 'âmü'n-nef' ile kemâ-yenbagî cem' olmamışdur, olsa müstahzen idi. Bu bende-i hakîr ma'nâ-yı mezkûre ittılâ' bâ'is oldu ki ol tevârîh 'ibârât-ı Türkiyye ile ki Diyâr-ı Rûm'da 'ammin'n-nef'dür, cem' ide. Pes bu kitâbda selâtın-i 'aliyye-i 'Osmâniyye [...] hikâyetlerinden ma'lûm olanların sahihleri alâ vechi'lihtisâr tedvin olundı [...]⁵¹⁰

⁵⁰⁸ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.369.

⁵⁰⁹ Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol I", s.116. Kastritsis, müellifin yaratılış konusuna dair sunduğu çerçevede yeni-platonculuk, İbn Arabî ve Sühreverdi'den çeşitli etkiler taşıdığını vurgular. Bkz. Kastritsis, *An Early Ottoman History*, s.12.

⁵¹⁰ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.369.

Söz konusu sohbe dair sunulan betimlemenin en dikkat çeken yanı Hz. Peygamber'in hayatı ve İslam tarihini konu edinen pek çok eser yanında Osmanlı sultanlarının tarihini "layık olduğu şekilde" (*kemâ-yenbagî*) ele alan bir eserin mevcut olmayışından yakının II. Bayezid'in, isimsiz müelliften yeni bir hanedan tarihi kaleme almasını istemesiydi. İlginç olan ise bu görevi üstlenen Bodleian müellifinin eserini Türkçe yazacağını belirtmesiydi. Bu noktada, dönemin bir başka çağdaşı olan Kemâl'in Farsça bilmediği ve eserini Türkçe telif ettiği için merkeze yakın elitler tarafından dışlanması ve Sultan'dan umduğu ihsanlara kavuşamaması akla getirildiğinde; Arapça ve Farsça eserlere ziyadesiyle meraklı olduğu bilinen II. Bayezid'in, kendisi için ısmarladığı bir eserin Türkçe olarak telif edilmesini talep etmesi pek de makul görünmemekteydi. Bu noktada akla gelen ilk soru Sultan'ın söz konusu eseri Türkçe yazdırmakta belirli bir amaç güdüp gütmediğiydi.

Kanaatimce *Bodleian Anonimi*, II. Bayezid'in entelektüel zevklerini tatmin etmenin çok daha ötesinde bir amaca yönelik olarak tanzim edilmişti. Müellifin yazım dili olarak tercih ettiği Türkçe'nin "*Diyâr-ı Rûm*'da en çok konuşulan dil" olduğunu vurgulaması; II. Bayezid'in söz konusu eseri kendisi için değil sıradan okuyucu kitlesi için ısmarladığını düşündürmekteydi. Peki II. Bayezid neden genel okuyucu kitlesi için bir *Tevârîh-i Âl-i Osmân* telif edilmesini arzu etmiş olabilirdi? *Bodleian Anonimi*'nin telif edildiği yılların (1484-1493) eleştirel anlatı geleneğinin en bilindik örnekleri olan anonim tarihlerin hızla istinsah edilerek çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaştığı sürece tekabül etmesi, II. Bayezid'in sipariş ettiği bu eser vasıtasıyla kamuoyu yaratma amacı gütmüş olabileceğini düşündürmekteydi.⁵¹¹ Nitekim Sultan'ın gerektiği gibi bir eser yazılamamasına yaptığı vurgu da onun dolaşımda olan Türkçe eserlerden pek de memnun olmadığına işaret ediyordu.⁵¹² Tüm bu çerçeveye ise *Bodleian Anonimi*'nin 1472 yorumu sonrası yükselişe geçen eleştirel kanona karşı merkezden üretilen yeni bir "alternatif" olarak değerlendirilebileceğini göstermekteydi.

⁵¹¹ Öte yandan bu dönem özellikle Osmanlı-Memlûk çekişmesi (1485-1493) nedeni ile hareketliliğin yoğun olduğu, ayrıca Cem Sultan'ın Avrupa'daki esaretinin devam ettiği döneme denk gelmesi de söz konusu kamuoyu yaratma ihtiyacında etkili olmuş görünmektedir. Söz konusu süreç için bkz. Shai Har-El, *Struggle for Domination in the Middle East The Ottoman-Memluk War, 1485-1491*, (Leiden: Brill, 1995), s.137-143; *Between Two Worlds The Construction of Ottoman State*, s.97; Kafadar, "Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century", s.81-82.

⁵¹² Ménage, "A Survey of Early Ottoman Histories Vol II", s. 340.

Metin-kritik açısından Ahmedî'nin *İskendernâme*si (1390-1405) ile başlayan ve Şükrullah'ın *Behçetü't-Tevârih*'i (1459), Karamanî Mehmed Paşa'nın *Tevârihi's-selâtini'l-Osmâniyye*'si (1480) ve Konevî'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı (1484) ile devam eden kaynak grubunun son ve en müşahhas formunu temsil eden *Bodleian Anonimi*⁵¹³, Osmanoğulları'nın geçmişini ele alış biçimi bakımından anonim tarihler ve onlardan faydalanan Oruç ve Âşıkpaşazâde gibi isimlerden farklılaşmaktaydı. Bunun nedeni daha müspet/meşrulaştırıcı bir anlatı kurmayı hedefleyen müellifin söz konusu eserleri uygun bulmamasıydı. Nitekim yalnızca *sahih* olan *hikâyetleri tedvin* ettiğini özellikle belirten Bodleian yazarının, Yazıcıoğlu'nun II. Murad için telif ettiği *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed Hân*, *Saray Takvimleri* ve Şükrullah ile Ahmedî'nin ortak kaynağı gibi faydalandığı tespit edilen bütün metinlerin yalnızca saraya yakın müellifler tarafından, “hükümdar merkezli” bir perspektif ile üretilmiş olması da onun 1472 yorumu ve bu yorumun etkisi altındaki metinleri bilinçli olarak görmezden geldiğine işaret etmekteydi.⁵¹⁴

Bodleian yazarının eleştirel kanona yönelik söz konusu tutumunun en açık şekilde takip edilebildiği yerler, I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarının ele aldığı pasajlardı. Çağdaş diğer yazarlardan farklı olarak kullandığı arkaik kaynaklardan eserine pek çok yeni anlatı dahil eden müellif, müspet bir I. Bayezid tasviri sunmaya gayret ediyordu. Öyle ki, adı daha I. Murad'ın hükümdarlık yıllarına hasredilen bölümlerde anılmaya başlayan Bayezid, babasının seferlerine eşlik eden yetenekli bir namzet profili olarak okuyucu karşısına çıkmaktaydı. Örneğin, Kosova Savaşı öncesinde yönetici elitlerin aldığı savaş düzeni kararına karşı çıkan şehzade, sunduğu alternatif strateji ile I. Murad'ın beğenisini kazanmış ve önerisi uygulamaya konmuştu.⁵¹⁵ Buna karşın müellifin söz konusu tutumunun I. Murad'ın diğer oğlu olan Yakup Çelebi için geçerli olmaması; onun, Bayezid'in I. Murad sonrası sürecin meşru hükümdarı olarak göstermeye yönelik bir kaygıya sahip olduğunu düşündürmekteydi. Bu bağlamda büyük oğul olduğu sık sık tekrarlanan Bayezid'in “sultan” unvanı ile anılmasına karşın Yakup Çelebi'nin daima “şehzade olarak” ikrar edilmesi ve Bayezid'in mistik

⁵¹³ Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.119-120; “A Survey of Early Ottoman Histories Vol II”, s. 345-346, 349; Ménage, *Neshrî's History of the Ottomans*, s.XIV-XV.

⁵¹⁴ Ménage, “A Survey of Early Ottoman Histories Vol II”, s. 340.

⁵¹⁵ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.391.

bir şekilde tam da babasının tahta çıktığı günde doğduğuna yönelik atıf⁵¹⁶, Bodleian yazarının meşrulaştırıcı kaygısını ortaya koymaktaydı.

Peki Bodleian müellifi neden I. Bayezid'in taht için ehil bir namzet olduğunu kanıtlama ihtiyacı duymaktaydı? Bu noktada akla gelen ilk yanıt I. Bayezid'in, Yakup Çelebi'nin katli ve I. Murad'ın suikasta uğraması üzerinden suçlandığı anlatılardı. Öyle anlaşıyor ki hem anonim tarihler hem de *Kemâl* ve *Bezm ü Rezm*'de yankı bulan eleştirel anlatılara vakıf olan Bodleian yazarı, eserini tanzim ederken söz konusu metinlere karşı müspet bir alternatif yaratma gayreti içerisindeydi. Onun ilgili bölümün en sonuna Murad'ın vefat etmeden önce oğlu Bayezid'i varis olarak gösterdiğini eklemesi de suikast ve kardeş katline dair tüm sorumluluğu “meşru hükümdar” olarak tasvir ettiği Bayezid'in üzerinden atma çabası olarak okunabilirdi:

[...] Ol nâzûg bedeni kızıl kana gark olub, pâdişâh-ı ‘âlem-penâha mertebe-i şehâdet müyesser oldu. El-hükmü li'llâhi'l-‘Aliyyi'l-Gafûr. Merhûm Gâzî Murâd Hân ‘aleyi'r-rahme ve'r-rıdvân elli dört yıl ‘ömr sürüb otuz bir yıl pâdişâhlık irdi. Târîh hicretin yedi yüz doksan birinci yılında fevt olub ulu oğlu Bâyezîd Hân'a tahtı vasiyyet itdi.⁵¹⁷

Tahta çıkış süreci akabinde; Batı Anadolu'daki Türkmen hanedanlarını elimine edilişi, Kastamonu hâkimi Kötürüm Bayezid, Kadı Burhaneddin ve Mircea ile yaptığı mücadeleler ile Selanik, Malatya ve Sivas'ın alınması gibi Bayezid'in askeri

⁵¹⁶ I. Bayezid'in Murad'ın cülus günü doğmasına dair çağdaş kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Aksine pek çok Saray Takviminde Bayezid'in 1350'li yıllarda Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçiş sürecinde doğduğu şeklinde atıflar mevcuttur. Bu noktada, Bodleian yazarının söz konusu vurgusunu Murad ve Bayezid arasında bir çeşit halef-selef ilişkisi yaratma çabası olarak okumak mümkündür. İlaveten, Bayezid'in Yakup Çelebi'den büyük olduğunun tekrarlanması da benzer şekilde ele alınabilirdi. Çünkü büyük erkek evlatlar Türk-Moğol idari geleneğinde diğer kardeşlere göre daha yüksek bir konumda sahiplerdi. Örneğin, ülüş (paylaşma) geleneğinde Gün Han'ın sağındaki ilk çadırda bulunma hakkına sahip kişi onun büyük oğlu olan Kay'dı. Bkz. Bkz. Abdülkadir İnan, “Orun ve Ülüş Meselesi I - Mevki Orun Hukuku”, *Makaleler ve İncelemeler*, 51 (1968), s.242-243. Ayrıca anonim müellifin I. Bayezid ile aynı isme sahip olan patronu II. Bayezid'in de rakibi ve aynı zamanda kardeşi Cem'den yaşça büyük olması da yaşa yönelik vurgunun ön plana çıkmasında etkiye sahip olabilir.

⁵¹⁷ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.392.

faaliyetlerine dair pek çok detay sunan *Bodleian Anonimi*'nin yukarıda bahsedilen meşrulaştırıcı tutumunun öne çıktığı iki yer daha söz konusuydu. Bunlardan ilki Bayezid'in Karaman seferini konu edindiği anlatıydı. Hatırlanacağı üzere Konya kuşatması sonrasında Karaman hükümdarı Alaeddin Bey'in öldürülmesi hadisesi önce dönemin çağdaşı Schiltberger'in eserinde ve daha sonra *Saray Takvimleri* ile Enverî'nin *Düstûrnâme*'sinde yankı bulmuştu.⁵¹⁸ Buna karşın daha sonraki süreçte eser telif eden müellifler ise Osmanlıları'nın prestijine zarar verebileceği gerekçesi ile ölüm hadisesini konusunda sessiz kalmayı tercih etmişler ve söz konusu sürecin yumuşatılması amacıyla Bayezid'in Karaman halkına gösterdiği adalete dair yarı-menkıbevi anlatılar sunmuşlardı.

Alaeddin Bey'in ölümü hadisesine tıpkı Enverî gibi -lakin ondan çok daha detaylı bir şekilde- eserinde yer vermeyi tercih eden Bodleian müellifi ise hadiseyi yeniden kurgulayarak I. Bayezid için sunduğu müspet imajı korumayı başarmıştı. Anlatıya göre, *Pâdişâh-ı İslâm* (I. Bayezid) Eflak hudutlarında “gaza ile meşgulken” Alaeddin Bey bir gece Osmanlılara ait olan Ankara'ya saldırmış ve Bayezid'in ümerasından Temürtaş Bey'i esir alıp Konya'ya götürmüştü.⁵¹⁹ *Gaza ve Pâdişâh-ı İslâm* vurguları üzerinden Bayezid'in aslında kutsal bir görev ifa ettiği mesajını veren müellif, Osmanlıların söz konusu hadise nedeniyle Konya'ya yönelmek durumunda kaldıklarının özenle altını çizmekteydi. Ayrıca Bayezid'in Temürtaş'a yapılan muamele nedeniyle ziyadesiyle sinirlendiğini (*gazab idüp*) de ekleyen yazar, Alaeddin'in “korkup” Temürtaş'ı serbest bırakmasına rağmen seferden vazgeçmediğini vurgulamaktaydı.⁵²⁰

Neticede Osmanlı ve Karaman orduları karşı karşıya gelmişti. Lakin, her ne kadar *Varsak, Turgud, Samagurlu* ve *Babudlu* aşiretlerinden topladığı askerlerle büyük bir ordu meydana getirse de Bayezid'in karşısında mukavemet edemeyeceğini anlayan Alaeddin Bey'in savaş meydanından kaçmaya çalışırken Osmanlı birliklerince yakalanıp Bayezid'in huzuruna getirilmişti.⁵²¹ Bu noktadan itibaren herhangi bir yeni

⁵¹⁸ Bkz. “Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak”, “Geçmiş Hatırlamak: Fetih, Prestij ve Patronaj”.

⁵¹⁹ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.393.

⁵²⁰ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.393.

⁵²¹ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.394.

detay vermeyen Bodleian yazarı, Alaeddin'in oğullarının esir edilerek Bursa'ya gönderildiğini, kendisinin ise Timurtaş Bey'e "ısmarlandığını" ve bir süre sonra da "Timurtaş tarafından" öldürüldüğünü kaydediyordu.⁵²² Dikkat çekici olan ise bu hadiseden "haberi olmayan" Bayezid'in Karaman hükümdarının akıbetini öğrendiğinde çok üzüldüğünün vurgulanmasıydı: "*Çün bu kaziyye pâdişâh-ı İslâmın mesâmi'-i şerîfine yetişüb be-gâyet müteallim olub [...]*"⁵²³

Timurtaş'ın esareti, gaza ve Eflak seferine dair herhangi bir detay vermeyen Schiltberger ise Bodleian müellifinden daha farklı bir çerçeve sunmaktaydı. Ona göre Alaeddin'in Bayezid'in huzuruna getirilişi sırasında iki isim sözlü bir münakaşaya girmiş ve Karaman hükümdarının kendi üstünlüğünü tanımamasına çok öfkelenen Osmanlı sultanı "üç defa" Alaeddin'i huzurundan alınması için bağırmıştı.⁵²⁴ Nihayet, Bayezid'in ısrarlı talebi üzerine "birinin" cesaret ederek gelip Karaman hükümdarını götürdüğünü ve bu esnada kafasını kesmek suretiyle de öldürdüğünü kaydeden Schiltberger, bu hadiseden daha sonra haberi olan Bayezid'in ise çok sinirlendiğini ve Alaeddin'i öldüren kişiyi aynı şekilde idam ettirdiğini ifade etmekteydi.⁵²⁵ Dolayısıyla Schiltberger'in aktarımı, Alaeddin Bey'i öldüren kişinin Timurtaş olmadığına işaret ediyordu. Çünkü Timurtaş (ö.1404) bu hadiseden sonra da yaşamaya devam etmişti.⁵²⁶ Tüm bu çerçeve ise her iki müellifin kaleme aldığı anlatılar arasında ciddi benzerlikler olsa da metnine dahil ettiği retorikler ve anlatı dışarısında bıraktığı detaylarla Bodleian yazarının hadiseyi dikkatle yeniden inşa ettiğini gösteriyordu. Öyle ki, Bayezid'e dair sunduğu müspet imaj sayesinde hem Karaman topraklarının işgali meşrulaştırılabilmiş hem de -tıpkı Yakup Çelebi örneğinde olduğu gibi- Alaeddin ölümüne dair sorumluluk Osmanlı hükümdarının üzerinden atabilmişti.

Bodleian Anonimi'nde en dikkat çeken yerlerden bir diğeri ise Niğbolu Savaşı'nı konu edinen pasajlardır. Gerek savaşa giden süreç gerekse meydana gelen olaylar

⁵²² *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.394.

⁵²³ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.394.

⁵²⁴ *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger*, (ed.) Brunn, s.7-8.

⁵²⁵ *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger*, (ed.) Brunn, s.8-9.

⁵²⁶ Feridun M. Emecen, "Timurtaş Paşa", *TDVİA*, 2012, 41, s.186; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*, s.391-392.

bakımından diğer hiçbir çağdaş yazarın eserinde yer almayan anlatıda Bayezid, tıpkı Sarı Saltuk ve Battal gibi Tanrı tarafından desteklenen, yarı-efsanevi bir karakter olarak okuyucuyu karşısına çıkılmaktadır. “*Pâdişâh-ı İslâm İstanbul’ı Muhâsara İdüb Varub Üngürüs İle Ceng İtdügidür*” başlıklı bu anlatıya göre Selanik’i ele geçiren (796) Sultan akabinde Bursa’ya döner. Başkentte kışı geçirdikten sonra ise bahar mevsiminde Konstantinopolis üzerine yönelir ve yaklaşık yedi ay boyunca devam edecek bir kuşatma başlatır. Bunun üzerine çok zor duruma düşen Bizans İmparatoru (*Tekvur*) Macar Kralı’na elçiler göndererek yardım talep eder. Konstantinopolis’ten gelen bu talebin olumlu karşılandığını ifade eden Bodleian müellifi; *İflâk, Cih, Sâs, Bulgar, Freng, Bosna* ve *Üngürüs* yöneticilerinin bir araya gelerek 130.000 kişilik bir ordu oluşturduğunu ve Eflak toprakları üzerinden Niğbolu’ya yönelerek kaleyi kuşattıklarını kaydeder.⁵²⁷

Niğbolu’nun kuşatma altına alındığı haberi kendisine Konstantinopolis’teyken ulaşan *Padişâh-ı İslâm*, ümerası ile istişare ettikten sonra ablukayı kaldırır ve ordusunu toplayarak süratle Rumeli’ye geçer. Tırnova’ya ulaştıktan sonra dönemin önde gelen akıncılarından Evrenos’a istihbarat toplaması (*dil almak*) için görev verilir. Lakin, Haçlı birliklerinin Niğbolu ve çevresini sıkı şekilde kontrol altına aldıklarını kaydeden müellif, Evrenos Bey’in pek çok denemeye rağmen muvaffak olamadığını ve “mahcup bir şekilde” Bayezid’in huzuruna çıkıp durumu izah ettiğini belirtir.⁵²⁸ Tam da bu noktadan itibaren Bayezid anlatının ana kahramanı haline gelerek ön plana çıkar ve tebdil kıyafet hazırlanarak yola koyulur. Evrenos’un aksine kâfir askerinin ablukasından başarı ile geçerek Niğbolu Kalesi’nin yakınındaki bir tepeye kadar varan Sultan kaledeki askerlere seslenir. Müellif, tam bu esnada Bayezid’in “yarar kullarından” Togan’ın kendisini tanıdığını ve kalenin durumuna dair Sultan’a bilgi verdiğini belirtir:

⁵²⁷ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.395.

⁵²⁸ “*Evrenos Beg’i dil almağıçün göndericek, kâfir dahi ‘askerin bir vech ile cem’ ve zabt itmişdiki Evrenos Beg nice ki sa’y itdi kâfirden bir dil alınmayub melül ve mahzun pâdişâh-ı ‘âlem-penâh’a gelüb kâfir ‘askeriniün kesretin ve zaptın haber virüb ol bâbda tedârik itmek gerekdür diyicek [...]*” Bkz. *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.395.

[...] Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh, sûret tebdil idüb, kâfir ‘askerine teccüs itmege varub, bir yüksek yirden Nikebolu Kal‘ası’nun dizdârına çağırdı. Meger ol eyyâmda pâdişâhun bir yarar ve mu‘temed Togan nâm kulı var idi, giceyle ol pâdişâhun âvâzın işitecek pâdişâh ile söyleşüb, pâdişâh devletinde hisâr muhkemdür, zahire bî-nihâyedür, zebun olmamuz yokdur, diyicek pâdişâh-ı ‘âlem-penâh dahı, üş yetişdüm diyicek [...]⁵²⁹

Neticede, Bayezid ve Togan’ın konuşmasını duyan *kâfir askerleri* derhal harekete geçer ve her iki ordu karşı karşıya gelir. Karşı tarafın sayıca üstünlüğüne karşın (*bi-nihâye*) Osmanlı ordusunun görece daha az bir nüfusa sahip olduğunun altını özenle çizen Bodleian müellifi, apokaliptik bir savaş tasviri sunar. Bu noktadan itibaren Bayezid gazi-hükümdar *personası* bir kez daha ön plana çıkar. Öyle ki, savaşın en yoğun anında Tanrı’ya tevekkül ederek *küffâr* ile bizzat çarpışan Osmanlı hükümdarı bir *kâfir* tarafından attan düşürülür; lakin pes etmeyen Bayezid yeniden ata biner ve bir kez daha dua ederek Tanrı’ya tevekkül eder. Bodleian müellifi tam bu esnada bir mucizenin tecelli ettiğini (‘*alem-i gaybden bir nesne peydâ olub*) ve Tanrı’nın desteği ile *kâfir* askerlerinin ansızın hezimete uğratılarak Tuna’ya döküldüklerini kaydeder. Anlatı sonuna eklediği görüşlerini ile Bayezid’in “devletlü” gazi-hükümdar *personasını* bir kez daha öne çıkartır: “*Hak te‘âlâ ehl-i İslâma bir vech ile feth virdi ki hiç bir târihte ancılâyın gazâ olmamışdı.*”⁵³⁰

Bodleian yazarının kullandığı pek çok retoriğin Bayezid’in çağdaşı İbnü’l-Cezerî’nin savaşa konu edindiği pasajlar ile Kâşîfî ve Enverî gibi sözlü geleneğe yakından vakıf olan müelliflerin metinlerinde yer alan bazı atıflarla uyum içinde olması; onun Niğbolu Savaşı’na dair arkaik bir metinden faydalandığını düşündürmekteydi. Bu bağlamda ilgili anlatının 1401 tarihli vakfiye ve *Dâsitân*’ın ilk bölümünde sunulan müesses hükümdar imgesini anımsatması pek de şaşırtıcı değildi. Lakin Bodleian müellifinin söz konusu anlatıyı tamamen arkaik bir kaynaktan almasını düşünmek de hatalıydı.

⁵²⁹ Bodleian Anonimi, (ed.) Cengiz-Yücel, s.396.

⁵³⁰ Bodleian Anonimi, (ed.) Cengiz-Yücel, s.396.

Zira bahsedilen kaynaklar arasındaki paralellikler yalnızca Niğbolu Savaşı ve mucize retoriğine dair bir ortaklığın var olduğuna işaret ediyordu. Buna karşın Evrenos'tan üstün bir vasfa sahip Bayezid'in tek başına Niğbolu Kalesi'ne ulaşması, Togan Bey ile diyalogu, cenkte bizzat yer alması ve attan düşüşü gibi detayların yalnızca Bodleian nüshasında bulunması; Bayezid'in müspet imajını tahkim etme çabası içerisindeki müellifin anlatıyı yeniden inşa ettiğini göstermekteydi.

Peki Bodleian müellifinin daha müspet bir hükümdar imgesi sunmadaki temel motivasyonu ne olabilirdi? Anlatıda Bayezid'in üstün meziyetlerinin öne çıkartılarak Niğbolu'da elde edilen zaferin tarihte benzerinin görülmemiş bir gaza olduğunun ayrıca vurgulanması; Bodleian yazarının anonim tarihlerce temsil edilen eleştirel anlatı geleneğindeki gazi *personası* bastırılan ve kötü hasletleri sebebiyle ilahi bir cezaya maruz kalan *devletsüz* hükümdar imgesine karşı müspet bir alternatif yaratmaya çalıştığını gösteriyordu. Örneğin, Togan'ın Niğbolu Kalesi'nin durumuna dair verdiği malumatta erzaklarının sınırsız olması ve kalenin sağlamlığına yönelik vurgular Bayezid'in aynı zamanda iyi bir yönetici olduğu mesajını da vermekteydi. Buna karşın anonim müelliflerin özellikle W2 grubu nüshalarındaki Timur'un kuşattığı Sivas Kalesi'nin ahvalini konu edinen anlatı *Bodleian Anonimi*'ne tezat teşkil etmekteydi. Öyle ki, anonim tarihlere göre Sivas Kalesi'nin kapıları dahi yapılmamıştı. Kalenin sakinleri Timur'un öncü birliklerinin saldırıları üzerinde ancak kendi çabaları ile hisarı tahkim etmeye çalışmış ve efendileri Bayezid'in yardımını bekleseler de⁵³¹ kısa süren bir kuşatma sonrası Timur tarafından acı şekilde cezalandırılmışlardı. Düşen kalenin dizdarı Malkoç Bey'in Timur'a karşı tedbir alınması için başvurduğu I. Bayezid ise Timur'un Malkoç'un gözünü korkuttuğunu düşünerek onu dikkate almamış ve anonim müelliflere göre “mağrur” olmuştu.⁵³² Dolayısıyla iki farklı müellifin sunduğunu iki farklı kuşatma anlatısında okuyucuya birbirine taban tabana zıt iki hükümdar imgesi sunulmaktaydı.

⁵³¹ “[...] “ol vakde değin bizim pâdişâhımız Yıldırım Hân gelmeye mi ve bu leşkerleri bu leşkerleri bundan kovmaya mı” biz bu fikri ideriz Temür Hân geledü sekiz gün gecdü dokuzuncu gün olıcak sabah vaktinde anı gördük kim burgozları birer birer düürülüb yere yıkıldı [...] Çünkü kal’a yıkıldı; biz dahi nâçâr olub [...]” Bkz. *Hikâye-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr. 386, vr.27a.

⁵³² “Malkoc Beg gördi kim Yıldırım Hân kendüye gurûr virüb katı magrûr olmuş [...]” Bkz. *Viyana Anonimi*, vr.39b; *Tevârih-i Âl-i Osmân*, TTK Kütüphanesi, Y41, vr.17b.

Niğbolu Savaşı'ndan Ankara Savaşı'na gelen süreci ele alış biçiminde de Bodleian müellifin aynı koruyucu tutumu sergilediğini görmek mümkündür. Mesela Niğbolu Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Olivera ile nikahlanan Bayezid'in içki içmeye başladığı ve işlediği günahın devletin tüm kademesine sirayet eden bir yozlaşma sürecine sebebiyet verdiğini ifade eden anonim yazarlara karşın Bodleian müellifinin aynı sürece dair yapmış olduğu betimleme dikkat çekiciydi. Onun sunduğu anlatıya göre “büyük gazadan” yüz akı ile başkente dönen Sultan'ın içki ve işret meclislerine tövbe ederek daha mütevazı bir hayat benimsemişti:

[...] Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh gelüb ‘ayş ve nûşa meşgul olub mahrusâ-i Burusa'da Ulu Câmi'e bünyâd urub anun mesâlihini görüp mühendisler ve bennâlar ihzâr idüb bir sa'ât-i şerîfde bünyâd koyub pâdişâh-ı ‘âlem-penâh dahi sürb-i hamr itmekden vaz gelüb ‘ulemâ-i kirâm ve fuzalâ-yı fihâma ihtirâm-ı fevka'l-hadd idüb meşâyih-i 'zâz ve ikrâm idüb kudâtun ve ümerânun mahâiflerin ve mezâlimlerin şer' ile teftiş itdürüb zulmi ve hayfı olan kimsenelerin mezâlimi yerine koyub müstahakk-ı 'azl olanları 'azl itdi. İrtişâyı 'âlem yüzinden bi'l-küllîye ref' itdi. Bir vech ile 'adl itdi ki vilâyet-i 'Osmân tamâm âbâdân olub re'âyâdan şerîf ve denî, ganî ve za'îf aralarında kudûret ve 'adâvet olmayub mecmu'ı 'âlem 'ibâdete meşgul olmuşlardı [...]⁵³³

Ulu Cami'yi inşa ettiren Sultan'ın adaletin tesisinde ihmali olanları cezalandırıp düzeni yeniden sağlaması ve anlatının devamında ise Şeyh Ramazan gibi meşhur

⁵³³ Bodleian Anonimi, (ed.) Cengiz-Yücel, s.396. İlgili anlatı anonimlerde sunulan şu meşhur bölüm ile tam bir tezat teşkil etmesi bakımından dikkat çekiciydi: “[...] *Tâ Vilk kızı gelmeyince Yıldırım Hân sohbet-i 'işret nidiğün bilmezdi. Hamr [şarâb] sohbeti olmazdı. 'Osmân Gâzi ve Orhân zamânında şarâb sohbeti olmazdı, 'ulemâ sohbeti olurdu. 'Ulemâ sözüyle geçinürlerdi, 'ulemâ ne dirse andan çıkmazlardı. [Âl-i] 'Osmân'dan bir günâh sâdır olsa 'ulemâ andan kaçarlardı. Padişah yanına varmazlardı. 'Alim ve müfessir değüllerdi. [‘Alem müfsîd değüldi] Tâ 'Acem ve Karamân karışmayınca [Âl-i 'Osmân] günâha mürtekib olmadılar. Kaçan kim Türk Rüstem ve Cenderlü Halil kim geldiler; anları ululadılar, ‘‘Mevlânâ’’ didiler. Anlar dahi bid'at ile [hileyle] 'alemi doldurdular. Cenderlü Halil oğlu 'Ali Paşa vezir oldu; anın zamânında dânişmendler çok oldu. Âl-i 'Osmân bir sulb kavmidir. Anlar kim geldiler; dürlü dürlü fetvalara ve hileye başladılar [...]*” Bkz. İstanbul Anonimi, vr. 16a-16b; Edirne Anonimi, vr. 19b-20a.

alimlerin Osmanlı sultanına teveccüh edip himayesine girdiklerine yönelik sunulan övgü dolu retoriklerin yakın bir okuması, Bodleian müellifinin sunduğu bu anlatının anonim tarihlerdeki “yozlaşma” sürecini konu edinen pasajlara karşı bilinçli olarak tanzim ettiğini düşündürmekteydi. Müellifin bu tutumunu Ankara Savaşı ve Bayezid’in uğradığı hezimetin konu edindiği bölümde de görmek mümkündür. Örneğin, *İskendernâme* ve W3 grubu *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar gibi Sultan’ın Bursa’da geçirdiği süre sonrasında gönlüne “Arabistan sevdası düştüğü” ve bu amaçla Malatya’ya yönelerek şehri ele geçirdiğini ifade eden müellif, Ahmedî ya da anonim yazarların aksine Şam’a yönelmek niyetinde olan Bayezid’in sahip olduğu “ihtirasları” ima eder herhangi bir atıfta bulunmuyordu.⁵³⁴ Benzer şekilde, Malatya’nın alınması ve akabinde Kara Yusuf ile Sultan Ahmed’in Osmanlı himayesine gelişinin Timur’u rahatsız ettiğini belirten Bodleian yazarı, onun Bayezid’e elçiler gönderdiğini; fakat Sultan’ın elçileri tahkir ederek talepleri reddettiğini konu edinirken de ne anonim yazarlar gibi Sultan’ın “hata ettiği” vurguluyor ne de Kemal gibi “öforik bir hükümdar” profili çiziyordu.

Söz konusu hadiseleri ele alışı bakımından Bodleian müellifinin zaman zaman Şükrullah’tan dahi farklılaştığı gözlemlenmekteydi. Örneğin, Şükrullah ve eleştirel geleneği takip eden müellifler Kara Yusuf’un Bayezid’i “kışkırtması” nedeniyle Osmanlıların Erzincan’a yöneldiğini ve bu hadisenin Timur’un Rum’a gelişinin ana sebebi olduğunu vurgularlarken; bunun tam aksi yönünde bir anlatı ortaya koyan Bodleian müellifi ise Timur’un Bayezid’in elçilerin teklifini reddetmesi üzerine “sinirlenerek” Sivas’a saldırdığını ve Osmanlıların buna misilleme olarak Erzincan’a yönelmek durumunda kaldıklarını savunmacı bir üslupla ele almaktaydı.⁵³⁵ Ankara’da uğranılan hezimete dair son kısımda da Bayezid’e yönelik hiçbir suçlamada bulunmayan müellif, okuyucusuna herhangi bir didaktik mesaj da vermemekteydi. Bu kısımda Şükrullah, Karamanî Mehmed, Enverî ve Konevî geleneğine yeniden dönerek; Ali Paşa, Koç Minnet ve Mustafa Bey gibi önde gelen komutanların Timur ile doğrudan mücadeleye girilmemesini önerdiklerini lakin Hoca Firuz’un şiddetli

⁵³⁴ Her ne kadar *İskendernâme*’den faydalansa da Ahmedî’nin Bayezid’in Memlük hudutlarına saldırması üzerinden kaleme aldığı didaktik beyitlere eserinde yer vermeyişi; Bodleian müellifinin ideal bir geçmiş anlatısı yaratma dışında kendi zamanının koşullarını gözetme çabası olarak da okunabilir. Zira daha önce de vurgulandığı üzere *Bodleian Anonimi*’nin kaleme alındığı aynı yıllarda Osmanlılar bir kez daha Memlük hudutlarına yönelmişlerdi.

⁵³⁵ *Bodleian Anonimi*, (ed.) Cengiz-Yücel, s.397-398.

muhafeleti üzerine Bayezid'in savaş kararı aldığını kaydeden yazar, yenilginin sorumluluğunu -tıpkı Konevî gibi- Hoca Firuz'a yükleyerek hem Bayezid'i hem de başta Ali Paşa olmak üzere anonim müelliflerce tahkir edilen ümerayı aklamaya gayret etmekteydi. Nitekim, savaş sırasında bu beylerin kahramanca mücadele ettiğini ayrıca vurgulayarak tüm sürecin Tatarların ihaneti sonrasında bir anda değiştiğini de kaydetmekteydi. Son olarak hezimet sürecine dair anonim tarihler, Âşıkpaşazâde, Enverî ya da Oruç'un eserinde geçen askerlerin Bayezid'e yönelik eleştirel nutukları, Bayezid'in esaret süreci, Timur tarafından aşağılanması ve demir bir kafese hapsedilmesi gibi detayların hiçbirine anlatısında yer vermeyen Bodleian müellifi Sultan'ın yenilgiden bir süre sonra, 805 yılında öldüğünü kısa bir atıfla belirtirken onun intihar etmiş olabileceğine dair de hiçbir imada bulunmamaktaydı.⁵³⁶

Dolayısıyla Bodleian yazarı her açıdan “kusursuz” bir Bayezid anlatısı kaleme almıştı. Onun söz konusu anlatıyı inşa ediş biçimi, eserinin 1472 yorumu ve devamında oluşan eleştirel kanona karşı bizzat merkezden yükselen tepki olduğunu açıkça göstermekteydi. Bodleian müellifinin bu müspet imaj inşa girişimi, II. Bayezid'in hükümdarlık yıllarının son döneminde üretilcek yeni örnekler ile etkisini güçlü şekilde devam ettirecekti. Bu türün dikkat çekici örneklerinden bir diğeri ise Ahmed-i Rıdvân'ın 1500 yılında kaleme aldığı *İskendernâme*'ydi. II. Bayezid'e ithaf edilen bu eserin en ayırt edici özelliği, müellifinin, yaptığı ekleme ve çıkarmalar ile Ahmedî'nin kaleme aldığı *İskendernâme*'yi yeniden yorumlamasıydı.⁵³⁷ Örneğin, Ahmedî'nin *Dâsitân*'ında I. Murad ya da Süleyman Çelebi gibi hükümdarlara hasredilen bölümleri neredeyse satır satır tekrar eden Ahmed-i Rıdvân'ın, I. Bayezid'in konu edinildiği kısımlarda ise daha farklı bir tutum sergilediği görülmekteydi. Öyle ki, Bayezid'in Malatya'yı ele geçirmesi, Memlük toprakları üzerindeki ihtirasları, Nuşirevân ile mukayese edilmesi ve Timur tarafından yenilmesine dair didaktik bir üslupla kaleme alınan *Dâsitân*'daki *Haber âmeden ez vefât-i Sultân Berkuk be-Bâyezîd Beg* başlıklı bölümün tamamı metin dışı bırakan müellif, eserinde yalnızca Sultan'ın fetih, zafer, adalet ve cömertliğinin konu edinildiği *Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd* başlıklı bölümdeki meşrulaştıcı beyitlere yer vermeyi tercih etmişti.⁵³⁸ Ayrıca

⁵³⁶ Bodleian Anonimi, (ed.) Cengiz-Yücel, s.398-399.

⁵³⁷ İsmail Avcı, “Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân İskendernâme'si” (doktora tezi), Balıkesir Üniversitesi, 2013, s.176-178.

⁵³⁸ Avcı, “Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân İskendernâme'si”, s.1032-1034.

İskendernâme'nin Osmanlı hükümdarlarını konu edindiği kısım dışındaki çeşitli bölümlerde Ahmedî'nin ilim adamlarına yaptığı kişisel eleştirilerini de metin dışında tutulmuştu. Bu eleştirilerin özellikle W2 ve W3 grubu anonim tarih yazarları tarafından I. Bayezid'in yozlaşması ve bürokratlara yönelik eleştirilerin konu edinildiği pasajların aralarına eklendiği akla getirildiğinde⁵³⁹, Ahmed-i Rıdvân'ın temel amacının 1472 yorumu ve takipçilerinin temel kaynaklarından biri olan Ahmedî'nin *İskendernâme*'sindeki eleştirel pasajları anlatı dışı tutarak; kaleme aldığı “yeni” eserle bir başka *kemâ-yenbagî* bir alternatif sunmak olduğunu söylenebilirdi.⁵⁴⁰

Peki tüm bu çerçeveye ne ifade ediyordu? Öyle görülüyor ki, metinsel temsiliyeti retorik ve gerçeklik arasında sıkışan Bayezid, yüz yılın son çeyreğinde bir çeşit nasihatname figürü haline gelmişti. Bu durum özellikle 1472 sonrası yükselişe geçen ve Bayezid'i Osmanlı sultanlarında olmaması gereken hasletlerin tecessüm ettiği bir örnek olarak gösterme eğiliminde olan eleştirel kanon için geçerliydi. Örneğin, Bayezid için yapılan tasvir tıpkı kendisinden yaklaşık yüz altmış yıl önce Köseadağ Savaşı'nda (1243) Moğollara karşı yenik düşen II. Keyhüsrev ya da Selçuklular'ın Dandanakan'da mağlup ettiği Gazne hükümdarı Sultan Mesud'u konu edinen betimlemelerden pek de farklı değildi.⁵⁴¹ Bu noktada Bayezid'in, İslam tarihyazımı ya da nasihatname literatüründe sıklıkla ön plana çıkan yozlaşmış ya da tanrı desteğini kaydetmiş hükümdar prototipinin Geç Orta Çağ metin dünyasındaki son örneklerinden biri olduğu söylemek mümkündü. Nitekim, II. Keyhüsrev ve Sultan Mesud örnekleri dışında tarihçi Mesudî'nin Abbasi halifesi Mütevekkil'in içki, zevk ve sefahate düşkünlüğü ile bir grup kölemen tarafından öldürüldüğü “ibretlik sonu” arasında tesis etmeye çalıştığı ilişkide kullandığı retoriklerin anonim tarih yazarları, Oruç, Kemâl ya

⁵³⁹ Bir örnek: “İlimden her kimse var idi eser/ Ol zamânda mala etmezdi nazar/ Kim bilürdi yokdürür anda bekâ/ Âhiretde bulur ehl-i safâ/ N'oldu şimdi ilim da'vâ eyleyen/ Yâ hâkimem diyüben söz söyleyen/ Kim olupdur hursa cânı pâymâl/ Karnı toymaz dirdüğünce genc ü mâl [...]” Bkz. Giese Anonimi, s.31-32.

⁵⁴⁰ Benzer bir durum II. Bayezid döneminde istinsah edildiği tahmin edilen bir başka *İskendernâme* nüshasında da söz konusudur. İstanbul Araştırma Enstitüsü'nde bulunan bu nüshada ise Bayezid'in hükümdarlık yıllarının ele alındığı her iki başlık olmasına rağmen Nuşîrevân kıssasından sonraki kısım (Bayezid'in Şam'a yönelmesi, tedbirsizliği ve Timur tarafından bertaraf edilmesi) anlatı dışı tutulmuştur. Bkz. *İskendernâme*, İAE Suna ve İnan Kıraç Elyazması Koleksiyonu, ŞR 300, vr.110b. Söz konusu nüshanın tam hale sahip en erken tarihli örneğiyle karşılaştırmak için bkz. *İskendernâme*, Bibliothèque Nationale de France, Turc 309, vr.299b-301a.

⁵⁴¹ Anooshahr, *The Ghazi Sultans*, s. 96-99; 111-117.

da Âşıkpaşazâde'nin Bayezid için kaleme aldığı pasajlardan yakın bir benzerlik göstermesi de söz konusu çerçeveyi desteklemekteydi.⁵⁴²

Buradan hareketle içki, zevk, işret meclisleri, fiskal düzenlemeler, yozlaşma, zulüm, kibir ve öfke gibi çeşitli alt temalar vasıtasıyla geliştirilen ahlakçı söylem ve bu söylemin I. Bayezid ile cisimleştiği eleştirel hükümdar imgesinin, erken modern Osmanlı tarihyazımı için bir çeşit model ya da arketip işlevi gördüğünü de iddia etmek mümkündü. Bu konuda verilebilecek en destekleyici örneklerden biri ise II. Viyana Kuşatması (1683) sırasında uğranılan bozgunun ve akabinde meydana gelen krizin ana sorumlusu olarak addedilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın çağdaş ya da muahhar tarih yazarları tarafından ele alınış biçimiydi. Öyle ki Mustafa Paşa'da dair kaleme alınan anlatılarda kullanılan retoriklerin genel bir mukayesesi onun, tıpkı Ankara Savaşı'ndaki I. Bayezid gibi meşverete önem vermeyen, askerlerine sert davranan, öfkeli, mağrur, tamahkar, cimri ve öngöründen yoksun bir lider olarak sunulduğunu gösteriyordu.⁵⁴³

Metin dünyasındaki söz konusu aktarım ya da geçişkenlik durumunu mümkün kılan husus ise “Tevârîh çağı” ya da “tartışma dönemi” olarak nitelendirdiğim 15. yüzyılın son çeyreğinde telif edilen eserlerin oluşturduğu külliyattı. Öyle ki, yukarıda ele alınan metinler ve yazarları üzerinden çizilen çerçeve, gerek *Bodleian Anonimi* ve Ahmed-i Rıdvan'ın temsil ettiği meşrulaştııcı anlatı geleneğinin ve gerekse aynı yıllarda geniş bir dolaşım alanına ulaşan muahhar *Tevârîh-i Âl-i Osmân*lar ve onlardan faydalanan diğer müelliflerin temsil ettiği eleştirel anlatı geleneğinin 15. yüzyılın sonuna kadar varlıklarını güçlü şekilde devam ettirerek artık kristalize bir forma ulaştıklarını gösteriyordu. Kaleme aldığı *Cihannümâ* adlı eserde bu iki geleneği mezceden Neşrî vasıtasıyla söz konusu anlatı, retorik ya da temalar 16. yüzyıl ve sonrasına taşınacaktı. Öyle ki, II. Mehmed'in ölümü sırasında Gebze'deki ordugâhta bulunması ve muhtemelen ulemâ sınıfına mensup oluşu dışında hayatı hakkında hiçbir bilgi

⁵⁴² Anooshahr, *The Ghazi Sultans*, s.77-78. Halife Mütevekkil'in lüks ve şatafata meylinin halkın tamamına sirayet ettiği yönündeki anlatısı özellikle anonim tarihlerdeki pasajlarla paralellik göstermekteydi. Ayrıca eserinin farklı yerlerinde Hz. Ömer ya da Ali b. Muhammed gibi idealize edilen figürlerin mütevazilik ve kanaatkarlığı üzerinden sunduğu detaylı tasvirler ise Ahmedî'nin Bayezid-Nuşîrevân ya da Âşıkpaşazâde'nin II. Murad üzerinden yaratmaya çalıştığı dikotomiye akla getirmektedir. Bkz. Anooshahr, *The Ghazi Sultans*, s.77-78.

⁵⁴³ Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması Yedi Başlı Ejderin Fendi*, (İstanbul: Timaş, 2021), s.80-88.

bulunmayan Neşrî'nin en ayırıcı özelliği, eserini kaleme alırken hem anonim tarihler ve Âşıkpaşazâde hem de Şükrullah ve *Bodleian Anonimi* gibi her iki anlatı geleneğine ait pek çok kaynağı aynı anda kullanmasıydı.⁵⁴⁴ Bu özelliği nedeniyle erken dönem Osmanlı tarihyazımının en müşahhas örneği olarak kabul edilen *Cihannümâ*'nın aynı zamanda İdrîs-i Bitlisî, İbn Kemâl, Mustafa Âlî ve Hoca Sâdeddin gibi Osmanlı tarihyazımının en önde gelen müellifleri tarafından kullanılan temel kaynaklardan biri olması⁵⁴⁵, Ahmedî'den Neşrî'ye gelen süreçte gelişen anlatı gelenekleri ve bu gelenekler etrafında şekillenen I. Bayezid imajlarının kaleme alınan yeni eserlerle günümüze kadar aktarılmasını sağlayacaktı.

⁵⁴⁴ Ménage, *Neshrî's History of the Ottomans, The Sources and Development of the Text*, s.XV, 1-5; “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.238-239.

⁵⁴⁵ Ménage, *Neshrî's History of the Ottomans, The Sources and Development of the Text*, s.XV; “A Survey of Early Ottoman Histories Vol I”, s.247.

Bölüm 6

Sonuç

Erken dönem Osmanlı tarihyazımı üzerinden 15. yüzyıla ve 15. yüzyıl üzerinden de erken dönem Osmanlı tarihyazımına dair alternatif bir okuma sunmayı hedefleyen bu tez, “ne oldu?” yerine “nasıl oldu?” sorusunu merkeze alarak; birbirlerinden farklı aidiyetlerle, parçası oldukları toplumsal yapının büyük bir bölümünü temsil eden alim, şair, bürokrat, derviş, sufi, Türkmen ve gazi-akıncı müelliflerin (yani bizatihi Osmanlıların) kendi geçmişleri ve bugünleri hakkında ne düşündüklerini I. Bayezid anlatılarını merkeze alarak anlamaya çalışmıştır.

I. Bayezid’in tahta çıktığı 1389’dan 1402’de Timur karşısında uğradığı hezimete gelen 13 yıllık süreç, Osmanlıların Rumeli ve Anadolu’da yükselen yeni bir güç odağı haline gelmeleri ile bağlantılı olarak onların tarihyazımsal açıdan yeni bir bilinç⁵⁴⁶ geliştirmeye başladıkları kritik bir merhaleyi temsil etmekteydi. Lakin, bu durum yalnızca I. Bayezid ya da Osmanoğulları’na has bir özellik olmayıp diyar-ı Rûm ve Yakın Doğu’nun tamamına şamil olan bir fenomeninin varlığına işaret ediyordu. Öyle ki, Bağdat’ın 1258 yılındaki düşüşünü takip eden sürecin İslam tarihyazımı üzerinde meydana getirdiği etkinin bir başka örneği, Cengiz’in ardıllarının etkilerinin giderek zayıfladığı 14. yüzyıl Rum’unda da yaşanmaya başlamıştı.

Meşruiyetin tek kaynağı olan hilafetin 1258’de yaşadığı kriz, sahip oldukları yönetim erkini artık bir halifeye takdis ettirmek zorunda kalmayan İslamileşmiş Dünya’nın yerel unsurlarının, kendi politik meşruiyetlerini ispat etmek için yeni söylemler geliştirmelerini zorunlu kılan bir süreci tetiklemişti. Bu durum, hilafetin bir zamanlar İslamileşmiş Dünya’nın tamamını etki altına aldığı 9. ve 10. yüzyıllardan gelen

⁵⁴⁶ Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 94

monolitik/evrensel tarihyazım geleneğinin⁵⁴⁷ değişerek daha parçalı bir mahiyet kazanmasına sebep olmuştu.⁵⁴⁸ İlhanî düzenin kademeli olarak tasfiye olduğu Geç Orta Çağ Anadolu'sunda da (1300-1500) aynı durum geçerliydi.⁵⁴⁹ Meşruiyetlerini artık İlhanlıların temsilcilerine ya da halifeye onaylatmak durumunda kalmayan bölgenin yerel unsurları (Türkmenler), ön plana çıkarak diğer alternatiflerine karşı kendi politik diskurlarını oluşturmaya ve geçmişlerini bu minvalde inşa etmeye başlamışlardı. *Bezm u Rezm*, *Karamannâme* ve Umur Bey için telif edildiği tahmin edilen *gazâvatnâme* söz konusu sürecin en müşahhas ürünleriydi.

I. Bayezid'in Rum'un kadim merkezlerini sırayla ele geçirdiği 1390'lı yıllar, Osmanlıların söz konusu geleneklerle karşılaşarak, yukarıda sunulan çerçevenin bir parçası haline gelmeye başladıkları döneme tekabül etmekteydi. 1390'lı yıllarda yazıldığı tahmin edilen *İskendernâme*'nin meçhul kaynağı, *Dâsitân*'ın Bayezid'e hasredilen ilk bölümü (*Pâdişâhî-i Sultân-ı pîrûz Bâyezîd bin Gâzî Murâd*) ve 1402 tarihli vakfiye metni bunu destekler nitelikteydi. Vakfiye kaydında Cezerî'nin "hilafet sonrası dünyada" Osmanlı hükümdarına atfettiği yeni misyon ve Timur ile yürütülen yazışmalarda Bayezid'in kendi geçmişine dair sunduğu çerçeve, Osmanlıların yeni bir politik diskur ve bu diskura uyumlu bir geçmiş tanzimine yönelik girişimlerinin, ilk kez I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarına tekabül ettiğini göstermekteydi. Lakin bu girişim, en müşahhas örneği olan 1401 tarihli vakfiyenin kaleme alınmasından bir yıl sonra Timur'un Rum'a gelmesiyle son buldu. Onun Bayezid karşısında elde ettiği zafer sonrasında 13. yüzyıldan kalan İlhanî düzeni yeniden ihya etmesi; Osmanlıların geliştirdiği politik diskurun çökmesi ile sonuçlandı. 1402 yılı ile başlayan bu süreç ise Tanrı'nın desteğini (*devlet*) kaybeden Osmanoğulları'nın, elli yıl boyunca diğer alternatifleri tarafından pek çok "meydan okuma" ile karşılaştığı bir "krizler çağı" meydana getirdi.

⁵⁴⁷ Hayrettin Yücesoy, "Ancient Imperial Heritage and Islamic Universal Historiography: al-Dīnawarī's Secular Perspective", *Journal of Global History*, 2 (2007), s.138-140.

⁵⁴⁸ Charles Melville, "The Mongol and Timurid Periods, 1250-1500", *Persian Historiography*, (ed) Charles Melville, (New York: I.B. Tauris), p.155-162; Hodgson, *The Venture of Islam II: The Expansion of Islam in the Middle Periods*, s.3; Yılmaz, *Caliphate Redefined*, s.1-3.

⁵⁴⁹ Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*, s.7.

Bugüne ulaşan en eski tarihsel anlatıların tam da söz konusu kriz döneminin başında telif edilmesi, I. Bayezid ve dönemin yönetici elitleri tarafından üretilen “eski” hafızanın “travmatize” olarak “bastırılmasına” sebebiyet verdi. Öyle ki, 1402 yılı öncesi selefinden farklı olarak emperyal iddialar ya da evrensel söylemler içermeyen 1402 sonrası tarihyazımının (yeni hafıza) ilk örneklerinin ideal hükümdarlık, doğru yönetim veya adalet gibi kavramlara odaklanması Osmanlı okur-yazar elitlerinin içinde bulundukları kriz dönemini aşmaya yönelik yeni arayışlar içinde olduklarını gösteriyordu.⁵⁵⁰ Dolayısıyla Ankara Savaşı ile tecessüm eden “yeni” hafızanın temel özelliği, “seçilmiş travmanın” meydana getirdiği “aşağılık kompleksine” karşı Osmanoğulları’nın “üstünlük arayışını” temsil etmesiydi.⁵⁵¹ Bu çabanın en ayırt edici özelliği ise travma ve politik kriz ile özdeşleşen I. Bayezid’e dair anıların, metin dünyasında bir çeşit budamaya tabi tutulmasıydı. Ahmedî’nin kaleme aldığı aşağıdaki beyit, okur-yazar elitlerin deneyimlediği krizin, onları yakın geçmişi (Bayezid’i) anmaktan alıkoyduğunu en somut biçimiyle göstermekteydi:

Zikri vahşet, çünkü vahşetdür yakîn
Anı anmamak durur hîle hemîn ⁵⁵²

Bu tez, yukarıda sunulan çerçeveden hareketle, I. Bayezid’in metin dünyasındaki hatırlanma biçimleri ile onun düşüşü sonucu kendini yeniden örgütleyen erken dönem Osmanlı tarihyazımı arasında simbiyotik bir ilişkinin var olduğunu öne sürer. Buna göre I. Bayezid, 15. yüzyılın başında üretilen “yeni” kültürel hafıza ve bu hafızayı oluşturan 15. yüzyıl okur-yazar elitlerinin sahip olduğu “ilk anıyı” temsil etmekteydi. Söz konusu anının yüzyılın farklı zaman dilimlerinde, birbirinden farklı aidiyetlere sahip tarih yazarları tarafından hatırlanma biçimleri ise anlatının gerçekliğinden ziyade

⁵⁵⁰ Yılmaz, *Caliphate Redefined*, s.23-24.

⁵⁵¹ Söz konusu kavramlar için bkz. *The Individual Psychology of Alfred Adler A Systematic Representation in Selections from his Writing*, (ed.) Heinz L. Ansbacher- Rowena R. Ansbacher 103-107, 256-259. Ayrıca bkz. “Giriş”.

⁵⁵² Silay, *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage*, s.48.

“şimdi ve burada” yazan tarihçinin, anlatıyı kaleme aldığı “kendi bugününe” dair geniş bir panorama sunmaktaydı.⁵⁵³

Bu amaçla, günümüze ulaşan ilk örnekleri 1400’lü yılların başında kaleme alınan ilk anlatıların 15. yüzyıl boyunca geçirdiği dönüşüm evrelerinin incelendiği bu çalışmada, söz konusu anlatıların gelişimi ve şekillenmesinde başat etkiye sahip dört dönem tespit edilmiştir. Tezin “Kökenler: Müessis Sultanı Bastırmak” başlıklı ikinci bölümü, bu dört evrenin ilk aşaması olan 1402-1452 yıllarına odaklanır; Ahmedî, Abdülvâsi Çelebi, Ahmedî Dâi, Zâifî ve anonim müellifin Bayezid’i kaleme alma biçimleri üzerinden yukarıda detaylıca ele alınan “bastırma” sürecini ve Bayezid’e dair “ilk hafızanın” nasıl oluştuğunu inceler. Bu bölümün ilk çıktısı Ahmedî’nin, kaleme aldığı *Dâsitân*’ın Osmanlı okur-yazar elitlerinin düşünce dünyası üzerinde nasıl derin bir etki bıraktığını ortaya koymasıdır. Öyle ki, Ahmedî’nin kaleme aldığı Bayezid bölümlerinin iki farklı dönemin etkilerini yansıtan iki farklı imajı aynı anda sunması; kendisinden sonra gelecek diğer müelliflerin çeşitli biçimlerde ondan faydalanarak tarihyazımında iki farklı anlatı geleneğinin doğmasını sağlamıştır. Her ne kadar İnalcık ve Ménage, Ahmedî’yi saray merkezli-meşrulaştırıcı tarih yazım geleneğinin *Bodleian Anonimi*’ne gelen çizgisinin ilk halkası olarak kabul ederek onu, kökeni 1422’ye dayanan ve *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar ile Oruç ve Âşıkpaşazâde gibi isimlerce temsil edilen eleştirel anlatı geleneğinden ayırsalar da Bayezid anlatılarının yakın bir incelemesi Ahmedî’nin her iki kaynak grubu tarafından da kullanıldığına işaret etmektedir. Bu durum her iki kaynak grubunun menbainin Yahşi Fakih’in eseri olduğu yönündeki çıkarımların gözden geçirilerek, erken dönem Osmanlı tarihyazımına Ahmedî odaklı yaklaşmanın yeni bulgular sunabileceğini göstermektedir. İlaveten *Dâsitân*’ın analizi üzerinden eserin 1402 öncesi ve sonrası dinamiklerini aynı anda yansıttığına yönelik bulguların, *Dâsitân*’ın tamamen 1402 sonrasına ait bir metin olduğu yönündeki tezlere karşı da bir alternatif sunduğu kanaatindeyim. Bu bölümün bir diğer önemli çıktısı ise I. Bayezid’in ölümünden sonra neden herhangi bir hanedan tarihi kaleme alınmadığı sorusundan hareketle erken dönem Osmanlı tarihyazımına dair sunulan yeni dönemlendirmedir. Öyle ki, 1402 yılında meydana gelen travmatik süreç, Bayezid’in oğulları ve torunlarının Konstantinopolis’in fethine kadar yenilgi ihtiva eden geçmişleri ile yüzleşmek yerine, kendi bugünlerine odaklanarak; hanedan

⁵⁵³ Munslow, *Deconstructing History*, s.35, 148

merkezli tarih yazımından hükümdar merkezli bir tarih yazımına yönelmelerine sebep olmuştur.

Çalışmanın “Geçmişî Hatırlamak: Fetih, Prestij ve Patronaj” başlıklı üçüncü bölümü, tarihyazımındaki “bastırma” mekanizmasının kırılmaya uğrayarak radikal bir dönüşüm geçirdiği 1453-1482 yıllarına odaklanır. II. Mehmed’in Konstantinopolis’i ele geçirmesi sonrası elde ettiği prestijin erken dönem Osmanlı tarihyazımı ve I. Bayezid’in metinsel imajı üzerinde dönüştürücü bir etki yarattığını iddia eder. Öyle ki, Konstantinopolis’in ele geçirilmesi akabinde 1402 travması ve elli yıl süren meşruiyet krizinin üstesinden nihayet gelmeyi başaran Osmanlıların metin dışı dünyada elde ettikleri özgüven, “metinsel bir özgüvenin” de doğmasını sağlayarak okur-yazar elitlerin yeniden yakın geçmiş (Bayezid) ile “yüzleşmelerini” ve hanedanın geçmişine dair “bütüncül” eserleri yeniden kaleme alabilmelerini sağlamıştı. Bu amaçla, eserlerini söz konusu dönemde kaleme alan Şükrullah, Enverî ve Karamanî Mehmed Paşa’nın anlatılarının analiz edildiği bu bölümde, merkezle yakın münasebetlere sahip üç ismin kaleme aldığı Bayezid anlatılarındaki ortak noktalar üzerinden 1453 yılı sonrasında okur-yazar elitler tarafından üretilen yeni hafızanın 1402 sonrası üretilen hafızadan ne ölçüde farklılaştığı ortaya konmaya çalışmıştır. Söz konusu bölümün en ayırıcı özelliği, kaleme aldıkları eserlerin transliterasyonu ya da çevirisi dışında geçmişî inşa pratikleri, kariyerlerinin eserleri üzerinde etkileri ya da anlatılarını ne tür amaç ve kaygılar minvalinde tanzim ettiklerine yönelik hiçbir detaylı çalışma yapılmayan Şükrullah, Enverî ve Mehmed Paşa’nın tarih yazarı kimliklerinin ötesine uzanarak onların kendi zamanlarının tarihsel bir figürü olarak merkeze alması, kariyerlerine dair yeni detaylar sunması ve sahip oldukları iletişim ağları üzerinden II. Mehmed dönemi okur-yazar elitlerinin kültürel hafızasında dair prosopografik bir çerçeve sunmasıdır.

“Geçmişî Kullanmak” başlıklı dördüncü bölümde ise 1453 sonrasında özellikle merkeze yakın elitler tarafından oluşturulan yeni hafıza ve bu hafıza etrafında şekillenen tarihyazım geleneğine karşı gelişen bir başka alternatif geleneği incelenerek, 1468-1473 yıllarının meydana getirdiği yeni konjonktüre dikkat çekilmiştir. Bu noktada Akkoyunlu bir bürokrat tarafından kaleme alınan 1472 tarihli mektup, Laonikos Khalkokondyles’in II. Mehmed ve Uzun Hasan’ın annesi arasında geçen konuşmaya dair sunduğu anlatı, *Dürr-i Meknun* ve *Saltıknâme*’nin analizi

üzerinden Şükrullah, Mehmed Paşa ve Enverî'nin temsil ettiği merkeze yakın okur-yazar elitlerin sahip olduğu ilişki ağları dışında kalan bir başka kültürel hafızanın ya da alternatif bir tarih yazım geleneğinin varlığı vurgulanmıştır. Bu geleneğin menbainın ise 1472 tarihinde dolaşımda olan bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* olduğu iddia edilerek; bu tezin doğruluğu hem anlatıların analizi ve onların dönem dinamikleri ile ilişkisi hem de metin-kritik açısından desteklemeye çalışılmıştır.⁵⁵⁴ Bu açıdan ilgili bölümün, *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar'ı tamamen II. Bayezid dönemi ile ilişkilendirerek II. Mehmed dönemi dinamiklerinin erken dönem Osmanlı tarihyazımı üzerindeki “göz ardı edilmiş” etkisine dair yeni bir bakış açısı sunduğu kanaatindeyim.

“Tevârih Çağı: Bayezid'i Tartışmak” adlı beşinci bölümde 1472-1500 yıllarına odaklanarak II. Mehmed'in hükümdarlık yıllarında neşet eden iki anlatı geleneğinin ya da birbirine zıt iki kültürel hafızanın, yüzyılın son çeyreğinde nasıl bir gelişim gösterdikleri ve nasıl bir metinsel diyalog ya da tartışma içinde oldukları her iki geleneğin en önde gelen isimleri üzerinden incelemiştir. Bu amaçla Âşıkpaşazâde, Oruç, Kemâl, Bodleian müellifini ve Hacı Halil Konevî'nin Bayezid'i yazma biçimleri analiz edilmiş ve her müellifin kaleme aldığı metin, bir başka çağdaş ya da çağdaşları

⁵⁵⁴ Metodolojik açıdan bu tezi erken dönem Osmanlı tarihyazımına üzerine yapılan çalışmalardan ayıran en önemli özelliğinin anlatı/söylem incelemesi ile metin-kritiğini dengeli şekilde yürütebilmesi olduğu kanaatindeyim. Öyle ki, modern çalışmaların neredeyse tamamına yakını söz konusu iki unsur arasında bir denge gözetmez; bu noktada ya anlatı ve anlatının neşet ettiği dönemin metin üzerindeki etkileri göz ardı edilerek yalnızca nüshaların biçimsel özelliklerine ve metinler arası ilişkilere odaklanılır ya da yalnızca anlatı merkeze alınarak onu ihtiva eden nüshanın biçimsel özellikleri ile istinsah tarihi gibi unsurları görmezden gelinir. Özellikle son zamanda yapılan çalışmalarda ikinci durumun çok daha yaygınlık kazandığını gözlemlemekteyim. Örneğin, günümüzde yapılan çalışmalarda *Tevârih-i Âl-i Osmân*lar üzerinden bir çerçeve sunan “neredeyse her araştırmacı” doğrudan orijinal nüshalardan faydalanmak yerine Öztürk ya da Giese'nin kaleme aldığı edisyonlardan faydalanır. Bu durum özellikle tarihyazımsal açıdan sunulan hipotezleri tartışmalı hale getirdiği kanaatindeyim. Zira, Ménage'ın elde ettiği bulgulardan hareketle çalışmanın dördüncü bölümünde pek çok *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshası karşılaştırılarak ortaya koyduğum üzere Giese, Öztürk ve diğer pek çok araştırmacının bugün neşrettiği ettiği nüshaların tamamı *Tevârih-i Âl-i Osmân*ların “en geç versiyonunu” temsil etmekteydi. Dolayısıyla 15. yüzyıl merkezli yapılacak söylemsel bir çalışmada 16. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshadan faydalanmak bir takım yöntemsel problemleri de beraberinde getirmekteydi. Bu amaçla gerek anonim tarihler ve gerekse faydalandığım kaynaklarda eserlerin sunduğu anlatılar dışında biçimsel özelliklerini de gözetmeye özellikle dikkat gösterdim. Örneğin, 1472 yorumunu ele alırken yalnızca W3 grubu anonim tarihlerden alıntı yaptım; buna karşın devam eden süreçte anlatıların nasıl tekâmül ettiğini göstermek için sunduğum metinlerde her üç nüsha grubundan örneklerle özellikle yer verdim. Benzer hassasiyeti doğrudan ana nüshasını kullanmadığım; lakin birden farklı edisyona sahip olan Şükrullah, Mehmed Paşa ve Âşıkpaşazâde gibi müelliflerin eserlerinden yaptığım alıntılarda da gözettim. Eğer edisyonlar arasında farklar varsa bu farklılıklara dipnotlarda dikkat çekmeye gayret gösterdim.

ile bağlantılandırılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.⁵⁵⁵ Bu bölümün ilk çıktısı söz konusu müelliflerin tarihsel biyografileri ve geçmişi hangi amaç ya da kaygılar ile kaleme almış olabileceklerine dair sunulan çerçevelerdir. İkinci çıktısı ise ortaya konulan metinler arası ilişkilerin, merkez-ucât ayrımı üzerinden müelliflere dair yapılan kategorizasyonların her durumda geçerli olmadığıdır. Özellikle Âşıkpaşazâde ve Kemâl örneğinde görüleceği üzere ucât ya da merkeze yakın muhitlerle sıkı ilişki ağlarına sahip müelliflerin aynı anda iki anlatı geleneğinden faydalananarak, eserlerinde iki farklı muhitin kültürel hafızasını aynı anda yansıtmış olabildikleridir. Beşinci bölümde detaylıca ele alınan bu husus, erken dönem Osmanlı tarihyazımında yazar-muhit merkezli mikro çalışmaların modern literatürdeki genel kabulleri sınavabilen yeni bulgular sunabileceğine işaret etmektedir.

Tüm bu çerçeve, I. Bayezid'in Osmanlı entelektüellerinin sahip olduğu kültürel hafızada geçmişin büyük bir yekûnunu (*genesis*) temsil ettiğini ortaya koymaktaydı. Osmanlıların 15. yüzyıl boyunca meydana gelen hadise ya da değişen dinamiklere karşı kendilerini konumlandırış biçimi ile I. Bayezid'in metin dünyasındaki temsil ya da hatırlanma biçimi arasında ortaya konulan güçlü korelasyon da bu tezi destekler nitelikteydi. Bu minvalde çalışma boyunca ele alınan dört bölüm, dört farklı dönemde Osmanlıların Bayezid'e yani kendi geçmişlerine dair sergilediği dört farklı eğilimi temsil etmekteydi: “Bastırılan”, “hatırlanan”, yeniden yorumlanarak “kullanılan” ve “tartışılarak” beş yüz yıl sonra dahi kendini hatırlatmaya ve zaman zaman da dayatmaya devam eden bir geçmiş. Bu minvalde, I. Bayezid anlatıları üzerinden yapılan bu analizin; 15. yüzyılın çok parçalı, katmanlı, karmaşık ve bir o kadar da renkli metin-metin dışı dünyasında, “geçmişin çoklu seslerinin peşine düşen” araştırmacılara farklı bir perspektif kazandırmasını ve bu çalışmanın yazarı olarak, bana da bugün görece unutulmaya yüz tutmuş erken dönem Osmanlı tarihyazımı ve 15. yüzyıl çalışmaları için yeni başlangıçlar sunmasını ümit ediyorum. Nitekim Munslow'un da belirttiği gibi metin, tarihin sonu değil; bilakis başlangıcıdır.⁵⁵⁶

⁵⁵⁵ Munslow'a göre yapısökümcü tarihçinin temel işlevi, bir metnin (geçmişin) yeni bir “anlatı versiyonuna”, yani tarihçinin “kendi icadı” olan başka bir metne (yazılı tarih) çevrilmesi sonucu oluşan yorumun yeniden yorumlanmasına dayanır. Bkz. Munslow, *Deconstructing History*, s.143.

⁵⁵⁶ Munslow, *Deconstructing History*, s.165-166.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

Abdülvasi Çelebi: *Hâsilname*, (ed.) Ayhan Gldař, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Ahmed bin Hüsameddin Âmâsî: *Sultanların Aynası Ahmed bin Hüsameddin Âmâsî ve Eseri Mirâtu'l-Mlk İnceleme-Metin-Sadeleştirme-Tpkıbasım*, (ed.) Mehmet şakir Yılmaz, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016.

Ahmed-i Dâ'î: *Çengnâme*, (ed.) Gönül A. Tekin, *Sources of Oriental Languages And Literatures*, Cambridge: Harvard University Press, 2004.

Ahmed-i Rıdvân: "Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân İskendernâme'si" (doktora tezi), (ed.) İsmail Avcı, Balıkesir Üniversitesi, 2013.

Ahmedî: *İskendernâme İnceleme-Tenkitli Metin I*, (ed.) Robert Dankoff, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020.

-----: Tâce'd-din İbrâhîm Bin Hızır *History Of The Kings Of The Ottoman Lineage And Their Holy Raids Against The Infidels*, (ed.) Kemal Sılay, *Sources Of Oriental Languages And Literatures*, Cambridge: Harvard University Press, 2004.

-----: *İskendernâme*, Paris: Biblioth que Nationale de France, Turc 309.

-----: *İskendernâme*, İstanbul: İAE Suna ve İnan Kıraç Elyazması Koleksiyonu, řR 300.

Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], (ed.) Necdet Öztürk, İstanbul: Bilgi Kültür Sanat, 2015.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman -F. Giese Neşri-, (ed.) Nihat Azamat, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992.

Anonim: The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan [Aḥvāl-i Sulṭān Meḥammed bin Bāyezīd Ḥān], Annotated English Translation, Turkish Edition, and Facsimiles of the Relevant Folia of Bodleian Marsh 313 and Neşri Codex Menzel, (ed.) Dimitris Kastritsis, *Sources Of Oriental Languages And Literatures*, Cambridge: Harvard University Press, 2007.

Âşıkpaşazâde: *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)],* ed. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

-----: *Tevârih-i Âl-i Osmân,* (ed.) Friedrich Giese, *Die altomanische Chronik des 'Âşıkpaşazâde auf Grund mehrerer neuentdeckter Handschriften,* Leipzig: Otto Harrossowitz, 1929.

-----: *Osmanoğulları'nın Tarihi* (ed.) Yavuz-Saraç, İstanbul: K Kitaplığı, 2003.

-----: *Tevârih-i Âl-i Osmân,* (ed.) Alî Bey, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî: *Bezm u Rezm,* (ed.) Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Bodleian Müellifi: Halil E. Cengiz-Yaşar Yücel, “Ruhî Tarîhî”, *Belgeler*, XIV, 18, 1989-1992.

-----: *An Early Ottoman History The Oxford Anonymous Chronicle (Bodleian Library, Ms. Marsh 313),* (ed.) Dimitri Kastritsis, Liverpool: Liverpool University Press, 2017.

Celâlzâde Sâlih Çelebi: *Hadîkatü's-Selâtin İnceleme-Metin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Dukas: *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, (ed.) Harry J. Magoulas, Detroit: Wayne State University Press, 1975.

Ebu Bekr-i Tihranî: *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (ed.) Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2014.

Ebu'l Hayr-ı Rûmî: *Saltık-nâme*, (ed.) Necati Demir-M. Dursun Erdem, İstanbul: UKID, 2013.

Enverî: *Düsturname-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465) -Giriş, Özet ve Değerlendirme-*, (ed.) Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Basın Yayım, 2012.

-----: *Düsturnâme-i Enverî*, İzmir: İzmir Milli Kütüphanesi, nr.16114.

-----: *Düsturnâme-i Enverî*, (ed.) Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929.

Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemed Hân İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavâtnâme, (ed.) Halil İnalçık, Mevlüt Oğuz, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1977.

Georges Pakhymeres: *Relations Historiques I-III*, (ed.) Albert Vitalien Laurent, Paris: Les Belles Letters, 1984.

Hacı Halil Konevî: “Osmanlı’da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî’nin *Tevârîh-i Âl-i Osman* Adlı Eserinin Tercümesi”, (yüksek lisans tezi), Engin Salduz, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019.

Hikâye-i Âl-i Osmân, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr.386.

II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri, (ed.) Feridun M. Emecen-İlhan Şahin, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.

İbn Arabşah: *Acaibü'l-Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, (ed.) D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2023.

İbn Haldun: *Mukaddime*, (ed.) Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.

İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, (ed.) Osman Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.

Johann Schiltberger: *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger A Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa 1396-1427*, (ed.) Philip Brunn, London: Cambridge University Press, 2010.

Karamanî Mehmed Paşa: “Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Osmanlı Sultanları Tarihi”, (ed.) İbrahim Hakkı Konyalı, *Osmanlı Tarihleri I*, (ed.) Nihal Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınları, 1947.

Kemâl: *Selâtinname*, (ed.) Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.

Köktekin, Kâzım: “Ahmed-i Dâi'nin Câmasbnâme Tercümesi ve Dili”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 13 (1999), s.27-48.

Kritovulos: *History of Mehmed the Conqueror*, (ed.) Charles T. Riggs, New Jersey: Princeton University Press, 1954.

Laonikos Khalkokondyles: *The Histories*, (ed.) Anthony Kaldellis, Harvard University Press: Cambridge, 2014.

Lâtîfî: *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, (ed.) Rıdvan Canım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2018.

Kâşîfî: “Kâşîfî’nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe’ye Tercüme ve Tahlili”, (Yüksek lisans tezi), (ed.) M. Ebrahim M. İsmail, İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.

Mevlânâ Mehmed Neşrî: *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, (ed.) Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

Nizamüddin Şamî: *Zafernâme*, (ed.) Necati Lügal, Ankara: TTK, 1949.

Oruç: *Oruç Beğ Tarihi*, (ed.) Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007.

-----: *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (ed.) Franz Babinger, *Die Frühosmanischen Jahrbücher Des Urudsch*, Hannover: Orient-Buchhandlung Heinz Lafaire, 1925

-----: *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 5506/2.

Osmanlı Tarihine Ait Takvimler, (ed.) Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul: Ötüken, 2019.

Ruhi Edrenevî: *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. quart. 821.

Şeyhoğlu Mustafa: *Hurşîd-Nâme (Hurşîd ü Ferşâd) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*, (ed.) Hüseyin Ayan, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1979, s.228.

-----: *Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ (İnceleme-Metin-İndeks)*, (ed.) Kemal Yavuz, Ankara: Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1991.

Şikârî: *Karamannâme [Zamanın kahramanı Karamanîler’in tarihi]*, (ed.) Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, İstanbul: Karaman Belediyesi, 2005.

Şükrullah: “Şükrullah b. Şihâbeddîn Ahmed B. Zeyneddîn Zekî Behcetü’t-Tevârih (İnceleme-Metin-Tercüme)” (doktora tezi), (ed.) Hasan Almaz, Ankara Üniversitesi, 2004.

-----: “Şükrullah Behcetütttevârîh”, *Osmanlı Tarihleri I*, (ed.) Nihal Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947.

-----: *The Treatise of Ahmed Oğlu Şükrullâh and Theory of Oriental Music in the 15th Century Annotated Transcription, Textual Analysis and Facsimile, Sources Of Oriental Languages And Literatures*, (ed.) Murat Bardakçı, Cambridge: Harvard University Press, 2008.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi: *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (ed.) Muhammet Hekimoğlu, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Tevârîh-i Âl-i 'Osmân, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. TY00587.

Tevârîh-i Âl-i 'Osmân, Edirne: Badi Efendi Kütüphanesi, nr. 2765.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, Ankara: Milli Kütüphane, nr. 06 Mîl Yz A 5005.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, Ankara: TTK Kütüphanesi, nr. Y117.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, Ankara: TTK Kütüphanesi, nr. Y41.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, Ankara: TTK Kütüphanesi, nr. Y85.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, İstanbul: İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, TY10641.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, nr. 1233.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, Konya: İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, no. 50423.

Tevârîh-i Âl-i Osmân, Viyana: Österreichische Nationalbibliothek, Flügel, nr. 983.

Tursun Bey: *Târîh-i Ebü'l-Feth*, (ed.) Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977.

-----: *The History of Mehmed The Conqueror*, (ed.) Halil Halil, Rhoads Murphey, Minneapolis & Chicago: Bibliotheca Islamica, 1978.

Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan: *Dürr-i Mekkûn (Tıpkıbasım) (İnceleme-Çeviriyazı-Dizin)*, (ed.) Ahmet Demirtaş, İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009.

-----: *Dürr-i Mekkûn Saklı İnciler*, (ed.) Necdet Sakaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1991.

Yazıcızâde Ali: *Tevârîh-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi] (Giriş-Metin-Dizin)*, (ed.) Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, 2009.

Gelibolulu Za'îfî Mehmed: *Gazâvat*, Afyon: Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 03 Gedik 18349.

-----: “Gelibolulu Za'îfî Muhammed Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân İnceleme (Ses Değişmeleri, Benzeşmeleri ve Uyumlar) Metin-Sözlük” (doktora tezi), (ed.) Mehmet Sarı, İstanbul Üniversitesi, 1994.

Araştırma Eserleri

Açıkel, Ali: “Rum Eyaleti”, *TDVİA*, 35, 2008, s.225-226

Atçıl, Abdurrahman: *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*, Cambridge, UK & New York: Cambridge University Press, 2017.

Atçıl, Zahit: “Bir Serüven Olarak İslam Tarihi: Marshall G.S. Hodgson ve *İslam'ın Serüveni*”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 43 (2020), s.183-193.

Aka, İsmail: “Timur'un Ankara Savaşı Fetihnamesi”, *Belgeler*, 11, 15 (1986), s.1-22.

Akışık-Karakullukçu, Aslıhan- Kastritsis, Dimitri: “Narrating Ottoman Politics in the Fifteenth Century: Perspectives from Ottoman Histories”, *Crafting History: Essays on the Ottoman World and Beyond in Honor of Cemal Kafadar*, (ed.) Rachel Goshgarian, Ilham Khuri-Makdisi, Ali Yaycıoğlu, Boston: Academic Studies Press, 2022 s.35-57.

Aliye, Fatma: *Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi Kosova Zaferi ve Ankara Hezimet*, (ed.) Cevdet Kırpık, İstanbul: Kesit Yayınevi, 2012.

Anooshahr, Ali: *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods*, London: Routledge, 2009.

APA Dictionary of Psychology, (ed.) Gary R. VandenBos, Washington, DC: American Psychological Association, 2007.

Arık, Fahriye: *On Beşinci Asır Tarihçilerinden Neşri'nin Hayatı ve Eserleri Osman Bey ve Orhan Bey Devirlerinin İncelenmesi*, İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.

Arıkan, Zeki: “Hamid Sancağı’ndaki Timar Düzenine İlişkin Araştırmalar”, *İÜEFTD*, 12 (1982), s.103-107.

Assmann, Jan: *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (ed.) Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı, 2001.

Ateş, Ahmet: “İstanbul’un Fethine Dâir Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektublar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, *İÜEFT*, IV, 7 (1953), s.11-50.

Atiya, Aziz Suryal: *The Crusade of Nicopolis*, London: Methuen & Co. Ltd.,1934.

Ayverdi, Ekrem Hakkı: *Osmanlı Mi’mârîsinin İlk Devri 630-805 (1230-1402) I*, İstanbul: Fetih Cemiyeti Enstitüsü, 1966.

Babinger, Franz: *Mehmed the Conqueror and His Time*, Princeton University Press: New Jersey, 1978.

-----: *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Banarlı, Nihat Sami “Ahmedi ve D sitan-ı Tev r h i M l k-i  l-i Osman”, *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), s.49-176.

Barkan, Ömer Lütfi: “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İsk n ve ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstil  Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Z viyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s.279-386.

Barker, John W.: *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Jersey: Rutgers University Press, 1969.

Beldiceanu-Steinherr, Ir ne: “Un Legs Pieux du Chroniqueur Uruij”, *BSOAS*, 33, 2 (1970), s.359-363.

-----: “La Repentance de Bayezid IER et D’ mir Süleyman”, *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, (ed.) Vera Constantini-Markus Koller, (Leiden&Boston: Brill, 2008), s.35-44.

Beydilli, Kemal: “ şıkpaşaz de Derviş Ahmed  şik ’ya Dair Biyografik Katkıları”, *Tarih Dergisi-Turish Journal History*, 71 (2020), s.161-180.

Binbaş, İlker Evrim: “A Damascene Eyewitness to the Battle of Nicopolis: Shams al-D n İbn al-Jazar  (d.833/1429)”, *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean 1204-1453 Crusade, Religion and Trade Between Latins, Greeks and Turks*, (ed.) Nicolaos G. Chrissis, Mike Car, New York: Routledge, 2016, s.153-175.

-----: *Intellectual Networks in Timurid Iran Sharaf al-D n ‘Al  Yazd  and The Islamicate Republic of Letters*, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Burrill, Kathleen: “Sheykh-Oghlu”, *EP*, IX 1965, s.418-419.

Charanis, Peter: “The Strife Among Paleologi and the Ottoman Turks, 1370-1402”, *Byzantion*, 16, 1 (1942), s.286-314.

Charles Melville, “The Mongol and Timurid Periods, 1250-1500”, *Persian Historiography*, (ed) Charles Melville, New York: I.B. Tauris, s.155-208.

Çam, Mevlit-Pantık, Ramazan: *Bursa Selâtin Vakıfları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2022.

Çelik, Siren: *Manuel II Palailogos (1350-1425) A Byzantine Emperor in a Time of Tumult*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Çetin, Halil: *Timur’un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, İstanbul: Yeditepe, 2012.

Danişmend, İsmail Hami: *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.

Darling, Linda: “Development of Ottoman Governmental Institutions”, *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Hon-our of Suraiya Faroqhi*, (ed.) Vera Constantini-Markus Koller, Leiden&Boston: Brill, 2008, s.17-34.

-----: “Reformulating the Gazi Narrative: When was the Ottoman State a Gazi State?”, *Turcica*, 43(2011), s.13-51.

Daş, Abdurrahman: “Ankara Savaşı Öncesi Timur ile Yıldırım Bayezid’in Mektuplaşmaları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (2004), s. 141-167.

Dennis, George T.: “The Byzantine-Turkish Treaty of 1403”, *Orientalia Christiana Periodica*, XXXIII (1967) s.72-88.

Durak, Ahmet Cem: “The Ottoman Hagiography of Abraham: Constructing Sacred Rule and Universal History in Abdülvâsi’s Hâlilname” (yüksek lisans tezi), Central European University, 2019.

Emecen, Feridun M.: “Osmanlıların Tuna’nın Kuzeyine Yönelik İlgileri XVI. Asırda Erdel Örneği”, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2009, s.221-238.

-----: “İmparatorluk Çağının Sultanları I”, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

-----: “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı: İlk Manzum Tarihler”, *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalcık’a Armağan*, (ed.) Mehmet Öz, Serhat Küçük, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2017, s.105-117

-----: “Timurtaş Paşa”, *TDVİA*, 2012, 41, s.185-186.

-----: *Fetih ve Kıyamet 1453*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.

-----: “II. Bayezid’in Tarih Merakı Üzerine Bit Not: Fenarîzade Alâeddin Ali’nin Anonim Osmanlı Tarihi Derlemesi”, *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail Erünsal’a Armağan I*, (ed.) H. Aynur-B. Aydın-M.B. Ülker, İstanbul: Ülke Kitapları, 2014, s.331-344.

-----: “İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 43 (2014), s.67-92.

-----: “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Fetret Dönemine”, *Türkler 9*, (ed.) Hasan Güzel vd., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.15-32.

-----: “Osmanlı Siyasi Tarihi”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I*, (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA, 1992, s.5-64.

Ertaylan, İsmail Hikmet: *Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952.

Eyice, Semavi: “Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Camii”, *TDVİA*, 1996, 13, s.462-463.

-----: “Sofya Yakınlarında İhtiman’da Gaazî Mihaloğlu Mahmud Bey İmâret-Câmii”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2 (1975), s.49-61.

Fine Jr., John V.A.: *The Late Medieval Balkans A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, An Arbor: University of Michigan Press, 1987.

Fleischer, Cornell H-Şahin, Kaya: “On the Work of a Historical Nature in the Bayezid II Library Inventory”, *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4) Volume I: Essays*, (ed.) Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornel Fleischer, Brill: Leiden & Boston, 2019, s.569-596.

Fleischer, Cornell, *Bureocrat and Intellectual in Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*, (New Jersey: Princeton University Press, 1986.

Fletcher, Joseph: “Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire”, *Harvard Ukrainian Studies*, 3-4, 1(1979-80), s.236-251.

Fodor, Pal: “Aḥmedî’s Dāsītān as a Source of Early Ottoman History”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, 38 (1984), s.41-54.

Genç, Vural: “Timur’u Geçmek: Akkoyunluların Osmanlılara Karşı Üstünlük İddiaları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, LIV (2019), s.27-55.

Gibb, E. J. W.: *A History of Ottoman Poetry I*, London: Lowe-Brydone, 1958.

Gibbons, Herbert Adam: *The Foundation of Ottoman Empire: A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I*, New York: The Century Co., 1916.

Gökbilgin, Tayyib: “15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, *Vakıflar Dergisi*, 6 (1965), s.51-61.

Grenier, Carlos: “Reassessing the authorship of Dürri meknûn”, *Archivum Ottomanicum*, 35 (2018), s.1-19.

Hayrettin Yücesoy, “Ancient Imperial Heritage and Islamic Universal Historiography: al-Dīnawarī’s Secular Perspective”, *Journal of Global History*, 2 (2007), s.135-155.

Himmet Taşkömür-Hüseyin Yılmaz, “Nişancı Mehmed Paşa and His History of the Ottoman House”, *Crafting History: Essays on the Ottoman World and Beyond in Honor of Cemal Kafadar*, (ed.) Rachel Goshgarian, Ilham Khuri-Makdisi, Ali Yaycıoğlu, Boston: Academic Studies Press, 2022, s.58-76.

Historians of the Middle East, (ed) Bernard Lewis, P.M. Holt, London: Oxford University Press, 1962.

Hodgson, Marshall G. S.: *The Venture of Islam II: The Expansion of Islam in the Middle Periods*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1977.

Imber, Colin: “Canon and Apocrypha in Early Ottoman History”, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Menage*, (ed) Colin Heywood-Colin Imber, İstanbul: ISIS Press, 1994, s.117-137.

-----: “The Legend of Osman Gazi”, *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, (ed.) Elizabeth A. Zachariadou, Rethymon: Crete University Press, 1993, s.323-332.

-----: “The Ottoman Dynastic Myth” *Turcica* 19 (1987), s.7-27.

-----: *Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul: Isis Press, 1990.

-----: *The Ottoman Empire, 1300-1650 The Structure of Power*, New York: Palgrave Macmillian, 2002.

İnalcık, Halil: “Mehemmed II”, *EF*, VI, 1978, s.978-981.

-----: “An Ottoman Document on Bayezid I’s Expedition into Hungary and Wallachia”, *X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1957, s.220-222.

-----: “Bâyazîd I”, *EF*, 1960, I, s.1117-1119.

-----: “Bayezid I”, *TDVİA*, 1992, 5, s.231-234

-----: “How to Read Ashık Pasha-Zade’s History?”, C. Hewood, C. Imber (ed.), *Studies in Honour of V. L. Ménage*, (İstanbul: The Isis Press, 1994), s.139-156.

-----: “Mehmed II”, *TDVİA*, 28, 2003, s.395-407.

-----: “Murad II”, *TDVİA*, 2006, 31, s.164-172.

-----: “Tarihçi Şükrullâh Çelebi (1380?—1460)” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 61, 1/2 (2008), s.113–118.

-----: “The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City”, *Dumbarton Oaks Papers*, 23 (1969-1970), S.229-249.

-----: “The Rise of Ottoman Historiography”, B. Lewis, P. M. Holt (ed.), *Historians of the Middle East*, (London: Oxford University Press, 1962), s.152-167.

-----: “Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror’s Time”, *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, 69 (1977), s.55-71.

- : “Ahmedî’s ‘Ghazânâme’ on the Battle of Kosova”, *Les Annales de l’Autre Islam*, 7 (2000), s. 21-26.
- : *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1973.
- İnalcık, Şevkiye: “İbn Hâcer’de Osmanlılar’a Dair Haberler II”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/4 (1948), S.349-358.
- : “İbn Hâcer’de Osmanlılar’a Dair Haberler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/3 (1948), s.189-195.
- İnan, Abdülkadir: “Orun ve Ülüş Meselesi I - Mevki Orun Hukuku”, *Makaleler ve İncelemeler*, 51 (1968), s.241-254.
- İz, Fahir: “Āshik Pasha”, *EP*, I, 1960, S.698-699.
- Kafadar, Cemal: “A Rome of One’s Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum”, *Muqarnas*, 24 (2007), s.7-25.
- : “Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century”, *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4) Volume I: Essays*, (ed.) Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornel Fleischer, Brill: Leiden & Boston, 2019, s.79-154.
- : *Between Two Words The Construction of the Ottoman State*, Berkeley: University of California Press, 1992.
- : “‘Osmān Beg and his Uncle: Murder in the Family?’”, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Ménage*, (ed.) Colin Heywood, Colin Imber, İstanbul: ISIS Press, 1994, s.157-163.

-----: “When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows: The Boundaries of Ottoman Economic Imagination at the End of the Sixteenth Century”, (doktora tezi), Institute of Islamic Studies McGill University, 1986.

Kastritsis, Dimitris J.: “Bayezid I” *EF*, 2015, 1, s.70-73.

-----: “Tales of Viziers and Vine: Interpreting Early Ottoman Narratives of State Centralization”, *Trajectories of State Formation across Fifteenth-Century Islamic West-Asia, Euraisan Parallels, Connections and Divergences*, (ed) Jo Van Steenbergen, Leiden & Boston: Brill, 2020, s.224-254.

-----: “The Historical Epic Ahvāl-i Sultān Mehemmed (The Tales of Sultan Mehmed) in the Context of Early Ottoman Historiography”, *Writing History at the Ottoman Court Editing Past, Fashioning the Future*, (ed.) H. Erdem Çıpa, Emine Fetvacı, Bloomington: Indiana University Press, 2013, s.1-22.

-----: *The Sons of Bayezid Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-13*, Leiden & Boston: Brill, 2007.

Kırlıdökme-Mollaoğlu, Ferhan: “Sultan Bayezid Dönemine Ait Grekçe Bir Anlatı”, *OTAM*, XXIV (2008), s.129-146.

Kiel, Machiel: “The Zaviye and Külliye of Mihaloğlu Mahmud Bey in İhtiman in Bulgaria, Second Oldest Ottoman Manument in the Balkans”, *Osmanlı Mimarlık Kültürü*, (ed.) Hatice Aynur, A. Hilal Uğurlu, İstanbul: Kubbealtı, 2016, s.362-364.

Kontantamer, Tunca: “Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî’nin Hayatı”, *E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1980), s.1-30.

Koushki, Matthew Melvin: “The Delicate Art of Agression: Uzun Hasan’s Fathnama to Qaytbay 1469”, *Iranian Studies*, 44, 2(2011), s.193-214.

Köprülü, Fuat: “Âşık Paşa-zâde”, *İA*, I, 1940, s.706-709.

-----: *Milli Tarih*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1924.

Kur'an-ı Kerim Türkçe Meal ve Tefsir, (ed.) Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Kurat, Akdes Nimet: “Osmanlı Tarihinin İlk Devirlerine Ait Bulgar ve Sırp Kronikleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1965), s.183-195.

Küçükdağ, Yusuf: “Karamânî Mehmed Paşa”, *TDVİA*, 24, 2001, s.449-451.

Küçükhüseyin, Şevket: “The Ottoman Historical Section of Ahmedî's İskendernâme: An Alternative Reading in the Light of the Author's Personal Circumstances”, *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth-and Fifteenth Century Anatolia*, (ed) A.C.S. Peacock-Sara Nur Yıldız, Würzburg: Ergon Verlag, 2016, s. 285-314.

Lindner, Rudi Paul: *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington: Indiana University Press, 1983.

-----: “Stimulus and Justification in Early Ottoman History”, *Greek Orthodox Theological Review*, 27 (1982), s.207-224.

Lowry, Heath W.: *The Shaping of the Ottoman Balkans 1350-1500*, İstanbul: Bahçeşehir University Press, 2008.

-----: “Impropriety and Impiety among the Early Ottoman Sultans”, *The Turkish Studies Association Journal*, 26, 2 (2002), s.29-38.

-----: *The Nature of Early Ottoman State*, Albany: State University of New York Press, 2003.

Manz, Beatrice Forbes: "Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty", *Iranian Studies*, XXI, 1-2(1998), s.105-122.

Markiewicz, Christopher: *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Ménage, V. L.: "A Survey of Early Ottoman Histories, with studies on Their Textual Problems and Their Sources", (doktora tezi), University of London, 1961.

-----: "On the recensions of Uruj's History of the Ottomans", *BSOAS*, XXX (1967), s.314-322

-----: "The Beginning of Ottoman Historiography", B. Lewis ve P. M. Holt (ed.), *Historians of the Middle East*, London: Oxford University Press, 1962, s.168-179.

-----: "The Menāqib of Yakshī Faqīh", *Bulletion of the School of Oriental and African Studies*, XXVI (1963), s.50-54.

-----: *Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of the Text*, London: Oxford University Press, 1964.

-----: "Annals of Murād II", *BSOAS*, XXXIX (1975), s.570-584.

Mengüç, Murat Cem: "A Study of 15th-Century Ottoman Historiography" (doktora tezi), Cambridge University, 2008.

-----: "Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II: Rethinking late fifteenth century Ottoman historiography", *BSOAS*, XXIII, 3 (2013), s.373-389.

Munslow, Alun: *Deconstructing History*, London & New York: Routledge, 1997.

Murphey, Rhoads: “Bayezid I’s Foreign Policy Plans and Priorities: Power Relations, Statecraft, Military Conditions and Diplomatic Practice in Anatolia and the Balkans”, *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204-1453*, (ed.) Nikolaos G. Chrissis-Mike Carr, New York: Routledge, 2016, s.177-215.

Necipoğlu, Gülru: “The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library”, *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4) Volume I: Essays*, (ed.) Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornel Fleischer, Brill: Leiden & Boston, 2019, s. 1-78.

-----: *Architecture, Ceremonial, And Power The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, The MIT Press: Massachusetts and London, 1992.

Necipoğlu, Nevra: “Economic conditions in Constantinople during the siege of Bayezid I (1394-1402)”, *Constantinople and its Hinterland Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, (ed.) C. Mango and G. Dagron, London: Routledge, 1995, s.157-167.

-----: *Byzantium Between The Ottomans and The Latins Politics and Society in the Late Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Nicol, Donald M.: *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Ocak, Ahmet Yaşar: *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Ogasawara, Hiroyuki: “Enter the Mongols: A Study of the Ottoman Historiography in the 15th and 16th Centuries”, *Osmanlı Araştırmaları*, LI (2018), s.1-28.

Öngören, Reşat: “Muslihuddin Mustafa”, *TDVİA*, 31, 2006, s.269-271.

Öz, Tahsin: Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi, *Belleten*, 37 (1946), s.171-194.

Özel, Oktay: “Limits of the Almighty: Mehmed II’s ‘Land Reform’ Revisited”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 42, 2(1999), s.226-246.

Özbaran, Salih: *Bir Osmanlı Kimliği 14.-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

Özcan, Abdülkadir: “Fâtih’in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi”, *İÜEFTD*, 33 (1980-81), s.7-56.

Özcan, Altay Tayfun: “XV. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Avrupa Kroniklerinde Yıldırım Bayezid İmajı”, *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu*, (ed.) H.B. Öcalan-Y.Z. Karaarslan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s.227-258.

Özdemir, Lale: *Ottoman History Through The Eyes of Aşıkpaşazade*, İstanbul: ISIS Press, 2013.

Öztuna, Yılmaz: *1402 Ankara Muharebesi*, İstanbul: Kenan Matbaası, 1946.

Pamuk, Şevket: *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Rosenthal, Franz: “Dawla”, *EF*, 2 (1965), s.177-178.

Sariyannis, Marinos: *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*, Leiden & Boston: Brill, 2019.

Sawyer, Caroline G.: “Revising Alexander: Structure and Evolution Ahmedî’s Ottoman Iskendernâme (c.1400)”, *Edebiyât*, 13, 2 (2003), s. 225-243.

Shai Har-El: *Struggle for Domination in the Middle East The Ottoman-Memluk War, 1485-1491*, Leiden: Brill, 1995.

Somel, Selçuk Akşin: “Osmanlı Tarihi Sahasında Türkçe Başvuru Eserleri: Akademik ve Siyasal Bir Durum Tespiti”, *TALİD*, 2 (2003), s.173-230.

Stavrides, Theoharis: *The Sultan of Vezirs The Life and Times of the Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, Brill: Leiden-Boston-Köln, 2001.

Şahin, Haşim: “Seyyid Velâyet”, *TDVİA*, 37, 2009, s.75-77.

Şahin, Kaya: “Constantinople and the end time: the Ottoman conquest as a portent of the last hour”, *Journal of Early Modern History* 14/4 (2010), s.317-354.

Şerif, İhsan: *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri Dördüncü Sınıf*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1926.

Tezcan, Baki: “The Memory of the Mongols in Early Ottoman Historiography”, *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future*, (ed) H. Erdem Çıpa-Emine Fetvacı, Bloomington: Indiana University Press, 2013, s.23-38.

The Individual Psychology of Alfred Adler A Systematic Representation in Selections from his Writing, (ed.) Heinz L. Ansbacher- Rowena R. Ansbacher, New York: Harper Torchbook, 1964.

Turan, Ebru: “Apocalypticism and imperial criticism: (re)reading the Dürr-i meknûn (The Hidden Pearl, 1472 1473) in the contex of Ottoman-Akkoyunlu imperial confrontation”, *BSOAS*, 86 (2023), s. 447-464.

Turna, B. Babür: “Perception of History and the Problem of Superiority in Ahmedi’s Dastân-ı Tevārîh-i Mülûk-i Âl-i Osman”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.*, 62, 3 (2009), s.267-283.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit: *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: “Bayezid II”, *İA*, 2, (1986), s.392-398.

-----: *Osmanlı Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ünver, İsmail: *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

Volkan, Vamık D.-Itzkowitz, Norman: “Modern Greek and Turkish Identities and the psychodynamics of Greek-Turkish relations”, *Cultures under Siege Collective Violence and Trauma*, (ed.) A.C.G.M. Robben-M.M. Suárez-Orozco, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s.227-247.

Witteck, Paul: “From the Defeat at Ankara to the Conquest of Constantinople”, *The Rise of Ottoman Empire: Studies in the History of Turkey, thirteenth- fifteenth Centuries*, (ed) Colin Heywood, London: Routledge, 2012.

-----: “The Sultan of Rûm”, *The Rise of Ottoman Empire: Studies in the History of Turkey, Thirteenth- Fifteenth Centuries*, (ed) Colin Heywood, London: Routledge, 2012, s.73-96.

-----: “The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and Its Transformation”, *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A.R. Gibb*, (ed.) G. Makdisi, Leiden: Brill, 1965, s.662-672.

-----: *The Rise of The Ottoman Empire*, London: Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1958.

Woods, John E.: *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Salt Lake City: University of Utah Press, 1998.

Yavuz, Kemal: “Şeyhoğlu”, *TDVİA*, 2010, 39, s.88-89.

Yerasimos, Stefanos: *Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Yıldız, Sara Nur: “Ottoman Historical Writing in Persian, 1400-1600”, *Persian Historiography*, (ed) Charles Melville, New York: I.B. Tauris, p.436-502.

-----: “Şikârî”, *TDVİA*, 2010, 39, s.162-163.

-----: “Şükruallah”, *TDVİA*, 2010, 39, s.257-258.

Yılmaz, Fikret: “Selim’i Yazmak”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 51 (2018) s.297-390.

Yılmaz, Hüseyin: *Caliphate Redefined The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*, New Jersey: Princeton University Press, 2018.

Yinanç, Mükrimin Halil: “Bayezid I”, *İA*, 1943, II, s.369-392.

Yücel, Yaşar: “Timur’un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler I”, *Belleten*, 158 (1976), s.249-285.

-----: “Timur’un Türkiye ve Yakın-Doğu İlişkilerine Dair Gözlemler II”, *Belleten*, 166 (1978), s.239-299.

-----: “Türkiye ve Yakın-doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi”, *Belleten*, 146 (1973), s.159-190

Yüksel-Muslu, Cihan: *The Ottomans and The Mamluks Imperial Diplomacy and Warfare in the Islamic World*, London-New York: I.B. Tauris, 2017.

Zachariadou, Elizabeth: İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (ed.) Oktay Özel, Mehmet Öz, İstanbul: İmge Kitabevi, 2005, s.341-384.